CARPICA

XXV

Editura Fundaţiei Odobescu IAŞI

1994

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

XXV

ISBN 973-97130-9-2
http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Desenul de pe copertă reprezintă Matrița Cavalerului Erou de la Răcătău (Tamasidava).

Toate drepturile privind această ediție aparțin, în exclusivitate, Editurii Fundației Cheiron IAȘI. Multiplicarea prin orice mijloace, chiar parțială, este interzisă, iar autorii vor suporta rigorile legii.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

MUZEUL JUDEŢEAN DE ISTORIE "IULIAN ANTONESCU"
BACĂU

CARPICA

XXV

1994

http://www.cimec.ro http://cmiabc.ro

CARPICA

CARPICA
Revista Muzeului Judeţean de
Istorie "Iulian Antonescu" Bacău
Str. Nicolae Titulescu, nr.23
5500 Bacău — ROMÂNIA

CARPICA
Revue du Museé d'histoire
"Iulian Antonescu" Bacău
La rue Nicolae Titulescu, nr.23
5500 Bacău — ROMÂNIA

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

MARILENA FLORESCU
VIOREL CĂPITANU

Câteva observații referitoare la plastica antropomorfă din așezarea Cucuteni A de la Țigănești, județul Bacău (I)*

Este bine cunoscut faptul că, astăzi, cercetarea așezărilor cucuteniene oferă, alături de unelte sau ceramică, și piese uneori de o deosebită valoare artistică reprezentând modelarea corpului uman. De cele mai multe ori, aceste figurine antropomorfe feminine și masculine ating perfecțiunea, atât prin modul de executare al lor, cât și prin realizarea unor trăsături anatomice sau prin redarea sub formă de decor a unor elemente ce sugerează îmbrăcămintea sau accesorii ale acesteia, unele podoabe sau chiar arme specifice epocii.

În același timp, însă, plastica antropomorfă și chiar cea zoomorfă oferă date indubitabile cu privire la concepțiile magice religioase și, în general, a acelora despre lume și viață specifice comunităților tribale cucuteniene.

De asemenea, predilecția în cadrul fiecărei așezări a anumitor prototipuri, sau a variantelor lor, relevă particularități care, în contextul culturii Cucuteni, oferă o imagine mai completă a diversității formelor de exprimare a ritualurilor magico-religioase.

Nu este, deci, surprinzător că acestei categorii de descoperiri – plastica antropomorfă – i s-a acordat dintotdeauna o atenție deosebită, formulându-se, cum bine este știut, ipoteze și concluzii interesante referitoare la semnificația și rolul lor în ansamblul de credințe și ritualuri magico-religioase specifice purtătorilor culturii Cucuteni.

În acest sens, ne-am propus în cele ce urmează să scoatem în relief câteva din caracteristicile plasticei antropomorfe identificate cu prilejul săpăturilor efectuate în așezarea de la Țigănești, județul Bacău. În prealabil, însă, este necesar să se facă unele precizări: astfel, de-a lungul a 3 decenii de cercetări de suprafață în județul Bacău, au fost semnalate peste 100 de așezări cucuteniene, din care majoritatea lor covârșitoare aparțin fazei Cucuteni A. În aceeași ordine de idei, trebuie amintit că, între anii 1961-1966, au fost efectuate săpături și sondaje la Țigănești-Cetățuia, Găiceana-Arini, Ungureni-Dealul Podinilor, Fulgeriș-Pâncești, Lichitișeni-Pe Tablă-Vultureni- Dădești și în alte câteva obiective.

---

* Comunicare ținută cu prilejul colocviului "Cucuteni". *A miracle in the Stone Age*. Piatra Neamț, 1994.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Ca urmare a acestor investigații, s-a constituit, în Muzeul de Istorie Bacău, o valoroasă colecție, ce conține peste 500 de piese (figurine antropomorfe – feminine și masculine –, precum și zoomorfe), din care marea lor majoritate provin din săpăturile de la Ţigănești[1].

Din acest motiv, așa cum s-a arătat la început, ne-am propus să subliniem trăsăturile generale și definitorii ale plasticii antropomorfe rezultate din cercetările în obiectivul menționat mai sus.

Cu acest prilej, se cuvine să se amintească, în primul rând, că, prin săpăturile practicate între anii 1962-1966, au fost scoase la lumină 14 locuințe aparținând fazei Cucuteni A, 4 caracteristice fazei Cucuteni B și un număr de 26 de gropi (în majoritate Cucuteni A), folosite pentru depozitarea resturilor menajere.

Având în vedere, însă, că, din ansamblul de descoperiri, se detașează plastica identificată în complexele de locuire specifice fazei Cucuteni A, ne vom opri spre a evidenția câteva observații referitoare la această categorie ce însoțește întotdeauna inventarul așezărilor Cucuteni A.

În acest sens, de la bun început se remarcă faptul că în aria Cucuteni (faza A), așezarea de la Ţigănești ocupă primul loc prin numărul mare de piese descoperite în complexele cercetate până acum. Astfel, cu prilejul săpăturilor care au însumat circa două treimi din suprafața obiectivului respectiv, au fost identificate 394 de figurine; or, din datele pe care le avem în prezent, doar așezarea de la Scânteia-Iași mai deține un număr apreciabil de piese (263). În alte stațiuni, chiar și acelea săpate exhaustiv, cum este cazul la Hăbășești sau Trușești, totalul figurinelor nu atinge 200 exemplare (175 la Hăbășești și cca. 100 la Trușești). Un loc, de asemenea, important pentru cunoașterea plasticii Cucuteni A îl are și așezarea de la Răucești-Neamț, cu 103 piese, cărora li se adaugă cele semnalate la Cucuteni-Iași, Drăgușeni-Botoșani sau Dumești-Vaslui[2]. În ciuda numărului apreciabil, s-a observat, totuși, că la Ţigănești nu s-au găsit decât 2 exemplare întregi (avem în vedere că cele 2 rupturi, respectiv capul și o mică porțiune din zona umărului drept s-au produs ulterior distrugerii așezării). Faptul nu este surprinzător; deja, acum 4 decenii, VI. Dumitrescu, referindu-se la plastica din așezarea de la Hăbășești, insista asupra faptului că, din 175 de figurine, doar 2 reprezentând modelarea relativ corectă a corpului uman erau întregi[3] Este, însă, adevărat că aici mai existau încă 21 de piese întregi, dar acestea fac parte din categoria micilor idoli de formă cilindrică. Situația consemnată la Hăbășești nu este singulară, ea fiind constatată și cu prilejul altor cercetări: așa, de exemplu, la Cucuteni, în săpăturile lui H. Schmidt, s-au găsit 2 exemplare; la Trușești și, recent, la Scânteia, câte un exemplar (ca să ne referim doar la obiectivele citate mai sus)[4]

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În legătură cu aceasta, este interesant de amintit aici că, în conformitate cu statistica făcută de A.I. Pogojeva, numărul figurinelor întregi din aria tripoliană nu depășește 5% din totalul pieselor descoperite (din 2.000 de exemplare, doar 103 sunt întregi)[5]. Fără îndoială că acest fapt nu se datorează întâmplării, ci specificului unor practici magico-religioase, caracteristice purtătorilor culturii Cucuteni. Astfel, este posibil și verosimil ca, după oficierea unor ritualuri, figurinele antropomorfe modelate special pentru a fi folosite în cadrul ritualurilor să nu mai fie considerate a deține un rol magic, ele putând fi "aruncate" (așa explicându-se mai bine prezența lor în gropi, alături sau printre resturile menajere).

În ceea ce privește prototipurile semnalate în așezarea de la Țigănești, constatăm preferința în exclusivitate pentru modelarea cât mai apropiată a corpului uman cu "îngroșarea" uneori a detaliilor anatomice (mai ales la figurile masculine).

Din datele pe care le avem s-a mai observat că nici la Țigănești și nici în celelalte stațiuni cercetate sau semnalate prin investigații de suprafață în județul Bacău nu a fost încă identificat tipul de idol "en violon", prezent, ce-i drept, foarte rar în aria Cucuteni. Se pare că, o excepție constituie stațiunea de la Hăbășești, unde din 175 de figurine, 16 aparțin tipului "en violon" Nu ar fi exclus ca în zona amintită și deci, și în așezarea de care ne ocupăm aici, comunitățile tribale Cucuteni A, să nu fi avut la îndemână un model pe care apoi să-l copie, ceea ce însă este greu de crezut, mai degrabă fiind vorba de o preferință așa cum s-a subliniat mai sus, pentru modelarea cât mai realistă a corpului uman.

În aceeași ordine de idei nu poate fi trecut cu vederea faptul că, în afară de idolii "en violon", cei care au locuit la Țigănești și în general în zona vest-centrală a ariei Cucuteni A nu au modelat nici tipul de statuetă foarte mic, reprezentând corpul uman schematizat, în formă aproape cilindrică cu baza ușor lățită și la care se realizează foarte superficial fața.

Se știe, astfel, că prin apăsare pe lutul moale se obțineau două mici alveole ce sugerau ochii, iar carena dintre ele nasul. Deși, așa cum s-a specificat mai sus, ele lipsesc la Țigănești, totuși nu poate fi omisă observația potrivit căreia în unele așezări Cucuteni A asemenea idoli reprezintă peste 8% din totalul pieselor descoperite.

Astfel, la Hăbășești, din 175 figurine, 21 aparțin prototipului menționat aici, iar la Scânteia cele 11 piese, chiar dacă sunt raportate la totalul de 263 de idoli semnalați cu prilejul săpăturilor, subliniază totuși o oarecare preferință de care trebuie să se țină seama[7]

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Iată, așadar, că de la început se conturează câteva particularități ale plasticei (în ceea ce privește prototipurile) din așezarea de la Țigănești și, în general, din zona vest-centrală a ariei Cucuteni A, corespunzătoare jud. Bacău.

Cum este și firesc, una din problemele cele mai importante care ne-a stat în atenție cu prilejul săpăturilor de la Țigănești se referă la locul de descoperire al numeroaselor piese semnalate în cursul cercetărilor. În acest sens, este știut că asemenea figurine aveau o anumită semnificație în cadrul practicilor magico-religioase oficiate, fie în locuri de cult special amenajate, fie cu prilejul unor ritualuri organizate "ad-hoc"

În strânsă legătură cu acest din urmă aspect, trebuie subliniat în mod deosebit faptul că în unele așezări Cucuteni A au fost semnalate locuri de cult în care reprezentările umane, de obicei în cuplu, sunt modelate după alte criterii decât figurinele obișnuite. Avem în vedere aici, în primul rând, stațiunea de la Trușești[8], cu descoperiri de o rară valoare, care depășesc, prin complexitatea lor, caracterul unor locuri de cult familiale, ele având o utilizare și o semnificație pentru întreaga comunitate tribală. O situație similară se pare că va fi fost și la Scânteia, deși nu au fost identificate piese complexe, monumentale, ca la Trușești. Cu toate acestea, semnalarea a 75 de idoli (10 masculini, 59 feminini și 6 neprecizați) de jur-împrejurul platformei locuinței 1, sau printre dărâmăturile ei, atestă – după opinia lui C.M. Mantu – existența unei construcții de cult[9] De asemenea, prezența în groapa 21 din aceeași așezare a 24 de figuine (16 feminine, 6 masculine și 2 neprecizate) indică, după părerea autoarei descoperirilor, practici de cult, deși inventarul gropii nu era tipic[10] De un deosebit interes sunt și descoperirile de la Dumești-Vaslui și din alte obiective din aria Cucuteni asupra cărora nu ne mai oprim aici[11]

În ceea ce privește plastica antropomorfă identificată la Țigănești, trebuie precizat că un număr însemnat de figurine au fost găsite în gropile folosite (după ce s-a scos lut) pentru depozitarea resturilor menajere. În nici una din aceste gropi nu au fost depistate elemente care să ne îndreptățească să considerăm că idolii au fost depuși după folosire, în mod intenționat, așa cum sugerează în cazul gropii 21 de la Scânteia sau nr. 40 de la Trușești unde cele 14 figurine au fost găsite la adâncimi și în zone diferite (în cadrul pământului de umplutură al gropii, împreună cu vase întregi și fragmente de mesuțe de cult). Nu este exclus ca, în cazul respectiv, groapa să fi fost folosită anume ca, după practicarea unor ritualuri, să se depună idolii ce nu mai puteau fi utilizați[12]

De asemenea, la Țigănești, un număr de piese a fost găsit în preajma locuințelor, alături de platforme sau printre lipiturile provenind de la pereți, precum și în solul brun-cafeniu caracteristic în această așezare nivelului de locuire din faza Cucuteni A. În mod deosebit, insistăm asupra faptului că, deși

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

în 5 locuințe au fost descoperite câte 4-5 figurine fragmentare, doar în 2 s-au semnalat câteva elemente susceptibile de a fi interpretate ca locuri de cult familiale, unde aveau loc periodic practicarea unor ritualuri magico-religioase[13]

Deși nu ne-am propus discutarea locurilor de cult și nici a ritualurilor magico-religioase practicate de către comunitățile tribale Cucuteni A, ținând seama de frecvența figurinelor antropomorfe în unele așezări, pot fi sugerate unele ipoteze. Astfel, este posibil ca în unele obiective unde numărul acestora înscriu valori mari, cum este cazul la Hăbășești, Scânteia etc. și, mai ales, la Țigănești, la practicarea ritualurilor magico-religioase să nu se fi adoptat obiceiul de a se ridica construcții speciale pentru a adăposti cuplul divin, așa cum s-a semnalat la Trusești. Probabil că în așezările amintite mai sus, când periodic aveau loc ceremonii care implicau prezența divinității, acestea erau modelate "ad-hoc" după care rolul lor înceta și, nemaifiind folosite, deveneau piese de care comunitatea se putea dispensa. Așa s-ar explica prezența lor fragmentară printre resturile menajere din gropi sau din preajma locuințelor. În cazuri cu totul excepționale, și avem în vedere, de exemplu, observațiile de la Trușești, idolii fragmentari feminini și zoomorfi se pare că au fost "depuși" (în groapa nr. 40) la anumite intervale de timp fiind însoțiți și de vase întregi sau fragmentare, situație care este posibil să fi fost similară și la Scânteia[14] Cu toate acestea, trebuie să amintim că, potrivit observațiilor făcute în acest din urmă obiectiv, este acreditată ipoteza potrivit căreia prezența celor 24 de figurine în groapa 21 indică practici de cult. În ceea ce ne privește, înclinăm să credem că, la Țigănești, comunitatea tribală Cucuteni A a adoptat, printre altele, practicarea unor ritualuri magico-religioase care implicau modelarea figurinelor antropomorfe periodic sau de fiecare dată când aveau loc ceremoniile respective, după care acestea nu mai erau folosite. De altfel, așa s-ar explica prezența în aceste așezări a unui număr atât de mare de figurine antropomorfe.

În acest sens, așa cum s-a menționat, la Țigănești au fost descoperite 418 piese, din care 24 aparțin asezării Cucuteni B și 394 fazei Cucuteni A.

Este, de asemenea, foarte important să se atragă atenția asupra faptului că din 394 de piese, 276 reprezintă idoli antropomorfi feminini, 100 masculini și 15 exemplare mărunte, care nu au putut fi atribuite cu certitudine. Deci, din primul moment se observă că, în cadrul așezării de la Țigănești, figurinele masculine reprezintă ceva mai mult de 1/3 din totalul pieselor descoperite aici. Deocamdată, din datele consemnate în prezent, în nici una din așezările aparținând fazei Cucuteni A, categoria amintită mai sus nu deține un procentaj atât de ridicat. Nu poate fi însă omis faptul că s-a semnalat o oarecare

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

preferință pentru modelarea figurinelor masculine, cum este cazul la Scânteia, unde acestea reprezintă 1/5 din totalul pieselor descoperite cu prilejul săpăturilor (din 263 exemplare, 192 sunt feminine, 39 masculine și 32 neprecizate), dar este evident că nu ating frecvența atestată la Țigănești. În ceea ce privește idolii feminini, se observă o particularitate asupra căreia trebuie să atragem atenția. Astfel, din cele 276 de piese numai 84 sunt prevăzute cu decor, restul de 192, din mai mult de 2/3 sunt neornamentate. O situație similară a fost consemnată și la Hăbășești, unde marea majoritate a figurinelor feminine sunt nedecorate. În alte așezări, de exemplu la Trușești sau Scânteia, deși procentajul este variabil, piesele ornamentate dețin locul principal, ca de altfel și în celelalte obiective cercetate până acum.

În legătură cu plastica antropomorfă semnalată în așezarea de la Țigănești, trebuie remarcat faptul că atât figurinele masculine cât și cele feminine au fost aproape în exclusivitate modelate din pastă de calitate superioară, fină, similară aceleia ce caracterizează vasele pictate. Doar în câteva cazuri s-a folosit o pastă mai aspră, cu puțină pleavă, din care s-au modelat figurine mici, ale căror trăsături au mai puțină acuratețe.

Cât privește dimensiunile, atât idolii feminini cât și cei masculini sunt de dimensiuni mici și mijlocii, adică înălțimea lor se înscrie între 3-8 cm, dar se întâlnesc și piese mai mari care ating 12 cm.

Așa cum s-a amintit mai sus, o categorie importantă, dar nu și cea mai numeroasă, o reprezintă idolii feminini ornamentați cu incizii fine sau adânci, executate corect sau cu mai puțină acuratețe (fig. 1/1-19).

În ceea ce privește modelarea corpului, se constată prezența unor variante ale prototipului răspândit cu predilecție în toate așezările Cucuteni A. Semnalăm, astfel, idolii feminini cu corpul zvelt, cu mijlocul cambrat, cu șolduri înguste, coapsele lungi și umerii drepți sau ușor arcuiți, după cum s-a intenționat să se sugereze poziția mâinilor. Gâtul este, de obicei, foarte scurt, dar sunt și exemplare cu gâtul lung, cilindric, corect modelat. Capul este plat, cu contur ușor rotunjit sau cilindric. Ochii și nasul sunt realizați printr-o ușoară strângere între degete a lutului moale, obținându-se ceea ce denumim în mod curent "bec d'oiseau" Se întâlnesc, însă, și figurine la care ochii sunt redați prin două mici perforații, manieră utilizată în mod curent în faza Cucuteni B. În afară de acest prototip, se întâlnesc și figurine feminine cu corpul masiv, șoldurile dezvoltate și subliniate prin două alveole, coapsele pline, arcuite, gâtul foarte scurt și umerii drepți. Capul și trăsăturile feței sunt realizate ca și la exemplarele precedente. La majoritatea figurinelor feminine decorate, sânii sunt realizați prin două mici pastile aplicate după ornamentarea toracelui, prin aceeași manieră fiind indicat ombilicul și genunchii. Totuși, s-a observat că sunt și cazuri când detaliile anatomice sunt redate numai prin decor.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Cu toate că în prezentarea de față nu ne-am propus o analiză a tuturor motivelor decorative și a variantelor semnalate în ornamentarea figurinelor de la Țigănești, acestea urmând a fi inserate cu un alt prilej, este totuși necesar să se sublinieze câteva elemente care sunt folosite cu predilecție.

Astfel, se constată că decorul este realizat prin incizii fine sau adânci, constituite în romburi, alternând cu triunghiuri dispuse, de obicei, pe ambele fețe ale toracelui. Sunt, însă, și cazuri când în zona dorsală și, în mod obișnuit, pe fese, inciziile fine sau adânci sunt dispuse în spirală. În mod deosebit, menționăm că una din figurinele feminine păstrate integral a fost ornamentată cu incizii fine dispuse în zig-zag, atât pe torace cât și pe coapse, manieră de decorare mai puțin utilizată în faza Cucuteni A. Nu poate fi trecut cu vederea nici faptul că s-au găsit și piese la care motivele decorative au fost realizate în grabă, inciziile fiind simple scrijelituri executate cu puțină acuratețe și care nu urmează întotdeauna canoanele obișnuite.

De asemenea, în mod deosebit, trebuie să atragem atenția că, la unele figurine (puține la număr), după ce s-au aplicat motivele decorative incizate, au fost acoperite cu roșu cruid, urmele sale fiind vizibile pe aproape întreaga suprafață a corpului.

În legătură cu această categorie de figurine este necesar să se menționeze și faptul că la nici una din piese nu s-au aplicat motive decorative pictate. De altfel, și în alte așezări contemporane numărul figurinelor pictate este infim, așa cum s-a constatat la Hăbășești și Trușești (stațiuni săpate "exhaustiv")[15]

Dar, așa cum s-a amintit mai sus, cea mai mare parte a figurinelor antropomorfe feminine o constituie acelea neornamentate (fig. 2/1-11). Deși, din punct de vedere tipologic nu sunt deosebiri față de acelea prevăzute cu motive decorative, totuși pot fi sesizate unele mici particularități. În cadrul acestui grup, majoritatea figurinelor o constituie acelea cu corpul zvelt, mijlocul foarte cambrat, coapsele subțiri, ușor arcuite, cu umerii prevăzuți cu prelungiri triunghiulare, care indică mâinile, iar șoldurile, de obicei marcate, sunt clar delimitate de coapse printr-o ușoară șănțuire sau 2 linii incizate, care indică astfel și sexul. De asemenea, o ușoară șănțuire sau incizie dispusă vertical și care se oprește ceva mai jos de genunchi, marchează și delimitează membrele inferioare.

Printr-o usoară alveolare este indicat ombilicul. Capul și gâtul sunt modelate identic cu cel al figurinelor ornamentate.

Însă, în cadrul acestei categorii, se întâlnesc și piese care au toracele aproape cilindric, șoldurile ușor exagerate, arcuite și marcate prin două perforații. Membrele inferioare sunt ceva mai scurte la celelalte categorii și au o oarecare tendință de a deveni masive. Prin aceste mici particularități, idolii respectivi se apropie de prototipurile mai vechi, precucuteniene, sau cele semnalate în grupul Stoicani-Aldeni[16]

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Nu mai puțin interesante sunt și câteva figurine la care s-a încercat să se sugereze că mâinile sunt lipite de corp. În sfârșit, nu putem trece cu vederea faptul că s-au semnalat și piese la care mici pastile aplicate indicau genunchii și sânii și, uneori, chiar ombilicul.

În ceea ce privește grupul destul de numeros al figurinelor masculine, deși toate sunt fragmentare, păstrează, totuși, numeroase detalii pentru a reconstitui atât trăsăturile lor tipologice, cât și unele accesorii vestimentare (fig. 3/1-11). Astfel, la această categorie, toracele are linii drepte, mijlocul este puțin cambrat, iar capul și gâtul au aceleași trăsături ca și figurinele feminine. În schimb, picioarele sunt depărtate mai mult sau mai puțin accentuat, iar sexul este bine marcat. De asemenea, în numeroase cazuri, o linie incizată sau realizată prin împunsături, delimitează toracele de coapse. În afară de aceasta, menționăm că numeroase figurine masculine sunt prevăzute cu o bandă incizată acoperită cu haşùri oblice, verticale, sau împunsături, care, fără îndoială, sugerează existența unei centuri sau a ceva asemănător, care strângea veșmântul în talie. În unele cazuri, un alt accesoriu masculin a fost marcat prin aplicarea pe una din coapse, în zona laterală, sub formă de franjuri realizate din împunsături, dispuse vertical sau sub forma unui triunghi acoperit cu haşùri, sau împunsături, dispuse orizontal. Nu mai puțin interesante ni se par și piesele la care se aplică o bandă lată, delimitată prin 2 șiruri de împunsături sau mici alveole, care ar putea sugera un eventual brâu, cu care se strângea veșmântul în talie. De asemenea, nu lipsesc nici exemplarele la care este marcată pe torace o diagonală realizată printr-o bandă fină incizată sau printr-un șir de împunsături. Prezența unui astfel de motiv decorativ sugerează fie un accesoriu de îmbrăcăminte, eventual o eșarfă de ceremonii, fie un altar, de care se putea agăța o tolbă sau o taşcă cu săgeți, topoare, unelte obișnuite sau alte piese de uz gospodăresc. Dar, firește, este dificil să se facă precizări asupra semnificației reale pe care o vor fi avut aceste motive decorative de pe figurinele masculine.

Este, de asemenea, interesant să fie menționat cu acest prilej și faptul că, din cele 394 de figurine antropomorfe masculine și feminine descoperite la Țigănești, 6 fragmente reprezintă idoli în poziție șezândă. Dintre acestea, 2 piese ni se par mai sugestive: astfel, una din ele – o figurină feminină aparținând prototipului neornamentat – este prevăzută cu o mică excrescență plată, care pornește din umăr și este dispusă perpendicular față de torace. În acest caz, apare evident faptul că cei care au modelat idolul respectiv au dorit să sugereze mâna întinsă spre a primi sau oferi un dar, o ofrandă. De asemenea, mai trebuie remarcat și faptul că, la aceeași figurină, se mai păstrează unul din micile picioare ale scaunului sau tronului pe care fusese așezată,

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

făcând corp comun cu acesta. Cealaltă piesă merită a fi menționată aici, întrucât ea reprezintă de astă dată un idol masculin fragmentar, în poziție șezândă (este foarte rar utilizat în modelarea plasticei antropomorfe din faza Cucuteni A). În afară de 2 piese, așa cum s-a arătat mai sus, au fost identificate încă 4 exemplare, dar ele nu oferă detalii deosebite față de cele prezentate aici.

Nu putem încheia această prezentare fără a ne referi în treacăt și la alte modalități de realizare de către purtătorii culturii Cucuteni A, fie a imaginii divinității masculine și feminine, fie a cuplului divin. În acest sens, avem în vedere descoperiri ca acelea de la Trușești sau Scânteia etc., unde, pe vase de obicei de provizii, au fost aplicate siluete feminine, masculine sau cuplul divin[17] De asemenea, este cunoscut faptul că au fost modelate și vase care să sugereze un dans ritual, cum este cazul de la Frumușica sau Drăgușeni[18] Am dat, în treacăt doar, câteva exemple, pentru că, ținând seama de numărul mare de figurine semnalate la Țigănești, și deci de o predilecție de modelare a lor, ar fi fost de așteptat ca și aici să se utilizeze procedeul de a fixa pe vase imaginea divinității. Or, deși în obiectivul amintit au fost cercetate numeroase locuințe și gropi folosite pentru depozitarea resturilor menajere, care au oferit un bogat repertoriu ceramic, totuși, până în prezent, nu au fost semnalate piese similare celor din așezările citate mai sus. Având, însă, în vedere că asemenea descoperiri nu sunt atât de obișnuite, lipsa lor la Țigănești nu constituie un fenomen singular în aria Cucuteni A.

Așadar, din cele expuse mai sus, cercetările efectuate în așezarea Cucuteni A de la Țigănești ne-au relevat, credem, unele aspecte interesante referitoare la plastica antropomorfă. De asemenea, absența unor categorii de idoli ("en violon" sau cei mici cilindrici), procentajul substanțial sporit al figurinelor masculine, precum și preferința pentru cele feminine nedecorate, subliniază, fără îndoială, unele aspecte particulare ale modalităților de exprimare cu ajutorul acelor reprezentări plastice, a credințelor și practicilor magico-religioase.

Cu toate că nu ne-am propus să încercăm o interpretare a semnificațiilor pe care le avea plastica antropomorfă (feminină și masculină) în viața comunității tribale de la Țigănești, totuși câteva elemente ar trebui menționate.

Astfel, este îndeobște admis faptul că numărul mare de figurine feminine semnalate în inventarul așezărilor Cucuteni A indică practicarea cu predilecție a culturii fecundității și fertilității, întruchipat de marea zeiță. În cadrul așezării de la Țigănești, ea apare de multe ori modelată sub forma unei tinere cu corpul zvelt. Este, de asemenea, interesant de amintit că decorul aplicat pe figurinele respective și care sugerează veșminte obișnuite sau de ceremonie

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

este întotdeauna executat cu acurateţe. Acestora li se adaugă figurinele, foarte numeroase de altfel, ce întruchipează zeiţa mamă, la care sunt vădite semnele fecundităţii repetate, care au modificat trăsăturile tinerei nubile. În cazul aşezării de la Ţigăneşti, aceste caracteristici de maturitate apar cu precădere la figurinele neornamentate. Desigur că o problemă cu totul deosebită o suscită prezenţa în cadrul staţiunii amintite a numeroaselor figurine masculine care se ştie că aveau rolul de acolit al marii zeiţe, necesar însă perpetuării vieţii. Frecvenţa substanţial sporită a acestora indică o anumită tendinţă de schimbare a mentalităţilor existente la un moment dat. Probabil că rolul lor în viaţa spirituală a comunităţii tribale Cucuteni A de la Ţigăneşti sporise considerabil. În legătură cu semnificaţia figurinelor, ar trebui să se atragă atenţia că, la Ţigăneşti, unii idoli feminini, reprezentând tânăra zeiţă, au membrele inferioare terminate în "phalus" În asemenea cazuri, s-a observat că linia incizată care separă membrele inferioare se opreşte la jumătatea gambelor, pentru a sugera cât mai bine acest atribut masculin. La celelalte figurine, zona inferioară a picioarelor este cilindrică, fiind marcate clar tălpile unite fie printr-o modelare corectă a curburilor acestora, fie printr-o uşoară ramă. Nu ar fi exclus ca, prin această manieră de comuniune a figurinei feminine cu un atribut masculin, să se fi sugerat procesul de perpetuare a vieţii, care asigura însuşi viitorul comunităţii respective. Nu se poate omite aici nici faptul că, în ultima vreme, s-au mai făcut precizări interesante referitoare la caracterul androgin al unora din idolii descoperiţi în inventarul aşezărilor Cucuteni A şi care nu lipsesc nici din obiectivul de la Ţigăneşti, dacă acceptăm interpretarea dată până acum[19]

Fără nici o umbră de exagerare, trebuie scos în relief, în încheiere, că importanta colecţie de idoli feminini şi masculini, semnalată prin săpăturile de la Ţigăneşti, oferă noi şi interesante date cu privire la unul din aspectele esenţiale ale vieţii unei comunităţi tribale din faza Cucuteni A, cel al credinţelor magico-religioase, precum şi la modalităţile de exprimare ale acestora, între care plastica antropomorfă este cea mai relevantă.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Note

1. Marilena Florescu și Viorel Căpitanu, *Cercetări arheologice de suprafață în jud. Bacău*, I, "Arheologia Moldovei", VI, 1969, p. 213-275; V. Căpitanu, *Cercetări arheologice în raionul Adjud*, în "Muzee", 6, 1966, p. 546. În afară de așezările menționate mai sus, piese de o deosebită valoare au fost semnalate la Traian, Onești, Scărișoara, Prăjești, Slobozia, Hutu, Leca-Ungureni etc. Toate aceste descoperiri vor fi inserate într-un catalog ce va cuprinde întreaga plastică antropomorfă și zoomorfă ce se păstrează în colecțiile Muzeului de Istorie Bacău, pe care autorii îl au în pregătire.
2. Având în vedere ca articolul de față are scopul de a atrage atenția asupra unor particularități pe care le releva cercetarile de la Tîgănești, referitoare la numărul de piese, procentul figurinelor masculine și feminine, predilecte pentru anumite prototipuri, locul de descoperire etc., din bogata bibliografie existentă au fost editate lucrări care subliniază aspecte ale plasticei Cucuteni A și care vin în sprijinul celor consemnate aici. În acest sens, menționăm: H. Schmidt, *Cucuteni in der oberen Moldau*, Berlin und Leipzig, 1932; C. Mătasă, *Frumușica*, București, 1958; Vl. Dumitrescu și colab., *Hăbășești*, 1954; R. Vulpe, *Izvoare*, București, 1958; M. Petrescu-Dâmbovița, *Trușești. Monografie*, mss.; N. Berlescu, *Plastica cucuteniană din vechile colecții ale Muzeului de Istorie al Moldovei*, în "Arhivele Moldovei", II-III, 1964, p. 47-104; Al. Păunescu, P. Sadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, vol. I-II, București, 1976; Ghenuță Coman, *Stațiunicie. continuitate; Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980; V. Chirica, M. Tănăsache, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, vol. I, Iași, 1984; vol. II, Iași, 1985; A. Crâsmaru, *Drăgușeni. contribuții la o monografie arheologică*, Botoșani, 1977. De asemenea, descoperiri importante de idoli, aparținând fazei Cucuteni A, au fost făcute în ultimele 2 decenii la Răucești și Scânteia; v. Gh. Dumitroaia, *Plastica antropomorfă din așezarea cucuteniană de la Răucești "Munteni", jud. Neamț*, "Mem. Antq.", XV-XVII (1983-1985), p. 21-42 și C.M. Mantu, *Plastica antropomorfă a așezării Cucuteni A de la Scânteia (jud. Iași)*, "Arh. Moldovei", XVI, 1993 (p. 48-51). Pentru descoperiri similare din Republica Moldova și aria Tripolie, vezi I.V. Markevici, *Eneolit SSSR*, Moskva, 1982; T.S. Passek în MIA, 10, 1949; S.N. Bibikov în MIA, 38, 1953; T.G. Movșa în "Arheologia Ukrainskoi RSR", 1971; A.P. Pogojeva, *Antropomorfnaia plastike Tripolia*, Novosilirsk, 1983. Pentru cunoașterea artei Culturii Cucuteni, vezi și Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București, 1974; idem, *Arta culturii Cucuteni*, București, 1979. Pentru unele comparații cu plastica culturii precucuteniene, a aspectului Stoicani-Aldeni, vezi M. Petrescu-Dâmbovița, *Cetățuia de la Stoicani*, în "Materiale", I, p. 13-155; I.T. Dragomir, *Eneoliticul din sud-estul României - aspectul cultural Stoicani-Aldeni*, București, 1983; S. Marinescu-Bâlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974; idem, *Târpești. from Prehistory to History in Eastern Romania*, BAR, 107, Oxford, 1983.
3. Cf. precizării Vl. Dumitrescu, *op.cit.*, p. 405-421.
4. Vezi mai sus, nota 2.
5. A.P. Pogojeva, 1983, nota 2.
6. Vl. Dumitrescu, *Hăbășești*, 1954, pl. CXII/9-17, fig. 36/1-16.
7. Vl. Dumitrescu, *Hăbășești*, 1954, fig. 37/1-21; C.M. Mantu în "Arh. Moldovei", XVI, 1993, fig. 6/7-10.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

8. Un studiu amplu al pieselor semnalate la Truşesti, în afara datelor consemnate în rapoartele de săpături, este făcut de M. Petrescu-Dâmboviţa, în *Monografia Truşeşti*, în manuscris.

9. C.M. Mantu în "Arh. Moldovei", XVI, 1993; detalii în legătură cu aceste locuinţe vor constitui obiectul unui studiu separat (p. 51, nota 2).

10. Idem, *op.cit.*, p. 51.

11. V.R. Maxim-Alaiba, *Locuinţa nr. 1 (din faza Cucuteni A) de la Dumeşti (Vaslui)*, "Acta M.M.", V-VI, 1983-1984, p. 100-110.

12. Unele observaţii legate de caracteristicile şi conţinutul gropii nr. 40 de la Truşeşti, vezi M. Petrescu-Dâmboviţa, *Monografia Truşeşti*, cap. "Plastica antropomorfă şi zoomorfă", M. Florescu, cap. "Gropi folosite pentru depozitarea resturilor menajere"

13. Aceste descoperiri vor constitui obiectul unui studiu separat.

14. M. Florescu, în cap. "Gropi..." din *Monografia Truşeşti*.

15. Vezi mai sus, nota 2.

16. Pentru exemplare asemănătoare, vezi M. Petrescu-Dâmboviţa în "Materiale", I, 1953, p. 13-155; I.T. Dragomir, *op.cit.*, 1983; S. Marinescu-Bâlcu, *op.cit.*, 1974; idem, *op.cit.*, 1983.

17. M. Petrescu-Dâmboviţa, studii în *Monografia Truşeşti* (mss.), în care sunt inserate şi datele consemnate cu prilejul publicării rapoartelor de săpături pentru şantierul Truşeşti; C.M. Mantu, *Vases anthropomorphes du site Cucuteni A3 de Scânteia (dép. de Iaşi)*, în *Le paléolithique et le néolithique de la Roumanie en contexte européen*, Iaşi, 1991, p. 328-334; idem, *The Anthropomorphic Representations from the Precucuteni and Cucuteni Culture*, comunicare prezentată la simpozionul "Anatolia and the Balkans Prebronze Age Relations", Istanbul, 18-22 noiembrie 1991.

18. Vezi mai sus, nota 2; C. Mătasă, *Frumuşica*, 1946; A. Crâşmaru, *Drăguşeni*, 1977.

19. În legătură cu aceasta, trebuie să menţionăm în mod deosebit că D. Monah în 3 comunicări prezentate între anii 1989-1992, în cadrul sesiunilor organizate de către Institutul de Arheologie Iaşi, a făcut o analiză amănunţită a tuturor categoriilor de descoperiri ce pot fi interpretate ca o modelare de figurine cu caracter androgin. Aceste opinii au fost preluate şi de către C.M. Mantu, vezi în SCIVA, 43, 1993, 3, p. 307-315; idem şi în "Arh. Moldovei", XVI, 1993, p. 62.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Quelques observations concernant les représentation plastiques anthropomorphes de l'habitat Cucuteni A de Ţigăneşti (dép. de Bacău)

Par les recherches de surface pratiquées dans le département de Bacău ont été découvertes 100 des établissements, parmi lesquelles plusieurs appartiennent à la phase Cucuteni A. Durant la période 1961-1966 ont été effectuées des recherches sisthèmatiques à Ţigăneşti, Găiceana, Ungureni, Lichiţişeni etc. Ainsi, par cettes investigations, le Musée de Bacău renferment un lot de 500 figurines anthropomorphes féminines et masculines. Mais, tennant compte que les plusieurs figurines ont été découverts par les familles de Ţigăneşti, les auteurs considèrent à rémarquer la plastique récoltées des habitations, des fasses et de l'éspace entre celles-ci à la suite de cettes investigations.

Les 418 représentations plastiques de Ţigăneşti appartiennent pour la plupart à la première phase de la culture Cucuteni A (394 exemplaires) et 24 à la phase Cucuteni B.

Au premier, il faut souligner l'absence à Ţigăneşti de quelques types des idoles comme celles "en violon" et de forme cylindrique à base aplatic. Il est très important de mentionner ici, que la plupart des figurines féminines n'avaient pas de décor.

En ce qui concerne les idoles féminines avec le décor incisé, il faut rémarquer qu'ont été respecter les proportions réeles du corp humain. Aussi elles sont représentées en position verticale, en excéptant une en position assise. Leur tête ronde ou légèrement allongée présente quelque fois d'orifices de part et de l'autre du nex modelées en "bec d'oiseau", les bras sont tantôt anguleux tantôt arrondie, la taille est fine, souple, les fesses corectement façonnées, quelques fois agrandies et les pieds sont séparés par une incision verticale. Il est très important de mentionner ici, qu'ont été identifiées des figurines avec les pieds terminées en "phalus"

Par le décor incisé sont realisés des rombes, des triangles et des simples spirales.

La deuxième catégorie est constituée par les idoles (le group très nombreux à Ţigăneşti) qui n'était pas décorés. En comparaison avec les figurines

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

précédentes, on a constaté quelques traits qui sont sembables avec les idoles Precucuteni et Stoicani-Aldeni (taille massive, les pieds un peu courts etc.).

En ce qui concerne les figurines masculines, nombreuses à Ţigăneşti en comparaison avec des autres station Cucuteni A, il faut mentionner quelques traits importants: ainsi, les idoles sont des petites dimensions, en position verticale, en excéptant des exemplaires assises, ou les genoux légèrement fléchis.

Le corp est svelte ou avec tendence de massivité, avec le tête ronde ou allongée, les épaules droites ou arrondies et les pieds élognés, avec les jambes plus ou moins courbées. Aussi, il faut souligner que toutes figurines trouvées à Ţigăneşti ont le sexe bien modèle en relief.

Les plus nombreuses figurines sont caractérisées par une ligne diagonale incisée ou pointillée partant habituellement de l'épaule droite et par une ceinture autour de la taille (aussi incisées ou pointillées).

Enfin, il est nécessaire de rémarquer que les idoles féminines et masculines trouvées à Ţigăneşti ont été modèlées d'une pâte très fine, mais ont paru aussi des figurines qui présentent pourtant des marques des diverses matières organiques en quelques cas pendant la cuission.

Quoique schématisées et stylisées et non pas variées au point de vue typologique, les figurines découvertées à Ţigăneşti offre par leur nombre des nouvelles données pour la connaissance de la plastique Cucuteni A.

En même temps, l'ensemble des découvertes mais en évidence quelques aspects concernant sur la vie spirituelle de la communauté tribale Cucuteni A de Ţigăneşti.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Lista figurilor

Fig. 1 – Figurine feminine cu decor incizat din așezarea Cucuteni A de la Țigănești, comuna Vultureni, județul Bacău.

Fig. 2 – Figurine feminine fără decor, descoperite în așezarea Cucuteni A de la Țigănești, comuna Vultureni, județul Bacău.

Fig. 3 – Idoli masculini din așezarea Cucuteni A de la Țigănești, comuna Vultureni, județul Bacău.

Explications des figures

Fig. 1 – Figurines féminines avec décor incisé de l'établissement Cucuteni A de Țigănești-Bacău.

Fig. 2 – Figurines féminines sans décor, trouvées dans l'établissement Cucuteni A de Țigănești-Bacău.

Fig. 3 – Idoles masculines trouvées dans l'établissement Cucuteni A de Țigănești-Bacău.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

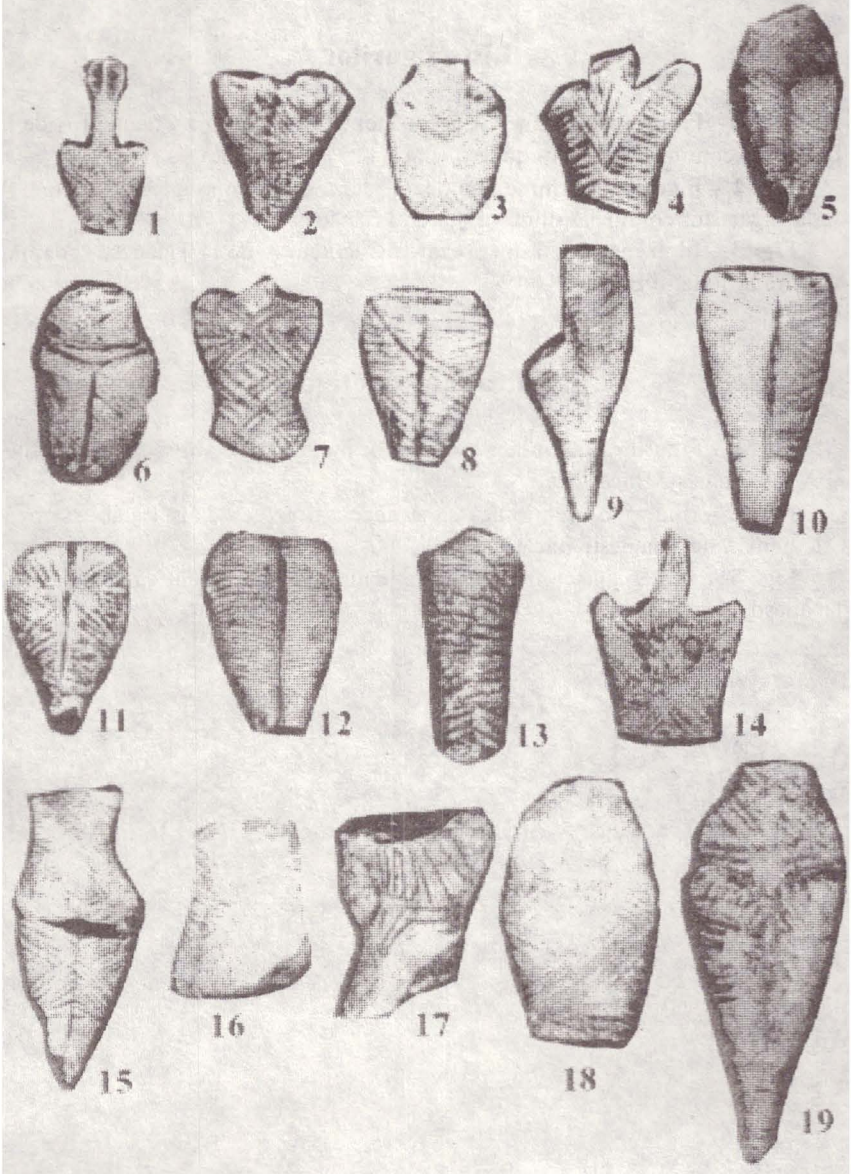

Fig. 1

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

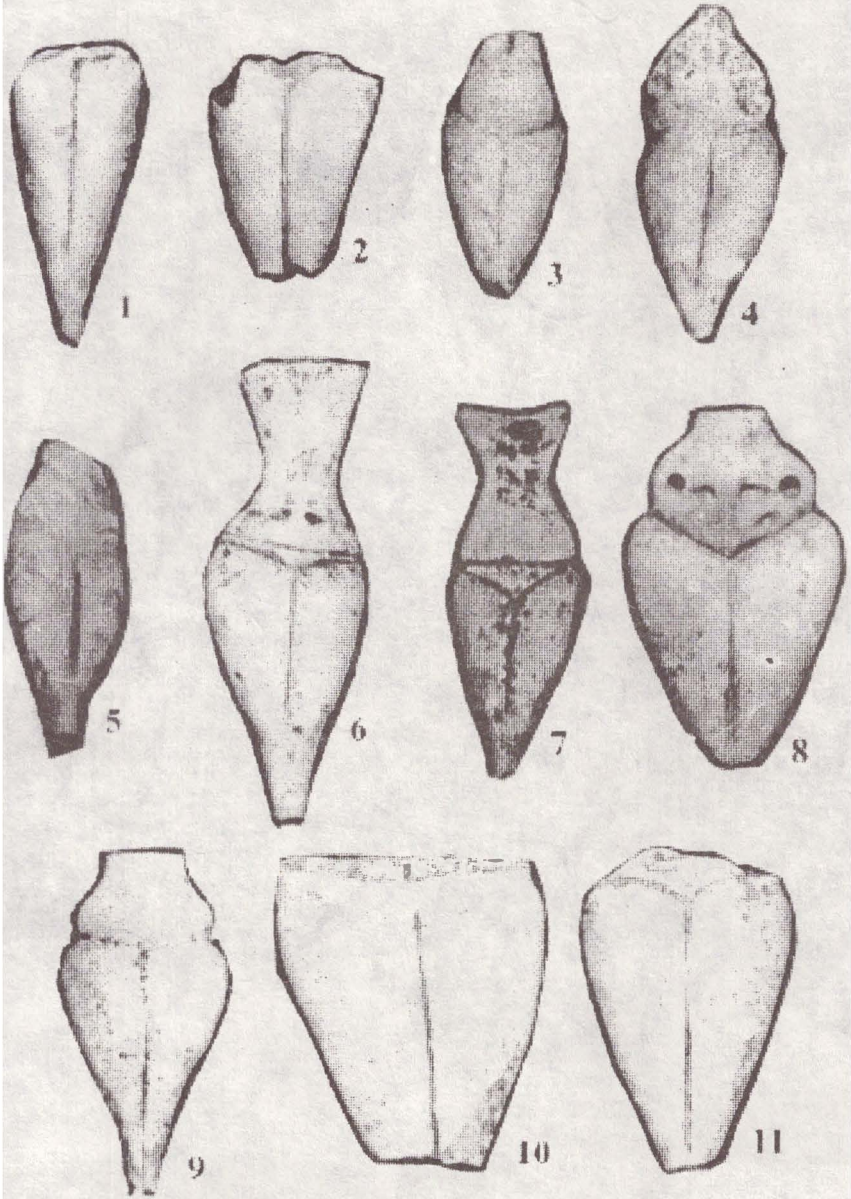

Fig. 2

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

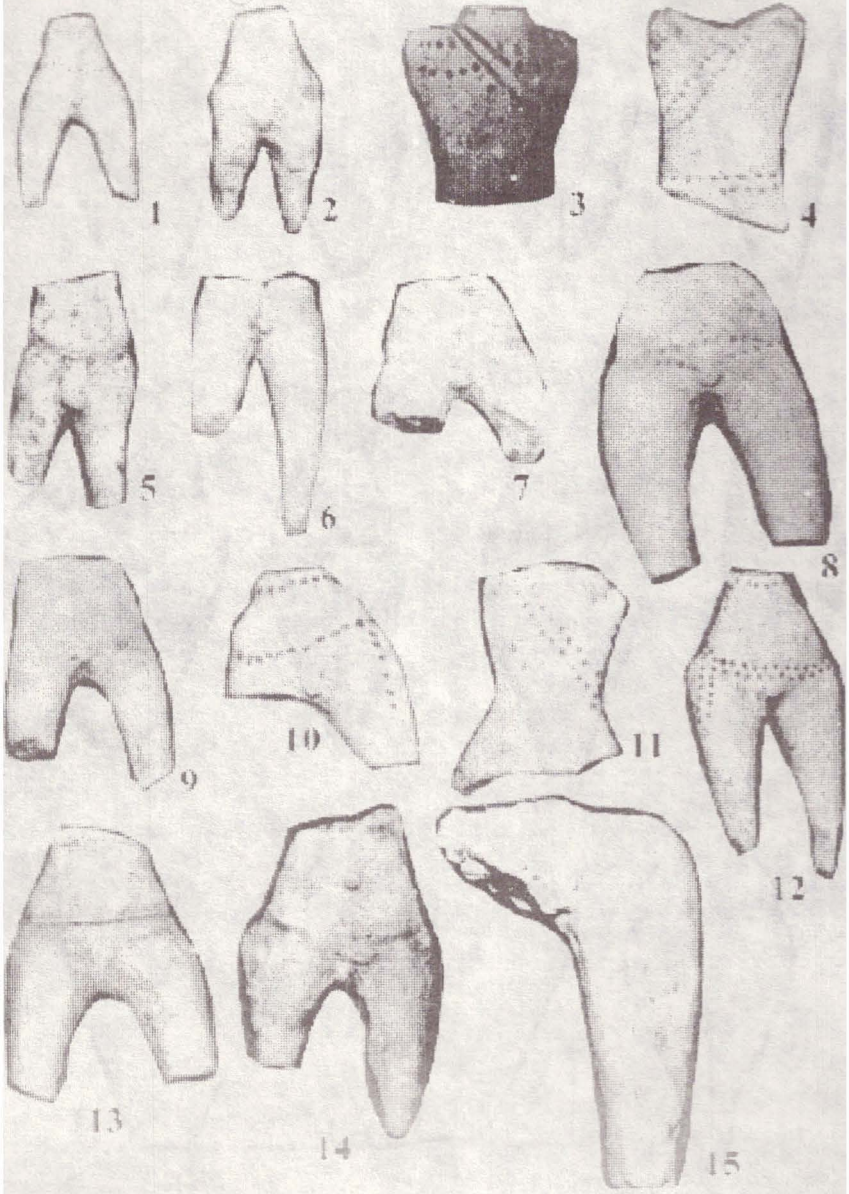

Fig. 3

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

ION PÂSLARU (Kiev)

Ritul funerar al triburilor culturii ceramicii cu decor vălurit (sec. XVII - XVI î.H.)

Cultura ceramicii cu decor vălurit din a doua jumătate a secolelor XVII-XVI î.e.n. se întindea pe un teritoriu vast, cuprinzând Moldova, o parte însemnată din stepa şi silvostepa Ucrainei şi bazinul Donului. Deşi descoperirile arheologice din ultimii zece ani s-au soldat cu rezultate apreciabile în cercetarea acesteia, totuşi multe probleme referitoare la viaţa spirituală a purtătorilor culturii ceramicii cu decor vălurit rămân încă puţin cunoscute.

În cercetarea vieţii spirituale a triburilor culturii ceramicii cu decor vălurit, ca de altfel a tuturor societăţilor străvechi, de o mare însemnătate sunt izvoarele arheologice. În rândul acestora, pe primul loc trebuie situate ansamblurile funerare, în care se reflectă anumite norme de conduită, stratificarea socială, viaţa spirituală, religioasă etc.

Dacă până nu demult materialul arheologic necesar studierii ritului funerar de pe întreaga arie de răspândire a culturii ceramicii cu decor vălurit era foarte redus, astăzi este cunoscut un număr apreciabil de monumente funerare, descoperite în special de noi, în ultimii zece ani, în estul Ucrainei. Studiul nostru se întemeiază îndeosebi pe aceste materiale arheologice care ne permit, într-o măsură considerabilă, să relevăm caracteristicile ritului funerar şi, în relaţie cu acesta, concepţiile religioase ale triburilor culturii ceramicii cu decor vălurit.

Printre monumentele funerare ale acestei culturi trebuie să deosebim:

a. morminte peste care s-au ridicat tumuli izolaţi;

b. morminte aflate în interiorul unor tumuli ridicaţi atunci sau în tumuli mult mai vechi, cu o completare ulterioară a terasamentului movilei;

c. morminte aflate în tumuli fără alte construcţii[1]

Cunoaşterea ritului funerar al culturii ceramicii cu decor vălurit implică elucidarea următoarelor probleme:

1. topografia şi sistematizarea tumulilor şi a necropolelor tumulare;

2. construcţiile funerare de deasupra mormintelor;

3. dispunerea mormintelor în tumul;

4. construirea mormintelor;

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

5. datinile funerare;
6. ritualurile purificatoare;
7. inventarul propriu-zis.

1. Topografia tumulilor şi sistematizarea necropolelor tumulare

Tumulii culturii ceramicii cu decor vălurit din estul Ucrainei erau plasaţi, de obicei, departe de surse de apă importante. Cel mai adesea, erau construiţi pe înălţimi, deasupra bazinului superior al vreunei ape, într-un loc de unde râul nu era vizibil, uneori la o distanţă destul de mare de acesta (peste 10 km). În mod frecvent, aceşti tumuli formează grupări compacte: ca, de exemplu, tumulii cercetaţi de noi în regiunea Voroşilovgrad, în oraşele Lisiciansk şi Molodogvardcisk, în satele Blagovka, Privetnoe, Bolşoi Suhodol. Construcţiile funerare mai erau amplasate lângă tumuli de mari dimensiuni ridicaţi în epocile precedente, dar interpretarea lor ca aparţinând culturii ceramicii cu decor vălurit se datoreşte acroşării lor la cel mai mare tumul şi construirii unui terasament nou sau consolidării celui vechi, după efectuarea înmormântării peste vechea platformă.

Se cunosc cazuri când morminte ale culturii respective au fost descoperite în tumuli situaţi în apropierea nemijlocită a apei. De obicei, acest lucru se întâmpla atunci când mormintele erau aşezate pe culmile celor mai mari tumuli ridicaţi anterior, după care li se făceau adăugiri. Mormintele din interiorul tumulilor examinaţi reprezintă înmormântări ale culturii "Srubnaia"[2].

2. Construcţiile funerare de deasupra mormintelor

Comunităţile culturii ceramicii cu decor vălurit obişnuiau să înalţe diferite construcţii funerare: tumuli din pământ deasupra mormintelor, aşa-numite de bază, completări deasupra construcţiilor funerare din interiorul tumulilor, diverse construcţii din lemn şi piatră, încă insuficient studiate.

Analizând structura construcţiilor funerare, am remarcat următoarele tipuri: terasamente din pământ căptuşite spre exterior cu sau fără piatră; construcţii din piatră sau lemn de diferite forme deasupra mormintelor sau în apropierea nemijlocită a acestora, cu ridicarea ulterioară deasupra lor a unor terasamente din pământ, construcţii combinate din piatră şi lemn deasupra mormintelor sau alături de ele, cu adăugirea ulterioară a unor terasamente de pământ.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Exemplul pentru primul tip de construcție este tumulul dezgropat de V.A. Gorodțov în satul Kamâșevo, în hotarul dinspre Câmpul Lupilor[3]. Acest tumul avea trei culmi orientate pe linia vest-est. Terasamente marginale fuseseră săpate și jefuite cu mult timp înaintea cercetării, astfel că a fost studiată numai partea centrală. Înălțimea tumulului era de 2,2 m. La o adâncime de aproximativ 0,2 m de suprafață au fost dezvelite pietre care acopereau vârful tumulului. La 0,4 m de suprafață au fost descoperite coarnele și oasele celor patru picioare ale unei vaci, tăiate din articulațiile genunchilor. La o adâncime de 1,4 m a ieșit la iveală un strat de cenușă și cărbune mărunt în care se aflau coarne și picioare de vaci. Acoperișul construcției era presărat cu *loess* din groapă, deasupra căreia se afla o podină dublă din bușteni subțiri și rotunzi din stejar și mesteacăn, așezați pe două rânduri. Bușteniii erau carbonizați. Primului tip de construcție îi pot fi atribuiți peste 10 tumuli aflați în satele Trehibenka și Oknino, în apropierea rafinăriei de petrol din Lisiciansk, în orașul Voroșilovgrad.

Caracteristic pentru construcțiile aparținând celui de-al doilea tip este tumulul cercetat de noi în satul Privolic, raionul Lisicianks. Acest tumul arăta de parcă ar fi fost format din trei tumuli înălțați pe rând, unul lângă celălalt. Primul, amplasat înspre sud, conținea la bază un mormânt al culturii "Iamna", în interiorul movilei aflându-se câteva morminte aparținând culturii catacombelor și unul, culturii ceramicii cu decor vălurit. Spre laturile de sud-est și sud-vest ale celui de-al doilea tumul, în locul alipirii de primul, au fost descoperite morminte ale culturii "Srubnaia", peste care fuseseră făcute depuneri. Înspre nordul celui de-al doilea și strâns lipit de acesta se afla cel de-al treilea tumul. Deasupra terasamentului din pământ al acestuia, înspre latura sudică, au fost descoperite două platforme din piatră așezate în paralel una față de cealaltă[4]. Mormântul se afla înspre nordul platformelor, într-o groapă puțin afundată în pământ.

Asemănător acestui tumul este și cel din orașul Privolic, a cărui configurație e analogă celui descris mai sus. Acesta era format în același mod, din trei tumuli ridicați unul după altul, cu platforme din piatră. În primul, orientat spre sud, sub partea centrală a platformei, s-au descoperit două morminte: groapa sepulcrală și rugul funerar. Mormintele au fost descoperite înspre nord, sub cea de-a treia platformă care avea forma a două cercuri paralele. În groapa puțin afundată în pământ s-a găsit un cadru din lemn în care era depus un schelet în poziție ușor chircită, cu capul orientat spre nord. În afara cadrului au fost găsite oase de animale. Se cunosc încă opt tumuli asemănători celor descoperiți în satele Biriukovka, Bolșoi Suhodol, Prișib, Darino-Ermakovka, Nijinee, Baranikovka, Provalie și în orașele Privolie și Aleksandrovsk din regiunea Voroșilovgrad.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Al treilea tip de construcție funerară este reprezentat de tumulii identificați în orașul Privolie. Tumulul nr. 11 este format din trei tumuli ridicați pe rând. În cel de-al doilea, aflat la nord de primul și strâns lipit de acesta, a fost descoperită o platformă trapezoidală din piatră. O mare cantitate de piatră la extremități, o scobitură în partea centrală, precum si existența unor busteni sau bârne din lemn, printre pietre, au permis să se vadă, în interior, o construcție din piatră și lemn, în centrul căreia se afla mormântul.

În tumulul nr. 13, sub cea de-a doua platformă din piatră și lemn, alipită direct de prima înspre nord, nu a fost descoperit vreun mormânt, dar existența lui este atestată de o grămăjoară de pietriș fixată la margine și de un fragment de vas ornamentat cu modele în val.

3. **Dispunerea mormintelor în tumul**

Se poate afirma cu certitudine că mormintele au ocupat întotdeauna locul central în construcțiile funerare. Aceasta se observă deosebit de clar acolo unde la baza tumulului se află morminte ale culturii ceramicii cu decor vălurit, care provin din aceeași perioadă (fără a lua în considerație înmormântările târzii ale culturii "Srubnaia" și ale triburilor nomade din evul mediu); chiar și în cazurile în care mormintele culturii examinate se află în interiorul tumulului, ele ocupă locul din partea centrală a acestuia. Astfel de morminte se află în tumulii nr. 1 și 2 din satul Novoselovka, raionul Perevalskoe s.a. În același timp, mormintele din interiorul tumulilor, însoțite de construcții adăugate ulterior deasupra, sunt, uneori, foarte importante. Spre deosebire de cultura catacombelor, în care amplasarea mormintelor depinde strict de forma tumulului, ele fiind așezate spre marginile sale și urmând forma rotundă a acestuia, mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit (în funcție de poziția lor) determină modificarea formei terasamentului tumulului. Astfel, mormântul aflat în tumulul nr. 2 din zona rafinăriei de petrol de la Lisiciansk, a fost amplasat în apropierea laturii sud-estice a tumulului, peste mormintele anterioare aparținând catacombelor. După amplasarea acestuia, tumulul a căpătat o formă ovală, alungită.

Aceeași configurație se observă si la tumulul nr. 11 din orașul Privolsk. Tipic e si tumulul nr. 13 din același oraș; astfel, acesta este constituit, la rândul său, din trei tumuli ridicați unul după altul, dispuși în lanț (fig. 1). Situația e identică în tumulii nr. 23 din satul Bolșoi Suhodol (fig. 2), nr. 11 din orașul Privolie si nr. 2 din orașul Molodobvardeisk. Sistematizarea succesivă a mormintelor se vede deosebit de clar în tumulul din satul Prișib, explorat de

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

S.N. Bratcenko. Si pe Donul mijlociu, mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit ocupau locul central în tumuli, iar prin amplasarea unor noi morminte se adăugau si noi terasamente, cum s-a descoperit în timpul cercetării tumulilor din apropiere de Ilmeni (tumulul 6) și Nijniaia Beduga (tumulul 3)[5]

4. Construirea mormintelor

Mormintele aparținând ceramicii cu decor vălurit din estul Ucrainei au câteva aspecte caracteristice: cadre din lemn; gropi în pământ; gropi în terasamente (existența gropilor din terasamente se constituie prin dezvelirea planșeelor de deasupra mormintelor); casete din piatră. În raioanele Nijnea Pridneprovie și Probujie există și gropi de mormânt căptușite, deși în Ucraina de răsărit astfel de construcții, deocamdată, nu sunt cunoscute.

În ansamblu, după modul de construire, mormintele se împart în două mari grupe: construite în pământ și în terasamentele tumulilor. Fiecare grupă e formată din construcții simple și complexe. Mormintele din prima grupă sunt așezate îndeosebi la baza movilei, iar cele din a doua, de regulă, sunt interioare, mormintele de la bază aparținând culturilor "Iamna" și catacombelor sau chiar culturii ceramicii cu decor vălurit. Printre mormintele din prima grupă se pare că predomină cele simple (gropile), deși superioritatea lor numerică față de mormintele complexe nu se confirmă statistic, întrucât analiza proporției numerice a mormintelor aparținând celor două grupe ne permite să tragem concluzia că, după toate probabilitățile, cele două forme de morminte se găsesc în proporții egale.

În grupa a doua, predomină mormintele simple, ceea ce se confirmă și statistic. Cu toate acestea, trebuie să spunem că, în riturile funerare ale culturii ceramicii cu decor vălurit în ansamblu, mormintele complexe nu ocupă primul loc, nefiind determinante, deși se întâlnesc destul de frecvent – 31,51+6,75% – comparativ cu cele din cultura "Srubnaia", în care mormintele cu cadre din lemn și casete din piatră reprezintă clar 19,8+5%.

Caracterizând construcțiile de morminte simple din prima grupă, se cuvine a sublinia relativ modesta lor adâncime în pământ (până la 0,5 m). Lungimea lor variază între 1,5-2,85 m, lățimea între 1,1-1,5 m. Dimensiunile mormintelor complexe sunt cuprinse între 1,5x1,1 si 2,3x1,7 m. Dimensiunile cadrelor din lemn pe care le conțin variază între 1,6x1,1 până la 1,96x1,33 m, proporția laturilor fiind de 1,4:1,9:1.

Proporțiile gropilor de mormânt simple si complexe din prima grupă variază între 1,2:1 și 1,7:1.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Lungimea si lățimea gropilor de mormânt din a doua grupă sunt cuprinse între 1.3x1.06 si 2.06x1.66 m. raportul laturilor fiind între 1.11 1 și 1.88:1 În mormintele complexe din a doua grupă. dimensiunile gropilor de mormânt corespund celor ale cadrelor din lemn si casetelor din piatră pe care le conțin: 1,6x0.7 până la 2.1x1.33 m. raportul dintre laturi fiind de la 1.42:1 până la 1.7·1

Printre mormintele complexe din prima si a doua grupă. sunt extrem de frecvente gropile de mormânt cu cadre din lemn. Prin însăsi realizarea lor. cadrele din lemn presupun un mare volum de muncă. executarea lor necesitând o muncă calificată. de oarecare complexitate. spre deosebire de construirea mormintelor propriu-zise. Ele erau confecționate prin folosirea unor diverse unelte metalice specializate. inclusiv unelte pentru prelucrarea lemnului (rindele). Această circumstanță constituie deja o dovadă privind existența unor diferențieri precise în comunitățile culturii ceramicii cu decor vălurit. care se reflectă și în diferențierea construirii mormintelor.

5. **Ritualuri funerare**

Mormintele tipice culturii ceramicii cu decor vălurit având toate particularitățile care le identifică. reprezintă aproximativ 33÷4.6% din totalul mormintelor culturii "Srubnaia" a ceramicii cu decor vălurit. în timp ce mormintele aparținând culturii "Srubnaia" reprezintă 67÷4.6%. Din 131 de morminte aparținând culturii ceramicii cu decor vălurit din silvostepa Donului. posedând particularități care le identifică, pe primul loc se situează mormintele cu poziția mâinilor (V-4). caracteristică culturii catacombelor. care reprezintă 79 cazuri sau 59,5÷8.4%. Locul al doilea este ocupat de mormintele în care scheletele au palmele asezate pe obraji (W). acestea fiind în număr de 53 sau 40.5÷8.4%.

În cultura "Srubnaia" mormintele orientate spre est, conținând un vas întreg din argilă si scheletele cu palmele mâinilor pe obraji (E-W). reprezintă 211 cazuri sau 79÷4.8%. După cât se pare, această poziție a mâinilor este o caracteristică proprie culturii "Srubnaia" întrucât 237 morminte din 267 aveau această pozitie. De aceea. suntem îndreptățiți a considera respectiva poziție a mâinilor (W). mult mai târziu în raport cu cea caracteristică culturii catacombelor (4).

În mormintele ceramicii cu decor vălurit. după "poziția mâinilor" pot fi distinse morminte timpurii si târzii. Primele 78 au pozitia caracteristică. poziția mâinilor "de catacomba" (4) îmbinată cu lipsa vaselor întregi din argilă.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Din acestea în 51 de morminte, înhumații erau orientați spre vest. Pentru celelalte 58 de cazuri era caracteristică poziția palmelor înhumaților pe obraji și lipsa vaselor întregi din argilă. Din acestea, 31 de morminte erau cu orientarea înhumaților spre răsărit (E).

În ambele grupe principale prezentate, constatăm două tendințe fundamentale. Prima constă în orientarea înhumaților spre vest combinată cu poziția mâinilor "de catacombă", iar cea de-a doua în orientarea înhumaților spre est cu palmele pe obraji. Pentru toate mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit, cum s-a remarcat deja, este caracteristică lipsa vaselor întregi din argilă. De aceea, toate celelalte morminte ale acestei culturi, pot fi considerate ca fiind intermediare, în ele putând fi găsită îmbinarea particularităților timpurii și târzii. Aceste morminte formează o grupă de mijloc. În mormintele din prima grupă scheletele au capul orientat spre vest, fiind culcate pe spate, cu o ușoară întoarcere spre partea dreaptă sau stângă, poziția bazinului și a genunchilor ușor chircită. Se cunosc cazuri în care tălpile sunt aduse spre bazin și picioarele cu genunchii în sus. Poziția mâinilor: una întinsă de-a lungul trupului, cea de a doua îndoită din cot, este aceeași cu poziția mâinilor din cultura catacombelor, deși sunt cunoscute cazuri când ambele sunt întinse de-a lungul corpului, la fel cu poziția mâinilor din mormintele culturii "Iamna"

Poziția ușor chircită a scheletelor este caracteristică și pentru mormintele din grupa a doua (mijlocii) (V-W, E-4). Aici, ea se combină în unele cazuri cu orientarea spre vest a înhumaților și cu așezarea palmelor pe obraji, iar în altele – cu orientarea spre est a înhumaților, o mână întinsă de-a lungul trupului, a doua – îndoită din cot. Pentru mormintele din a treia grupă (târzii) (E-W) e caracteristică așezarea înhumaților pe partea stângă într-o poziție accentuat chircită, cu palmele pe obraji, orientarea mormintelor fiind spre răsărit. Această poziție a morților corespunde întocmai poziției din mormintele culturii "Srubnaia"

6. **Ritualuri de purificare în timpul înhumării**

În timpul înmormântărilor, triburile culturii ceramicii cu decor vălurit, îndeplineau ritualuri purificatoare. Astfel, în tumulul nr. 3 din satul Zakotnoc, solul de la baza movilei era ars, având deasupra un strat de cenușă gros de 0,30 m, care căptușea partea inferioară a terasamentului tumulului (fig. 3.1)[6]. Straturi de cenușă au fost găsite în terasamentele tumulilor din satele Kamanka (T.1), Kamâșevaha (T.5) la rafinăria de petrol din Lisiciansk (T.2). În câteva cazuri au fost găsite schelete incinerate parțial sau total, spre exemplu,

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

în tumulul nr. 2, tumulul nr. 4, din satul Stratilovka şi în tumulul nr. 11, nr. 2 din satul Kovalevka, dezgropate de Gorodţov[7] şi, de asemenea, în tumulul nr. 13 şi nr. 1 din oraşul Privolnoc, raionul Lisiciansk, în tumulul nr. 3, nr. 6, din satul Privetnoc, raionul Stanicino-Lugansk, cercetate de noi[8]. În câteva morminte nr. 1, tumulul 2, din satul Nikoloevka nr. 4, tumulul 2 din satul Stratilatovka s-au găsit cărbuni şi cenuşă[9].

Întrebuinţarea varului şi a ocrului în morminte, după Gorodţov, are aceeaşi semnificaţie ca şi a focului. Totuşi, nu numai focul şi înlocuitorii săi se foloseau în ceremoniile purificatoare.

Fragmentele de ceramică găsite în morminte şi în terasamentele tumulilor - e adevărat ceramică cu ornamentaţii în val - pot fi apreciate ca făcând parte din mijloacele folosite în practicile de incinerare din ritualurile purificatoare. Şi aşchiile de cremene găsite în morminte sunt legate, după toate probabilităţile de ritualurile de purificare-incinerare. Despre eventualitatea folosirii lor în obţinerea focului prin scăpărare, scria şi Gorodţov[10].

Un alt ritual de purificare, mult mai frecvent întâlnit la triburile culturii ceramicii cu decor vălurit din silvostepa Donului, era cel al depunerii ofrandelor. Se întâlneşte în morminte sub forma depunerii de alimente, unelte de muncă, arme ş.a. Atrag atenţa repetatele descoperiri de coarne şi picioare de oi şi vaci cu copite, tăiate din articulaţiile genunchilor, aşezate grămadă lângă cei înmormântaţi sau ceva mai departe în afara cadrului din lemn sau deasupra gropii sepulcrale, iar uneori în terasamentul movilei. Astfel de ofrande pot fi daruri. Prezenţa uneltelor de muncă şi a armelor în unele morminte o considerăm ca pe o înzestrare a celor morţi cu obiectele ce le-ar fi necesare pe lumea cealaltă.

Despre existenţa sacrificiilor umane, la purtătorii culturii ceramicii cu decor vălurit, încă nu se cunoaşte nimic.

7. Inventarul

În mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit, de obicei, inventarul lipseşte. În cazurile în care totuşi se întâlneşte, nu e bogat, dar este divers. În mod obişnuit, inventarul se compune din oase de animale (aproximativ 28%), aşchii de cremene (aproximativ 15%), inele din corn şi os, precum şi catarame cu două orificii (aproximativ 12%). Arareori se găsesc răzuitoare – "redresoarele săgeţilor antice", topoare – ciocan din piatră, pisloage, zdrobitoare, cuţite şi bare din bronz, catarame neobişnuite din corn cu o proeminenţă. Câteva morminte cu vase întregi din lut ars, constituie o excepţie.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Dacă statutul social al celor îngropați poate fi determinat după construcția mormântului, locul mormântului în tumul, în grupul de tumuli și, într-o oarecare măsură, după inventarul în ceea ce privește specializarea defuncților, aceasta poate fi determinată numai de inventar. Din cultura catacombelor ne sunt cunoscute mormintele unor meseriași: turnători, făuritori de săgeți, țesători ș.a. Printre mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit au fost descoperite câteva având inventarul analog celui al meșterilor făuritori de săgeți din mormintele culturii Catacombelor.

Alte obiecte de inventar aflate în mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit necesită încă a li se da o interpretare adecvată. Așa, de pildă, cercetătorii atribuie, de regulă, diferitelor categorii de inventar, vasele din lemn sau argilă și oasele animalelor. Totodată, criteriul principal pentru atribuirea lor unei categorii sau alteia, nu este conținutul obiectului respectiv, care poate fi exprimat într-o noțiune unică – hrana –, ci forma și materialul din care sunt confecționate. Nivelul general al culturii unei societăți va fi reflectat în modul de depunere al hranei. Comparând între ele mormintele aparținând culturilor ceramicii cu decor vălurit, "Srubnaia" și Catacombelor, observăm că, pentru toate înmormântările e caracteristică depunerea hranei în morminte. Însă, pentru depunerea hranei, purtătorii diverselor culturi foloseau mijloacele lor specifice. Astfel, în mormintele catacombă se depunea o garnitură de masă caracteristică, constând din "cuțit", "furculițe" și linguri. "Cuțitele" erau întotdeauna metalice, deși în alte culturi și în alte epoci sunt cunoscute cuțitele din cremene și obsidian. "Furculițele" – bară cu un dinte – ovale sau, mai ales, pătrate în secțiune, puteau fi făcute din lemn, metal os. Cercetătorii le numesc sule, deși asemănarea dintre furculițe și sule e mai curând aparentă. Astfel, pentru sule sunt obligatorii dimensiunile mici și forma în secțiune rotundă. Luând în considerație presiunea mare ce se exercită asupra lor în timpul străpungerii orificiilor în piele, lemn ș.a., e imposibil ca extremitatea cu care se execută acestea să fie prea lungă, deoarece s-ar putea îndoi sau rupe. Criteriile pentru diferențierea acestor obiecte atât de asemănătoare sunt lungimea și profilul în secțiune.

Existența în morminte a oaselor de animale poate fi interpretată ca având mai multe semnificații. În unele cazuri, sunt anumite părți (coarne și picioare), sau piei, în altele sunt obiecte pentru joc (arșice ș.a.). Printre oasele de animale, însă, se întâlnește, uneori, câte un cuțit, ca în mormântul nr. 4, tumulul nr. 1, semnalat la Aleksandrovsk, lângă Voroșilovgrad. Considerăm acest lucru ca o dovadă de netăgăduit că avem în față nu simple oase, ci o bucată de carne destinată hranei. Alimentele așezate în morminte puteau fi alcătuite nu numai din bucăți de carne ci și din brânzeturi, fierturi, lichide ș.a., care se

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

depuneau în vase diverse. Între acestea, trebuie să distingem: 1) vase în care se pregătea hrana şi putea fi depusă chiar în ele; 2) vase destinate numai pentru depunerea hranei; 3) vase pentru băuturi. Cele dintâi trebuiau să fie vase din metal sau argilă, care se puneau pe foc pentru prepararea diferitelor feluri, adeseori lichide. Ele trebuiau să fie destul de încăpătoare ca volum şi constituiau categoria vaselor de bucătărie, de aici excluzându-se cele din lemn. Acestea sunt vase de dimensiuni mici şi nu prea adânci, care serveau pentru depunerea fierturilor dese din carne sau alte produse. Vasele din ultima grupă puteau fi din piele, lemn, lut ars şi erau destinate, în general, băuturilor. Din nefericire, circumstanţele în care s-au aflat vasele din diverse materiale caracteristice culturii ceramicii cu decor vălurit s-au dovedit a fi deosebit de fragile, astfel încât, adeseori, ele nu pot fi studiate de cercetători.

Acestea sunt trăsăturile esenţiale ale ritului funerar al purtătorilor culturii ceramicii cu decor vălurit din Ucraina, cu deosebire din partea de răsărit.

În ritualurile funerare, depunerea ofrandelor şi ritualurile purificatoare apar elemente ale concepţiilor religioase ale purtătorilor culturii ceramicii cu decor vălurit. Depunerea ofrandelor în morminte sub formă de hrană, unelte, arme ş.a., constituie dovada existenţei unei practici magico-religioase utilizate cu prilejul înmormântării. Depunerea ofrandelor avea caracter de ofrande – pentru hrănirea morţilor sau înzestrarea lor cu unele obiecte indispensabile. Această formă de ofrandă – una din cele mai vechi şi semnificative ale credinţei în spirite şi suflet – constituia un mijloc de a îmbuna spiritele. Concepţiile despre suflet şi strămutarea lui în lumea de dincolo este însoţită de apariţia datinei de hrănire a morţilor. Aceste credinţe, apărute în stadiul societăţii gentilice corespund celor mai vechi forme ale concepţiilor religioase – animismul. Lipsa figurilor antropomorfe în reprezentările religioase ale culturii ceramicii cu decor vălurit ne permite a presupune că triburile purtătoare ale acestei culturi se aflau în stadiul timpuriu al animismului, care corespunde trecerii societăţii gentilice de la colectivismul anarhic la relaţii mult mai complexe şi diferenţiate, determinate de diviziunea socială a muncii[11]

Ritualurile purificatoare constituie o parte componentă a concepţiilor religioase ale culturii ceramicii cu decor vălurit, ca de altfel a tuturor religiilor. În pofida formelor variate, el se întemeiază, în ansamblu, pe credinţa în forţa supranaturală a focului şi a apei. Existenţa în colţuri diferite ale mormintelor a cărbunilor cenuşii, ocrului, a vaselor din lut ars, şi aşchiilor de cremene – reprezintă o conexiune între diversele forme ale ritualului de purificare în care cel mai mare rol era destinat practicilor legate de foc. Indicii ale folosirii focului sunt stabilite de cercetători în incinerarea morţilor, în straturile de cenuşă aflate deasupra mormintelor sau în terasamentele tumulilor.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Găsirea oaselor de animale deasupra gropilor sepulcrale și în construcțiile de mormânt, trebuie interpretată ca fiind ofrande purificatoare. Se cuvine a remarca că, în unele cazuri, s-au descoperit oase de animale amestecate cu fragmente de ceramică în straturile de cenușă din terasamentul tumulilor. Proporțiile ofrandelor, după V.M. Masson, "arată poziția socială a persoanelor în onoarea cărora erau depuse"[12].

În același timp, marea varietate a ritualurilor de înmormântare și purificare poate arăta că în societatea la care ne referim, sacerdoții lipseau, toate ritualurile îndeplinindu-se sub îndrumarea oricărui membru al comunității, cel mai adesea al bătrânilor, care aveau experiență în îndeplinirea ceremoniilor respective. Iar acest lucru atestă faptul că reprezentările religioase ale purtătorilor culturii cercetate se aflau pe treptele cele mai timpurii ale evoluției religiei primitive.

În concepțiile religioase ale triburilor culturii ceramicii cu decor vălurit se reflectă și organizarea socială a comunității. După cum egiptenii antici construiau cavouri, cripte, piramide pentru persoanele de vază, atotputernice, tot astfel, în cultura ceramicii cu decor vălurit se înălțau tumuli. Uneori, înălțimea tumulilor atingea 2-3 m sau mai mult, dar cel mai adesea se apropia de 1-1,5 m. Aceste variații de înălțime constituie o dovadă a absenței unor reguli bine determinate, dar poate indica și o diferențiere socială în mijlocul vârfurilor conducătoare.

În societățile împărțite în clase, ca de pildă în China din epoca hanilor, înălțimea terasamentelor era riguros normată, neputând depăși dimensiunile stabilite[13]

Începutul diferențierii sociale la comunitățile culturii ceramicii cu decor vălurit poate fi confirmat de practicarea ritualului incinerației, stabilit de nenumărate ori de către cercetători, pe întreaga arie de răspândire a acestei culturi. Este cunoscut faptul că incinerarea morților la vechii mayași se folosea numai la moartea conducătorilor și a persoanelor de vază[14] E interesant că în monumentele funerare din centrul Caucazului și din Zakavkazia[15], aparținând primei jumătăți a mileniului II î.e.n., ritualul incinerării nu era practicat în tumuli obișnuiți, ci în cavouri bogate[16]

Din păcate, materialul arheologic provenit din mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit este extrem de redus, ceea ce îngreunează utilizarea lui în scopul reconstituirii organizării sociale a comunității studiate. În această circumstanță, de o însemnătate hotărâtoare pentru noi este evaluarea muncii cheltuite pentru construirea unor complexe funerare sau a altora. Dacă am compara mormintele bogate ale culturii Catacombelor cu mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit după inventarul pe care îl conțin, atunci cele din

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

urmă ar fi din start defavorizate față de primele, prin sărăcia inventarului. Comparând, însă, construcțiile de mormânt specifice fiecărei culturi (în primul caz – catacomba, a cărei intrare era astupată cu lemne, în celălalt – cadrul din scânduri – "șrub"), devine evident că triburile culturii ceramicii cu decor vălurit trebuiau să efectueze pentru construirea mormintelor o muncă mult mai diferențiată din punct de vedere al calificării, decât triburile culturii Catacombelor.

Și mai mari vor fi aceste diferențe comparând construcțiile funerare. Deasupra mormintelor aparținând triburilor culturii Catacombelor se construiau arareori tumuli, uneori se făceau umpluturi, dar cel mai adesea, deasupra mormintelor nu se ridicau nici un fel de construcții. În schimb, deasupra mormintelor culturii ceramicii cu decor vălurit, se ridicau nu numai tumuli ci și diverse construcții din piatră și lemn, peste care se făceau în continuare depuneri de pământ și căptușiri cu piatră.

Se poate presupune că ridicarea mormintelor la triburile purtătoare ale culturii Catacombelor era realizată de un mic grup de oameni. Ridicarea acelorași morminte în cultura ceramicii cu decor vălurit necesită munca unor grupuri considerabil mai mari.

Deosebirile în ceea ce privește ritualurile funerare pot fi condiționate, după părerea unor cercetători, de factori etnici și sociali[17], sau de natura morții celui înhumat[18]. Comparând mormintele culturii Catacombelor cu ale culturii ceramicii cu decor vălurit după construcțiile funerare, constatăm mari deosebiri între ele, acestea putând reflecta nu numai schimbări ale organizării sociale, ci însăși motivațiile caracteristicilor etnice. Pentru a argumenta cele afirmate, comparăm datinile funerare, ritualurile purificatoare și de depunere a ofrandelor caracteristice celor două culturi.

Poziția morților în înmormântările culturii Catacombelor și ale culturii ceramicii cu decor vălurit este, într-o oarecare măsură, asemănătoare – ușoara chircire a corpului, o mână întinsă, cealaltă îndoită din cot, dar sunt și deosebiri. Primii sunt, de regulă, culcați pe partea dreaptă sau stângă, ceilalți pe spate, cu o ușoară întoarcere, mai adesea spre stânga și mai rar spre partea dreaptă. În acele cazuri în care scheletele sunt culcate pe spate, picioarele sunt îndoite astfel încât oasele călcâielor se găsesc lângă bazin. Depunerea ofrandelor în mormintele culturii Catacombelor e reprezentată de ofrande- daruri: vase din argilă și, mai rar, din lemn cu alimente, oase de animale (bucăți de carne), arme, podoabe, unelte de muncă. În mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit, ofrandele-daruri sunt mult mai modeste și reprezentate cel mai adesea prin oase de animale (piei sau bucăți de carne), arareori de vase din lemn și, în cazuri excepționale, de vase din argilă. Alte obiecte de inventar sunt foarte

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

rare. Depunerea ofrandelor în timpul ritualurilor purificatoare la triburile culturii Catacombelor, spre deosebire de cele ale culturii ceramicii cu decor vălurit, nu este cunoscută.

Ritualul purificator în cultura Catacombelor constă în presărarea capului și a extremităților mortului cu ocru și, de asemenea, în afumarea gropilor. Ultimul procedeu este atestat de existența în morminte a cățuielor și a unor fragmente de vase în care se află întotdeauna cărbuni. În mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit, ocrul cărbunii, cenușa și aschiile de cremene (ca mijloc de obținere a focului) constituie atribute tipice ale ritualurilor purificatoare. Pe lângă acestea, purtătorii culturii ceramicii cu decor vălurit mai îndeplineau un ritual purificator după umplerea gropii de mormânt, prin ardere sau prin aducerea de ofrande purificatoare.

Comparând mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit cu ale culturii "Iamna" pot fi constatate o serie de trăsături care apropie aceste două culturi atât de îndepărtate una de cealaltă în timp (fig. 4). Asemănarea se manifestă în următoarele elemente ale ritualurilor funerare: 1) poziția și orientarea morților în mormintele târzii ale culturii "Iamna" și în mormintele timpurii ale culturii ceramicii cu decor vălurit; 2) lipsa si sărăcia inventarului, mai bine zis inexistența aducerii de ofrande-daruri celui mort; 3) lipsa vaselor din argilă; 4) existența în rare cazuri a vaselor din lemn și în cazuri de excepție a celor din argilă; 5) ritualurile purificatoare constau în presărarea cu ocru a capului și a extremităților inferioare ale mortului și, de asemenea, în ofrandele purificatoare aduse după umplerea gropii de mormânt – atestate de existența fragmentelor de ceramică și a oaselor de animale; 6) ridicarea de tumuli deasupra mormintelor.

Astfel, în mormintele culturii ceramicii cu decor vălurit, în paralel cu trăsăturile originale, specifice acesteia, apar trăsături înrudite cu cele distinctive din mormintele culturii "Iamna", precum și a Catacombelor și aceasta se poate aprecia ca fiind rezultatul tradiției.

Totuși, înțelegerea riturilor și tradițiilor nu este posibilă decât în contextul culturii în care acestea reprezintă elementele componente. Cultura materială și spirituală deopotrivă cu aspectul teoretic, creator, încorporează în sine și aspecte ale funcționării și valorificării culturii[19]

În acest caz, valorificarea culturii presupune nu numai păstrarea ei, ci și transmiterea ei noilor generații. De fapt, relațiile sociale specifice, exprimate prin legătura de succesiune dintre generații, în diferitele sfere ale activităților, este numită tradiție[20] Fiind factorul principal în evoluția unei culturi, incluzând obiceiuri, ritualuri, gusturi, idei etc., tradiția este determinată de condițiile social-economice ale unei epoci concrete, cristalizându-se în funcție

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

de relațiile care o determină. Ele apar și dăinuie atâta timp cât corespund necesităților unor grupuri sociale conducătoare.

Prin cercetarea atentă a ritului funerar în cele mai vechi morminte în catacombe de pe teritoriul Ucrainei, în stepa Levoberjie se descoperă o serie de trăsături comune cu mormintele culturii "lamna" În unele cazuri, ele conțineau obiecte caracteristice culturii "lamna" (vase, fibule cu aspect de ciocan, cuțite etc.), cu reprezentări antropomorfe. În tumulii care conțin la bază morminte ale culturii "lamna", acestea sunt acoperite cu terasamente caracteristice. În acest caz, deasupra mormintelor se construiesc tumuli impresionanți, asemănători celor din înmormântările culturii "lamna"

În mormintele culturii Catacombelor de pe Don și în cele ulterioare, mult mai târzii, trăsăturile caracteristice culturii "lamna" nu se mai întâlnesc, ele apar însă din nou în monumentele funerare ale culturii ceramicii cu decor vălurit. După părerea noastră, această apariție poate fi explicată în felul următor. Odată cu descinderea în răsăritul Ucrainei, ocupată în acel timp de purtătorii culturii "lamna", a unei noi populații, cunoscută ulterior ca purtătoare a culturii Catacombelor, s-a produs amestecul acestor comunități, conducerea fiind deținută de triburile culturii Catacombelor. Procesul de asimilare s-a petrecut, probabil, prin forță. Acest lucru este confirmat indirect, prin renașterea câtorva trăsături ale ritualurilor funerare caracteristice culturii "lamna" în ritualurile funerare ale triburilor culturii ceramicii cu decor vălurit din răsăritul Ucrainei. Comparând cultura "lamna" cu cea a Catacombelor, după stadiul de dezvoltare al vieții economico-sociale, trebuie să remarcăm analogia în ceea ce privește lipsa așezărilor, precum și existența nomadismului, datorită căruia a apărut creșterea animalelor. Triburile culturii ceramicii cu decor vălurit adoptă modul de viață sedentar, totuși în ceea ce privește uneltele de producție și unele caracteristici ale riturilor funerare, păstrează multe trăsături comune cu monumentele culturii Catacombelor. După cum se vede, afirmarea culturii ceramicii cu decor vălurit are loc prin evoluția trăsăturilor specifice culturii Catacombelor, renașterea câtorva trăsături proprii culturii "lamna" și ivirea altor caracteristici noi, necunoscute înainte. Aceasta poate fi rezultatul consolidării sociale a unei anumite părți a populației culturii Catacombelor, păstrătoare a celor mai vechi norme etnice, proprii culturii "lamna", care au asimilat însă și o serie de trăsături caracteristice culturii Catacombelor. Schimbările sociale și economice apărute în noua societate cu destulă forță, pot fi sesizate în monumentele materiale ale culturii ceramicii cu decor vălurit.

Prin urmare, putem socoti că viața spirituală a purtătorilor culturii ceramicii cu decor vălurit strâns legată de producția materială, reflectă prin

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

intermediul monumentelor funerare ajunse până la noi, structurile etnice și sociale în care se relevă particularitățile tradiționale proprii culturilor premergătoare epocii bronzului. Structura socială nu era încă diferențiată, deși se observă deja elemente ale diferențierii. Acest lucru se reflectă în concepțiile religioase ale purtătorilor culturii ceramicii cu decor vălurit aflați în stadiul timpuriu al dezvoltării religiei primitive – animismul.

Traducere din limba rusă de MARILENA DONEA

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Bibliografie

Diego de Landa — *Soobşcenia o delah v Iukatane*, 1956, -M.L.; Izdatelistvo AN SSSR, 1995, p. 273.

O.M. Djaparidze — *Arheologhiceskie raskopki v Trialeti istorii grazinskih plemen vo II tâs do n.e. Tbilisi*, Sabciata Sacartvello 1969, p. 296.

V.A. Gorodţov — *Rezultatâ arheologhiceskih issledovanii v Iziumskom uezde Harkovskoi gubernii*. Trudâ XIII AS, T.I., p. 174-225.

V.A. Gorodţov — *Rezultatâ arheologhiceskih issledovanii v Bahmutskom uezde Ekaterinoslavskoi gubernii*. Trudâ XIII, T. I., p. 211-285.

N.K. Kacialova — *Ihnenskie Kurganâ*, A.S.G.E., 1970, I, p. 12-124.

I.A. Krâvelev — *Istoriia relighie*. M. mâsli. 1975, T. I, p. 416.

M.V. Kriukov — *Sotialnaia differentiatiia v Drevenem Kitae. Razlojenie rodovog straiai formirovanie klassovogo obscestva*. M., Nauka, 1968, p. 190-249.

V.M. Masson — *Ekanomika i sotialnîi stroi drevnih obscestv*. I., Nauka, 1976, p. 191.

I.A. Pâslaru — *O metodike otenki odnorodnosti vâborki arheologhiceskihpâtiatnikv. Novâe metodâ arheologhiceskogo isledovania K.* Naukova dumka, 1982, p. 169-193.

I.A. Pâslaru — *Kultura mnogovalikovoi keramiki Vostocinoi Ukrainâ. Avtoreferat Kand. ist nauk M.* 1983, p. 22.

I.A. Pâslaru — *Bratcenko. S.N. i dr. Otcët ob issledovaniiah v. g. Privolie, Bezghinovo, Novoselovka, Pescianoe* v 1975 g. NA IAAN USSR, 1975.

B.B. Piotrovskii — *Arheologhia Zakavkaziia s drevneisih vremen do I tâs do n. e. Kurs lecţii LGU*, 1949, p. 132.

S.A. Tokarev — *Rannie formâ relighii i ih razvitie*. M. Nauka, 1964, p. 400.

N.M. Zakovici — *Sovetskaiaobriadnosti i duhovnaia Kultura*, K. Naukova, 1980, p. 222.

B.F. Zâbkovet — *Dorelighioznaia epoha. K istorii formirovania obscestvennogo soznia*. M. Izd. AN SSSR, 1959, p. 248.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Note

1. I.A. Pâslaru, 1982, 1983.
2. Cultura mormintelor cu construcții de lemn (n. trad.).
3. V.A. Gorogtov, 1907, p. 355-357.
4. I.A. Pâslaru, 1975.
5. N.K. Kacialova, 1970, p. 7-34.
6. V.A. Gorodțov, 1907.
7. I.A. Pâslaru, 1975, 1976.
8. V.A. Gorodțov, 1907, p. 227, 234, 275.
9. *Ibidem*, p. 237.
10. I.A. Krâvelev, 1975, p. 26-41.
11. V.M. Masson, 1976, p. 169.
12. M.V Kriukov, 1968, p. 226-229.
13. Diego de Landa, 1955, p. 168.
14. Parte a Caucaului, în sudul lanțului munților Caucaz, formată din Azerbaidjean, Ciruzia și Armenia (n. trad.).
15. O.M. Djaparidze, 1068, 1969.
16. V.M. Masson, 1976, p. 149.
17. B.B. Piotrovskii, 1947, p. 87.
18. N.M. Zakovici, 1980, p. 13.
19. *Ibidem*, p. 16.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Lista figurilor

Fig. 1. Privolask.
Fig. 2. Bolsoi Suhodol.
Fig. 3. 1 Kamâșevaha. 2. Prișib.
Fig. 4. Tabel sinoptic privind culturile: Imna, Catacombelor și a ceramicei cu decor vălurit.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

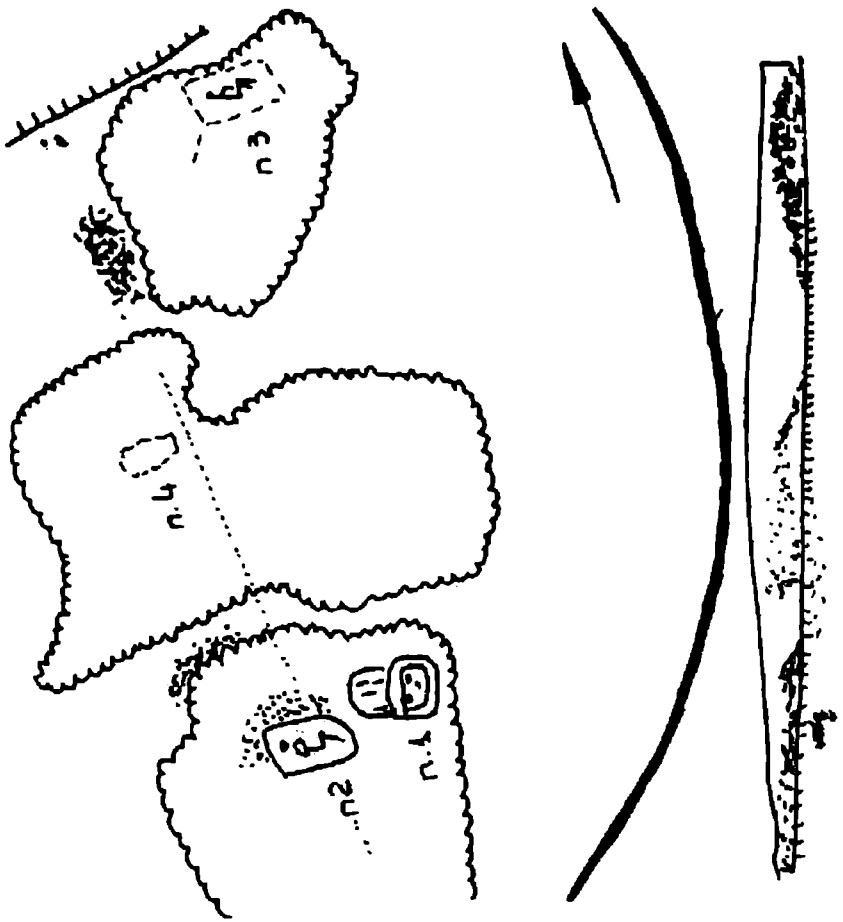

Fig. 1

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

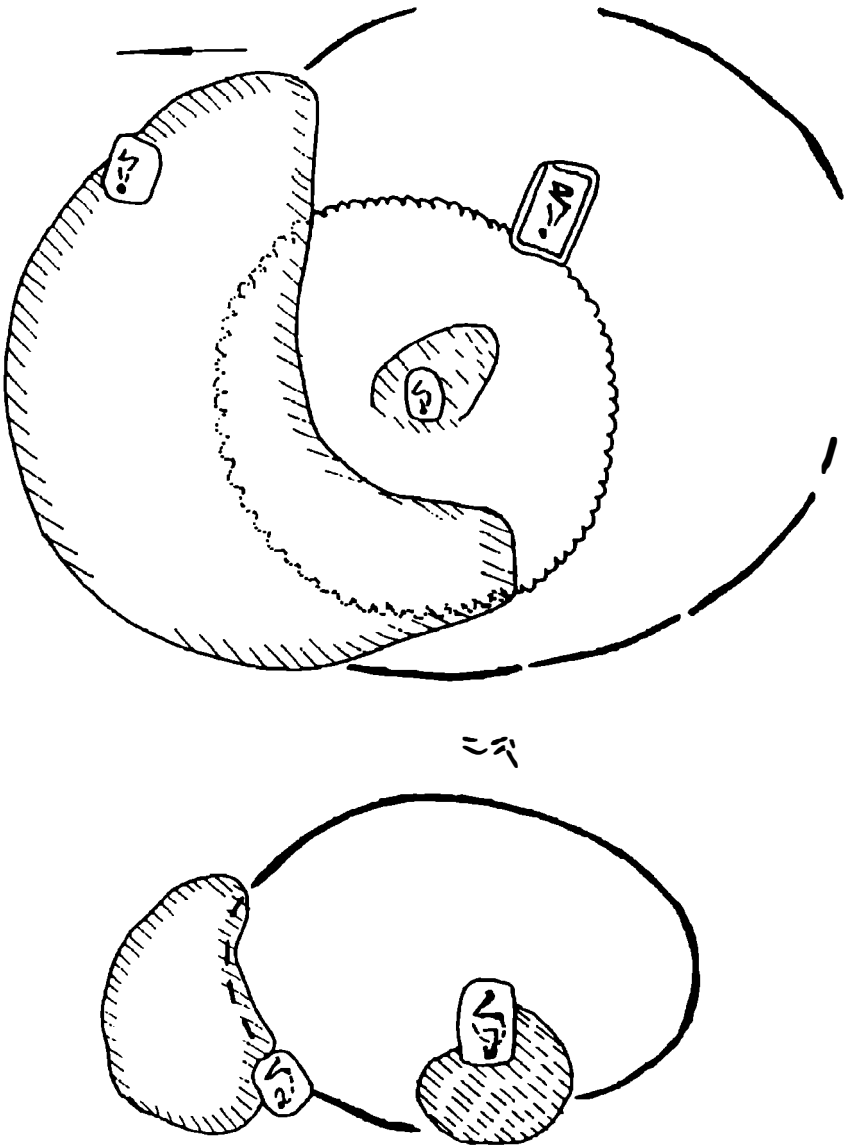

Fig. 2

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

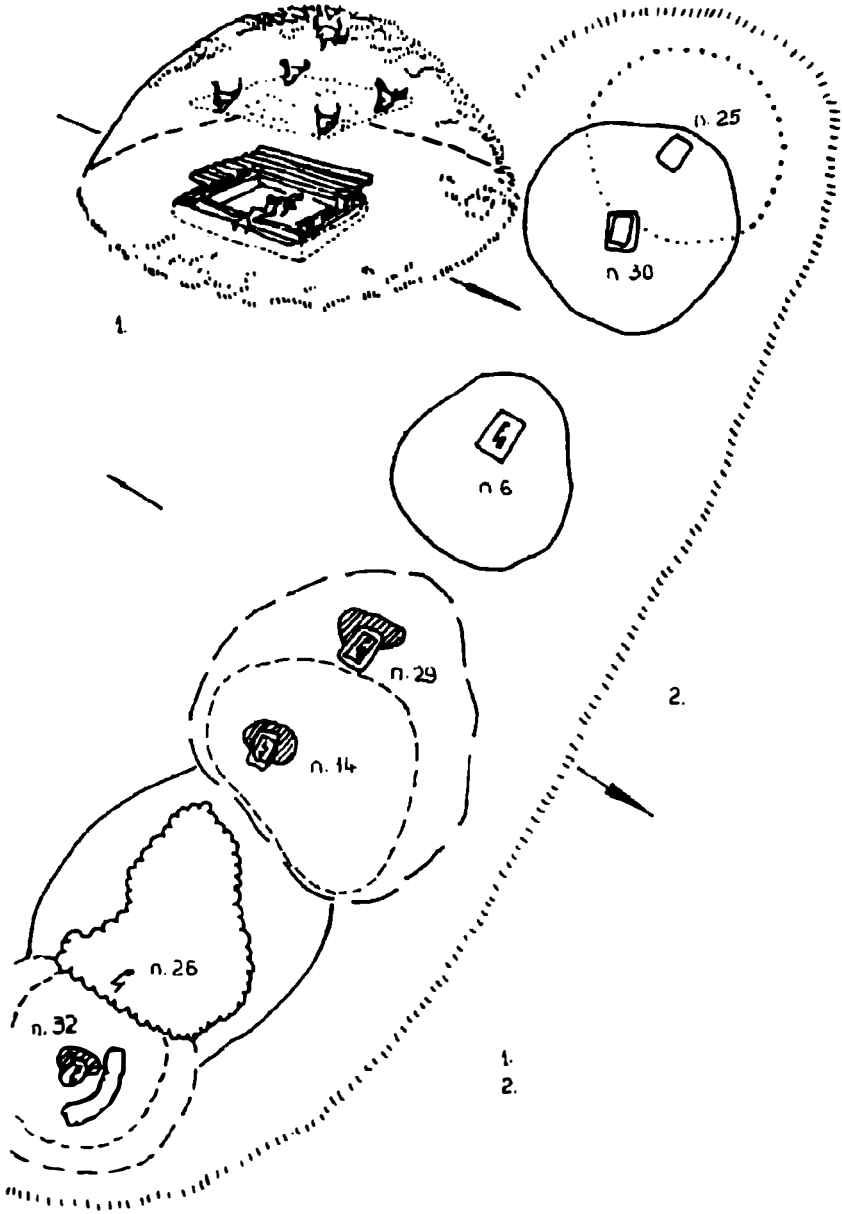

Fig. 3

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

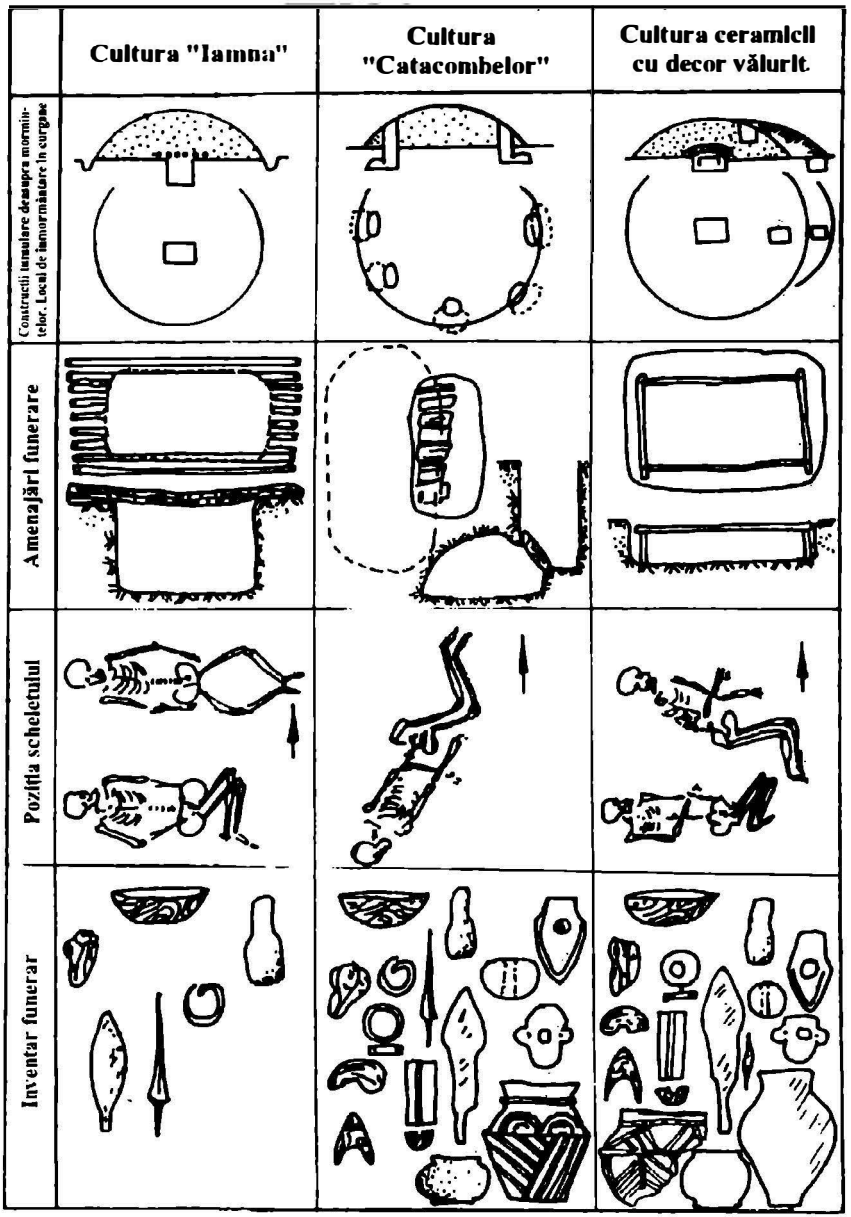

Fig. 4

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

VIOREL CĂPITANU

Ceştile dacice ornamentate din dava de la Răcătău, judeţul Bacău

De mai bine de 100 de ani, ceaşca dacică se află în atenţia specialiştilor şi este considerată pe drept cuvânt "adevărata emblemă a culturii geto-dacice" Numărul acestor obiecte este atât de mare, încât nu exagerăm când spunem că nu există aşezare fără asemenea obiecte, care prin funcţionalitatea lor nici nu puteau să lipsească, fiind folosite la iluminatul caselor, sau în alte scopuri.

Grigore Tocilescu sublinia în opera sa că "ceramica pe lângă rolul de document istoric este şi o lucrare de artă, dovedind un deosebit talent al făuritorilor ei, şi că ceramica strămoşilor noştri îşi dezvăluie cu prisosinţă virtuţile ei artistice"

"Nimic ca ceramica – sublinia tot el – nu înlesneşte a urmări, prin epoci, înaintările progresive ale inteligenţei unei societăţi, a unui popor şi măsura aplicării omului contra lucrurilor artistice" Acesta preconiza studiul amănunţit al ceramicii din Dacia şi clasificarea ei pe neamuri, epoci, forme, destinaţie, ornamentaţie etc... Aşadar, după acest învăţat, ceramica pe lângă rolul de document istoric, este şi o lucrare de artă, dovedind talentul făuritorilor ei[1]

Toate previziunile si aprecierile lui Grigore Tocilescu aveau să se confirme prin descoperirile ulterioare de pe întreg teritoriul Daciei antice.

O subliniere aparte asupra ceramicei dacice o întâlnim şi la *Vasile Pârvan*, care descria astfel ceaşca: "fiind executată din pastă impură şi poroasă, ardere incompletă. lucrare total barbară, mânuşa mică o parte integrantă a structurii corpului, ca şi cum ar fi sculptată din aceeaşi bucată de material, simplitatea primitivă a profilului, aproape total lipsită de ornamente"[2]

Descoperirile de la Crăsani, în număr relativ redus cu zgură şi cenuşă, ar fi slujit ca lămpi, ori afumători în viaţa de toate zilele sau la împlinirea unor anumite rituri şi în legătură cu înmormântarea şi coboară evoluţia lor tocmai în eneolitic. Concluzia istorico-etnografică e simplă – si acest fel de vase aparţine indigenilor[3], şi nu altor seminţii din est (scythi şi greci) ori din vest.

I.H. Crişan, care s-a ocupat în mod deosebit de ceramica daco-getică o înscrie "între documentele istorice de valoare, mai cu seamă când pentru o

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

anumită perioadă istorică dovezile scrise sunt puține sau lipsesc cu desăvârșire mai ales pentru istoria daco-geților, când știrile autorilor antici pe care le avem la îndemână sunt foarte sumare, confuze, lacunare și chiar contradictorii"[4].

Ceramica geto-dacică, în care cea de-a treia perioadă din evoluția sa istorică reprezintă, cum pe bună dreptate afirma *I.H. Crișan*, "faza ei de deplină maturizare de largă răspândire și de apogeu și de aceea poate fi considerată ca faza clasică"[5]

Ca și Pârvan, I.H. Crișan atribuie ceașca ca specifică fazei clasice din La Tène-ul dacic[6] Ceașca dacică, vas de formă simplă, tronconică, de dimensiuni relativ mici, dar și mari, prevăzută cu o toartă în majoritatea cazurilor, dar si cu două sau chiar trei torți, un exemplu clasic a fost descoperit la Răcătău într-o groapă de cult[7]

În general, asemenea vase sunt modelate cu mâna, dar se cunosc câteva exemplare lucrate și la roata olarului: Sarmizegetusa[8], Poiana[9], Bâtca Doamnei-Piatra Neamț[10], Brad[11], Răcătău[12] etc.

Dimensiunile acestor vase variază de la 5-10 cm înălțime și de la 12-20 cm diametrul gurii. La Răcătău se cunosc și unele exemplare la care înălțimea este cuprinsă între 12-18 cm, iar diametrul gurii de cca. 20-30 cm.

Ar mai fi de adăugat și miniaturile simple sau ornamentate din pastă roșie – cărămizie sau cenușie.

Majoritatea cestilor-opaiț sunt executate dintr-o pastă cu impurități, dar sunt destule exemplare confecționate din pastă fină și îngrijit lucrate. Culoarea, de obicei, la suprafață este cenușie-roșiatică de diferite nuanțe, dar predomină culoarea cărămizie. În marea lor majoritate, cestile sunt afumate în interior, dar sunt destule exemplare afumate si pe pereții exteriori. Se cunosc vase de acest tip care n-au fost folosite niciodată, ele păstrându-și culoarea inițială de la ardere, probabil că erau folosite în alte scopuri.

Din punct de vedere al ornamentării se constată o diversitate de motive care se grupează astfel: linii simple profilate sub buză, șiruri de liniuțe incizate pe buză, sub buză sau în jurul buzei, pe toartă sau de o parte și de alta a torții, apoi alveole executate cu degetul sau împunsături, și brâuri în relief simple sau prevăzute cu alveole ori liniuțe incizate-motive ornamentale întâlnite în toate așezările geto-dacice (Pl. I-XV).

În majoritatea cazurilor, șirurile de linii sau liniuțe paralele ornamentează uneori muchia buzei sau înconjoară fundul vasului (Pl. V/3-9).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

La alte exemplare, muchia torții este și ea ornamentată cu siruri de liniuțe incizate în poziție oblică sau dreaptă (Pl. VI/7 și Pl. VIII/5-6).

Ornamentul cel mai des folosit pe cestile-opaiț ne apare sub forma brâielor în relief fiind plasate de obicei sub buza cești. Alteori, sunt dispuse vertical pe corpul vasului în formă de cârlig, ancoră, pastile etc. (Pl. II – Pl. IV).

Cunoaștem destule exemplare la care întreaga suprafață este ornamentată cu benzi de linii ondulate realizate prin incizie în poziția orizontală sau verticală acoperind toată suprafața vasului sau numai o parte din ea (Pl. XIII/5-6).

La Răcătău au fost descoperite peste 30 de exemplare de cești miniaturi, cu toarta perforată și care pot fi împărțite în două grupe:

a. cești ornamentate cu brâie simple în relief sau brâie crestate sub buză sau cu câteva alveole la bază sau cu buza crestată la exterior. Un exemplar este decorat cu brâu alveolar crestat sub buză și cu trei cârlige crestate și ele pe corp cu vârful în sus.

Dimensiuni: î = 3-3,5 cm; d.g. 5-5,5 cm. Pe fundul altei cățui-miniatură, ornamentul constă dintr-un "x" incizat, încadrat circular tot prin incizie I. 3., d. 4 cm (Pl. VII/3).

Din cele cca. 30 de exemplare de cești-miniaturi descoperite până în prezent, doar 4 au urme de fum sau de ardere secundară, pasta fiind de culoare cărămizie ca urmare a arderii oxidante.

Din bolurile-miniaturi, pasta cenușie sau cărămizie – un singur exemplar are baza crestată I.4,4 cm; d. 6,7 cm.

Cești cu o toartă

Corpul tronconic, gura largă, fundul plat, din pastă de culoare cărămizie sau gris-cenușie.

Muchia exterioară a fundului este decorată:

a. cu crestături sau alveole simple executate cu degetul (Pl. V/1-10).

b. cu incizii oblice de jur împrejurul fundului la un număr de 5 exemplare. Dimensiunile: î=6,5 cm, d.g. 11-16 cm (Pl. V/1-9 și Pl. VII/1,3,5-7).

c. Mai multe exemplare cu buza crestată și linii incizate de jur împrejurul bazei la exterior și brăduți cu ramurile în sus, în număr de 7 exemplare, care acoperă întreaga suprafață exterioară. Dimensiuni: î. 4 cm., d.g. 6 cm. (Pl. XIV/1-5).

d. Un exemplar cu buza crestată – linii oblice I. 4 cm, d.g. 6,4 cm.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Cești dacice cu brâu simplu profilat sub buză în număr destul de mare. Pasta brun-cărămizie, gura largă, toarta lucrată îngrijit.

Cești decorate cu butoni în relief, de o parte și de alta a torții. Pastă fină de culoare cărămizie. Buza distinctă (Pl. I/3).

O ceașcă cu fundul incizat în cruce, iar în cele patru sferturi cercuri incizate. Buza ușor îngroșată (Pl. I/6-8 și Pl. VII/3).

Cești dacice decorate cu brâu alveolar

a. Cești dacice de tipul cu o toartă decorată sub buză, cu un brâu alveolar în relief. Pastă poroasă, arsă oxidant. La toate vasele, toarta pornește de sub buză. Unele exemplare au înălțimea de 3 cm, iar diametrul gurii de 6 cm. Cele mai mari au înălțimea de 10 cm. și diametrul gurii de 18 cm. Se cunosc cca. 20 de exemplare din această categorie (Pl. I/6; Pl. II/1-10; Pl./1-9; Pl. IV/1-8).

Cești dacice din lut ars, pasta de aspect poros, aspră la pipăit, corpul tronconic, gura largă, toarta perforată, buza crestată. La un exemplar brâul crestat de sub buză și bază încadrează pe două rânduri butoni în relief.

La două exemplare din această categorie toarta este crestată, iar la bază, tot ca decor, apar niște simple incizate în diagonală (Pl. VI/7).

O categorie aparte o formează *cestile-opait*, decorate atât pe buză cât și pe corp cu niște impresiuni foarte fine oblic și vertical prin împunsături succesive sau incizii acoperind întreaga suprafață a corpului (Pl. I/6).

Pe un exemplar sub buză, se întâlnește pe lângă alveole și benzi din linii incizate grupate pe toată suprafața vasului; în poziție oblică (Pl. VIII/5; Pl. IX/3).

Același decor incizat mai apare pe o ceașcă, dar de data aceasta din linii vălurite sau paralele încadrate de brâie alveolate.

Cești dacice cu brâu alveolar crestat

Se găsesc în număr destul de mare la Răcătău și pot fi grupate astfel:

a. Cești simple cu buza crestată (Pl. VI/1-10).

b. Cești decorate la bază cu linii incizate în poziție oblică de jur împrejurul vasului (Pl. VII/1-3, 6).

c. Cești decorate sub buză și la bază cu linii incizate realizate în pastă crudă, înainte de ardere (Pl. VII/5-8).

d. Cești cu impresiuni sub buză și la bază încadrate de altele în poziție verticală, de o parte și de alta a torții (Pl. IX/6, 3, 10, 11).

Cești dacice cu brâu alveolar sub buză

Se întâlnesc în număr foarte mare în stațiunea de la Răcătău și variază ca dimensiuni de la 3,4 cm. până la 6-8 cm., iar diametrul între 6-12 cm. (Pl. I/6-8; Pl. II/1-10; Pl. III/1-9; Pl. IV/1-4).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Pe unele exemplare, cel de-al doilea brâu alveolar se află în apropierea torții în partea de jos (Pl. V/1).

Pe o ceașcă dacică, sub brâul alveolar de la buză se află niște proeminențe de formă oarecum ovală și care dau frumusețe vasului.

Altele încadrează perfect niște linii profilate și crestate în poziție verticală (Pl. IX/1-10).

O trecere în revistă a tuturor cestilor ornamentate cu brâu alveolar din toate așezările cercetate ar da posibilitatea să cunoaștem modalitățile de realizare a acestui decor, dar cum marea majoritate a acestor piese nu sunt încă publicate, nu ne hazardăm în a trage concluziile necesare. De aceea ne oprim doar la descoperirile de la Răcătău de tipul cu o toartă și care pot fi grupate în 3 categorii:

• Cu buza exterioară crestată și toarta la fel crestată cu î. 5 cm, d.g. 9,4 cm (Pl. IX/7,10).

• Cești cu toartă normală, în schimb buza și muchia exterioară a bazei este ornamentată prin crestături și linii oblice, iar toarta cu incizii în formă de "X-uri" suprapuse, în număr de 5. Dimensiuni: î.de 5 cm, d.g. 9 cm.

• Ceașcă cu brâu alveolar crestat sub buza exterioară și toarta decorată cu "V-uri", suprapuse prin incizii I. 3cm, d.g. 6 cm.

Ceașcă decorată cu brâu alveolar simplu și cu crestături oblice pe buza vasului, iar pe corp linii valurite încadrate de alte linii ondulate, care formează un fel de cercuri concentrice în jurul vasului. Î. 5 cm, d.g. 10,4 cm (Pl. X/1-2).

Alte categorii de cești au ornamentul grupat pe trei registre:

a. din linii oblice, mici și incizate;

b. din linii oblice tot incizate, mai mari;

c. din linii oblice întrerupte de cercuri care încadrează câte o linie mai mică. De o parte și de alta câte un brâu alveolat crestat în formă de "ancoră" La unele exemplare toarta este străbătută de o linie mediană incizată cu tăieturi oblice (6 linii oblice incizate Pl. XII/7).

La alt exemplar, pe fundul vasului se întâlnesc 3 cercuri concentrice realizate în pasta crudă a vasului. I.5 cm, d.g. 7,8 cm.

Pe un exemplar decorul este realizat din linii incizate ca niște paranteze ce pornesc de sub buza vasului și se opresc la baza cestii. I. 4 cm, d.g. 7,6 cm (Pl. XIII/5).

Apoi în forma literei "V" și pastile rotunde în relief (Pl. XIV/1,7).

La următorul tip, ornamentica este realizată prin linii în relief în poziție verticală, sub buza vasului, de o parte și de alta a vasului, după cum urmează:

a. Cești decorative cu linii paralele în relief încadrate de proeminențe rotunde în apropierea bazei (Pl. IX/10).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

b. cu brâu alveolat crestat sub buză, ornament ce se transmite pe toartă şi la bază, cu precizarea că se întâlnesc doar două linii simple în relief şi câte o proeminenţă sub formă de butonaş pe direcţia torţii (Pl. IX/9-10).

c. Cu grupuri de linii simple care pornesc de sub buză şi se sprijină pe marginea de la bază a ceştii (Pl. IX/3). Următorul tip îl reprezintă ceştile decorate cu linii profilate şi capetele îndoite atât spre stânga cât şi pe dreapta, pe corpul vasului (Pl. X/3-6), realizându-se întotdeauna un echilibru perfect în ceea ce priveşte ornamentaţia.

La ceştile mai mici, decorul porneşte de la bază şi acoperă doar 1/4 din corpul vasului. Alteori, ornamentele se află mai jos de jumătatea maximă a vasului (Pl. X/4) iar uneori sunt realizate din două linii simple profilate.

O categorie aparte o formează ceştile-opaiţ decorate cu bucranii, mult stilizate, ca nişte brâie crestate sau simple (Pl. XIII/1-3).

La unele exemplare în spaţiul rămas liber se află câte un buton în relief (Pl. VII/7).

La ceştile mai mari "bastonaşele" sunt ridicate până la apropierea buzei, iar în spaţiul rămas liber ca şi la exemplarele anterioare a fost plasată o pastilă de formă circulară (Pl. X/6).

La bază, asemenea cești prezintă câte o adâncitură inelară.

În altă categorie intră ceştile cu una sau două torţi şi chiar cu trei torţi (Pl. XI/3-6), decorate cu linii în relief şi cu capetele îndoite în formă de "protome de şarpe" (Pl. XI/1-8) şi (Pl. XII/1-6 şi Pl. XV/8).

Majoritatea acestor cești sunt decorate atât pe buză cât şi la bază cu brâie crestate, dar şi linii profilate[12]. Excepţie face o ceaşcă cu trei torţi descoperită într-o groapă rituală, care este decorată atât la buză cât şi la bază cu brâie alveolare în poziţie având la partea superioară protome de şarpe.

Ceaşca a fost aşezată într-o groapă, cu gura în jos şi încadrată de 6 figurine antropomorfe[13]

Alte cești din lut ars şi pastă fină de culoare cărămizie, sunt decorate cu alveole incizate şi brâie crestate, iar pe corpul vasului, pornind de la bază drept ornament se află nişte bucranii tipice cu coarnele mult îndepărtate şi crestate (Pl. XII/1-4).

În număr destul de mare sunt şi ceştile ornamentate cu brăduţi (Pl. XIV/1-5) fiind descoperite atât în gropi obişnuite cât şi în gropi rituale. Altele prezintă la bază nişte alveole mici (Pl. VII/2-4). Acelaşi decor se mai întâlneşte şi la ceştile cu două torţi, dar de data aceasta, pe buza vaselor (Pl. XIV/8-9).

Majoritatea torţilor rupte din vechime sunt decorate cu linii incizate. La o ceaşcă, liniile sunt grupate pe trei compartimente şi separate de alte linii în poziţie verticală sau oblică chiar grupate în buchet (Pl. XIV/7).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Ceşti cu două torţi

Sunt executate din acelaşi material şi cam de aceeaşi mărime cu deosebirea că au două torţi. Majoritatea o formează cele cu brâie alveolate simple, dar şi crestate. Brâul crestat se află fie sub buză dar şi pe corpul vasului (Pl. XIV/8-9).

Ceşti cu două torţi şi cu decor combinat

Ornamentul constă în brâie simple alveolate, dar şi crestate, care la rândul lor încadrează alte brâie alveolare, în relief, în poziţie verticală şi oblică, uneori crestate sau cu protome (Pl. XV/1-8) de şarpe.

Descoperirile prezentate mai sus din dava de la Răcătău nu reprezintă un caz izolat, acestea se adaugă la ceştile de tip opaiţ cunoscute la davele de pe Siret de la Poiana[14], Brad[15], Barboşi[16], Cândeşti-Dumbrăveni[17], Bâtca Doamnei[18], Piatra Şoimului[19] din Valea Bistriţei de pe teritoriul Moldovei, sau cele de pe teritoriul Munteniei de la Ocniţa-Buridava dacică[20], Sprâncenata[21], Cârlomăneşti[22] etc., precum şi din Câmpia Română[23], în teritoriul Olteniei[24], până în nord-vestul Daciei Preromane[25], Lazuri[26] şi Medieşul Aurit[27]-Satul Mare, sau în Banat[28] şi Crişana[29], sunt dovezi concludente privind apogeul civilizaţiei geto-dacice din vremea lui Burebista şi Decebal[30]

În necropolele şi aşezările daco-romane de la Locusteni-Craiova[31], sau de la Comana de Jos[32], Arpaşul de Sus[33], Căpâlna[34], Slimnic[35] ceştile sunt decorate ca la Răcătău[36]

Gh. Popilian aprecia recent ceaşca dacică "cea mai caracteristică şi reprezentativă dintre toate formele ceramice geto-dacice, fiind răspândită în toată Dacia Romană, dar şi departe în afara acestei provincii"[37]. Acelaşi lucru avea să-l observe şi *Gh. Bichir* pentru aşezările carpo-dacice din Moldova[38] şi Muntenia[39]

O cronologie strictă a ceştii dacice nu se poate face, preciza regretatul *I.H. Crişan*, "fiindcă forma nu evoluează, rămânând aceeaşi din sec. I e.n. până în secolul IV e.n."[40]. Prezenţa acestei forme de vas în Moesia Inferioară şi Moesia Superioară justifică întru totul semnificaţia acestui vas tipic pentru lumea dacică[41].

După *Sever Dumitraşcu*, "tipologic, dacii au impus în olăria europeană câteva forme tipice: ceaşca şi vasul-borcan – stilistic, folosind cu precădere, două tipuri de motive ornamentale plastice: brâul şi butonul precum şi incizia (linii în val, motivul brăduţului pentru vasele lucrate cu mâna şi motivele lustruite după ardere şi incizia). Ceaşca cu brâu alveolar, prezentă în toate aşezările dacice, alături de calităţile estetice, valoarea acesteia sporeşte pe măsura analizării şi adâncirii sale, de ceramică specifică unui popor, care-l

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

definește în raport și alături de altele prin originalitatea sa, și, mai ales, acelea lucrate cu mâna, care se constituie ca un corp etnic, etno-cultural, a neamului geto-dac" După același autor, "ceramica dacică lucrată cu mâna (ceașca și vasul) nu a devenit niciodată produs artificial sau standardizat. De aici, senzația de unicitate a fiecărei piese din fiecare așezare și, mai ales, valoarea estetică, inimitabilă, a unor piese de excepție." După Sever Dumitrașcu, "vasele acestea se făceau pentru scopuri precise: ospețe, ceremonii, înmormântări etc. Așadar, olăritul era un meșteșug nu numai tradițional la geto-daci – și apoi la carpo-daci, dacii liberi și daco-romani, până în sec. IV e.n. – ci un meșteșug în care strămoșii noștri au excelat, fiind apreciați chiar în antichitate atunci când istoricii vremii se referă la ocupațiile lor, obiceiurile lor, vitejia lor."

M. Comșa, referindu-se la motivul brăduțului de pe ceramica dacică, spunea: "cești-opaițe și vase-borcan, care apar începând cu sec. II î.e.n. și, mai frecvent, în sec. I î.e.n.-I e.n., acest ornament se menține la dacii liberi, precum și în provincia romană Dacia, așa cum am văzut mai sus, până în sec. IV pe ceramică. Brăduțul apare pe vase întregi în trei poziții: culcat, cu vârful în sus și cu vârful în jos, care – după mulți autori – ar avea o semnificație simbolică. Culcat = naștere; cu vârful în sus = căsătorie, viața; cea cu vârful în jos = moartea. Alteori, brăduțul coexistă ca simboluri solare: pe borcane, cești și boluri care imită pe cele megariene. Uneori, se îmbină cu acestea, fiind folosite cu ocazia diferitelor ritualuri legate de ciclul vieții omului: naștere, căsătorie, moarte."

La români, bradul reprezintă "simbolul arborelui vieții, al bărbăției și al fericirii" Cu alte cuvinte, de la daci și până în zilele noastre, cu ocazia diferitelor obiceiuri: naștere, nuntă, moarte. Se pune în casă, în punctul cel mai înalt, când se construiește aceasta, pe lăzi de zestre, se coase pe ștergare, cămăși etc., se țese pe covoare. Apare mai rar și pe ceramica pictată, în așezările din Munții Orăștiei, Răcătău sau Brad și pe cea lustruită, lucrată la roată, în toate așezările de tip dava. În zona noastră – centrul Moldovei –, asemenea motive ornamentale întâlnim la Oituz și Bălnășeni. De asemenea, se întâlnește mai des linia dreaptă (șiruri de linii paralele și continui) și apoi linia vălurită (în zig-zag) – popular, se spune "brâul preotesei" –, apoi valul numit "șintău" la Oituz sau "sabac" – motiv străvechi de la daci, cum spun bătrânii, utilizat pe scară largă. Creanga bradului – figurată printr-o linie mediană și linii scurte sau oblice – se întâlnește pe ceramica din așezările din zona Trotușului, iar în popor se motivează că aparține dacilor, "că este un motiv păstrat de la daci și transmis din generație în generație până la noi"[44]

Gardul – motiv pe cestile dacice de la Răcătău – se întâlnește și pe ceramica de la Oituz, fiind reprezentat din două linii paralele, unite între ele prin

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

liniuțe. Frunzulițele și florile de "nu-mă-uita" se întâlnesc pe urcioarele din zona Balcani și Frumoasa-Moinești, iar florile se întâlnesc pe vasele de la Cucuieți, Schitu Frumoasa și Răchitoasa[45]

În concluzie, ceramica daco-getică, de o mare bogăție și varietate de forme și decorație, constituie, pe de o parte mărturii vii ale civilizației strămoșilor noștri, și, pe de altă parte, demonstrează vechimea tradiției ceramicii românești.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Note

1. Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, Bucureşti, 1880, p. 509.
2. V. Pârvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, 1927, p. 420-430; p. 561-590.
3. I. Andrieşescu, *Piscul Crăsani*, în ARMSI, Ser. III, t. III, mem. I, Bucureşti, 1992.
4. I.H. Crişan, *Ceramica daco-getică. cu specială privire la Transilvania*, Bucureşti, 1969, p. 153-160; 208-210.
5. *Ibidem*, p. 5.
6. I.H. Crişan, *Ceaşca dacică*, în SCS, Cluj, VI, 3-4, 1955, p. 127-15; *Ceramica daco-getică*, 1968, p. 31-42, fig. 46-47.
7. Viorel Căpitanu, *Ceramica geto-dacică descoperită în dava de la Răcătău. com. Horgeşti, jud. Bacău*, în "Carpica", XVIII-XIX, 1986-1987, p. 110-117.
8. I.H. Crişan, *op.cit.*
9. Informaţii S. Teodor, pentru care-i mulţumim. Material inedit.
10. A. Buzilă, *Despre ceramica daco-getică lucrată cu roata de la Bâtca Doamnei, Piatra Neamţ*, în "Memoria Antiqvitatis", IV-V, 1972-1973, p. 96-97, fig. 25/1.
11. V. Ursachi, *Monografia cetăţii dacice de la Brad*, sub tipar.
12. V. Căpitanu, *op.cit.*, p. 115/13.
13. V. Căpitanu, *op.cit.*, p. 117.
14. R. Vulpe şi colab., *Activitatea Şantierului Arheologic Poiana-Tecuci*, 1950, SCIV, I, 1959, p. 177-216; 196. Idem, *Studia Tracologica*, 1976, p. 111, fig. 7/4.
15. V. Ursachi, *Monografia cetăţii dacice de la Brad*, sub tipar.
16. Informaţii S. Sanie, căruia-i mulţumim şi pe această cale.
17. Informaţii M. Florescu, pentru care-i adresăm sincere mulţumiri.
18. A. Buzilă, *Ceramica dacică de la Bâtca Doamnei, Piatra Neamţ*, în "Memoria Antiqvitatis", II, 1970, fig. 4/8; 8/6.
19. Informaţii V. Bârliba. Material inedit.
20. D. Berciu, *Buridava dacică*, Bucureşti, 1981, pl. 8/2; 11/2; 6; 12/13; 14; 27/6; 73/9; 80/3; 84/4; 25/15.
21. C. Preda, *Geto-dacii din bazinul Oltului superior. Dava de la Sprâncenata*, Bucureşti, 1986, pl. VII/4; XV.
22. Carlomăneşti-M.Babeş, pentru care-i mulţumim şi Catalogul expoziţiei "Civilizaţia geto-dacilor din bazinul Siretului", 1992, p. 22; 118.
23. M. Turcu, *Geto-dacii din Câmpia Munteniei*, 1979, p. 107-124, fig. 17/3-4.
24. G. Popilian, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980.
25. I.H. Crişan, *Origini*, p. 204-208.
26. Gh. Lazin, în *Marturii arheologice din jud. Satu-Mare*, 1980, p. 14, fig. 37.
27. Sever Dumitraşcu, T. Bader, *Aşezarea dacilor liberi de la Medieşul Aurit, Baia-Mare*, 1967, pl. XV/15.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

28. Marian Gumă, Adrian Sabin, Caius Săcărin, *Principalele rezultate arheologice efectuate în cetatea dacică de la Divici, între anii 1985-1987*, în "Banatica", IX, 1987, p. 199-238; pl. XXII.

29. Sever Dumitrașcu, *Utilitate și artă în ceramica dacică din Crișana*, în "Carpica", XII, 1980, p. 45-53.

30. I.H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, 1971 și H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, 1972, p. 182-190.

31. Gh. Popilian, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980, p. 82-83, pl. XLV, 7; XLV, 6.

32. I. Glodariu, Fl. Costea, I. Ciupea, *Comana de Jos*, 1980, fig. 41/4.

33. M. Macrea, I. Glodariu, *Așezarea dacică de la Arpașu de Sus*, București, 1976, p. 62, fig. 38/21-26.

34. I. Glodariu, V. Moga, *Cetatea Căpâlna*, 1989, p. 66; 174.

35. I. Glodariu, *Așezări dacice și daco-romane la Slimnic*, București, 1981, p. 22, fig. 65/1-3.

36. V. Capitanu, *op.cit.*

37. Gh. Popilian, *op.cit.*, p. 83.

38. Gh. Bichir, *Cultura Carpica*, București, 1973, p. 64-65.

39. Gh. Bichir, *op.cit.*, p. 81-96, fig. 4.

40. I.H. Crișan, *Ceramica...*, p. 58.

41. M. Cicicova, *Acta Antiqua Philippopolitana*, Sofia, 1963, p. 39, fig. 2-3; Borislav Jovanovi..., *La signification de la céramique dace dans les agglomerations des scordisque dans le Pannonia Podunavlje*, în "Starinar" 10-18, 1977-78, p. 16, pl. II/1-3.

42. Sever Dumitrașcu, în "Carpica", XII, 1980, p. 48-53.

43. M. Comșa, *Brădutul (arborele vieții) pe ceramica geto-dacică și semnificația sa simbolică*, în "Relations Thraco-Illyro-Helléniques", București, 1994, p. 315-334, fig. 3/8.

44. F. Rotaru, *Ceramica populară din jud. Bacău*, în "Carpica", XII, 1980, p. 280.

45. *Ibidem*, p. 281.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Les tasses daciques ornamentées de dava de Răcătău (dép. de Bacău)

L'auteur présente plus de 130 tasses daciques découvertes à Răcătău, employées comme lumignon, ou pour les banquets, céremonies, inhumations etc.

Du point de vue de l'ornamentation, on constate une diversité de décor en partant des lignes simples profilées ou incisées, des bandes simples en relief ou incisées, des bandes alvéolées et des lignes simples ou profilées avec les extrémités courbées à droite ou à gauche, avec des protomes en forme de serpent.

On remarque les tasses décorées des protomes de Boss taurus ou des serpents.

On fait mention sur les tasses décorées avec des sapins, décor conservé jusqu'à IV-e siècle chez les daces libres et à population daco-romaine.

Les pièces sont datées en I-er siècle a.n.è. - I-er siècle de n.è.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Lista planșelor

Pl. I – Cești dacice din dava de la Răcătău.
Pl. II – Cești dacice din dava de la Răcătău.
Pl. III – Cești dacice din dava de la Răcătău.
Pl. IV – Cești dacice din dava de la Răcătău.
Pl. V – Cești dacice din dava de la Răcătău.
Pl. VI – Cești dacice din dava de la Răcătău.
Pl. VII – Cești dacice din dava de la Răcătău.
Pl. VIII – Cești dacice din dava de la Răcătău.
Pl. IX – Cești dacice din dava de la Răcătău.
Pl. X – Cești dacice din dava de la Răcătău.
Pl. XI – Cești dacice din dava de la Răcătău.
Pl. XII – Cești dacice din dava de la Răcătău.
Pl. XIII – Cești dacice din dava de la Răcătău.
Pl. XIV – Cești dacice din dava de la Răcătău.
Pl. XV – Cești dacice din dava de la Răcătău.

Figures

Pl. I-XV – Tasses daciques de dava de Răcătău (dép. Bacău).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

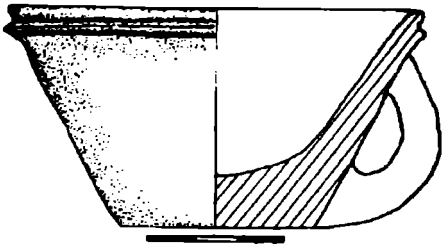

1

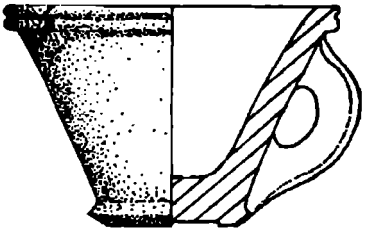

2

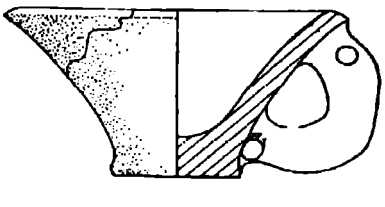

3

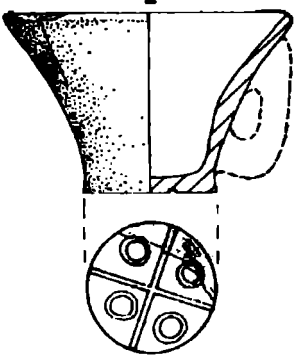

4

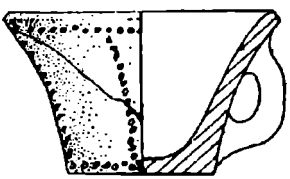

5

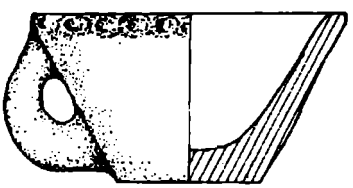

6

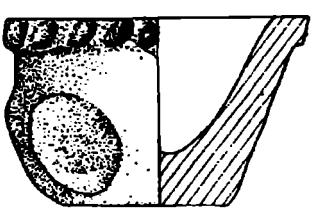

7

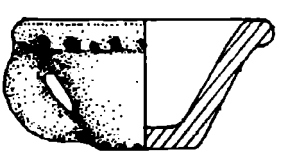

8

Pl. 1

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

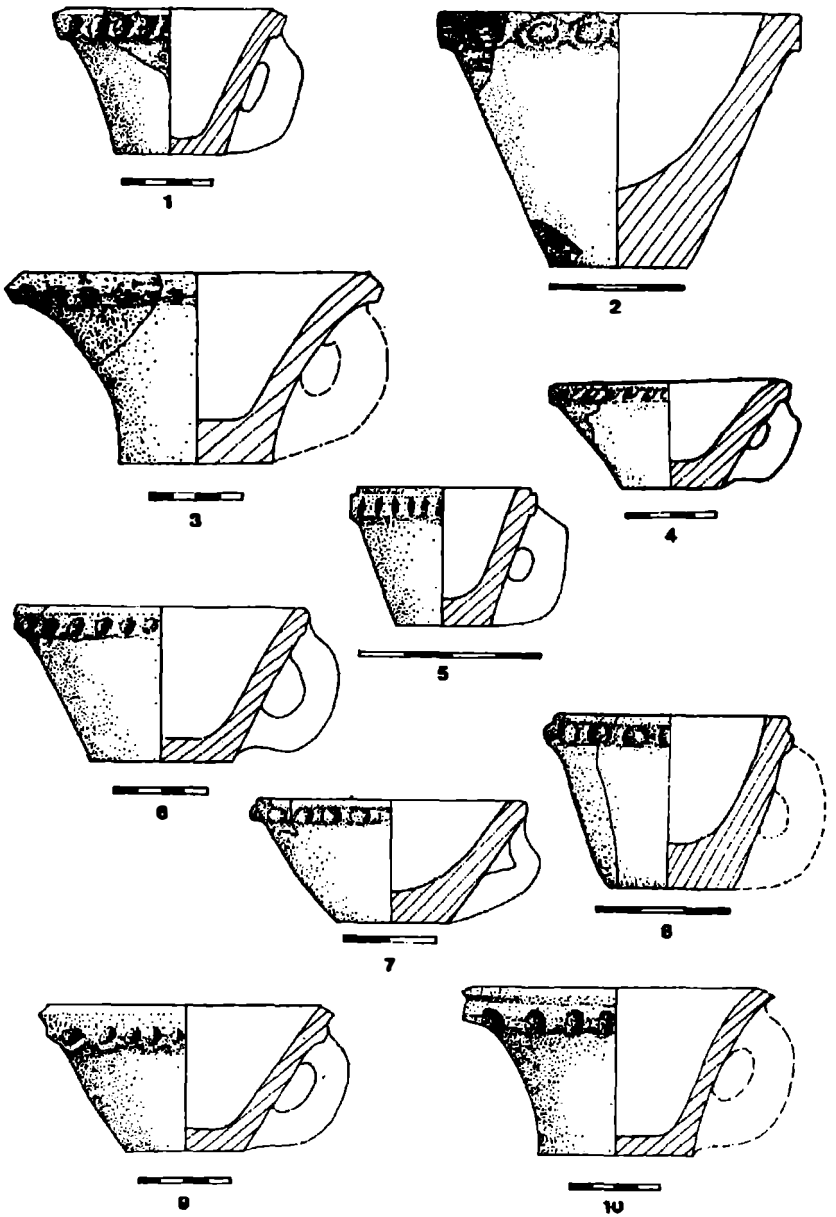

Pl. II

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

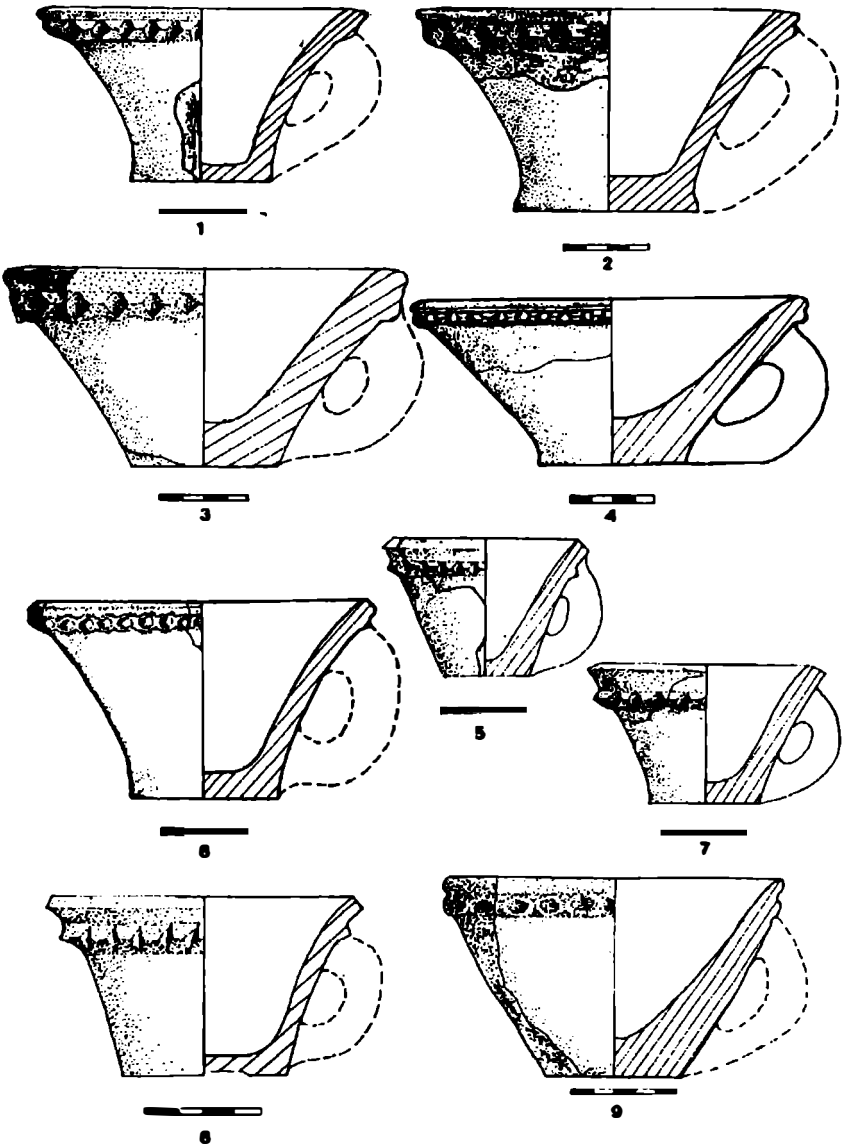

Pl. III

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

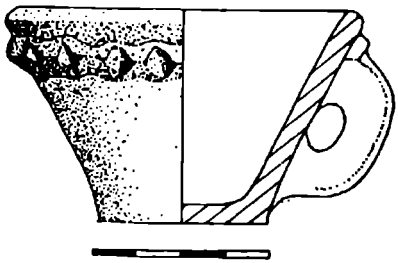

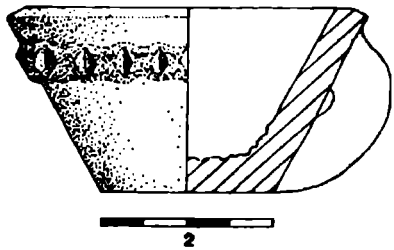

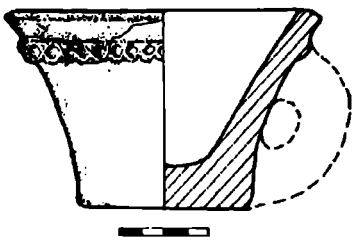

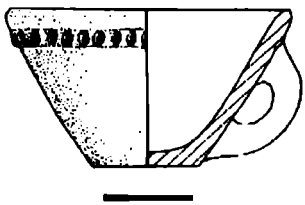

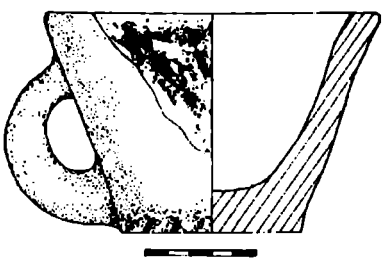

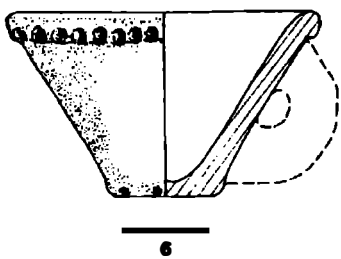

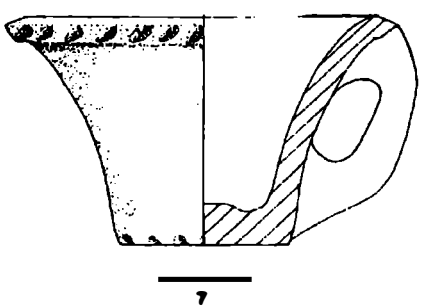

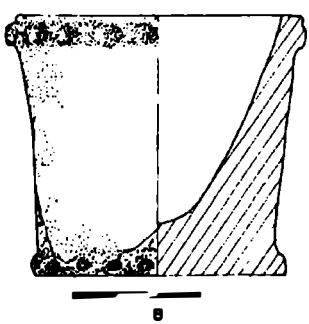

Pl. IV

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

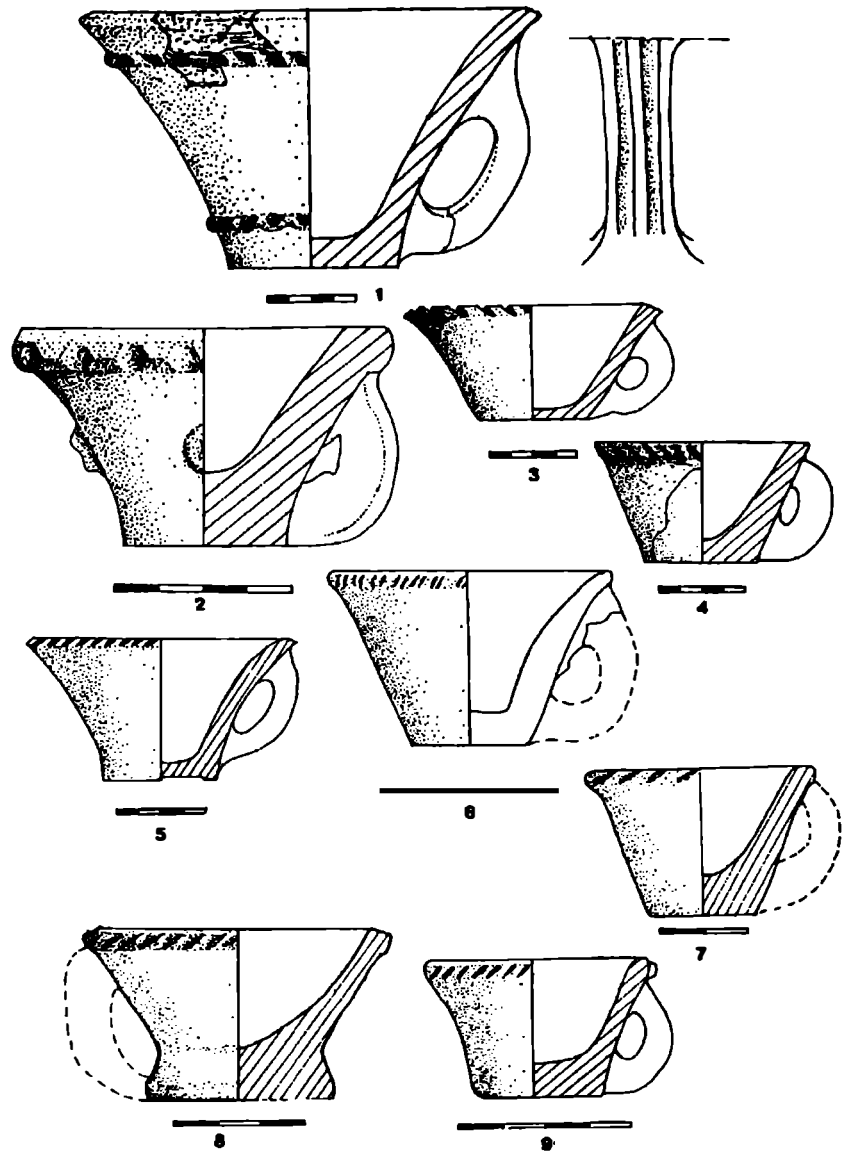

Pl. V

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

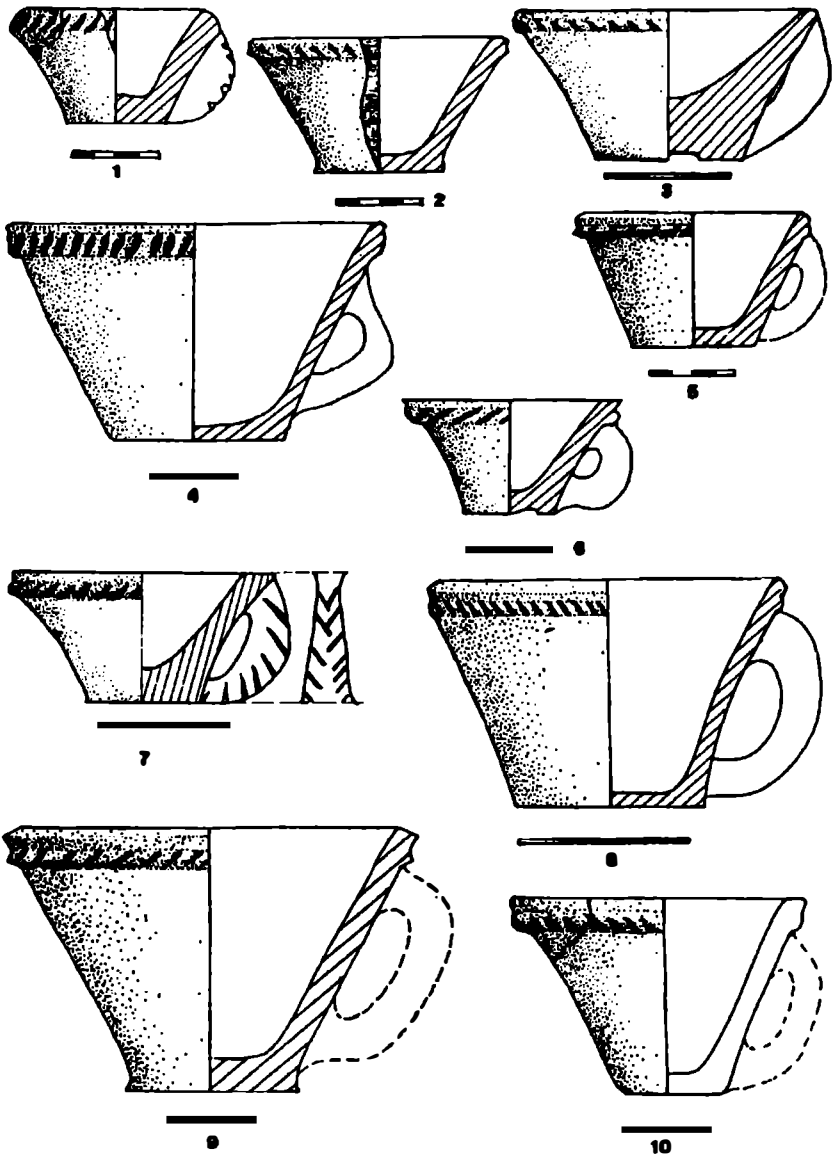

Pl. VI

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

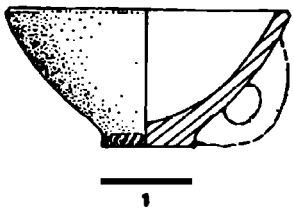
1

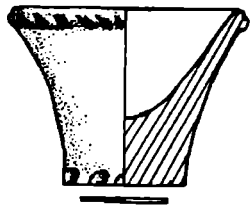
2

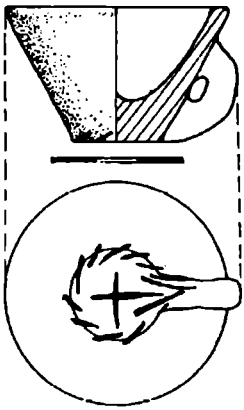
3

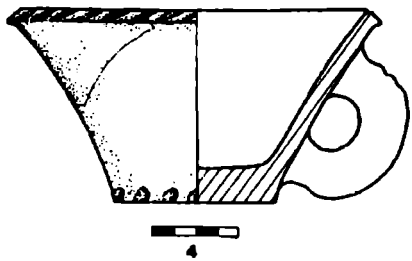
4

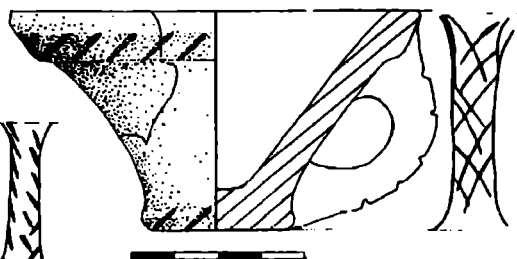
6

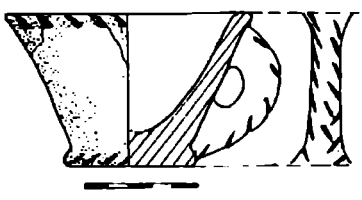
5

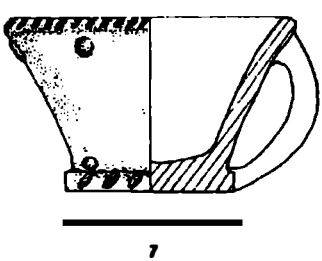
7

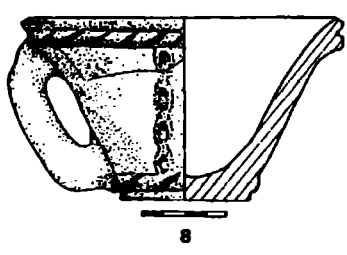
8

Pl. VII

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

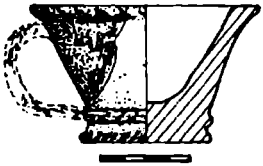
1

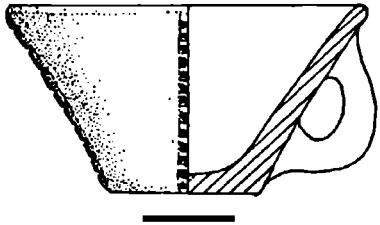
2

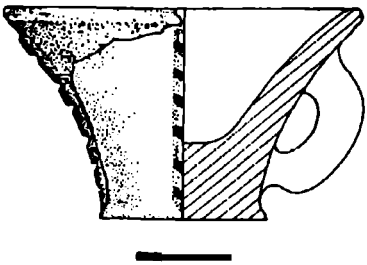
3

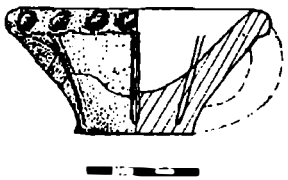
4

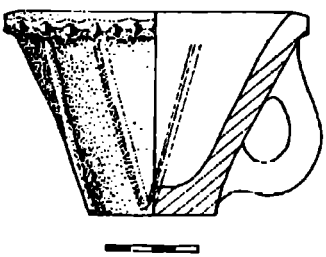
5

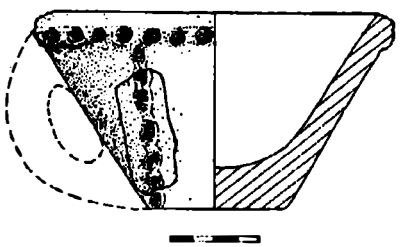
6

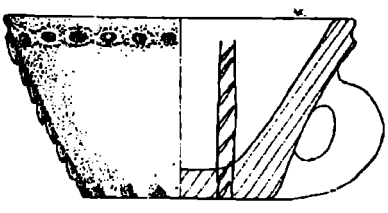
7

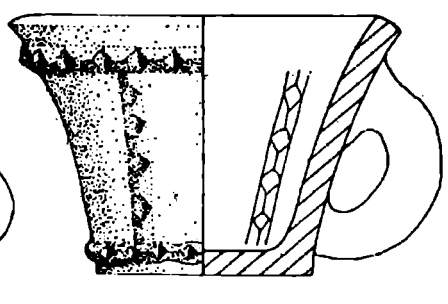
8

Pl. VIII

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

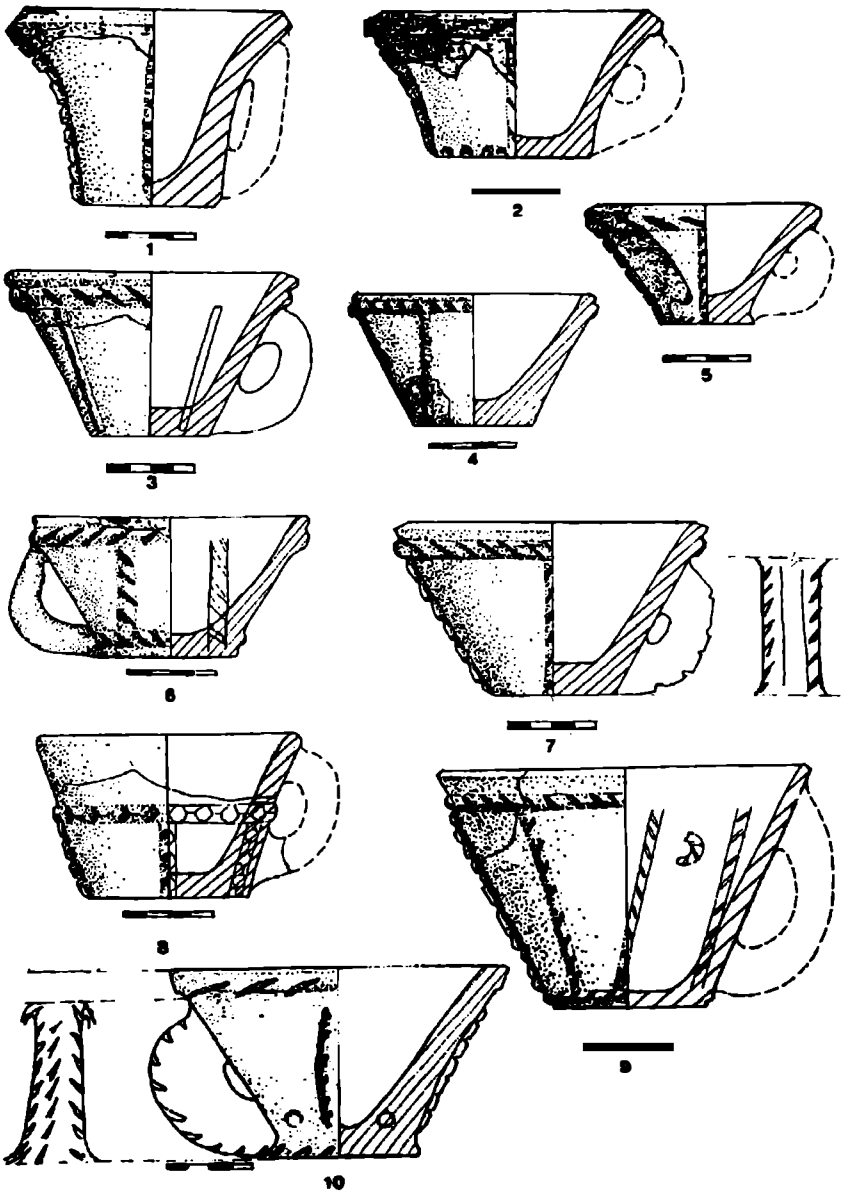

Pl. IX

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

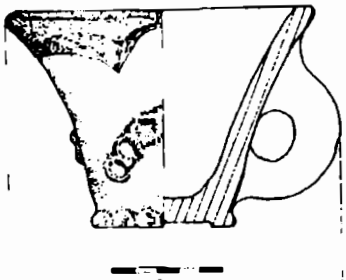

1

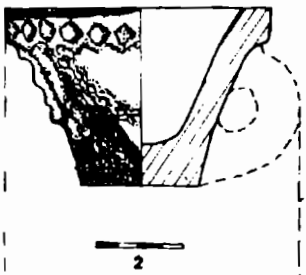

2

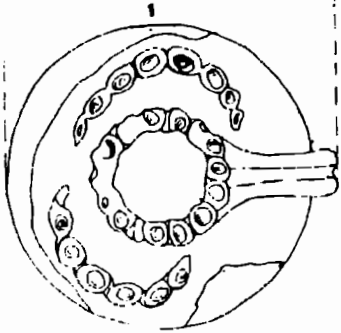

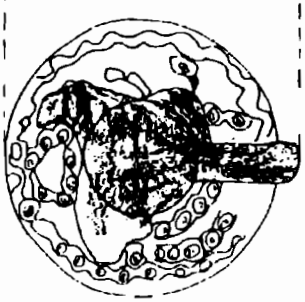

3

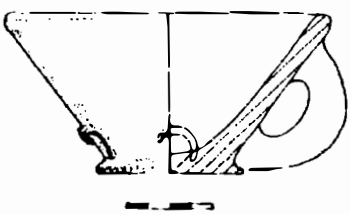

4

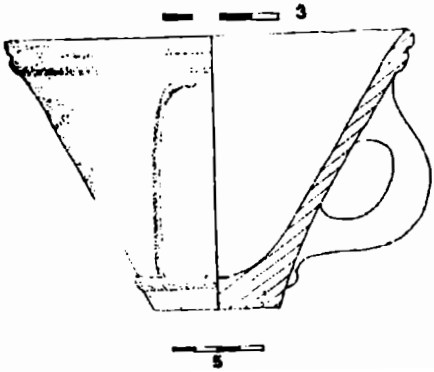

5

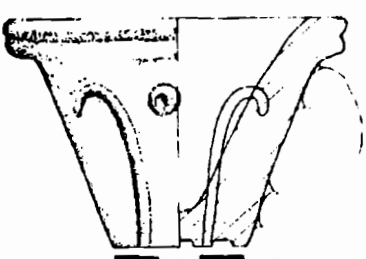

6

Pl. X

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

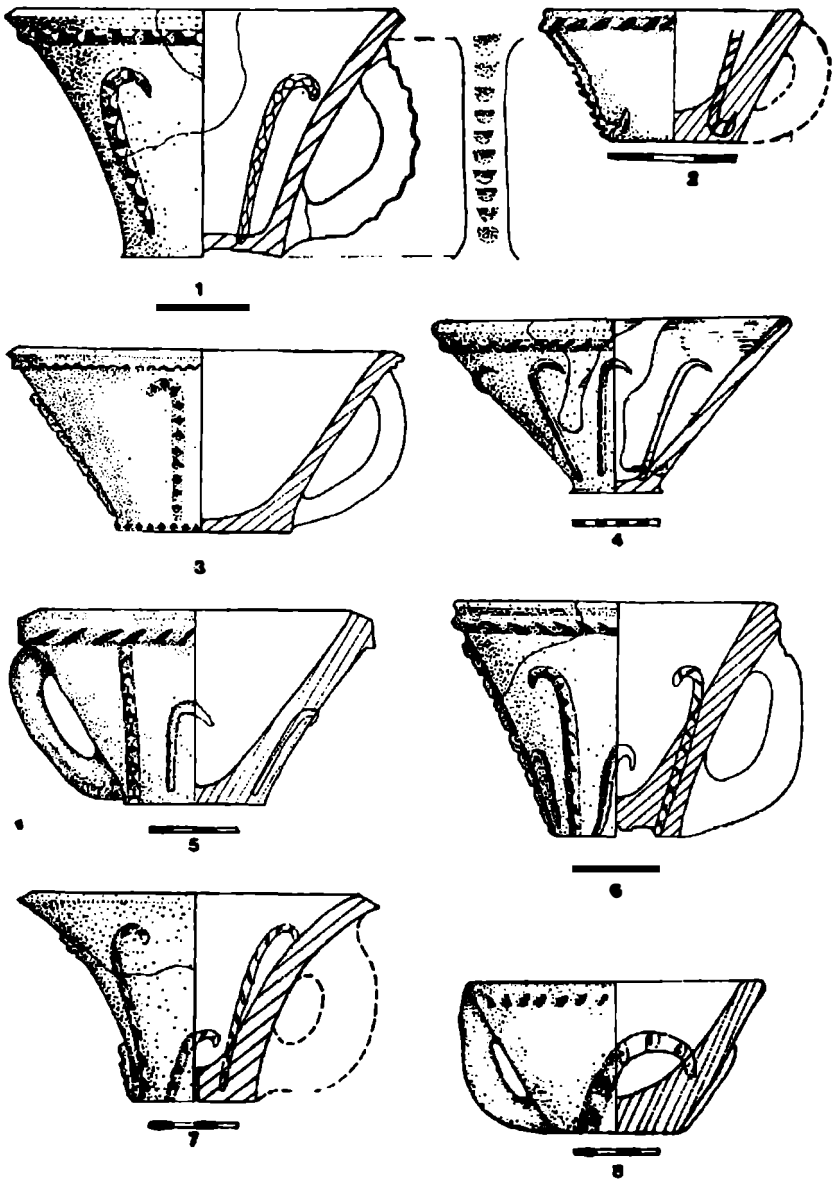

Pl. XI

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

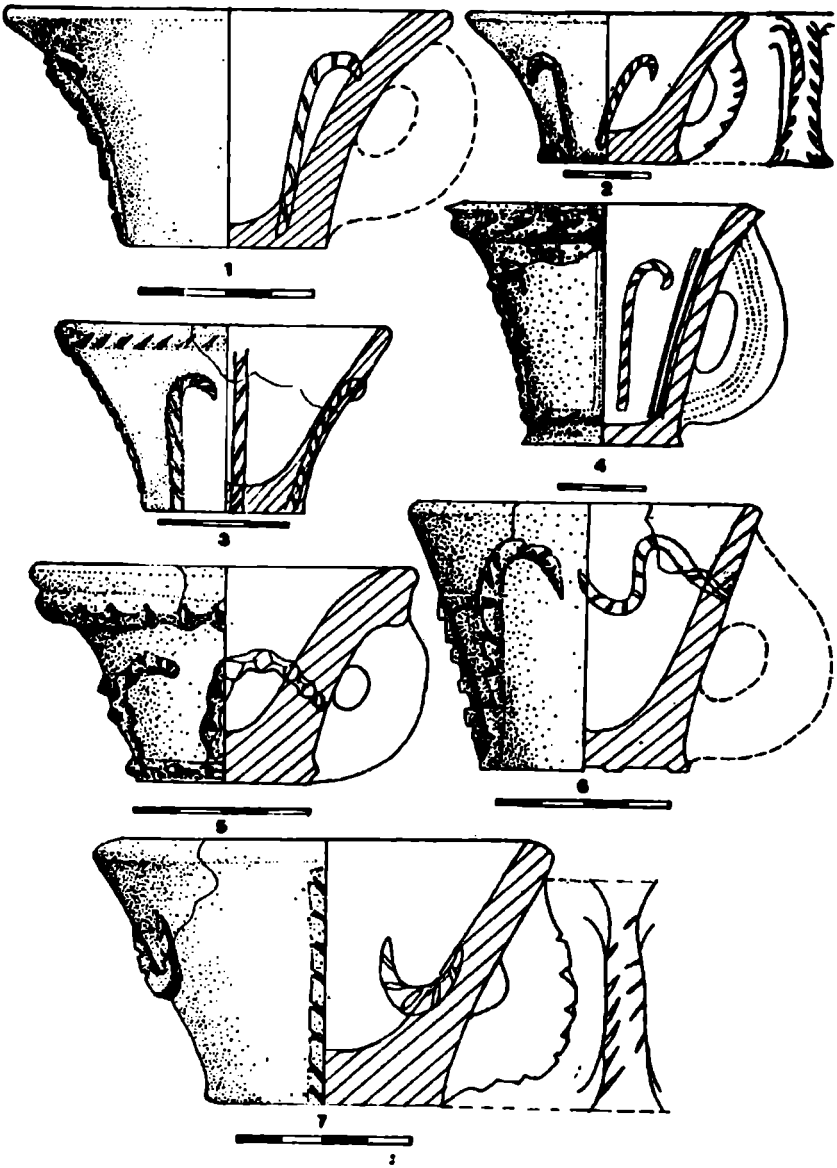

Pl. XII

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

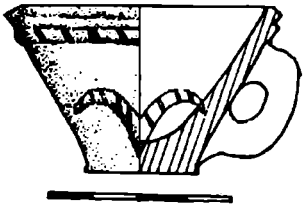

1

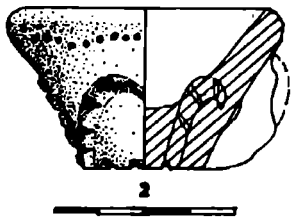

2

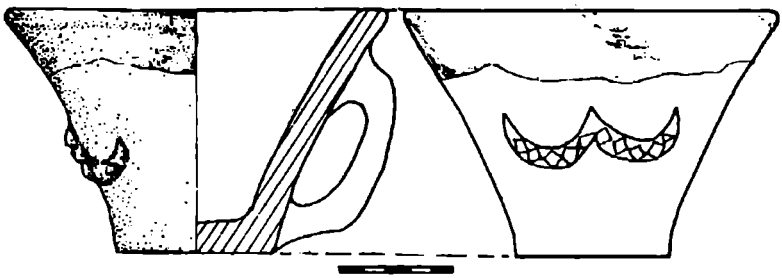

3

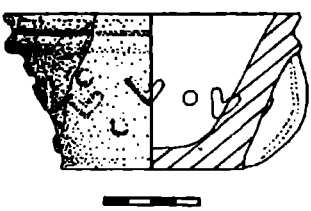

4

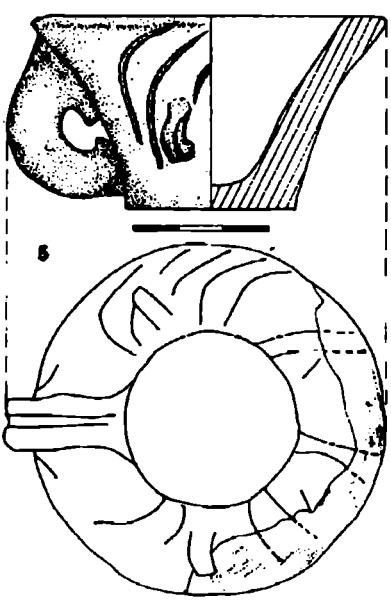

5

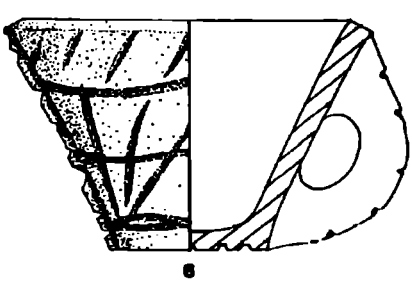

6

Pl. XIII

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

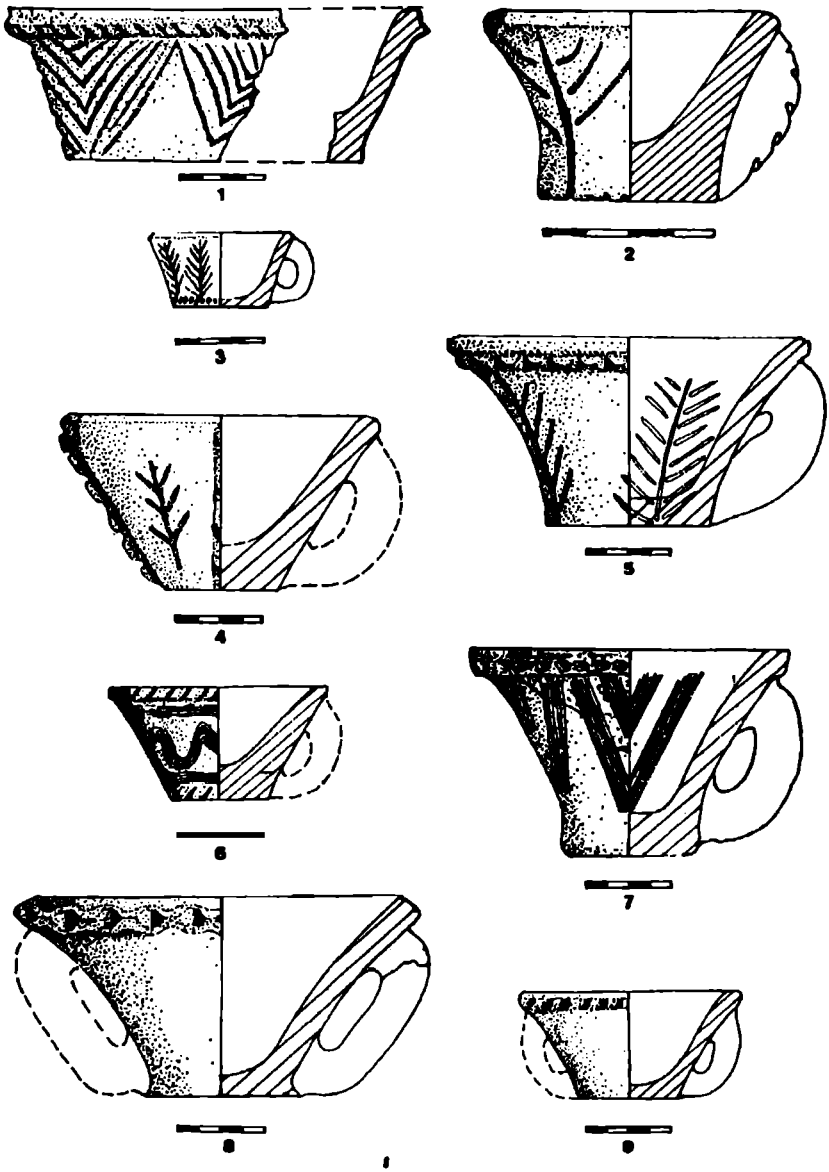

Pl. XIV

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

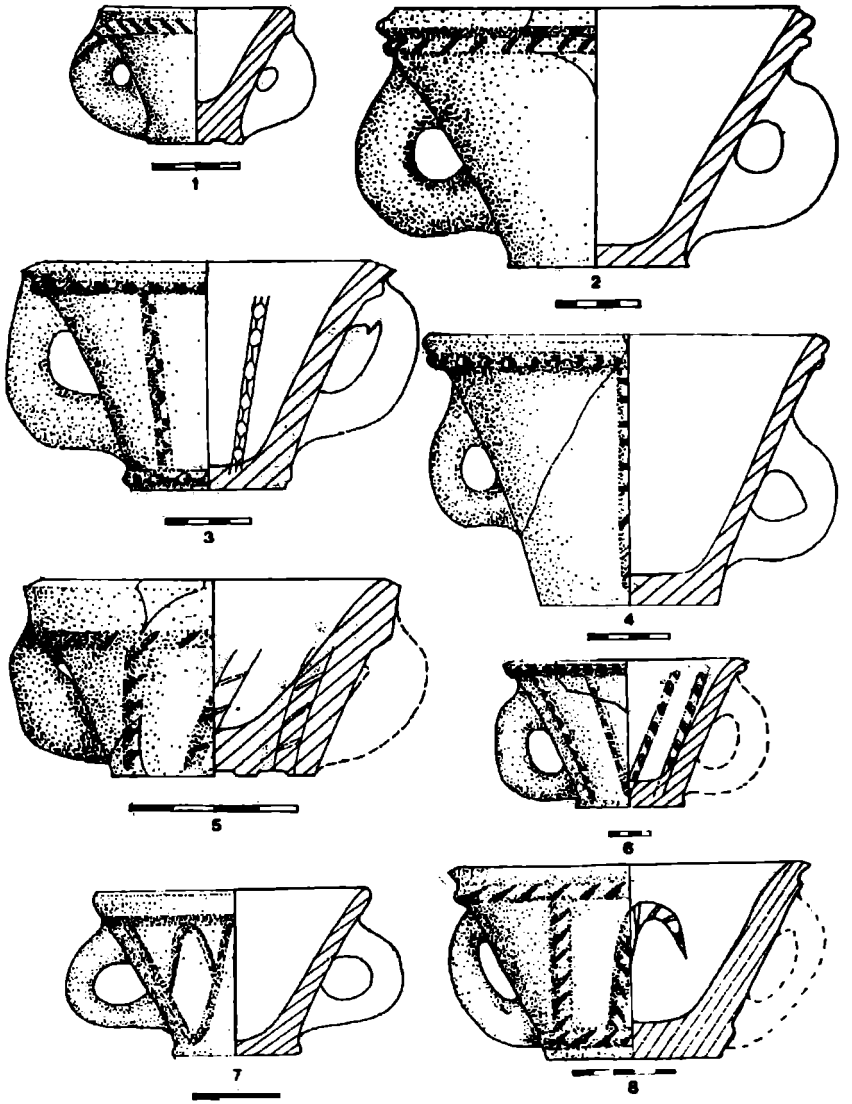

Pl. XV

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

SILVIA TEODOR

Ceramica de import din așezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galați (I)

În cadrul acestui studiu, vom prezenta un lot ceramic descoperit în așezarea geto-dacică de la Poiana, obiectivul cel mai sudic din cadrul grupului de situri amplasate pe terasa stângă a Siretului și unde vasele de import, atât cele elenistice cât, în special, cele de epocă romană, mult mai numeroase, au fost mai puțin cercetate. Această așezare, a cărei stratigrafie cuprinde nivele de locuire începând din epoca bronzului și până în prima jumătate a secolului II d.H.[1], a reprezentat unul din obiectivele care s-au bucurat de cercetări sistematice atente și îndelungate[2], prin care s-a scos la lumină un bogat inventar arheologic, menit să lămurească multe din aspectele legate de viața populației geto-dacice și relațiile sale cu vecinii și, în special, cu grecii și romanii[3]

Ca urmare a acestor relații, în centrul dacic de la Poiana au putut pătrunde pe diferite căi, numeroase obiecte de port și podoabe dintre care se remarcă o mare cantitate de fibule, monede republicane și imperiale[4], vase de sticlă[5] și metal etc. Cea mai mare pondere din totalul descoperirilor de factură romană o reprezintă ceramica, din care remarcăm mai multe vase de uz curent și de lux, amfore, urcioare, lucerne, unguentarii etc[6]

Ceramica romană, la care ne vom referi în continuare, s-a descoperit în nivelul al V-lea, în ambele faze ale acestuia, în general, în stratul de cultură și mai puțin în complexe delimitate, locuințe sau gropi, unde materialul arheologic să fi fost nederanjat.

Cu toate că unele piese care au fost descoperite în campanii de săpături foarte vechi, cele mai multe *passim*, nu au marcaje cu indicații stratigrafice sau de altă natură necesare unei cronologii exacte[7], am considerat că studierea și publicarea lor va întregi imaginea de ansamblu asupra locului important pe care l-a reprezentat așezarea de la Poiana în general, în cadrul relațiilor cu lumea romană[8]

Cronologia ceramicei romane pe care o prezentăm s-a stabilit atât cu ajutorul pieselor de import din nivelul respectiv, cât și prin analogii cu vase identice descoperite în unele așezări și mai ales în necropole care au fost datate cu monede sau cu ajutorul stratigrafiei.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

O categorie importantă în cadrul ceramicei de import de la Poiana, cea mai multă în stare fragmentară, o constituie vasele uzuale, anume farfurii, castroane, boluri și cești lucrate din pastă fină de culoare roz cărămizie, cu puțină mica în compoziție și pereții subțiri, acoperiți la exterior și mai ales la interior cu angobă roșie.

În ceea ce privește forma farfuriilor, majoritatea cu suprafață lisă, după cum se poate remarca din piesele ilustrate, se pot deosebi patru grupe:

1. În prima grupă includem vasele cu pereții drepți, cu marginea ușor trasă în afară și rotunjită, marcați la partea inferioară printr-o mulură, fundul fiind întotdeauna inelar și profilat (fig. 1/2, 6-9; 2/1-2, 4, 6, 8-10);

2. O a doua grupă de vase au marginea dreaptă sau ușor curbată în interior și fundul de asemenea, inelar și profilat (fig. 1/3, 5; 2/3, 5, 7, 11);

3. A treia grupă de farfurii au marginea evazată și umăr bombat cu una sau două adâncituri circulare pe partea superioară a buzei (fig. 3/1-2, 4);

4. În ultima grupă includem două farfurii cu gura largă, umăr bombat și marginea evazată, fund îngust și profilat (fig. 1/1, 11).

La unele exemplare din prima și a doua grupă, pe partea inferioară a fundului se află un decor constând din unul sau două cercuri concentrice imprimate sau realizate cu ajutorul rotiței dințate (fig. 2/1-2, 5). Într-un singur caz aceste cercuri sunt formate din puncte incizate dând impresia unor brâuri (fig. 1/9) iar în alt caz în interiorul cercurilor se află un decor asemănător cu ștampila *in solco* (fig. 1/8). Aceste caracteristici sunt mai frecvente la farfuriile de dimensiuni mici, decorul astfel realizat fiind foarte frecvent pe vase similare, în toate provinciile imperiului roman inclusiv în cele sud-dunărene, în secolele I-II d.H., pentru care putem cita numeroase analogii atât în orașele de pe litoralul Mării Negre cât și în așezările geto-dacice din restul teritoriului Daciei, unde s-au descoperit atât vase *terra sigillata* lucrate în atelierele apusene cât și imitații realizate în diferite ateliere provinciale[9].

O singură piesă are partea exterioară a buzei precum și mulura de pe corp, prevăzute cu incizii oblice sau romboidale, precum și un decor incizat în forma literei S cu capetele spiralate, plasat o singură dată mai jos de margine (fig. 2/2). Un decor asemănător apare frecvent pe vasele de dimensiuni mici de la Haltern, pe care Siegmar von Schnurbein le consideră de origine italică, referindu-se anume la descoperirile de la Balsena ale lui Gaudinau[10]. Au fost publicate vase TS cu decor asemănător de la Porolissum care, după părerea autorului săpăturilor, au fost lucrate în ateliere proprii[11] În unele așezări și necropole din nordul Mării Negre, printre care și cele de la Olbia, Panticapaion, Chersones, Tanais, Mirmekion, Tiritaki, Ilurat și altele, au fost descoperite astfel de vase, pe care cercetătorii ruși, le-au datat în prima jumătate a

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

secolului I d.H. sau a doua treime a sa, fiind găsite, întocmai ca în așezarea dacică de la Poiana, împreună cu vase de sticlă, printre care și căni de tip Stamnion și *modiolus* sau unguentarii cu corp ovoidal și gât cilindric datate de asemenea în secolul I d.H.[12]

Mai puțin frecvente decât farfuriile, dar lucrate în aceeași tehnică, din pastă fină de culoare roșie cu lustru exterior, sunt micile castronașe cu corpul tronconic și fundul inelar, în general, fără decor (fig. 3/3, 5, 7-8, 10-12).

În stare fragmentară s-au mai descoperit la Poiana și unele cupe cu corpul curbat (fig. 1/10; 7/8) și cești cu o toartă, cu buza dreaptă sau ușor rotunjită în exterior și fund inelar (fig. 4/1-6; 7-19) lucrate din pastă fină roșie, acoperite cu angobă lustruită. Una din piese este decorată cu linii incizate în partea superioară a corpului (fig. 4/2-3) iar alte două fragmente provin de la căni decorate cu striuri verticale sau oblice între umăr și und (fig. 4/10, 15).

În așezările contemporane din țară, astfel de vase sunt mai puțin menționate. În complexele funerare de epocă romană cercetate la Tomis, Isaccea, Histria și altele, unde s-au descoperit astfel de castronașe sau cupe, întregul inventar se datează larg în secolele I-II d.H.[13]

O categorie destul de frecventă în cadrul importurilor de la Poiana o formează vasele cu decor în tehnica barbotinei, constând din aplicarea unor motive de natură vegetală, în special frunze lanceolate, coarde de viță, vrejuri în spirală, cercuri, puncte și mici proeminențe în formă de inimă și de lacrimă, pe partea superioară a vaselor (fig. 4/1-2, 5-6; 5/2-3, 6-8; 6/5-7, 11, 14). Acest decor s-a aplicat pe o categorie de cești de dimensiuni relativ mari, cu una sau două torți verticale, unele torți fiind prevăzute cu o plăcuță în partea superioară, uneori decorată (fig. 5/1, 6, 8; 6/4, 9-10, 12, 13, 15). Două astfel de torți precum și un fragment din partea superioară a unui vas de dimensiuni mici, având și decor floral este acoperit în întregime cu glazură galben verzuie (fig. 6/3, 8).

Considerată ca având originea în Pergam și în alte centre din Asia Mică, tehnica decorului în barbotină s-a răspândit pe o arie relativ întinsă în provinciile orientale. Vasele, de diferite forme, cu predilecție platouri dar și cupe sau cești, decorate în această tehnică s-au descoperit în Crimeia la Mirmeki, Tiritaki și în alte orașe grecești din nordul Mării Negre, alături de produse realizate de meșteri locali, în ateliere proprii, material publicat de arheologii ruși care au făcut cercetări în aceste centre antice[14]. Pe teritoriul Daciei, vase decorate cu barbotină sunt atestate la Brad și Barboși în secolele I-II d.H.[15] și mai frecvent în Oltenia la Romula, Drobeta și alte locuri unde s-au datat, alături de vasele TS, în secolul II d.H.[16] În Transilvania, la Porolissum, astfel de vase au fost imitate în atelierele locale, iar la Bucium pe lângă această categorie s-au amintit și vase acoperite cu glazură[17]

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

De la Poiana mai amintim și un singur fragment de cupă, de dimensiuni relativ mari, lucrată din pastă de culoare roz-cenușie decorată de la umăr în jos, cu solzi, decor realizat tot prin tehnica barbotinei (fig. 5/4)[18] Din vechile săpături efectuate în centrul așezării, provin și câteva fragmente menționate în carnetele de șantier, arretine și Boscoreale[19] care se aflau în același context cu ceramica menționată până aici precum și cu ceramica dacică cu decor incizat, vase de sticlă și bronz, fibule, monede și alte obiecte.

O altă formă de vas frecvent întâlnită în cadrul inventarului din nivelul V este cana mică, cu două torți sau *kantharosul*, cu corpul drept sau ușor curbat spre interior, cu piciorul inelar, mai mult sau mai puțin înalt și profilat având marginea râsfrântă și ușor îngroșată. Torțile sunt mici și unghiulare de secțiune dreptunghiulară. Aceste vase sunt lucrate din pastă fină cu mica în compoziție, având culoare galben-cărămizie (fig. 4/7; 7/4, 14). Suprafața exterioară este acoperită cu firnis roșu, foarte adesea exfoliat sau ros. Câteva exemlpare ca și unele fragmente de la forme atipice sunt pictate cu motive vegetale, picături, petale sau frunzulițe, de culoare albă sau mai rar, cu benzi roșii-gălbui dispuse vertical sau circular pe partea superioară (fig. 7/3, 5-7, 9-13, 15).

Vase similare s-au descoperit la Brad, Răcătău, Barboși, Bâtca Doamnei precum și în mai multe castre romane din Moesia și Pannonia[20]. În necropola tumulară de la Histria, kantharoi cu pictură se aflau în unele morminte care s-au datat în a doua jumătate a secolului I d.H. dar nu este exclus ca unele din aceste vase să fie mai timpurii ca și cele descoperite în alte necropole[21] La Poiana aceste fragmente s-au găsit în același strat cu monede și fibule imperiale timpurii, fibule Aucissa, cu ochi sau puternic profilate. În contexte asemănătoare astfel de vase se aflau și în alte centre dacice unde atât cele importate cât și unele imitate constituie, în cadrul descoperirilor, o pondere însemnată.

Printre ceștile de la Poiana se află și un exemplar cu decor imprimat anume cu o friză de rozete cu opt brațe plasată mai jos de buză, ceașca având marginea ruptă și toarta pliată (fig. 4/11). În lucrarea referitoare la ceramica romană din Oltenia, Gh. Popilian citează puține descoperiri de vase cu decor ștampliat, cele mai timpurii, descoperite la Drajna de Jos, datând din primii ani de ocupație romană[22]. În aceeași zonă își găsesc analogii două cănițe prevăzute cu câte o tortiță din pastă rozie (fig. 7/1-2).

Amforele descoperite în număr mare la Poiana sunt o categorie de vase care constituie cea mai elocventă probă a activității comerciale înfloritoare care s-a practicat de timpuriu în zona est-carpatică, încă din a doua jumătate a mileniului I î.H. importându-se vin și uleiuri din insulele Mării Egee și din diferite colonii, mai ales din cele pontice sau prin intermediul lor, relații care au continuat cu aceeași intensitate si în primele secole ale erei creștine.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Marea lor cantitate și diversitate, atât în ceea ce privește calitatea pastei, culoarea, formele și mărimea, necesită o lucrare specială dar vom prezenta în continuare trei tipuri principale de amfore la Poiana. Cantitativ, se remarcă exemplarele de culoare alb-gălbui modelate din pastă fină amestecată cu degresanți mărunți, ca nisip, particole de cărbuni și alți ingredienți. Forma corpului este mult alungită, gâtul înalt și subțire, marginea rotunjită sau îngroșată în exterior, fundul ascuțit, uneori scobit. Cele două torți pornesc din apropierea buzei, fac unghi ascuțit înainte de a porni spre umărul vasului, au secțiune ovală cu șănțuire mediană, adâncă, la exterior (fig. 8/1-5, 9, 12-14; 9/6-12, 16-20).

Al doilea tip cu aspect relativ asemănător cuprinde amforele cu corpul zvelt și înalt cu gâtul larg și lung umflat la mijloc, având marginea rotunjită la exterior (fig. 8/6-8, 11, 15-16; 9/3-5).

Al treilea grup îl formează amforele din pastă roșie-grena, de dimensiuni mari, cu gâtul relativ scurt, marginea îngroșată mult în exterior asemenea unui inel. Corpul vasului se termină cu fund scurt și ascuțit. Cele două torți, de secțiune rotundă se prind imediat sub buză (fig. 8/10, 17-18). Amforele romane, în special cele stampilate sau cu diferite semne au fost analizate în lucrări speciale, în care s-au folosit criterii diferite pentru stabilirea tipologiei și mai ales, cronologia lor[23] Contextul descoperirilor de la Poiana și analogiile multiple la Barboși, Brad etc. permit încadrarea amforelor respective într-o perioadă cuprinsă între a doua jumătate a secolului I î.H. și sec. II d.H.

O altă categorie de importuri care au o oarecare răspândire au fost lămpile sau lucernele, ele fiind unele din mărfurile cu care se desfășura negoțul cu centrele egeene sau italice[24] Câteva exemplare pe care le prezentăm sunt lucrate din pastă fină de culoare roz-gălbuie acoperite în întregime sau parțial cu firnis roșu, având discul simplu, orificiul de umplere mic, mărginit de două sau trei cercuri concentrice. Un exemplar, de dimensiuni relativ mari are ciocul unghiular flancat de două volute și o rozetă cu șase brațe în locul de pornire. Bordura este ornamentată cu ove, iar toarta, inelară, supraînălțată, prezintă două șănțuiri longitudinale (fig. 10/1). În analiza făcută de C. Iconomu, această piesă se încadrează în tipul de tradiție elenistică și se datează în secolul I d. H.[24] Alte trei exemplare au corpul rotund și discul mare concav, mărginit, la două din ele, de o bandă de cercuri concentrice incizate iar la un alt exemplar, cu un cerc de perle. Ele sunt lucrate din argilă bună de culoare cărămizie, bordura fiind decorată cu semiove (fig. 10/3-5). Aceste exemplare constituie, la același autor, tipul XI și se datează la mijlocul secolului I d. H. și începutul secolului II[26] Un alt exemplar, cu corpul rotund și discul mărginit de o bandă de cercuri concentrice, este decorat cu o scoică în relief, pe fund

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

având incizată litera delta (fig. 10/2), caracteristici pe baza cărora se încadrează pe parcursul secolului II d.H.[27]

Tot în această vreme poate fi datat și un fragment din discul unei lucerne pe care este reprezentat în relief, un porumbel stând pe o creangă, probabil de măslin (fig. 10/6). C. Iconomu grupează opaițele cu astfel de reprezentări în tipul XX, cu o datare largă, pe parcursul secolelor II-III d.H.[28] În fine, ultimul exemplar, păstrat în stare fragmentară, reprezintă o variantă locală, fără decor, a tipului XI datat de asemenea, în secolele I-II d.H. (fig. 10/8). Cu ani în urmă, Prof. Radu Vulpe a publicat o lucernă descoperită la Poiana în anul 1950, având inscripție în limba greacă, adâncită în pastă crudă pe fund. Ca și exemplarul care are pe disc medalionul zoomorf, acestei piese i se atribuie o origine italică și se datează în secolele I-II d.H.[29]

În cadrul ceramicei de import din această așezare se mai aflau unguentarii în formă de bulb, cu fundul plat și gâtul cilindric sau în formă de amforă cu fundul ascuțit, realizate din pastă gălbuie, densă, (fig. 11/1-5) care se datează în prima jumătate a secolului II d.H.[30], afumători, ulcioare, precum și mai multe tipuri de oale[31]

Prin prezentarea numai a câtorva categorii de importuri romane de la Poiana, alături de alte materiale asemănătoare aflate în așezările de la Răcătău, Brad, Bâtca Doamnei și altele, facem dovada legăturilor pe care le aveau dacii de la est de Carpați cu imperiul roman, ale cărui hotare atinseseră Dunărea în secolul I î.H. Ele se făceau prin intermediul negustorilor, ale căror mărfuri au ajuns în davae-le de pe Siret, alături de ceramica de lux pătrunzând aici și numeroase vase de sticlă și metal, fibule și alte obiecte de podoabă. Putem considera că la Poiana se afla un mare centru economico-comercial, mărfurile respective indicând direcțiile spre care se orienta comerțul Daciei în primele secole d.H., anume nordul Italiei, posibil orașele situate pe litoralul răsăritean al Mării Adriatice și, de asemenea, centrele microasiatice din Marea Egee.

După cum au evidențiat și alți cercetători care s-au ocupat de ceramica de import din teritoriul geto-dacic, în zona extracarpatică ponderea lor este net superioară, remarcându-se în mod special așezarea de la Poiana.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Catalogul descoperirilor

La alcătuirea acestui *catalog* s-au folosit următoarele prescurtări:
P = Poiana; secț. = secțiunea; Inv. M.T. = numărul de inventar sub care este înregistrată piesa la Muzeul din Tecuci; Fig. = figura; cf. = trimiteri la bibliografie, unde este cazul: I = înălțimea; D = diametrul.

1. P. 1950, secț. J, carou 12.
Inv. M.T 2265, I = 3,2 cm, D = 14,9 cm, Fig. 1/1.
Farfurie cu marginea verticală și fund inelar, buza rotunjită, ușor trasă în afară, cu umărul puternic marcat. În interior, pe fondul roz-gălbui al argilei se află angobă roșie. Argilă fină de culoare roz-gălbuie. Restaurat 1/3.

Cf. T.N. Knipovi..., 1952, p. 314; H.S. Robinson, 1959, p. 11; M. Bucovală, 1968, p. 271-272, fig. 1.

A doua treime a secolului I d.H.

2. P. 1950, secț. J.
Inv. M.T. 2266, I = 3,1 cm, D = 13,5 cm, Fig. 1/3.
Farfurie cu pereții drepți, ușor curbați spre interior, marginea rotunjită, fund inelar, cu angobă roșie în interior și exterior dispusă uniform. În interior, cercuri concentrice incizate pe fund. Pastă fină de culoare roz-cărămizie. Restaurat 2/3.

Cf. H.S. Robinson, 1959, p. 11, pl. 60; V.F. Gaidukevi..., 1952, p. 33, fig. 27/4; Gh. Popilian, 1976, pl. LXVI/809; V. Căpitanu, 1987, p. 136.

Secolele I-II d.H.

3. P. 1985, secț. N', –0,60 m.
Inv. M.T. 2267, I = 3,2 cm, D = 13,6 cm, Fig. 1/5.
Farfurie cu pereți curbați, marginea rotunjită și fund inelar, acoperiți în interior și exterior cu firnis roșu, mai omogen în interior și cu pete cafenii pe marginea exterioară. În interior, pe

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

fund, sunt cercuri concentrice slab incizate. Argilă fină cu fire mici de nisip, de culoare roşie cărămizie. Restaurat 2/3.

Cf. H.S. Robinson, 1959, p. 11, F_2 şi pl. 60; M. Bucovală, 1968; Gh. Popilian, 1976, pl. LXVI/806.

Secolele II î.H. – I d.H.

4. P. 1987, secţ. N_1, carou 10, –1,75 m.
Inv. M.T. 2268, I = 6 cm, D = 26 cm, Fig. 1/11.
Farfurie cu pereţii oblici, marginea rotunjită în exterior, umăr marcat şi fundul inelar, cu angobă roşie în interior şi cu urme de scurgere la exterior. Pastă fină roz-cărămizie. Pe mari porţiuni angoba este cojită. Restaurat parţial.

Cf. H.S. Robinson, 1959, p. 24, G. 9, pl. 60, fig. 2/2; Gh. Popilian, 1976, p. 123, pl. LXX.

Secolele I-II d.H.

5. P. 1951, secţ. L.
Carnet de şantier nr. 4, p. 48-49, Fig. 1/9.
Farfurie cu pereţii drepţi, buza rotunjită în exterior şi mulură în partea inferioară, fund inelar, cu lustru puternic pe ambele feţe. Fundul ornamentat în interior cu două cercuri de puncte excizate dând impresia de brâuri.

Cf. H.S. Robinson, 1959, p. 11, pl. 60; V.F. Gaidukevi..., 1952, p. 299, fig. 2/2, p. 315, fig. 11/1; P. Alexandrescu, 1966, p. 199-200, pl. 99.

Secolele I î.H. – I d.H.

6. P. Colecţia veche.
Inv. M.T. 1227, I = 5,2 cm, D = 27,5 cm, Fig. 2/1.
Farfurie cu pereţii drepţi, marginea rotunjită, cu mulură în partea de jos şi fund inelar. Pastă roz cu angobă roşie-cărămizie în interior, cu prelungiri în exterior. În interior, pe fund, se află două cercuri concentrice formate din linii incizate cu rotiţa dinţată.

Cf. Gh. Popilian, 1980, p. 70, fig. XXXV M 259/2.

Secolele I-II d.H.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

7. P. Colecţia veche.

Inv. M.T. 6282, I = 3 cm, D = 14,1 cm, Fig. 2/5.

Farfurie cu pereţii drepţi, uşor curbaţi în interior, marginea rotunjită şi fundul inelar. Pastă roz-cărămizie cu angobă. În interior, pe fund, un cerc incizat adânc.

Cf. T.N. Knipovi..., 1952, p. 314; H.S. Robinson, 1959, p. 11; M. Bucovală, 1968, p. 271-272, fig. 1.

Secolul I d.H.

8. P. Colecţia veche.

Inv. M.T. 6283, I = 2,5 cm, D = 13,9 cm, Fig. 2/2.

Farfurie cu pereţii drepţi cu marginea rotunjită în exterior şi crestată, cu mulură la partea inferioară decorată cu incizii oblice. Între margine şi mulură se află un decor în relief în forma literei S cu capetele spiralate. În interior, pe fund, sunt incizate două cercuri concentrice unite cu linii oblice.

Cf. S. von Schnurbein, 1982, pl. 55, 69; N. Gudea, 1989, pl. XL/226.

Secolele I-II d.H.

9. P. Colecţia veche.

Inv. M.T. 6281, I = 4,00 cm, D = 19,1 cm, Fig. 2/3.

Farfurie cu pereţii uşor oblici şi marginea rotunjită, fund inelar. Argilă roz-gălbuie. Pe ambele suprafeţe a existat angobă păstrată parţial.

Cf. T.N. Knipovi..., 1952, p. 314; H.S. Robinson, 1959, p. 11; M. Bucovală, 1968, p. 271-272, fig. 1.

Secolul I d.H.

10. P. Colecţia veche.

Inv. M.T. 6158, I = 2,5 cm, D = 27,8 cm, Fig. 2/4.

Fragment de farfurie cu pereţii drepţi, marginea tăiată drept şi mulură în partea inferioară. Argilă roz-cărămizie cu angobă roşie în interior şi exterior. Pe fund, în interior, mici resturi de cercuri concentrice.

Cf. Gh. Popilian, 1980, p. 70, fig. XXXV M 259/2.

Secolele I-II d.H.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

11. P. Colecția veche.

Inv. M.T. 1244, I = 3,5 cm, D = 18,1 cm, Fig. 1/8; 2/6.

Două fragmente dintr-o farfurie cu pereții drepți, marginea rotunjită în exterior și mulură în partea inferioară, fund inelar. Argilă roz-gălbuie cu firnis roșu la interior și parțial la exterior. Pe fund, în interior, două cercuri concentrice și rest de decor *in solea*.

Cf. Gh. Popilian, 1980, p. 70, fig. XXXV M 259/2.

Secolele I-II d.H.

12. P. 1990, secț. P', –0,50 m.

Inv. M.T. 2269, I = 2, 20 cm, Fig. 1/7.

Fragment de farfurie cu pereții verticali, marginea tăiată drept și mulură la partea inferioară. Argilă roz-gălbuie și firnis roșu-cărămiziu.

Cf. M. Bucovală, 1968, fig. 1, p. 271.

Secolele I-II d.H.

13. P. 1928, secț. D, –0,60 m.

Inv. M.T. 2270, I = 2,5 cm, Fig. 2/8.

Fragment de farfurie cu perete drept ușor oblic, cu mulură la partea inferioară. Argilă roz-gălbuie și angobă roșie-cărămizie în interior și exterior.

Cf. Gh. Popilian, 1980, p. 70, fig. XXXV M 259/2.

Secolele I-II d.H.

14. P. 1987, secț. N_1, –0,90 m.

Inv. M.T. 2271, I = 2,5 cm, Fig. 2/10.

Fragment de farfurie cu marginea evazată și rotunjită și partea inferioară reliefată. Argilă roz-gălbuie cu resturi de angobă cărămizie în interior.

Cf. Gh. Popilian, 1980, p. 70, fig. XXXV M 259/2.

Secolele I-II d.H.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

15. P. Colecția veche.

Inv. M.T. 3523, I = 2,5 cm, Fig. 2/7, 11.

Două fragmente dintr-o farfurie cu corpul curbat, marginea rotunjită și cu o mică adâncitură la partea exterioară. Pastă cărămizie cu angobă asemănătoare în interior.

Secolul I d.H.

16. P. 1987, secț. N_1, –0,90 m.

Inv. M.T. 2272, I = 2,4 cm, Fig. 2/9.

Fragment de farfurie cu perete drept, marginea rotunjită și mulură la partea inferioară. Argilă roz-gălbuie și angobă roșie pe ambele părți.

Secolele I-II d.H.

17. P. Colecția Institutului de arheologie Iași.

Inv. 5084, I = 3,5 cm, Fig. 1/2.

Fragment de farfurie cu perete drept, marginea rotunjită în exterior și mulură la partea inferioară. Argilă roz și angobă la interior și exterior.

Cf. Gh. Popilian, 1980, p. 70, fig. XXXV M 259/2.

Secolele I-II d.H.

18. P Institutul de arheologie Iași.

Inv. 5079, I = 5,8 cm, Fig. 1/6.

Fragment de farfurie cu perete drept și mulură în partea inferioară. Pastă roz-gălbuie cu angobă roșie pe ambele fețe.

Cf. Gh. Popilian, 1980, p. 70, fig. XXXV M 259/2.

Secolele I-II d.H.

19. P. Institutul de arheologie Iași.

Inv. 5075, I = 3 cm, Fig. 1/10.

Fragment de cupă cu pereți oblici cu margine ruptă, din pastă roz-gălbuie și angobă pe ambele fețe.

Secolul I d.H.

20. P 1987, secț. N_1, –1,30 m.

Inv. M.T. 2273, I = 3,5 cm, Fig. 3/1.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fragment de strachină cu pereții verticali, marginea evazată, tăiată oblic, fund inelar profilat. Argilă galben-rozie, cenușie deschis în secțiune. Angobă roșie în interior și resturi în exterior.

Cf. T.N. Knipovi..., 1952, p. 314; H.S. Robinson, 1959, p. 11; M. Bucovală, 1968, p. 271-272, fig. 1.

Secolul I d.H.

21. P. 1986, secț. N', –1,60 m.

Inv. M.T. 2274, I = 3,5 cm, Fig. 3/2.

Fragment de farfurie cu pereți curbați, marginea evazată și șănțuită, fund inelar. Argilă roz-gălbuie, fină. În interior și exterior firnis puternic lustruit.

Secolele I-II d.H.

22. P. Colecția veche.

Inv. M.T. 1228, I = 3,9 cm, Fig. 3/3.

Fragment de farfurie cu pereții oblici, marginea evazată spre interior, cu prag și canelură între margine și corp, fund drept. Argilă fină, de culoare cărămizie cu angobă pe ambele fețe.

Cf. H.S. Robinson, 1959, p. 85, M6.

Secolul I d.H.

23. P. 1986, secț. N, –0,90 m.

Inv. M.T. 2275, I = 4,5 cm, Fig. 3/4.

Fragment de castron cu pereți oblici, marginea înclinată spre exterior și rotunjită. Buza prezintă un prag pentru primirea capacului. Argilă roz-gălbuie și firnis roșu neomogen pe ambele fețe.

Secolul I d.H.

24. P. 1986, secț. N, –0,90 m.

Inv. M.T. 2276, I = 3,6 cm, Fig. 3/5.

Fragment de castronaș, cu perete oblic și fund inelar. Argilă roz cu angobă roșie în interior scursă parțial și în exterior.

Secolele I-II d.H.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

25. P. 1987, secţ. N_1, –0,75 m.

Inv. M.T. 3015, I = 3,5 cm, D = 11 cm, Fig. 3/7.

Castronaş fragmentar, cu pereţi oblici, subţiri şi marginea dreaptă marcată la partea inferioară cu o mulură şi mai multe cercuri concentrice. Argilă cărămizie cu firnis în interior şi exterior.

Cf. F.V. Gaidukevi..., 1952, p. 301, fig. 3/3; H.S. Robinson, 1959, p. 25, pl. 4, 62; F.V. Gaidukevi..., 1987, fig. 150/1, 3; V. Căpitanu, V. Ursache, 1969, p. 122, fig. 28; S. von Schnurbein, 1982, p. 47-56.

Primele decenii a secolului II d.H. Produs italic.

26. P. 1939/1940, Colecţia Institutului de arheologie Iaşi.

Inv. 5072, I = 2,6 cm, D = 8,5 cm, Fig. 3/8.

Cupă fragmentară cu pereţii oblici şi fund inelar. Argilă galben-roşcată. La exterior, pe partea superioară sunt resturi de angobă roşie.

Secolul I d.H.

27. P. 1990, secţ. P', locuinţa 4.

Inv. M.T. 2277, I = 3,7 cm, D = 3,6 cm, Fig. 3/9.

Cupă fragmentară (partea inferioară). Perete oblic, fund inelar. Argilă roz-cărămizie fină şi resturi de angobă la exterior.

Secolul I d.H.

28. P. 1987, secţ. N_1, –0,35 m.

Inv. M.T. 2278, I = 3,4 cm, Fig. 3/10.

Fragment de castronaş cu corpul profilat şi marginea rotunjită şi cu mulură pe umăr. Argilă fină de culoare cărămizie şi glazură roşie.

Cf. F.V. Gaidukevi..., 1987, fig. 150/1, 3.

Secolele I-II d.H.

29. P. Colecţia veche.

Inv. M.T. 6285, I = 5,9 cm, D = 11 cm, Fig. 3/11.

Castronaş cu pereţii oblici şi marginea verticală, cu buza uşor rotunjită şi fund drept. Pastă fină de culoare roşie-cărămizie cu

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

angobă neomogenă în interior și exterior. Pete negre de flambare pe fund și lateral în interior. Restaurat parțial.

Cf. H.S. Robinson, 1959, p. 25, G28, pl. 4, 62; V. Căpitanu, V. Ursache, 1969, p. 122, fig. 28.

Prima jumătate a secolului I d.H. (imitație ?).

30. P. Colecția veche.

Inv. M.T. 1280, I = 7 cm, D = 13 cm, Fig. 3/12.

Castronaș cu pereții oblici, marginea dreaptă și evazată cu mulură puternic reliefată și creastă pe umăr, cu fund inelar și profilat. Argilă roz-gălbuie, fină, cu resturi de angobă roșie pe ambele fețe.

Cf. F.V. Gaidukevi..., 1952, p. 301, fig. 3/3; H.S. Robinson, 1959, p. 25, pl. 4, 62; F.V. Gaidukevi..., 1987, fig. 150/1, 3; V. Căpitanu, V. Ursache, 1969, p. 122, fig. 28; S. von Schnurbein, 1982, p. 47-56.

Primele decenii a secolului II d.H. Produs italic.

31. P. 1928, secț. B"

Inv. M.T. 2359, I = 1,5 cm, Fig. 3/6.

Fund de vas, ușor reliefat în exterior si rest de perete ușor curbat acoperit parțial cu angobă roșie.

Cf. F.V. Gaidukevi..., 1952, p. 301, fig. 3/3; H.S. Robinson, 1959, p. 25, pl. 4, 62; F.V. Gaidukevi..., 1987, fig. 150/1, 3; V. Căpitanu, V. Ursache, 1969, p. 122, fig. 28; S. von Schnurbein, 1982, p. 47-56.

Primele decenii a secolului II d.H. Produs italic.

32. P. Colecția veche.

Inv. M.T. 2279, I = 4,2 cm, Fig. 4/1.

Cupă fragmentară cu pereții curbați, marginea evazată și rotunjită în exterior. Decor cu barbotină în formă de picături verticale. Pastă fină de culoare roz și angobă roșie la exterior.

Cf. T.N. Knipovi..., 1952, p. 310, fig. 1/2, 9/4; D. Gabler, 1964, p. 109; I. Schäfer, 1968, p. 68, pl. 36; B. Sultov, 1969, p. 481, fig. 2; Gh. Popilian, 1976, p. 50-52; S. Sanie, 1981, pl. 20/2, 4, 6; N. Gudea, 1989, pl. XLI/1-2.

Secolele I-II d.H.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

33. P 1987, secț. N$_1$, –1,40 m.

Inv. M.T. 2280, I = 4,6 cm, Fig. 4/2.

Fragment de cupă cu pereți curbați și marginea ușor evazată, marcată pe gât cu două linii adâncite. Pe corp, resturi de decor cu barbotină în formă de lacrimi. Argilă fină de culoare roz-cărămizie. Pe alocuri, în exterior, sunt resturi de angobă roșie.

Cf. T.N. Knipovi..., 1952, p. 310, fig. 1/2, 9/4; D. Gabler, 1964, p. 109; I. Schäfer, 1968, p. 68, pl. 36; B. Sultov, 1969, p. 481, fig. 2; Gh. Popilian, 1976, p. 50-52; S. Sanie, 1981, pl. 20/2, 4, 6; N. Gudea, 1989, pl. XLI/1-2.

Secolele I-II d.H.

34. P. 1985, secț. N, –1,90 m.

Inv. M.T. 2281, I = 4,7 cm, D = 9,5 cm, Fig. 4/3.

Partea superioară a unei cupe cu pereții ușor curbați și marginea dreaptă cu o canelură la exterior. Mai jos de buză se află două brâie subțiri în relief. Argilă fină de culoare galben-rozie și cu angobă roșie.

Cf. T.N. Knipovi..., 1952, p. 310, fig. 1/2, 9/4; D. Gabler, 1964, p. 109; I. Schäfer, 1968, p. 68, pl. 36; B. Sultov, 1969, p. 481, fig. 2; Gh. Popilian, 1976, p. 50-52; S. Sanie, 1981, pl. 20/2, 4, 6; N. Gudea, 1989, pl. XLI/1-2.

Secolele I-II d.H.

35. P. Colecția veche.

Inv. M.T. 6157, I = 5 cm, Fig. 4/4.

Partea inferioară a unei cupe cu pereții curbați și fund inelar. Argilă fină de culoare cărămizie, iar la exterior angobă roșie.

Cf. T.N. Knipovi..., 1952, p. 310, fig. 1/2, 9/4; D. Gabler, 1964, p. 109; I. Schäfer, 1968, p. 68, pl. 36; B. Sultov, 1969, p. 481, fig. 2; Gh. Popilian, 1976, p. 50-52; S. Sanie, 1981, pl. 20/2, 4, 6; N. Gudea, 1989, pl. XLI/1-2.

Secolele I-II d.H.

36. P. 1950, secț. L, carou 4.

Inv. M.T. 2282, I = 5,5 cm, Fig. 4/5.

Fragment de cupă cu corpul bombat, marginea ușor evazată și rotunjită. Decor de barbotină în formă de lacrimi. Argilă fină de

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

culoare cărămizie. Angobă roşie la exterior şi pe marginea interioară.

Cf. T.N. Knipovi..., 1952, p. 310, fig. 1/2, 9/4; D. Gabler, 1964, p. 109; I. Schäfer, 1968, p. 68, pl. 36; B. Sultov, 1969, p. 481, fig. 2; Gh. Popilian, 1976, p. 50-52; S. Sanie, 1981, pl. 20/2, 4, 6; N. Gudea, 1989, pl. XLI/1-2.

Secolele I-II d.H.

37. P. 1985, secţ. N.
Inv. M.T. 2283, I = 3,4 cm, Fig. 4/6.
Două fragmente dintr-o cupă cu marginea rotunjită şi marcată în exterior, decorată cu barbotină în formă de lacrimă. Argilă fină de culoare roşie şi angobă roşie-grena.

Cf. T.N. Knipovi..., 1952, p. 310, fig. 1/2, 9/4; D. Gabler, 1964, p. 109; I. Schäfer, 1968, p. 68, pl. 36; B. Sultov, 1969, p. 481, fig. 2; Gh. Popilian, 1976, p. 50-52; S. Sanie, 1981, pl. 20/2, 4, 6; N. Gudea, 1989, pl. XLI/1-2.

Secolele I-II d.H.

38. P. Institutul de arheologie Iaşi.
Inv. 5081, I = 1,2 cm, Fig. 10/7.
Fund de lucernă, din pastă fină de culoare galben-cenuşie. Pe fund se află un cerc adâncit.
Secolul I d.H.

39. P. 1987, secţ. N_1, –0,80 m.
Inv. M.T. 2284, I = 4,4 cm, Fig. 4/8.
Partea superioară de la o cupă cu pereţii uşor curbaţi şi cu urme de la modelare. Pastă fină de culoare alb-rozie. Pe ambele feţe resturi de vopsea cafenie.

40. P. 1987, secţ. N_1, –0,90 m.
Inv. M.T. 2285, I = 4,9 cm, Fig. 4/9.
Fragment din partea superioară a unei cupe cu pereţii drepţi şi marginea evazată. Argilă fină de culoare roz-cărămizie. La exterior, şi parţial în interior, angobă brun închis.

41. P 1990, secţ. P'
Inv. M.T. 2286, I = 6,00 cm, Fig. 4/10.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fragment din corpul unei cupe decorată cu striuri verticale și linii incizate pe umăr și la partea inferioară. Argilă fină, de culoare cărămizie cu angobă roșie la interior și exterior.

42. P. 1951, secț. LJ.
Inv. M.T. 2287, I = 5 cm, Fig. 4/11.
Fragment de cană cu toartă verticală pliată în partea superioară. Pe gât se află un decor imprimat format din rozete mari cu opt petale triunghiulare cu vârfurile unite într-un cerc central. Argilă roz-cărămizie cu resturi de angobă roșie la exterior.

Cf. Gh. Popilian, 1976, p. 79, fig. XXXI, nr.307; N. Gudea, 1989, fig. 39.

43. P. Institutul de arheologie Iași.
Inv. 5088, I = 4 cm, Fig. 4/12.
Fragment de ceașcă cu început de toartă din argilă fină de culoare roz și resturi de angobă cafenie.

44. P. 1990, secț. P', loc. 4.
Inv. M.T. 2288, I = 1,5 cm, Fig. 4/13.
Fund inelar de la o cupă de dimensiuni mici, lucrată din argilă fină de culoare cărămizie.

45. P. 1985, secț. N.
Inv. M.T. 2289, I = 3 cm, Fig. 4/14.
Fragment din partea superioară a unui vas cu marginea rotunjită la exterior, lucrat din pastă fină de culoare galben-cărămizie cu angobă roșie pe ambele fețe.

46. P. 1990, secț. P', –1,00 m.
Inv. M.T. 2290, I = 1,8 cm, Fig. 4/15.
Fragment de vas decorat cu grupuri de striuri dispuse în zig-zag. Argilă fină de culoare galben-cărămizie și angobă roșie.

Cf. Gh. Popilian, 1976, p. 79, fig. XXXI, nr.307; N. Gudea, 1989, fig. 39.

47. P. 1951, secț. L-J II3.
Inv. M.T. 2291, I = 5,1 cm, Fig. 4/16.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fragment din partea superioară a unei căniţe cu marginea evazată. Urmă de tortiţă. Argilă cărămizie cu angobă lustruită.

48. P. 1951, secţ. L-J II3.
Inv. M.T. 2292, I = 4,8 cm, Fig. 4/17.
Partea superioară a unei căniţe cu marginea evazată la orizontală şi umăr bombat. Argilă fină, roz-cărămizie şi angobă roşie neuniformă.

49. P. 1987, secţ. N_{II}, –0,90 m.
Inv. M.T. 2293, I = 4,5 cm, Fig. 4/18.
Partea inferioară a unei căni cu corpul globular şi fund drept. Argilă fină de culoare cărămizie. Angobă brun-roscată.

50. P. 1986, secţ. N, –1,50 m.
Inv. M.T. 2294, I = 5 cm, D = 3,8 cm, Fig. 4/19.
Partea inferioară a unei căniţe cu corpul drept şi fund inelar şi un fragment de tortiţă. Argilă fină de culoare cărămizie cu angobă roşie la partea superioară prelinsă şi în interior.

51. P. 1928.
Inv. M.T. 2295, I = 4,6 cm, Fig. 5/1.
Fragment de căniţă cu marginea dreaptă si tortită cu plăcută orizontală decorată. Rest de barbotină. Argilă roşie si angobă pe ambele suprafeţe.

Cf. T.N. Knipovi..., 1952, p. 310, fig. 1/2, 9/4; D. Gabler, 1964, p. 109; I. Schäfer, 1968, p. 68, pl. 36; B. Sultov, 1969, p. 481, fig. 2; Gh. Popilian, 1976, p. 50-52; S. Sanie, 1981, pl. 20/2, 4, 6; N. Gudea, 1989, pl. XLI/1-2.

Secolele I-II d.H.

52. P. Colecţia veche.
Inv. M.T. 6156, I = 6 cm, Fig. 5/2.
Fragment de cană decorat cu barbotină. Argilă fină de culoare cărămizie cu angobă neuniformă.

Cf. T.N. Knipovi..., 1952, p. 310, fig. 1/2, 9/4; D. Gabler, 1964, p. 109; I. Schäfer, 1968, p. 68, pl. 36; B. Sultov, 1969, p. 481, fig. 2; Gh. Popilian, 1976, p. 50-52; S. Sanie, 1981, pl. 20/2, 4, 6; N. Gudea, 1989, pl. XLI/1-2.

Secolele I-II d.H.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

53. P. 1926, secţ. A.

Inv. M.T 1653, I = 9,4 cm, Fig. 5/3.

Fragment de castron cu pereţii drepţi decorat cu barbotină. Sub buză se află un cerc incizat şi un brâu simplu. Argilă fină de culoare roz-cărămizie. La exterior, angobă roşie cu lustru.

Cf. T.N. Knipovi..., 1952, p. 310, fig. 1/2, 9/4; D. Gabler, 1964, p. 109; I. Schäfer, 1968, p. 68, pl. 36; B. Sultov, 1969, p. 481, fig. 2; Gh. Popiliuc, 1976, p. 50-52; S. Sanie, 1981, pl. 20/2, 4, 6; N. Gudea, 1989, pl. XLI/1-2.

Secolele I-II d.H.

54. P. 1928, secţ. B"

Inv. M.T. 2297, I = 5,1 cm, Fig. 5/5.

Fragment din partea superioară a unei căniţe cu marginea întoarsă spre interior, gâtul strâmt şi corpul bombat, decorat cu o linie incizată. Argilă fină roz-gălbuie, firnis roşu cu pete întunecate.

55. P. 1985, secţ. B"

Inv. M.T. 2298, I = 6,3 mc, Fig. 5/6.

Fragment de cană cu pereţii drepţi şi marginea muchiată. Toartă cu plăcuţă orizontală decorată cu o săgeată în relief. Barbotină în formă de vrejuri şi puncte, în relief. Argilă fină de culoare roşie şi angobă lustruită.

Cf. T.N. Knipovi..., 1952, p. 310, fig. 9/4; N. Gudea, 1989, pl. XLI/1-2.

Secolele I-II d.H.

56. P. Colecţia veche.

Inv. M.T 6287, I = 7,5 cm, D = 7,8 mc, Fig. 5/7.

Ceşcuţă cu o toartă de secţiune rotundă, marginea uşor evazată şi rotunjită, corp globular, fund inelar. În partea superioară este decorată cu barbotină în formă de lacrimi. Argilă roşie cu angobă neuniformă pe partea superioară.

Cf. I. Glodariu, 1974, pl. XXIV.

Secolele I î.H. – I d.H.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

57. P 1986, secț. N', –1,00 m.

Inv. M.T 2299, I = 5,5 cm, Fig. 5/8.

Fragment de ceșcuță cu o toartă prevăzută cu plăcuță orizontală nedecorată. Pe corp barbotină. Argilă cărămizie, fără angobă.

T.N. Knipovi..., 1952, p. 310, fig. 9/4.

58. P. 1949, secț. H.

Carnet de șantier I, p. 62, I = 3,5 cm, Fig. 6/1.

Fragment de căniță cu decor în relief format din ove simple cu deschiderea în jos. Argilă de culoare ocru-galben și glazură roșie.

Cf. N. Gudea, 1989, pl. 230-232.

Secolele I-II d.H.

59. P 1950, secț. L.

Carnet de șantier 4, p. 15, I = 2,5 cm, Fig. 6/2.

Fragment de vas cu decor zoomorf în relief (cal). Argilă fină de culoare roșie.

60. P. 1950, secț. L. –0,50 m.

Inv. M.T. 2300, I = 3,8 cm, Fig. 6/3.

Fragment de căniță cu decor în relief format din frunze și puncte. Pastă fină de culoare cenușie cu glazură galben-verzuie.

61. P. 1960, secț. I'J.

Carnet de șantier nr. 10, p. 40, Fig. 6/4.

Toartă de cană tip "Boscoreale" cu decor în relief smălțuit.

Cf. S. Sanie, 1981, pl. 20; M. Dragendorf, 1948, BJ, 102; E. Ettlinger, 1967, 19.

62. P 1950, sect. I' nr. XII, –0,50 m.

Carnet de șantier nr. 10, p. 22, I = 2,6 cm, Fig. 6/5.

Fragment de vas tip "Boscoreale"

Cf. S. Sanie, 1981, pl. 20; M. Dragendorf, 1948, BJ, 102; E. Ettlinger, 1967, 19

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

63. P. 1949, secţ. H, –1,15 m.
Carnet de şantier nr. 1, p. 45, l = 4,5 cm, Fig. 6/6.
Fragment de cană cu decor în relief. Pastă fină cu suprafaţa smălţuită şi decorată cu ornamente galbene-verzui pe fond brun. În interior firnis neuniform gălbui.

64. P. 1950, secţ. L, –1,00 m.
Carnet de şantier nr. 5, p. 30, l = 3 cm, Fig. 6/7.
Fragment de căniţă de culoare roşie cu decor în relief.

65. P. 1950, secţ. K-F.
Inv. M.T. 2301, l = 3 cm, Fig. 6/8.
Toartă de cană "Boscoreale" decorată cu alveole, acoperită în întregime cu firnis verzui.

Cf. I. Schäfer, 1968, p. 68, pl. 36; I. Glodariu, 1974, pl. XXIV/31f.

Secolul I d.H.

66. P. 1939/1940, Institutul de arheologie Iaşi.
Inv. 5086, lungime 3 cm, Fig. 6/9.
Tortiţă cu plăcuţă orizontală decorată cu săgeată. Argilă roşie lustruită.

67. P. 1950, secţ. L.
Carnet de şantier nr. 4, p. 51, l = 4 cm, Fig. 6/10.
Fragment dintr-un vas cu tortiţe tip "Boscoreale"

Cf. I. Schäfer, 1968, p. 68, pl. 36; I. Glodariu, 1974, pl. XXIV/31f.

Secolul I d.H.

68. P. 1951, –0,95 m.
Carnet de şantier Alex. V., l = 4 cm, Fig. 6/11.
Fragment de vas cu decor "Boscoreale" din pastă roşie cu lustru.

69. P. 1950, secţ. L.
Carnet de şantier nr. 8, p. 87, lungime 2,2 cm, Fig. 6/12.
Tortiţă cu plăcuţă orizontală cu decor în relief reprezentând o săgeată. Argilă roşie cu lustru.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

70. P. 1950, secţ. L, –1,00 m.

Carnet de şantier nr. 8, p. 95, lungime 2,5 cm, Fig. 6/13.

Orizontala unei torţi decorată cu o săgeată în relief, de tip "Boscoreale". Argilă roşie cu lustru.

71. P. 1950, secţ. L, caroul 3.

Carnet de şantier nr. 4, p. 20, I = 6 cm, Fig. 6/14.

Fragment dintr-un castronaş decorat cu o friză de frunze de iederă în relief. Argilă roşie cu lustru.

72. P. 1928, passim.

Inv. M.T. 2709, I = 7,2 cm, Fig. 6/15.

Tortiţă de cană, în formă alungită cu patru caneluri longitudinale, cu un decor în formă de inimă în partea superioară şi cu trei adâncituri în zona de prindere de partea inferioară a vasului. Argilă fină de culoare gălbuie.

73. P. 1987, secţ. N, m. 8, –0,40 m.

Inv. M.T. 2302, I = 5,5 cm, Fig. 7/15.

Fragment de căniţă cu toartă de secţiune ovală uşor pliată în partea superioară. Marginea evazată şi faţetată. Argilă fină de culoare roz-gălbuie. La suprafaţă, firnis cafeniu închis şi petale pictate cu alb.

74. P. passim.

Inv. M.T. 2303, I = 5,1 cm, Fig. 5/4.

Fragment dintr-o cupă cu corp bombat şi marginea evazată. Pastă fină de culoare roşie, pe corp, între gât şi partea inferioară decorat cu solzi în relief şi o proeminenţă cu o cruce incizată.

Cf. Gh. Popilian, 1976, p. 51, pl. XX.

Secolele I-II d.H.

75. P. 1928, secţ. S, nr. 109.

Inv. M.T. 2304, I = 6 cm, Fig. 7/11.

Căniţă fragmentară cu o toartă de secţiune ovală, uşor înălţată în partea superioară, cu marginea evazată şi buza rotunjită. Decor floral executat cu culoare albă pe fond roşu.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

76. P. 1951, secţ. LJ.

Carnet de şantier nr. 5, p. 89, I = 9,6 cm, Fig. 7/10.

Fragment de vas decorat cu pictură roşie şi un şir de reliefuri în formă de amforete separate prin butoni.

77. P. 1951, secţ. LJ, –0,50 m.

Inv. M.T. 2305, I = 5,4 cm, Fig. 7/3.

Fragment de căniţă cu margine evazată, din pastă fină de culoare roşie decorat cu pictură albă.

78. P. 1990, secţ. P', –1,00 m.

Inv. M.T. 2360, I = 3,9 cm, Fig. 7/8.

Partea inferioară de la o cupă din pastă de culoare cărămizie decorat cu incizii verticale de lungimi diferite şi glazură roşie cu pete mai întunecate.

79. P. 1990, secţ. P'

Inv. M.T. 2310 I = 5,5 cm, Fig. 7/15.

Fragment de cană din pastă fină de culoare cărămizie decorată cu linii de culoare roşie.

80. P. 1928, secţ. B"

Inv. M.T. 2311, I = 5,1 cm, Fig. 7/14.

Fragment de căniţă cu toartă uşor înălţată şi marginea rotunjită în exterior. Argilă roz-gălbuie. Pe suprafaţa exterioară, resturi de angobă roşie.

81. P. 1950, secţ. L.

Carnet de şantier, nr. 4, 5, p. 52, I = 4,3 cm, Fig. 7/9.

Fragment dintr-un vas pictat cu alb pe fond roşu. Argilă fină de culoare cărămizie.

Cf. S. Sanie, 1981, Pl. 23/5.

82. P. 1949, secţ. H.

Carnet de şantier nr. 1, p. 69, I = 5 cm, Fig. 7/6.

Partea inferioară a unei farfurii cu fund inelar, decorată cu ornamente în relief reprezentând frunze de laur şi bace.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

83. P. 1940, secţ. G, –0,90 m.

Carnet de şantier nr. 2, I = 4 cm, Fig. 7/13.

Fragment de căniţă pictată cu petale albe pe fond roşu. Argilă fină de culoare cărămizie.

84. P. 1985, secţ. N.

Inv. M.T. 2312, I = 1,6 cm, Fig. 7/5.

Fragment de vas de dimensiuni mici, din pastă fină de culoare cărămizie, pictat cu petale albe.

85. P. 1985, secţ. N.

Inv. M.T. 2313, I = 3,9 cm, Fig. 7/12.

Fragment dintr-o căniţă din pastă fină de culoare roz-cărămizie cu decor vegetal alb şi resturi de glazură.

86. P. 1985, secţ. N.

Inv. M.T. 2314, I = 2,3 cm, Fig. 7/7.

Fragment dintr-o căniţă fină cu firnis roşu şi pictură albă.

87. P. Colecţia veche.

Inv. M.T., I = 2315, I = 6,3 cm, D = 8 cm, Fig. 7/2.

Căniţă cu corp globular, fund îngust drept şi margine evazată. Torţiţă din bandă înălţată. Pastă fină de culoare cărămizie cu pete de vopsea roşie în partea superioară.

Cf. Gh. Popilian, 1976, Pl. I.

88. P. Colecţia veche.

Inv. M.T. 6287, I = 8 cm, D = 5,8 cm, Fig. 7/1.

Căniţă cu corp globular cu marginea uşor evazată şi fund drept. Are două linii incizate pe gât şi urmele unei torţi. Argilă fină de culoare cărămizie, fără lustru.

Cf. Gh. Popilian, 1976, Pl. LII- LIV.

89. P. 1987, secţ. N_1.

Inv. M.T. 2316, I = 3,8 cm, Fig. 4/7.

Căniţă cu două torţi, fund inelar şi marginea evazată. Argilă roşie şi angobă.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

90. P. 1985, secţ. N, –0,40.
Inv. M.T. 2317, I = 2,8 cm, D = 6 cm, Fig. 10/1.
Opaiţ cu corpul alungit, discul uşor concav ornamentat pe margini cu două incizii circulare. Pe bordură se află un şir de ove mari. Ciocul rotund, toartă inelară cu două şănţuiri, supraînălţată, fundul uşor scobit. În dreptul ciocului, pe bordură, se află o cruce incizată.

Cf. C. Iconomu, 1967, tip IX, P. 11, fig. 17.

Secolul I d.H.

91. P. Colecţia veche.
Inv. M.T. 2318, I = 2,7 cm, D = 6,4 cm, Fig. 10/2.
Opaiţ cu corpul rotunjit şi discul concav mărginit de două incizii circulare având reprezentată în relief, o scoică. Ciocul este mic, toartă inelară, fundul rotund încadrat în două cercuri incise şi litera delta slab imprimată. Argilă fină cărămizie, angobă cojită.

Cf. C. Iconomu 1967, p. 161, fig. 227, p. 18, fig. 100.

Secolul II d.H.

92. P. 1930, –0,90.
Inv. M.T. 1723, I = 3,4 cm, D = 6,9 cm, Fig. 10/4.
Opaiţ de acelaşi tip, de formă alungită cu cioc rotund. Disc rotund, mărginit de două cercuri incizate pe bordură şi ove, iar spre disc două globule şi o rozetă. Argilă fină de culoare cărămizie.

Cf. C. Iconomu, 1967, fig. 17; M. Bucovală, 1969, p. 112, 69, 181.

Secolul II d. H.

93. P. 1987, secţ. N_1, –1,00 m.
Inv. M.T. 2319, I = 3 cm, D = 6,1 cm, Fig. 10/5.
Opaiţ de acelaşi tip din argilă impură de culoare galben-brună cu pete întunecate. Cioc rotund, disc concav ornamentat cu un cerc de granule mici. Bordură înaltă ornamentată la exterior cu ove. Între bordură şi cioc se află trei globule.

Cf. M. Bucovală, 1969, p. 112.

Secolul I d. H.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

94. P. 1950, secţ. L.

Carnet de şantier nr. 8, p. 49, lungimea 3,8 cm, Fig. 10/6.

Disc de la o lucernă, din pastă fină de culoare roşie. Decor în relief reprezentând un porumbel pe o ramură de măslin. Aparţine probabil tipului cu cioc cordiform.

Cf. C Iconomu, 1967, nr. 252, fig. 111.

95. P. Colecţia veche.

Inv. M.T. 2320, I = 2,5 cm, D = 5,9 cm, Fig. 10/8.

Opaiţ de formă rotundă cu ciocul alungit şi fund drept prevăzut cu două cercuri concentrice. Ciocul şi tortiţa rupte, fără decor. Argilă gălbuie cu angobă roşie.

Varianta locală a tipului XI după C. Iconomu.

96. P. Colecţia veche.

Inv. M.T. 2321, I = 2,5 cm, D = 5,9 cm, Fig. 10/3.

Opaiţ fragmentar, cu două cercuri concentrice pe disc şi ove pe bordură.

Cf. C. Iconomu, 1967, fig. 17; M. Bucovală, 1969, p. 112, 69, 181.

Secolul II d. H.

97. P. secţ. N, --0,90.

Inv. M.T. 2322, I = 10 cm, Fig. 11/1.

Unguentariu cu corpul în formă de bulb, gât înalt, marginea evazată şi rotunjită. Argilă galben-cărămizie, fără angobă.

Cf. M. Bucovală, 1969, p. 317, fig. 31; F.V. Gaidukevi..., 1952, fig. 67.

Sfârşitul secolului I î. H. – începutul secolului I d. H.

98. P.1988, secţ O, –1,10 m.

Inv. M.T. 2323, I = 6,2 cm, D = 3,9 cm, Fig. 11/2.

Unguentariu în formă ovală, gâtul lipsă, fund plat cu urme de desprindere de pe roată. Pe pereţi urme de degete.

Cf. M. Bucovală, 1969, fig. 28/c şi 29.

Secolul I d.H.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

99. P. 1987, secţ. N_1, –1,30 m.

Inv. M.T. 2324, I = 8 cm, D = 4 cm, Fig. 11/3.

Unguentariu cu corpul în formă de bulb şi gâtul lung. În apropiere de fund se află două linii incizate şi un mic cerculeţ. Argilă galben-cărămizie. Restaurat în partea superioară.

Secolul I d.H. Frecvent în cetăţile dobrogene.

100. P. 1968, secţ. M, Muzeul de istorie a Moldovei Iaşi.

Inv. 1059, I = 10,8 mc, D = 5,9 cm, Fig. 11/5.

Unguentariu în formă de amforă cu corpul piriform, gât lung, marginea dreaptă şi fund ascuţit. Urmă de mâner. Argilă fină de culoare roşie-cărămizie. Imitaţie ?

Cf. I. Glodariu, 1974, pl. XXVII.

Secolele I î.H. – I d.H.

101. P. Colecţia veche.

Inv. M.T. 6153, I = 12,2 cm, D = 4,7 cm, Fig. 11/4.

Unguentariu cu corpul de formă ovală, cu gâtul înalt, marginea evazată şi fundul plat. Pe gât, urme orizontale de la modelare. Argilă rozie cu lustru exterior.

Cf. H.S. Robinson, p. 85, pl. 18; I. Glodariu, 1974, p. 216, C34/67.

102. P. Colecţia veche.

Inv. M.T. 2325, I = 12,5 cm, Fig. 8/1.

Partea superioară cu începutul torţilor de la o amforă, cu gâtul subţire şi înalt, cu marginea îngroşată în exterior. Pastă albicioasă cu suprafaţă aspră.

Cf. nota 23 din text.

103. P. 1949, secţ. H.

Inv. M.T. 2326, I = 18,5 cm, Fig. 8/2.

Gât de amforă cu fragmente din partea superioară a celor două torţi. Formă înaltă cu diametrul mic, marginea îngroşată în exterior. Pastă aspră de culoare galben-cărămizie.

104. P. 1949, secţ. H.

Gât de amforă înalt şi mai larg în partea inferioară, o toartă lipsă, cealaltă îndoită în unghi drept. Argilă galben-cenuşie.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

105. P. Colecţia veche.
Inv. M.T., I = 21,5 cm, Fig. 8/4.
Partea superioară şi o toartă de la o amforă de acelaşi tip cu nr. 104, din pastă cenuşie-cărămizie, aspră şi cu puncte negre.

106. P 1949.
Inv. M.T. 2329, I = 16,5 cm, Fig. 8/5.
Gât de amforă cu torţile lipsă. Pastă albicioasă.
Forma de la nr. 102.

107. P. 1949.
Inv. M.T. 2330, I = 15,5 cm, Fig. 8/6.
Partea superioară cu torţile lipsă de la o amforă cu gâtul înalt, îngroşat cu buza inelară. Pastă gri-albicioasă.

108. P. 1949, secţ. H'
Inv. M.T. 2331, I = 21,8 cm, Fig. 8/8.
Partea superioară de la o amforă cu gâtul înalt şi larg, marginea îngroşată în exterior. Se păstrează o singură toartă de secţiune ovală care se înalţă în unghi ascuţit şi coboară drept spre umărul vasului.

109. P. 1930.
Inv. M.T. 2332, I = 17,5 cm, Fig. 8/8.
Gât înalt şi torţi supraînălţate de la o amforă de formă fusiformă cu marginea îngroşată la exterior.

110. P. 1930.
Inv. M.T. 2333, I = 9,2 cm, Fig. 8/9.
Partea superioară de la o amforă de tipul fusiform din pastă gri-albicioasă.z

111. P. 1949.
Inv. M.T. 2334, I = 0,50 cm, Fig. 8/11.
Partea superioară de la o amforă cu două torţi întregi supraînălţate. Gât cu diametrul mic, marginea rotunjită la exterior. Pastă nisipoasă de culoare gri-gălbuie.

112. P 1949.
Inv. M.T. 4452. I = 25 cm, Fig. 8/10.
Partea superioară cu două torţi întregi de la o amforă cu gâtul scurt şi larg şi marginea puternic îngroşată. Pastă galben-cărămizie.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

113. P. 1949.
Inv. M.T. 2335, I = 7,2 cm, Fig. 8/12.
Partea superioară cu începutul torților de la o amforă cu gâtul subțire, din pastă albicioasă.

114. P. Colecția veche.
Inv. M.T. 2336, I = 7,2 cm, Fig. 8/13.
Partea superioară cu torți șănțuite de la o amforă de tip asemănător cu nr. 102.

115. P. Colecția veche.
Inv. M.T. 2337, I = 18,2 cm, Fig. 8/15.
Fragment din partea superioară a unei amfore cu o toartă bine păstrată. Pastă roz-cărămizie.

116. P. Colecția veche.
Inv. M.T. 512, I = 29 cm, Fig. 8/14.
Fund de amforă de formă fusiformă. Pastă cărămizie-albicioasă.

117. P. Colecția veche.
Inv. M.T. 2338, I = 10 cm, Fig. 8/16.
Fragment din partea superioară cu o toartă supraînălțată de la o amforă din pastă roz-albicioasă.

118. P. Colecția veche.
Inv. M.T. 2339, I = 0,75 m, Fig. 8/17.
Jumătatea inferioară a unei amfore cu corpul umflat și fund inelar, scurt.

119. P. Colecția veche.
Inv. M.T. 2340, I = 1,1 m, Fig. 8/18.
Amforă cu gâtul scurt, marginea rotunjită în exterior, două torți de secțiune ovală. Corpul puternic arcuit, fund cilindric, tăiat drept. Pastă cărămizie roșcată.

120. P. Colecția veche.
Inv. M.T. 2341, I = 18 cm, Fig. 9/1.
Fund de amforă, cu un inel în relief la bază. Pastă brun deschisă cu suprafața aspră.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

121. P Colecția veche.
Inv. M.T 2342, I = 6 cm, Fig. 9/2.
Partea superioară a unei amfore de dimensiuni mici cu marginea rotunjită în exterior și un prag pe gât în dreptul prinderii torților. Gresie alb-gălbuie de bună calitate.

122. P. Colecția veche.
Inv. M.T. 2343, I = 17 cm, Fig. 9/3.
Partea superioară a unei amfore cu gâtul înalt, ușor umflat, cu marginea rotunjită și torți înălțate în unghi ascuțit și prinse pe umăr unde se află un prag. Găuri de la reparații vechi. Argilă aspră de culoare roz-gălbuie.

123. P. 1949, secț. K.
Inv. M.T. 2344, I = 21 cm, Fig. 9/4.
Partea superioară cu ambele torți de la o amforă de același tip.

124. P. 1950.
Inv. M.T. 2345, I = 20 cm, Fig. 9/5.
Gât de amforă de același tip.

125. P. 1950.
Inv. M.T 2346, I = 22 cm, Fig. 9/6.
Mănușă de amforă îndoită în unghi ascuțit, cu o șănțuire longitudinală în partea exterioară. Argilă aspră albicioasă.

126. P. 1950, secț. K.
Inv. M.T. 2347, I = 27 cm, Fig. 9/7.
Partea inferioară a unei amfore fusiforme cu fund ascuțit. Argilă albicioasă.

127. P. 1950.
Inv. M.T. 2348, I = 27 cm, Fig. 9/8.
Partea inferioară a unei amfore de același tip.

128. P. Colecția veche.
Inv. M.T 2349, I = 21,5 cm, Fig. 9/9.
Fund de amforă de același tip.

129. P. 1950, secț. I'
Fund de amforă cu o adâncitură ceva mai sus. Argilă aspră de culoare albicioasă.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

130. P. 1949, secţ. H.
Inv. M.T. 2351, I = 12 cm, Fig. 9/11.
Fund de amforă de acelaşi tip.

131. P. Colecţia veche.
Inv. M.T. 2352, I = 18 cm, Fig. 9/12.
Fund de amforă cu corpul uşor bombat. Argilă albicioasă.

132. P. 1950, secţ. J.
Inv. M.T. 2353, I = 12 cm, Fig. 9/13.
Fund de amforă, scurt şi plat, uşor evazat.

133. P. Colecţia veche.
Inv. M.T. 2354, I = 9,5 cm, Fig. 9/14.
Fund de amforă, larg şi scobit. Argilă albicioasă.

134. P. 1950, secţ. I.
Inv. M.T. 2355, I = 9,5 cm, Fig. 9/15.
Fund de amforă cu corpul larg şi terminaţia ascuţită.

135. P. 1950.
Inv. M.T. 2356, I = 9,5 cm, Fig. 9/16.
Fund de amforă cu capăt ascuţit.

136. P. 1950, secţ. K.
Inv. M.T. 2357, I = 17 cm, Fig. 9/17.
Fund de amforă ascuţit, cu un mic inel incizat.

137. P. Colecţia veche.
Inv. M.T. 2358, I = 21 cm, Fig. 9/18.
Jumătatea inferioară a unei amfore cu fund ascuţit.

138. P. 1987, secţ. N'
Inv. M.T. 2359, I = 22 cm, Fig. 9/19.
Corpul unei amfore fără gât şi torţi. Pastă aspră de culoare gri-albicioasă.

139. P. 1927.
Inv. M.T. 7360, I = 32 cm, Fig. 9/20.
Corpul unei amfore fără gât, torţi şi fund. Pastă aspră de culoare roz-albicioasă.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Note

1. Radu Vulpe si colaboratorii, 1951, p. 191-209, fig. 1-2; Silvia Teodor, 1992, p. 115-124.
2. Campaniile de săpaturi au fost efectuate după cum urmează: în anul 1926 de Gh. Ştefan (informaţii în V. Pârvan, *Getica*, pl. XXI/1-2; XXII/1); 1927, cf. Radu şi Ecaterina Vulpe în *Dacia*, III-IV, 1927-1932, p. 253-351; 1928-1930, Radu şi Ecaterina Vulpe (nepublicate); 1939-1940, Radu Vulpe şi Anton Nitu (nepublicate, informaţii sporadice); 1949-1951, Radu Vulpe şi colaboratorii, raportate în SCIV, I, 1950, 1, p. 47-52; SCIV, II, 1951, 1, p. 177-214; SCIV, III, 1952, p. 191-230; 1968, Radu Vulpe, Anton Nitu, Silvia Teodor, Constantin Buzdugan (nepublicate); 1985-1990, Silvia Teodor, Mircea Nicu, Stela Tau, comunicări la sesiunile anuale de rapoarte din anii 1986-1991.
3. Vasile Pârvan, 1914, p. 93-126; Radu şi Ecaterina Vulpe, 1927-1932, p. 253-351; Radu Vulpe şi colaboratorii, 1950, p. 47-52, idem, 1951, p. 177-214; idem, 1952, p. 191-230; Radu Vulpe, 1957, p. 143-164.
4. Silvia Teodor, Virgil Mihăilescu-Bârliba, 1993, p. 121-130.
5. Silvia Teodor, Costel Chiriac, 1994, p. 183-222.
6. Silvia Teodor, 1995 (sub tipar).
7. Materialele arheologice descoperite în aşezarea de la Poiana se află în Muzeul din Tecuci, la Muzeul Naţional de Istorie din Bucureşti, Institutul de Arheologie din Iaşi şi Muzeul de Istorie al Moldovei din Iaşi. Mulţumim, şi pe această cale prof. Mircea Nicu şi Stela Tau, care ne-au pus la dispoziţie, pentru cercetare, întregul material din colecţiile vechi păstrate în depozitele Muzeului din Tecuci.
8. În cartea sa din 1974, Ioan Glodariu a publicat şi unele din descoperirile de la Poiana.
9. H.S. Robinson, 1959, p. 11, 24, pl. 60; N. Bucovală, 1968, p. 269, fig. 1; Gh. Popilian, 1976, pl. XXIII/2-6, p. 123-125; idem, 1980, p. 70, fig. XXXV M259/2; V. Ursache, 1995, p. 218-222.
10. S. von Schnurbein, 1982, pl. 55, 69.
11. N. Gudea, 1989, pl. XL/226.
12. T.N. Knipovi..., 1952, p. 314, fig. 11; V.F. Gaidukevi..., 1952, p. 33, fig. 27; idem, 1987, fig. 27/4.
13. M. Bucovală, *loc.cit.*; M. Irimia, 1987, p. 111, fig. 2/2-3; D. Isac, M. Rusu, C.L. Băluţă, 1979, p. 226; C. Matei, 1986, p. 259, pl. IV/25; P. Alexandrescu, 1966, p. 198; V. Căpitanu, V. Ursache, 1969, p. 122, fig. 28; E. Chirilă, N. Gudea, V. Lucacel, C. Pop, 1972.
14. T.N. Knipovi..., 1952, p. 310, fig. 1/2; 9/4; D. Gabler, 1964, p. 109; I. Schäfer, 1968, p. 68, pl. 36; B. Sultov, 1969, p. 481, fig. 2; Gh. Popilian, 1976, p. 50-52; N. Gudea, 1989, pl. XLI/1-2.
15. S. Sanie, 1981, pl. 20/2, 4, 6; V. Ursache, 1995, p. 215-217.
16. Gh. Popilian, 1976, pl. XVIII-XX, nr. 218-238.
17. N. Gudea, 1989, pl. XLI/1-12.
18. Gh. Popilian, 1976, p. 51, pl. XX, fig. 240 şi nota 248.
19. M. Dragendorf, 102; E. Ettlinger, 1967.
20. Al. Bărcăcilă, 1959, p. 784-785, fig. 6; Irma „remoÓik, 1960-1961, p. 187-202; D. Gabler, 1964, p. 109; E. Chirilă, N. Gudea, V. Lucăcel, C. Pop, 1972, p. 53, pl. XXXII/5; S. Sanie, 1981, pl. 23/5; Vasile Ursache, 1995, p. 208-215.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

21. P. Alexandrescu, 1966; M. Irimia, 1987, fig. 7/2, 3.

22. Gh. Popilian, 1976, p. 79, fig. XXXI, nr. 307; LIII-LIV, nr. 559-612.

23. E. Pelichet, 1946, p. 189-202; H.S. Robinson, 1959, p. 11, 95, pl. 23, 58; V.F. Gaidukevi..., 1952, p. 170, 206, fig. 65a, 125; I.B. Zeest, 1960, pl. XXXV/84; E.A. Staerman, 1951; D. Tudor, 1968, p. 391; V.V. Kropotkin, 1970; N. Lamboglia, 1972, p. 252; Gh. Popilian, 1974, p. 137-146; S. Sanie, 1981, p. 128-159, fig. 28-32; V. Ursache, p. 208-211, pl. 326-327.

24. Printre lucrările speciale asupra opaițelor descoperite în Dacia cf. N. Gostar, 1961, p. 149-209; C.L. Băluță, 1961, p. 189-220; idem, 1964, p. 277-295; C. Iconomu, 1967; I. Glodariu, 1974; S. Sanie, 1981, p. 160-167, fig. 41-46. Pentru opaițele descoperite la Poiana, cf. Radu Vulpe, 1927-1932, p. 317, fig. 100/18; idem, 1951, p. 189-190; idem, 1952, p. 202, fig. 19; idem, 1957, p. 155, fig. 4-5.

25. C. Iconomu, 1967, p. 54.

26. *Ibidem*, p. 58-59.

27. *Ibidem*, p. 69, fig. 100.

28. *Ibidem*, p. 70, fig. 111.

29. R. Vulpe, 1957, fig. 9/4-5.

30. Analogii sugestive mai ales în Dobrogea, cf. V. Lungu, C. Chera, 1986, p. 107, pl. V/55; A. Rădulescu, 1975, p. 349-352, pl. XIV; G. Simion, 184, pl. XV/7-8.

31. Un alt lot de vase ceramice de import va fi publicat în partea a doua a acestui studiu.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Bibliografie

P. Alexandrescu, 1966	P Alexandrescu, *Necropola tumulară*, în "Histria", II, 1966.
C.L. Băluță, 1961	C.L. Băluță, *Opaițe romane de la Apulum (I)*, în "Apulum", 1961, I, p. 189-220.
Idem, 1964	C.L. Băluță, *Opaițe romane de la Apulum (II)*, în "Apulum", 1964, 4.
Al. Bărcăcilă, 1959	Al. Bărcăcilă, *Monede, podoabe de metal și fragmente ceramice de la termele Drobetei și din cimitirul medieval suprapus*, în "Materiale", V, 1959.
M. Bucovală, 1968	M. Bucovală, *Noi morminte de epocă romană timpurie la Tomis*, în "Pontice", I, 1968, p. 269.
V. Căpitanu, 1987	V Căpitanu, *Ceramica geto-dacică descoperită în dava de la Răcătău, com. Horgești, jud. Bacău*, în "Carpica", XVIII-XIX, 1987.
V Căpitanu, V Ursache, 1969	V Căpitanu, V. Ursache, *O nouă cetățuie dacică pe Valea Siretului*, în "Carpica", II, 1969, p. 93-130.
E. Chirilă, N. Gudea, V. Lucăcel, C. Pop, 1972	E. Chirilă, N. Gudea, V.Lucăcel, C.Pop, *Castrul roman de la Buciumi*, Cluj, 1972.
H. Dragendorf	H. Dragendorf, *Die arretinischen Töpferein*, în BJ, 102.
E. Ettlinger, 1967	E. Ettlinger, *Frühe Arretina aus Neuss*, în *Studien zu den Militärgrenzen Roms, Bonner Jahrbuch Beil* 19 (1967).
Irma „remoÓik, 1960-1961	Irma „remoÓik, *Nalazi bojene keramike u Bitt u rimsko doba*, în *Glasnik Zemalisko Muzeja u Sarajevu* – "Arheolgia", XV-XVI, 1960-1961.
D. Gabler, 1964	D. Gabler, *Az importált terra sigillata forgalma Pannóniában*, AE, 91, 1964, p. 94-109.
V.F. Gaidukevi..., 1952	V.F. Gaidukevi..., *Raskopki Tiritaki v 1935-1940 g.* în MIA, 25, 1952.
Idem, 1987	V.F. Gaidukevi..., *Anti...nje goroda Bospora-Mirmeki*, Moskva, 1987.
Ioan Glodariu, 1974	Ioan Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974.
N. Gostar, 1961	N. Gostar, *Inscripțiile de pe lucernele din Dacia romană*, în "Arheologia Moldovei", I, 1961, p. 149-210.
N. Gudea, 1989	N. Gudea, *Porolissum. Un complex arheologic dacoroman la marginea de nord a Imperiului Roman*, în "Acta Musei Porolissensis", XIII, 1989.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

C. Iconomu, 1967	C. Iconomu, *Opaite greco-romane*, Bucuresti, 1967.
M. Irimia, 1987	M. Irimia, *Considerații privind unele morminte tumulare din epoca romană*, în "Pontica", XX, 1987.
D. Isac, M. Rusu, C.L. Băluță, 1979	D. Isac, M. Rusu, C.L. Băluță, *Descoperiri de terra Sigillata la Apulum*, în "Apulum", XVII, 1979, p. 226.
T.H. Knipovi..., 1952	T.H. Knipovi..., *Krasnolakovaja keramika pervyh vejov našei ery iz raskopok Bosporskoi expedîții 1935-1940 g*, MIA, 25, 1952.
V.V. Kropotkin, 1970	V.V. Kropotkin, *Rimskie importnye izdelija v vosto...noi Evrope (II v. do n.e.- V v.n.e.)*, "Arheologija SSSR", Moskva, 1970.
N. Lamboglia, 1972	N. Lamboglia, *Recherches sur les amphores romaines. Collection de l'école française de Rome*, 10, 1972.
V. Lungu, Const. Chera, 1986	V. Lungu, Const. Chera, *Contribuții la cunoașterea complexelor funerare de incinerație cu "rug-busta" de epocă elenistică și romană de la Tomis*, în "Pontica", XIX, 1986.
C. Matei, 1986	C. Matei, *Cercetări periegbetice pe tărmul lacului Tașaul*, în "Pontica", XIX, 1986, p. 259.
Vasile Pârvan, 1914	Vasile Pârvan, *Castrul de la Poiana și drumul roman prin Moldova de Jos*, în ARMSI, XXXV, 1914, p. 93-126.
E. Pelichet, 1946	E. Pelichet, *À propos des amphores romaines trouvées à Nyon*, în *Zeite schrift für Sceweizerische archaelogosche und Kunstgeschichte*, 8, 1946, 4.
Gh. Popilian, 1971	Gh. Popilian, *Thermele de la Slăveni*, în "Apulum", IX, 1971, p. 227-242.
Idem, 1973	Gh. Popilian, *La céramique Sigillée d'importation découverte en Oltenie*, în "Dacia" XVII, 1973, p. 179-216.
Idem, 1976	Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976.
Idem, 1980	Gh. Popilian, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980.
A. Rădulescu, 1975	A. Rădulescu, *Contribuții la cunoașterea ceramicii de uz comun din Dobrogea*, în "Pontica" VIII, 1975.
H.S. Robinson, 1959	H.S. Robinson, *Pottery of the Roman Period*. "The Athenian Agora", V, Princeton, 1959.
I. Schäfer, 1968	I. Schäfer, *Hellenistische Keramik aus Pergamon*, 1968.
G. Simion, 1984	G. Simion, *Descoperiri noi în necropola de la Noviodunum*, în "Peuce", IX, 1984.
S. Sanie, 1981	S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n.-III e.n.)*, 1981.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

S. von Schnurbein, 1982	S. von Schnurbein, *Die unverzierte Terra Sigillata aus Haltern*, în *Bodenaltertümer*, Westfalens, 1982, 19/1; 19/2.
E.A. Staerman, 1951	E.A. Staerman, *Kerami...eskaja kleima iz Tiry*, în KS, 36, 1951, p. 31-49.
B. Sultov, 1969	B. Sultov, *Odin remlenii center v nijnei Mezii*, în "Actes du prémier Congrès international des Études balkaniques et sud-est européenes", II, Sofia, 1969.
S. Teodor, 1992	S. Teodor, *Stratigrafia așezării geto-dacice de la Poiana, jud. Galați*, în "Carpica", XXIII/1, 1992, p. 115-124.
S. Teodor, V. Mihăilescu-Bârliba, 1993	S. Teodor, V. Mihăilescu-Bârliba, *Descoperiri monetare din așezarea geto-dacică de la Poiana-Tecuci*, în "Arheologia Moldovei", XVI, 1993, p. 121-130.
S. Teodor, C. Chiriac, 1994	S. Teodor, C. Chiriac, *Vase de sticlă în așezarea geto-dacică de la Poiana (jud. Galați)*, în "Arheologia Moldovei", XVII, 1994, p. 183-222.
S. Teodor, 1994	S. Teodor, *Römische Keramik aus der Geto-Dakischer Siedlung von Poiana (Kreis Galați)*, în *Acta Rei Cretariae Romanae fautorum Congressus XIII*, Timișoara, 1994.
D. Tudor, 1968	D. Tudor, *Importul de vin și untdelemn în provincia Dacia*, în "Apulum", VII, 1, 1968, p. 391-399.
Vasile Ursache, 1995	Vasile Ursache, *Zargidava. Cetatea dacică de le Brad*, București, 1995.
Radu și Ecaterina Vulpe, 1932	Radu și Ecaterina Vulpe, *Les fouilles de Poiana*, în "Dacia", III-IV, 1927-1932, p. 253-351.
R. Vulpe și colaboratorii, 1950	R. Vulpe și colaboratorii, *Evoluția așezărilor omenești în Moldova de Jos. Raport sumar despre activitatea șantierului arheologic Poiana-Tecuci 1949*, în SCIV, I, 1950, 1, p. 47-52.
Idem, 1951	R. Vulpe și colaboratorii, *Activitatea șantierului arheologic Poiana-Tecuci*, în SCIV, II, 1951, p. 191-209.
Idem, 1952	R. Vulpe și colaboratorii, *Șantierul Poiana*, în SCIV, III, 1952, p. 191-230.
Radu Vulpe, 1957	Radu Vulpe, *La civilisation dace et ses problèmes à la lumière des dernières fouilles de Poiana en Basse Moldavie*, în "Dacia", NS, I, 1957, p. 143-164.
I.Z. Zeest, 1960	I.B. Zeest, *Kerami skaja tara Bospora*, în MIA, 1960.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

La céramique d'importation de l'habitat géto-dace de Poiana, dép. de Galaţi (I)

La céramique d'importation à laquelle se rapporte l'auteur a été découverte dans les V-e niveau. principalement dans la seconde phase, en général, dans la couche de culture où le materiaux archéologique n'est pas toujours entièrement conservé.

La chronologie de la céramique présentée a été établi à l'aide d'autres pièces d'importation du niveau respectif, ainsi que par analogie avec des vases identiques découvertes dans des habitats et surtout dans des nécropoles qui ont l'avantage d'être datées avec des monnaies ou à l'aide de la stratigraphie.

Une importante catégorie dans le cadre de la céramique d'importation de Poiana est constituée par les vases usuels, assiettes, petits soupières, bols, Kantharoi, amphore, lampes et unguentarium, que nous présentons dans le premis partie de cet étude.

Toutes les pieces sont réalisés en pâte fine de couleur rose-brique, mélée de mica, les parois minces recouvertes à l'extérieur et surtout à l'intérieur d'engobe rouge-brique.

Quant à la forme des assiettes, comme on le voit sur les pièces illustrées, la plupart ont le rebord vertical, la bordure légèrement tirée vers l'extérieur, marquée dans la partie inférieure par une moulure, le fond toujours annulaire et profilé. Certains exemplaires ont la bordure plate ou seulement légèrement évasée, d'autres ont une ou deux creux circulaires sur la partie supérieure de la bordure, sur la partie intérieure, le fond est orné d'un ou deux cercles concentriques imprimés, réalisés à l'aide de la petite roue dentée. En un seul cas, ces cercles sont formés par des points excisés et en un autre cas, à l'intérieur des cercles il y a un ornement semblable à l'estanpille *in solea*.

Moins fréquent que les assiettes mais travaillés de la même technique, en pâte fine de couleur rouge à extérieur poli, ce sont les petits soupières et bols au corps tronconique et fond annulaire, en général, sans ornement.

Une catégorie assez fréquent sont les vases ornés en technique *barbotine*, consistant dans l'application de certains motifs de nature végétale. Deux de anses ainsi qu'un fragment de la partie supérieur d'un petit vase présentent un ornament floral en relief recouvert de glaçure jaune-olive. Les fragments

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

terra-sigillata provenient à quelques exception, de vases ayant sur la partie supérieure la bordure d'oves et des groupes de cercles concentriques sur le reste, en un seuil cas des éléments zoomorphes, ainsi que de vases sans ornement ayant les parois recouvertes d'engobe rouge puissement polie à l'intérieur comme à l'extérieur.

Une autre forme de vase fréquent c'est le *Kantharoi* travaillé en pâte fine mélée de mica, de couleur jaune-brique. Quelques exemplaires sont peints avec des motifs végétaux, gouttes, pétales ou petites feuilles de couleur blanche ou rouge-jaunâtre.

Beaucoup d'amphores découvertes à Poiana sont de provenance orientale ou occidentale, témoignant de l'activité commerciale aflorisante pratiquée de bonne heure dans la zone à l'est des Carpates. La grande quantité et la diversité, point de vue qualité de la pâte, couleur, forme et dimension nous permettent de présenter trois types principaux. Les analogies multiples et le contexte de leur découverte nour permettent d'encadrer ces amphores dans une période comprise entre la seconde moitie du I-er siècle av. J. C. et le II-ème siècle ap. J. C.

Autres pièces que nous présentons sont les *lampes*, qui sont modélées en pâte fine de couleur rose-jaunâtre récouvertes partiellement de firnis rouge. Après leur formes et decors sont datées au milieu du I-er siècle av. J. C. et au début du II-ème siècle ap. J. C.

Dans le cadre de la céramique d'importation de Poiana il y a également unguentarium, crouche ainsi que plusieurs type de pots que nous présenterons dans l'article suivant.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Lista figurilor

Fig. 1-11 – Ceramică de import din așezarea dacică de la Poiana, jud. Galați.

Explications des figures

Fig. 1-11 – La céramique d'importation de l'habitat géto-dace de Poiana, dép. Galați.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

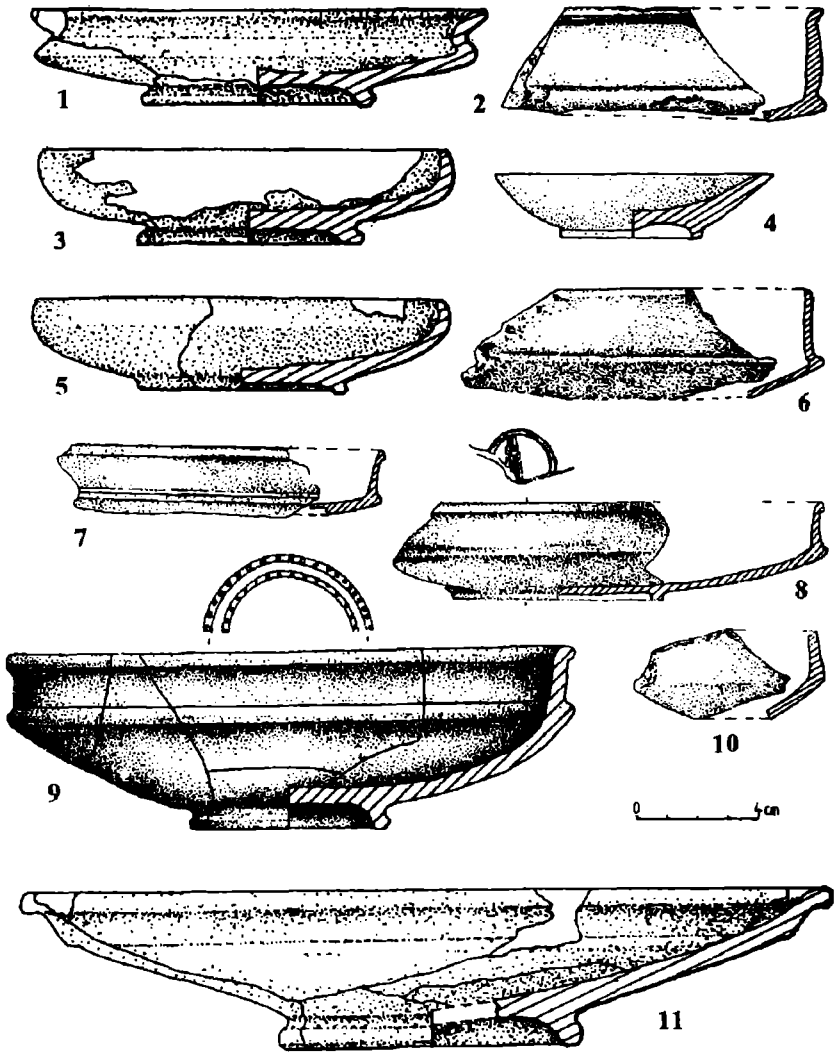

Fig. 1

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

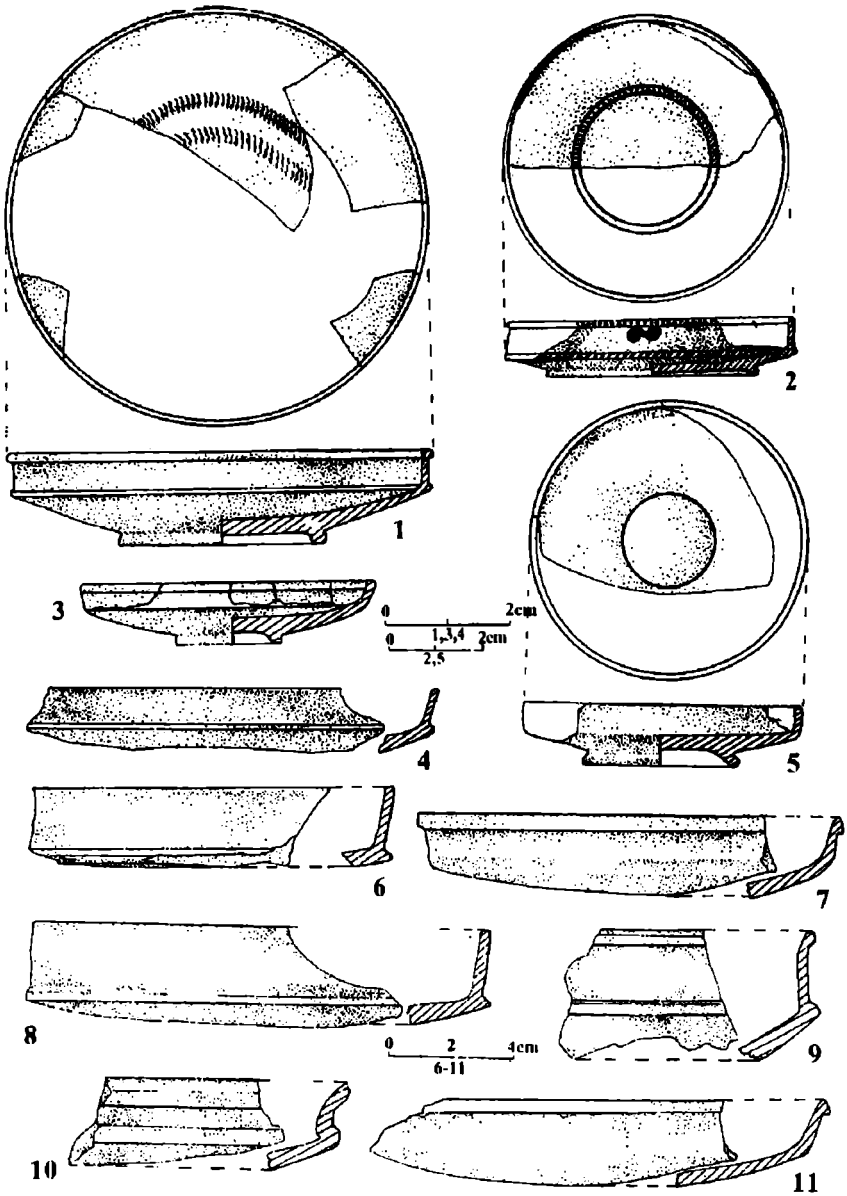

Fig. 2

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

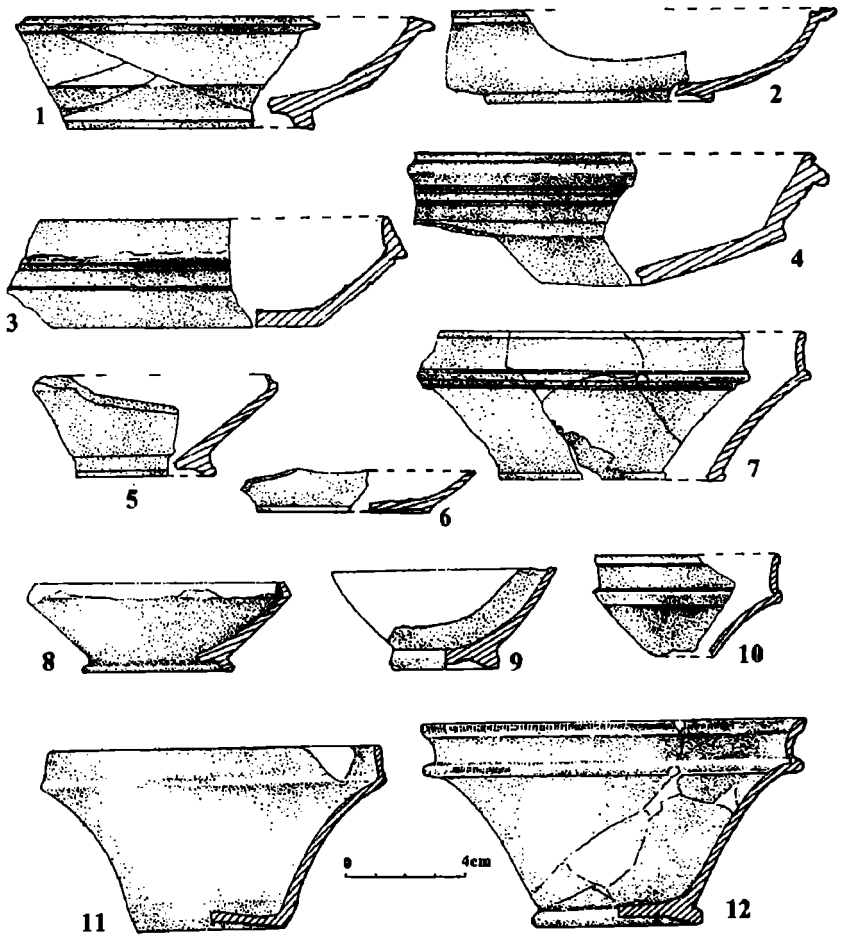

Fig. 3

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

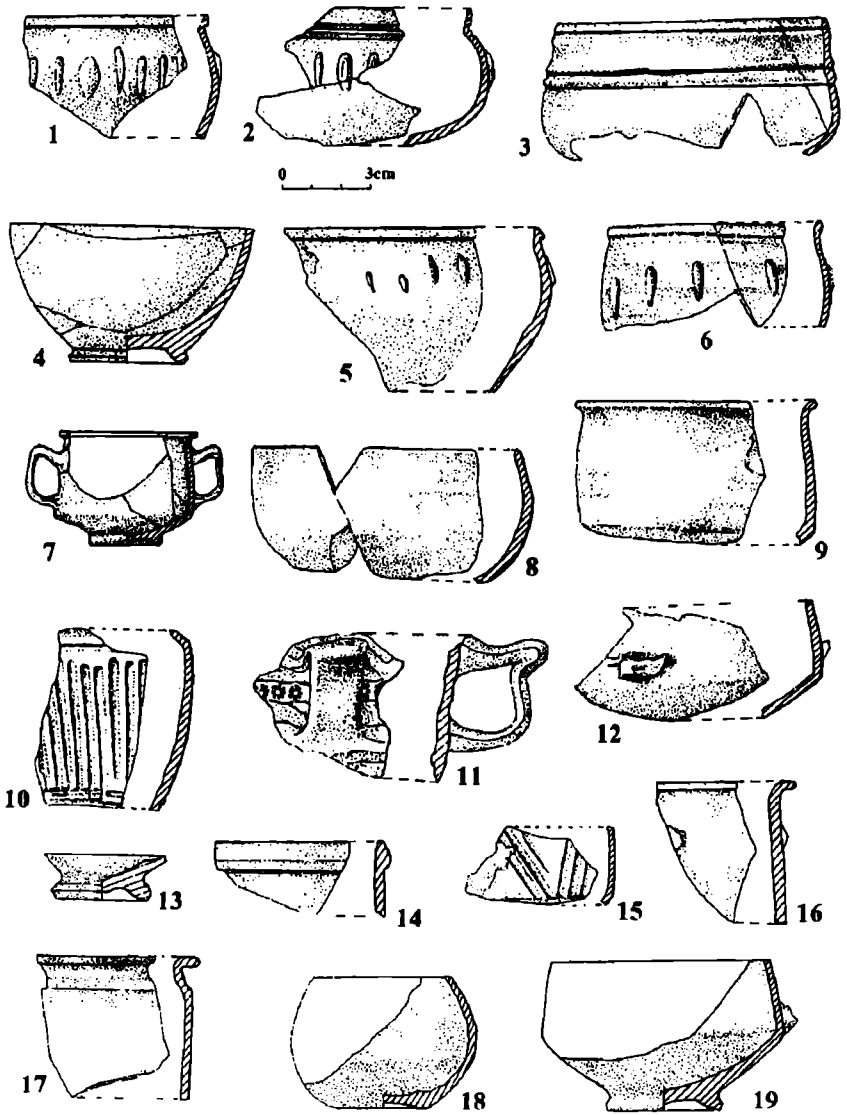

Fig. 4

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

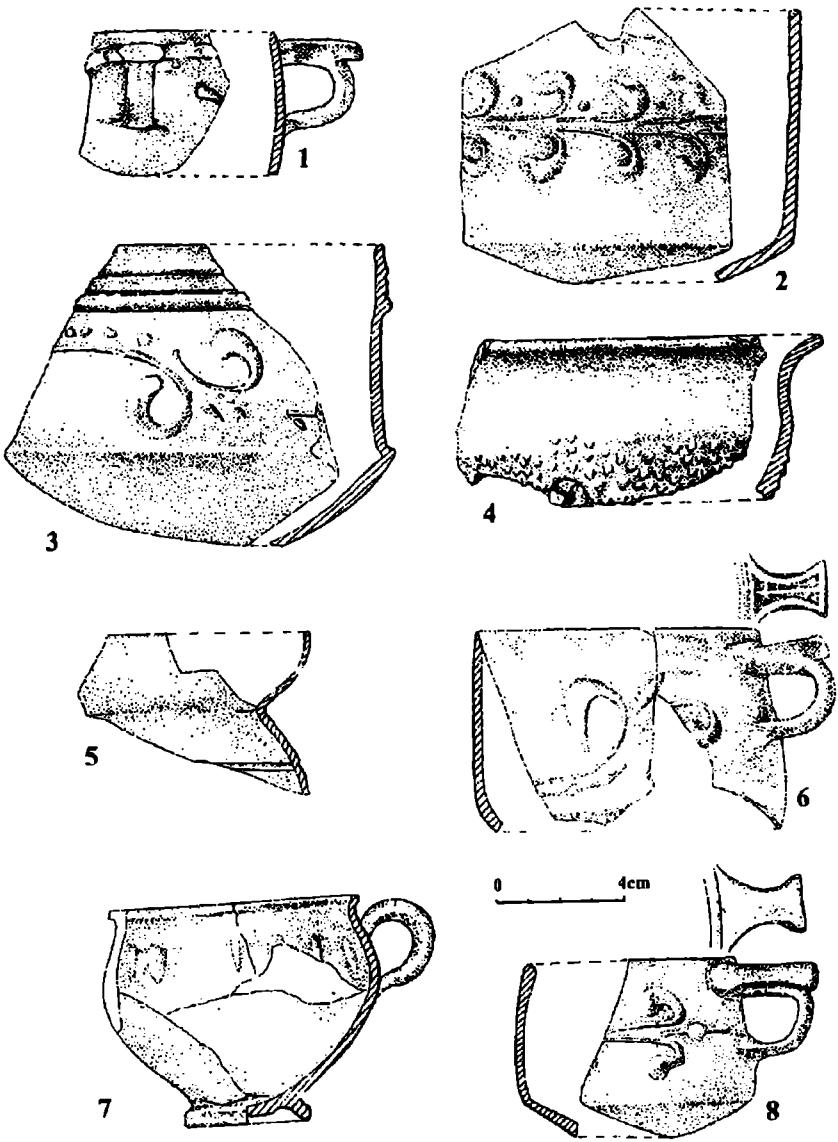

Fig. 5

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

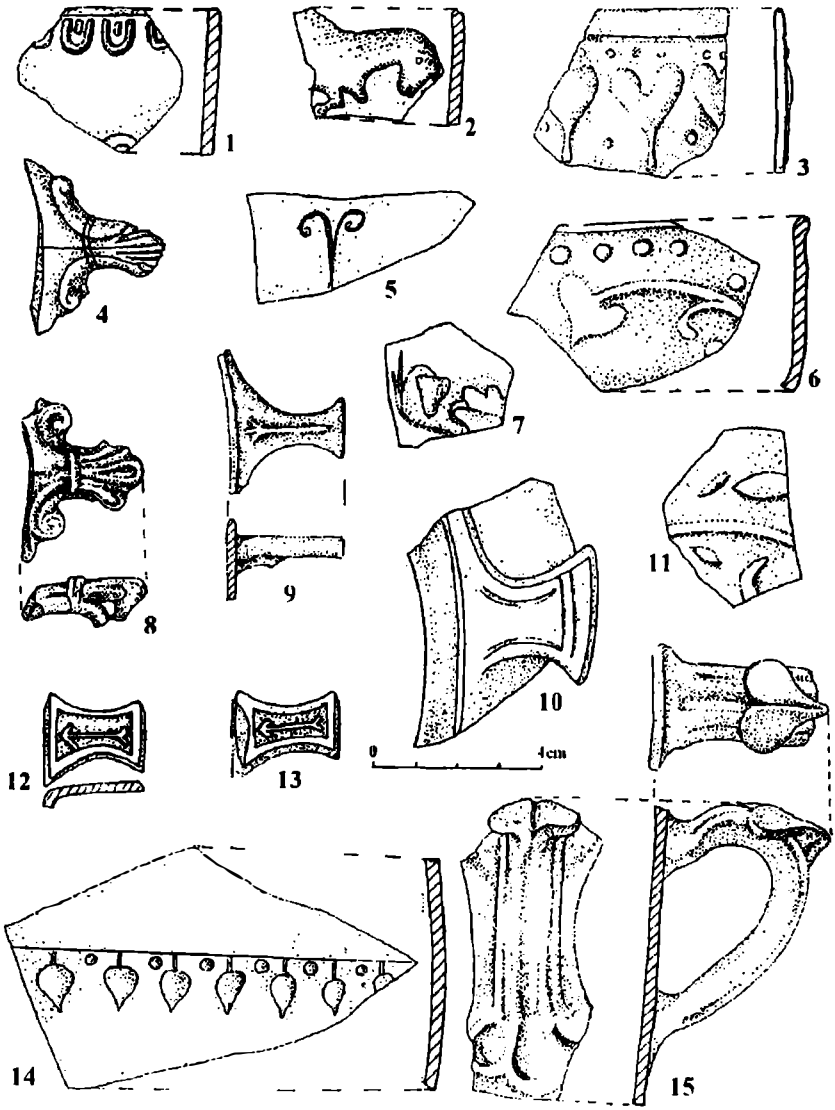

Fig. 6

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

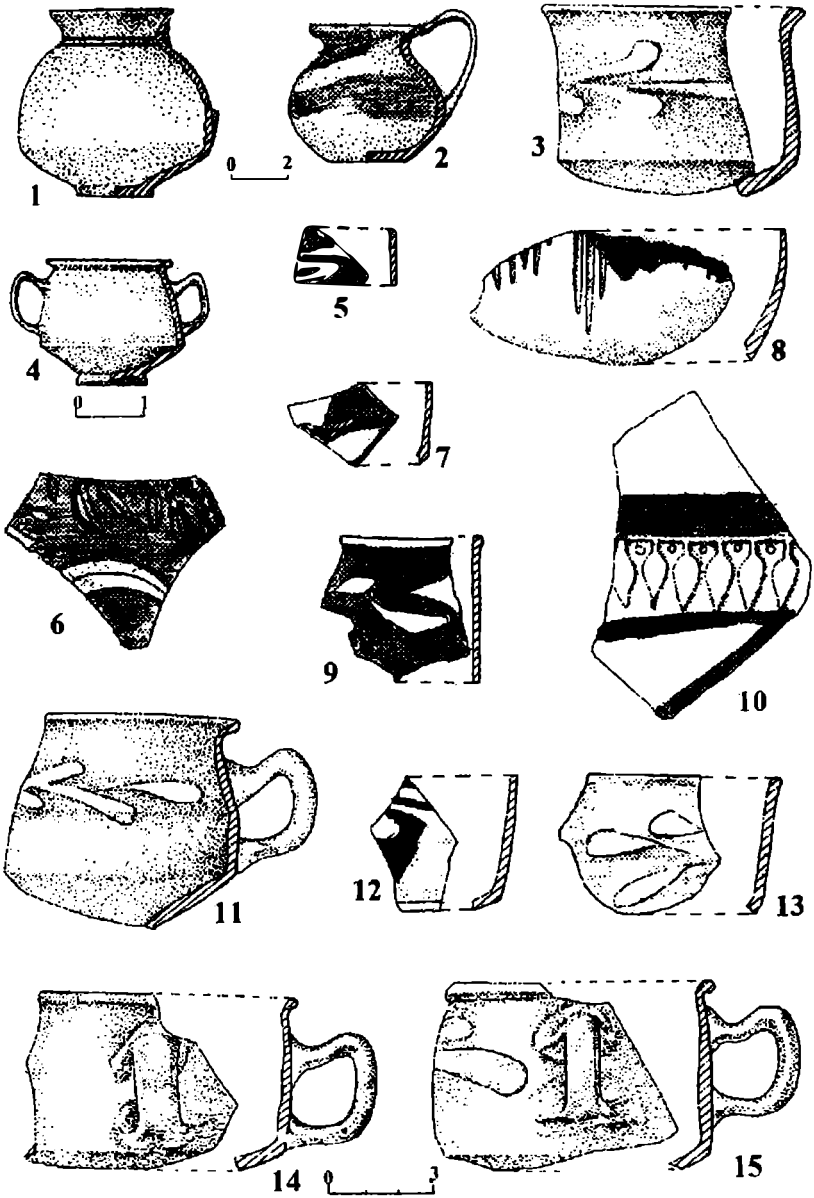

Fig. 7

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 8

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 9

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

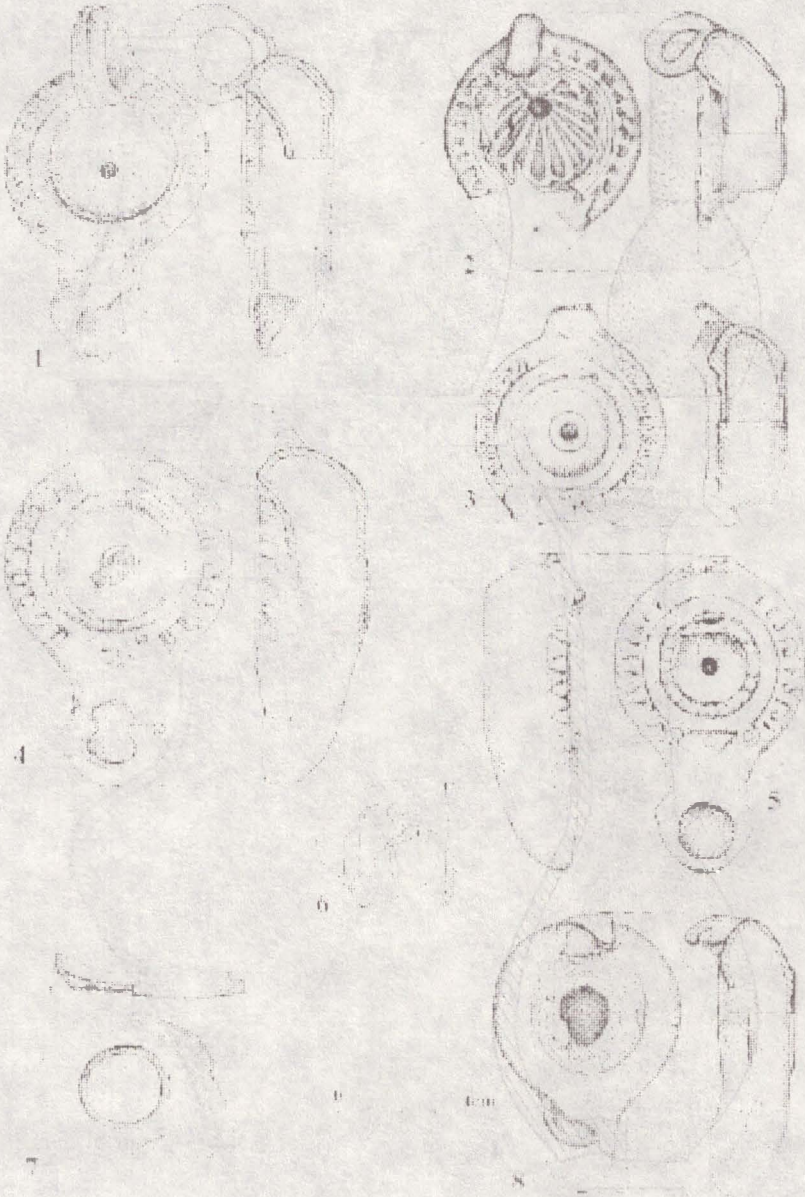

Fig. 10

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

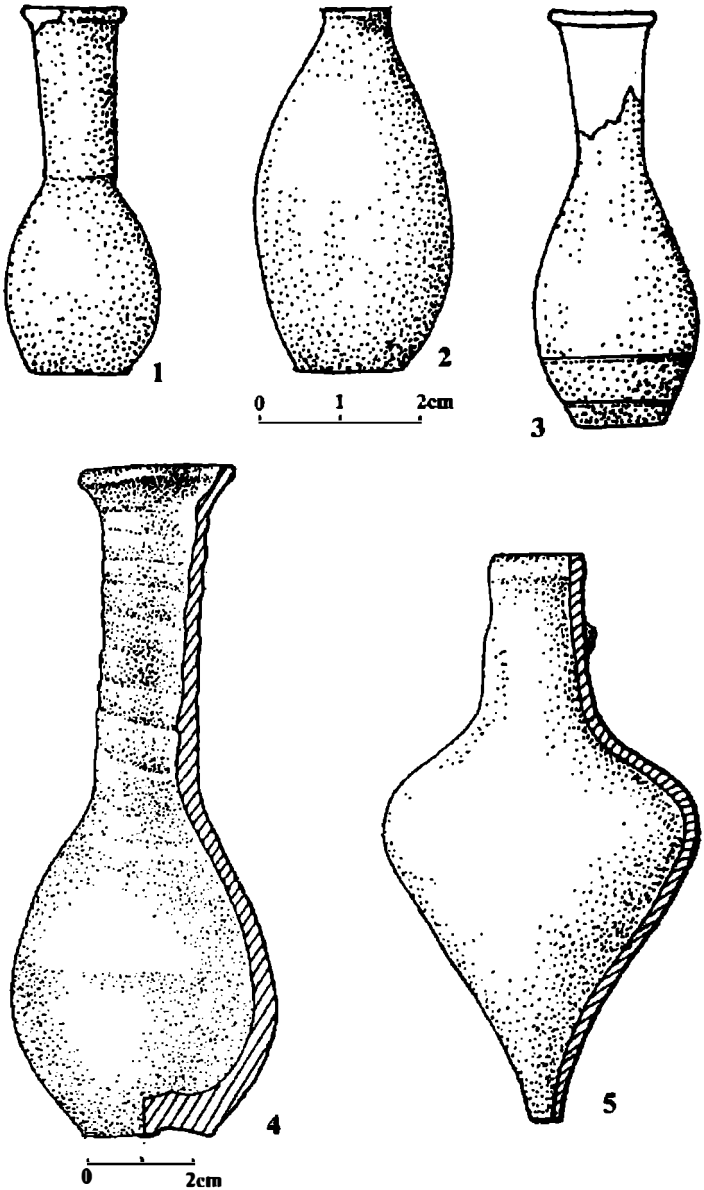

Fig. 11

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

VIOREL CĂPITANU

Obiecte din arta geto-dacă descoperite în dava de la Răcătău, jud. Bacău

Cercetările arheologice întreprinse în dava de la Răcătău, comuna Horgești, județul Bacău, identificată cu antica Tamasidava din *Geografia* lui Ptolemeu, au dat la iveală noi și importante descoperiri, unele încadrându-se perfect în ceea ce denumim artă geto-dacică. Avem de-a face cu imagini din iconografia strămoșilor noștri geto-daci, care conduc la cunoașterea nemijlocită a mitologiei geto-dacilor și în spațiul de la est de Carpați.

Între obiectele descoperite până în prezent în cetatea dacică de la Răcătău amintim: vasul de tip kantharos cu reprezentări în relief, în prim plan aflându-se "cavalerul erou"[1]; plăcuță din lut cu silen[2], un vas din lut în formă de butoi[3], o piesă din os cu reprezentări dyonisiace[4] și matrița cavalerului erou, descoperită recent în campania arheologică din anul 1993, piesă de-o valoare excepțională.

Vasul de tip kantharos (Fig. 1)

Este realizat din lut ars de culoare roșiatică și reprezintă un unicat în lumea dacică, iar prin motivistica sa în relief, din care se detașează imaginea cavalerului erou, această descoperire are o importanță deosebită, prin elementele pe care le aduce la îmbogățirea datelor privind panteonul și imagistica culturală geto-dacică.

De o parte și de alta a "cavalerului erou" sunt redate încă două figuri umane, una bărbătească "înaripată" iar cea de-a doua a femeii cu o mână întinsă în care ținea un vas cu ofrande. La bază, între cele două imagini se detașează chipul unui patruped (câine?). Torțile prezintă la partea superioară și lateral imagini și simboluri în relief. Leii adosați flanchează o roată care cu certitudine reprezintă discul solar.

Făcând o analiză strictă a fragmentului de la vasul întrebuințat pentru libații, cu detaliul păstrat, care cuprinde scena "cavalerului erou", se observă că aceasta este realizată în relief, destul de plat, cu personajele decupate prin

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

incizie fermă pe contur. Principala diferență între elementul uman și cel animalier este concretizată în maniera de tratare a suprafețelor: călărețul este compus din numeroase incizii, iar aspectul "fulgerat" al formei în sine este subliniat în paralelismul liniilor oblice, care sugerează pe rând: la nivelul capului – părul în neorânduială, în zona bustului – drapajul tunicii, iar de-a lungul picioarelor, textura veșmântului.

Prin contrast, calul este finisat prin suprafețele ample, lise, delimitate de curbe moi, care închid atât conturul în sine, cât și sugestia de încordare a mișcării.

Plăcuța cu silen (Fig.2)

Realizată din ceramică dacică fină, arsă, de culoare cenușie, redă cu fidelitate masca unui *silen*, care se înscrie în repertoriul decorativ de sorginte greacă, prin filiație romană. Simplificarea extremă a portretului, sublinierea elementelor de caracter, apropierea acestora de calitatea pur decorativă, golită de substanța informațională, sunt date care însoțesc un element uzitat frecvent, frizând manierismul.

Modul compozițional este conturul în formă de lacrimă, reprezentat întreg sau pe jumătate (longitudinal) și el ritmează plastic figura de cunună, la nivelul ochilor și urechilor alungite până la liniile șerpuite ale bărbiei și mustăților.

Piesa reprezintă, de asemenea, un unicat în lumea dacică, și la fel ca și vasul de tip kantharos cu "cavalerul erou", poate fi regăsit atât ca motiv de inspirație, cât și ca model de execuție în atelierele epocii elenistice târzii și romane[5]

Vasul ritual în formă de butoi (Fig. 3/a și b)

Este executat din lut ars de culoare neagră, pasta lustruită și fină. Acest vas, înglobează într-o singură formă: cal și călăreț, într-o simetrie biaxială a vasului în formă de butoi.

Bustul personajului uman se prelungește prin două brațe, peste mijlocul animalului, dar respectând proporția, care prin asimilare, transferă aceeași formă alternativ, când omului când calului, rezultând interesanta variantă de centaur.

Se remarcă detaliile, realizate fie prin incizie (într-un extrem de interesant portret), fie prin polizare pe lut încă neras, ceea ce crează diferența de

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

materialitate mat-lucios (părul personajului, harnașament al calului, subliniere a brațului pe întreaga lor suprafață).

Foarte interesantă este deformarea minimă pe care a suferit-o vasul ca funcționalitate, prin elementele decorative, care i-au fost aplicate: capul personajului uman păstrează integral forma de gură de ulcior, iar corpul se depărtează foarte puțin de proporțiile unui vas de libație. Se cuvine totuși, să subliniem simplitatea detaliilor pentru ornament. Punctul de ac pentru ochi dă o mare expresivitate figurii umane.

Fără îndoială că ne aflăm în fața unei descoperiri cu semnificație culturală aparte. De remarcat că la acest tip de vas, tubul de scurgere se află în partea de jos, nu lateral ca la vasele de formă paralelipipedică cu protne de berbec sau boss, iar lichidul se scurgea în alt vas, care făcea corp comun cu vasul-butoi, dar care nu s-a păstrat; acesta fiind spart din vechime.

Se remarcă la acest vas un ornament realizat în tehnica lustruirii, și care foarte schematic reprezintă, presupunem noi, frunze de viță de vie, plasate de-o parte și de-alta a călărețului. Avem de-a face, deci, cu reprezentarea cultului lui Dyonisos într-o manieră originală, specifică geto-dacilor.

Obiecte de os cu reprezentări în relief (Fig. 4)

Piesa a fost descoperită într-o groapă cu mult material geto-dacic, ce se datează în secolul I î.d.H.

Pe cele trei fațete ale piesei se întâlnesc reprezentări dyonisiace.

Fațeta cea mai amplă este rezervată reprezentării zeului, respectiv lui Dyonisos, sub forma unui bărbat în deplinătatea formei sale fizice, învăluit într-un drapaj ce-i acoperă umerii, și înconjurându-i mijocul, coboară, acoperind și piciorul drept. Faldurile drapajului, ca și piciorul stâng al personajului, mult ieșit în față, raportat la planul corpului, speculează muchiile firești ale osului în care s-a sculptat. Fațeta cea mai îngustă este prelucrată doar la nivelul capului personajului, restul corpului fiind tratat sub formă de coloană, într-o singură suprafață curbă, pe care se evidențiază, ușor incizat, desenul sexului masculin.

Al doilea personaj este Hermes. Basorelieful, realizat pe os, exploatează cele trei fațete ale materialului brut pentru realizarea în triplă ipostază a zeității: expresie masculină, apoi hermafrodit și în final, simbolizat de felină.

Fațeta a treia este delimitată lateral de grosimea reliefurilor de pe celelalte două suprafețe alăturate, creând, din acest punct de vedere, senzația de coloane. Aceste pseudocoloane, alături de soclul pe care se află felina,

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

întregesc desenul care sugerează o ambianță de cult. Ca observație generală, se remarcă acoperirea, prin prelucrare, a întregii suprafețe a materialului, de o manieră care să nu aglomereze compoziția și, în același timp, să scoată, în evidență elementul central al fiecărei suprafețe (personaj întreg, portret sau animal mic).

Matrița cavalerului trac (Fig. 5)

Piesa este de dimensiuni obișnuite: 6x6 cm, din argilă locală, de culoare cenușie și arsă în cuptor.

Scena cu eroul cavaler și divinitatea care primește omagiul, acoperă întreaga suprafață a medalionului, într-un cerc perlat. Întreaga scenă este redată cu multă acuratețe și cu mare simț artistic.

Avem de-a face cu imagini sacre, care conduc la cunoașterea nemijlocită a religiei geto-dacilor, în cazul de față la reprezentarea personajului masculin în două ipostaze și anume *în majestate*, așezat pe tron, sau cea a cavalerului erou cu mâna ridicată în semn de salut și cu hlamida-i fluturând la spate.

În personajul *în majestate*, din matrița de la Răcătău, trebuie să vedem pe marele zeu, șezând pe tron, și cu arma specifică la brâu *sica* și capul acoperit cu căciula tipică geto-dacilor. Nu ne propunem aici să luăm în discuție cele cinci descoperiri, ci ne vom opri la vasul de tip kantharos, care are mai multe imagini în relief. Această descoperire a stat în atenția cercetătorilor români dar și străini. Astfel, *Emil Condurachi*, referindu-se la imaginea călărețului de pe vasul de la Răcătău, avea în vedere, în primul rând, teracotele de la Histria, aparținând secolului III î.d.H., și era convins că atelierele pontice din spațiul geto-dacic au creat imaginea unei divinități, care era "jumătate barbare, jumătate grecești", imagine care, cu timpul, a devenit populară printre traci și geto-daci[6].

Mergând mai departe cu aprecierile asupra unor reliefuri de la Histria din secolul II î.d.H., care redau călăreți, după autor, "acestea reprezintă călărețul executat și pe vasul de la Răcătău"[7]

Lucia Teposu-Marinescu, referindu-se la călărețul de la Polovragi, fără să-l neglijeze și pe cel de la Răcătău, vine cu precizarea că "în mediul getic a fost descoperită cea mai veche reprezentare de până acum a zeului cavaler" sau a "eroului cavaler" de tip "danubian", care datează din secolul I î.d.H.[8], și, după părerea noastră nu greșește pentru că descoperirile ulterioare aveau să confirme acest punct de vedere.

Radu Florescu, analizând plăcuța de la Polovragi[9], era convins că are de-a face cu "cea mai veche reprezentare a cavalerului trac"[10]

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

M. Alexandrescu-Vianu consideră că nu poate fi vorba de o atestare certă a cavalerului trac înainte de secolul I d. H.[11], ipoteză care se confirmă prin descoperirile ulterioare.

D. Tudor, cu mulţi ani în urmă, publică un relief de bronz, dintr-o localitate neprecizată din Dacia Inferioară, reprezentând un cavaler. Piesa este prezentată ca cea mai veche, din seria de reprezentări romane, ale unui vechi cult roman[12]. Acelaşi autor are meritul de a fi tratat exhaustiv cultul "cavalerilor danubieni", într-o lucrare de proporţii, în care a adunat, clasificat şi interpretat un vast şi dispersat material iconografic, ajungând la concluzia că avem de-a face cu un vechi cult local, care şi-a primit expresia iconografică în epoca romană [13], tezâ ce se confirmă întru totul prin descoperirile ulterioare.

Învăţatului german *Manfred Opperman* i-a atras atenţia ceramica geto-dacă cu decor în relief de la Răcătău[14], vasul cu călăreţul "îmbrăcat în zale şi înarmat cu spadă şi lance, galopând spre stânga", precum şi "fragmentele ceramice pe care apar: o divinitate feminină, iar pe un al treilea se află figura unui bărbat înaripat"[15]. Autorul precizează că "este posibil ca olarul să fi reprezentat, cu mijloacele rudimentare ale artei sale, o scenă mitologică, în care călăreţul, zeiţa şi geniul înaripat, să fi avut un anumit rol..."[16]

O contribuţie deosebită privind istoria religiei geto-dacică a adus-o în ultima vreme, cercetătorul ieşean *Silviu Sanie*[17], care ocupându-se şi de vasul de tip kantharos de la Răcătău, cu reprezentări umane îl plasează între descoperirile de excepţie ca "fiind un vas de cult cu imagini şi simboluri datând de la jumătatea secolului I şi începutul secolului II d.H., în măsura în care el a fost conceput, nu doar copiat, în dava de pe Siret, el are o importanţă deosebită prin elementele pe care le aduce la îmbogăţirea datelor privind panteonul şi imagistica culturală dacică"[18].

Nu ne propunem acum să reluăm analiza tuturor reprezentărilor cu cavalerul trac sau cea de pe vasul de Răcătău, pentru că între timp s-au descoperit alte noi piese aparţinând artei geto-dacice pe os, bronz şi lut, multe inedite, dar ţinem să precizăm că ultima piesă descoperită în campania din anul 1993, vine să întregească imaginea celor care au acordat atenţia cuvenită vasului de la Răcătău, că n-au greşit asupra interpretării lui, după cum corect a fost interpretat şi de către Hadrian Daicoviciu, care l-a considerat de la început ca vas autohton şi nu de import[19].

Noua piesă, matriţa *cavalerului erou*, vine în sprijinul celor care au declarat de la început originea locală a vasului de la Răcătău cu reprezentările în relief. Este vorba, aşa cum menţionam de la început, de o matriţă a cavalerului erou, care de data aceasta redă în negativ o scenă de-a dreptul senzaţională.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În stânga, ne apare cavalerul erou pe un cal tânăr, cu mâna ridicată în semn de omagiu, adus personajului care stă pe tron, el reprezentând divinitatea "supremă" *în majestate*, cu capul acoperit de căciulă tipic dacică și cu mâna ridicată în semn de binecuvântare asupra cavalerului erou.

Călărețul este redat în persoana unui tânăr cu fața rotundă, și capul descoperit și cu părul bogat, care-i atârnă pe spate, iar hlamida-i flutură-n vânt.

Din analiza atentă a celor două personaje care apar pe matrița de la Răcătău, se pare că această descoperire vine să confirme ipoteza lui *Radu Florescu* în legătură cu cavalerul de la Polovragi, considerându-l ca "cea mai veche reprezentare a cavalerului trac"[20], cu mențiunea că descoperirea noastră aduce o noutate demnă de luat în seamă. Avem de-a face, pentru prima dată, cu redarea pe o matriță a cavalerului erou și reprezentarea *in majestate* pe un tron a divinității supreme, care nu întâmplător poartă la brâu *sica*, sabia curbă specifică geto-dacilor.

Din punct de vedere artistic, piesa în sine este executată ireproșabil de către "artistul" epocii lui Decebal și confirmă ceea ce, cu aproape șapte decenii în urmă, marele nostru învățat *Vasile Pârvan* spunea în *Getica*: "Acest zeu cavaler, cunoscut sub numele neexact de eroul "thrac", e, de fapt, tot atât de mult elenic și iranian ca și daco-thracic"[21] În ce ne privește, considerăm că această descoperire, care reprezintă o piesă de excepție, va conduce la lămurirea multor ipoteze cu privire la originea "cavalerului trac" respectiv *dac*, cu atât mai mult cu cât piesa a fost descoperită într-o davă importantă din Dacia răsăriteană, pe râul Siret, menționat tocmai din vremea lui Herodot, drept *Thiarantos*. Obiectele prezentate aici se datează în secolele I î.d.H.-I d.H. (în epoca de apogeu a civilizației geto-dacice, care corespunde marilor regi: Burebista și Decebal).

Descoperirile arheologice cu semnificație culturală de la Răcătău, coroborate cu multe altele de acest fel din spațiul locuit de strămoșii noștri geto-daci, ne duc cu gândul la timpuri imemoriale privind creațiile artistice, care se leagă fără nici un fel de comentariu, de anumite datini și obiceiuri, rituri și ritualuri, de anumite momente însemnate din viața cotidiană, din cele mai vechi timpuri și până în prezent. Și când facem această afirmație, avem în vedere pe cercetătorul ieșean Eug. Agrigoroaie, care, referindu-se la "cavalerul trac", spunea clar:" Dar, în toate variantele, eroul salvator se instituie deja ca zeitate comparabilă modelelor antice. Această împrejurare deosebită ne ridică în lumea puțin cunoscută a "cavalerului trac", cu rădăcini în practicile și credințele ancestrale. Ca și "cavalerul trac", Moldoveanul pe cal solar e un Theos Heros – "Zeul Erou"

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fără îndoială că, cultul cavalerilor are rădăcini certe în lumea dacă anteromană așa după cum o dovedesc descoperirile arheologice. Acești cavaleri trebuiesc interpretați ca stăpâni peste ape, corăbieri și ostași (Dunărea era o arteră militară, dar de sorginte mitică străveche), zei ai pământului, ai vegetației, ai anotimpurilor, ai vieții și ai morții. Există apoi și un alt plan, al frăției mitice și simbolice, tot atât de productiv în folclorul românesc... Este foarte probabil ca însăși evoluția de la cavalerul traco-dac la cavalerii danubieni să treacă prin acest mit al fraternității inițiatice, al asocierii cu divinitatea feminină"[23]

În concluzie, descoperirile noastre de la Răcătău pot fi alăturate reprezentărilor sud și nord-dunărene, care apar pe diverse obiecte realizate pe lut ars, metale neferoase, bronz etc., dar cu specific local. Toate se datează în secolele I î.d.H. – I-II d.H.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Note

1. V. Căpitanu, *Obiecte cu semnificație culturală descoperite la Răcătău*, în "Carpica", XVIII-XIX, 1987, p. 71-91.
2. *Ibidem*, p. 74, fig. 4/1.
3. V. Căpitanu, *Objets à signification culturelle exceptionnelle découverts dans la dava de Răcătău*, în "Rélations Thraco-Illyro-Helèniques", p. 335-342, București, 1994.
4. V. Căpitanu, *Noi contribuții la cunoașterea civilizației geto-dacice în bazinul Siretului mijlociu. Dava de la Răcătău*, în "Carpica", XXIII/1, 1992, p. 145-146, fig. 43-44.
5. S. Sanie, *Civilizația română la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei*, Iași, 1981, p. 55-56.
6. E. Condurachi, în CNRS, nr. 593; *Mythologie gréco-romaine. Mythologies périphériques*, Paris, 1981, p. 67-68.
7. *Ibidem*, p. 68.
8. Floricel Marinescu, *Descoperiri arheologice în cetatea de la Polovragi*, în "Studii și materiale", Muzeul de Istorie Militară, 10, 1977, p. 30 ș.u.; L. Teposu-Marinescu, în "Muzeul Național", VII, 1983, p. 75-81.
9. Ion Miclea, Radu Florescu, *Strămoșii românilor. Vestigii milenare de cultură și artă. Geto-dacii*, București, Editura Minerva, 1980, p. 45.
10. *Ibidem*, pl. 196-197.
11. M. Alexandrescu-Vianu, în SCIV, 31, 1982, p. 357.
12. D. Tudor, *Oltenia romană*, București, 1978, p. 359-414.
13. *Ibidem*, p. 365.
14. Manfred Opperman, *Tracii în arcul carpatic și Marea Egee*, București, 1988, p. 196-197.
15. *Ibidem*.
16. *Ibidem*.
17. S. Sanie, *op.cit.*, p. 56.
18. *Ibidem*, p. 54.
19. H. Daicoviciu, *Die Daker*, "Archäologie in Rumänien", 1980, p. 204, poz. 389.
20. I. Miclea, R. Florescu, *op.cit.*, p. 45.
21. V. Pârvan, *Getica*, București, 1927, p. 482.
22. Eug. Agrigoroaie, *Constelații*, 1981.
23. *Ibidem*.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Objets d'art géto-dace découverts à Răcătău, dép. de Bacău

On présente les plus importants objets artistique découverts jusqu'à présent à Răcătău, comme:

1. Le vase de type kantharos avec des représentations en relief, avec la divinité suprème "le chevalier héros"
2. Une petite plaque en céramique prévue d'un Silen en relief.
3. Le vase rituel en argile brulé en forme de tonneau.
4. Une pièce en os avec des représentation dionysiaques.
5. La matrice de chevalier héros.

De l'analyse de ces objets on résulte qu'ils puissent être l'approchés aux représentations du sud et du nord de Danube réalisées sur les diverses objets en argile, métaux neféreux, en bronze etc., mais avec une spécifique local.

Les pièces sont datées en Ier siècle a.n.è. - Ier siècle de n.è. et appartiennent à la civilisation géto-dace.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Lista figurilor

Fig. 1 – Răcătău. Vas kantharos (reconstituire M. Brudiu).
Fig. 2 – Răcătău. Cavalerul erou.
Fig. 3 – Răcătău. Plăcuță cu Silen.
Fig. 4 – Răcătău. Vas-butoi de cult.
Fig. 5 – Răcătău. Vas-butoi văzut din față.
Fig. 6 – Răcătău. Vas-butoi văzut de sus.
Fig. 7 – Răcătău. Obiect de os cu reprezentări dionisiace.
Fig. 8 – Răcătău. Matrița cavalerului erou.

Figures

Fig. 1 – Răcătău. Kantharos (reconstitution par M. Brudiu).
Fig. 2 – Răcătău. Le chevalier-hèros.
Fig. 3 – Răcătău. Petite plaque avec Silen.
Fig. 4 – Răcătău. Vase en forme de toune.
Fig. 5 – Răcătău. Vas-butoi văzut din față.
Fig. 6 – Răcătău. Piése en os avec des représentation dionysiaques.
Fig. 7 – Răcătău. Obiect de os cu reprezentări dionysiaques.
Fig. 8 – Răcătău. La matrice de chevalier-hèros.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

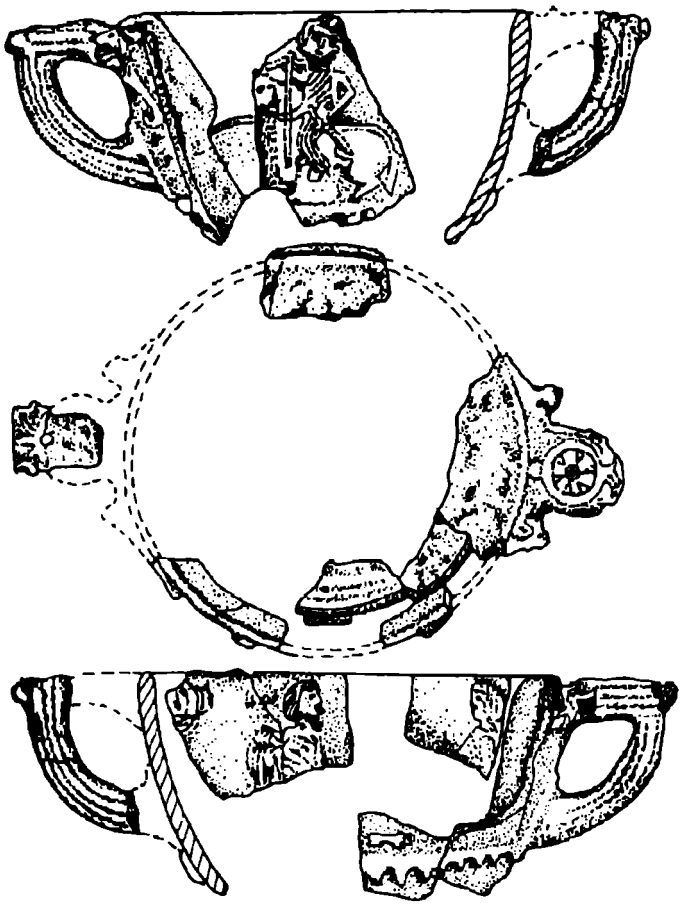

Fig. 1

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 2

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 3

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

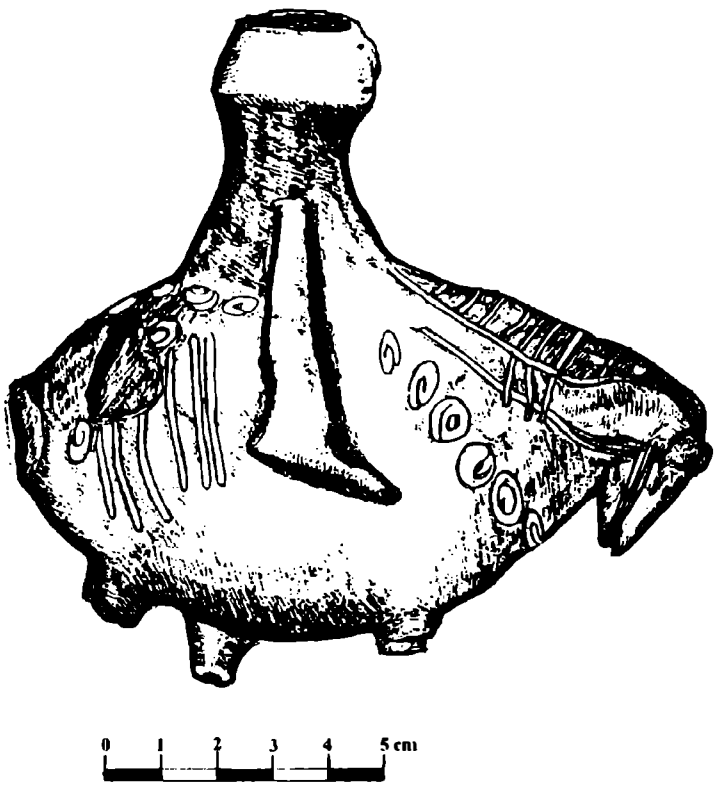

Fig. 4

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

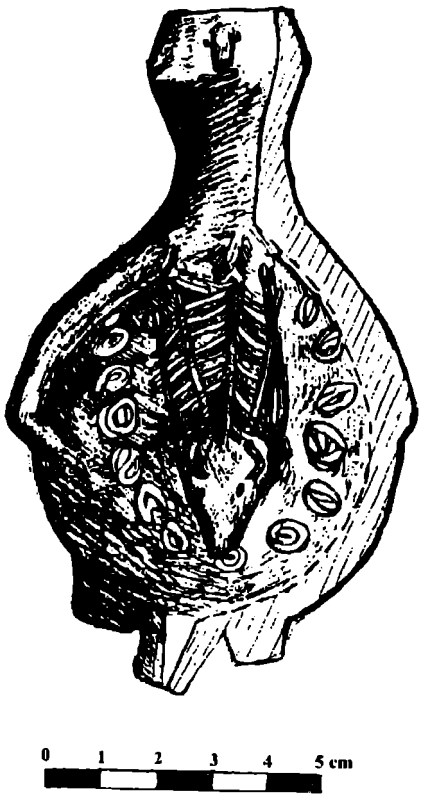

Fig. 5

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

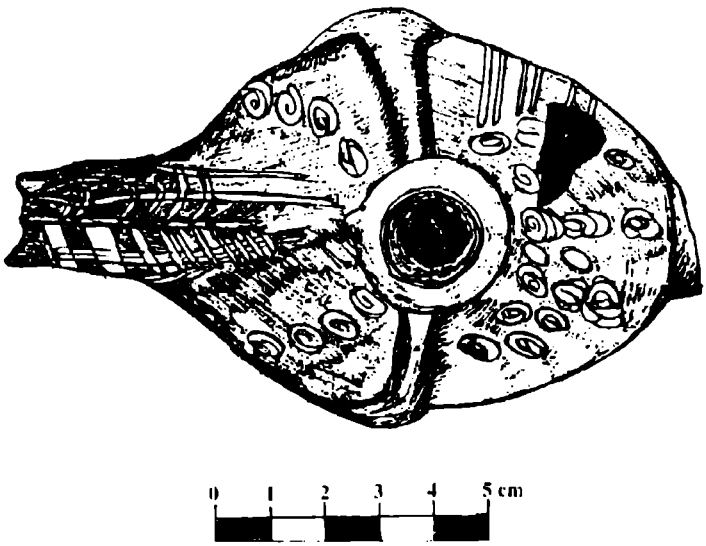

Fig. 6

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

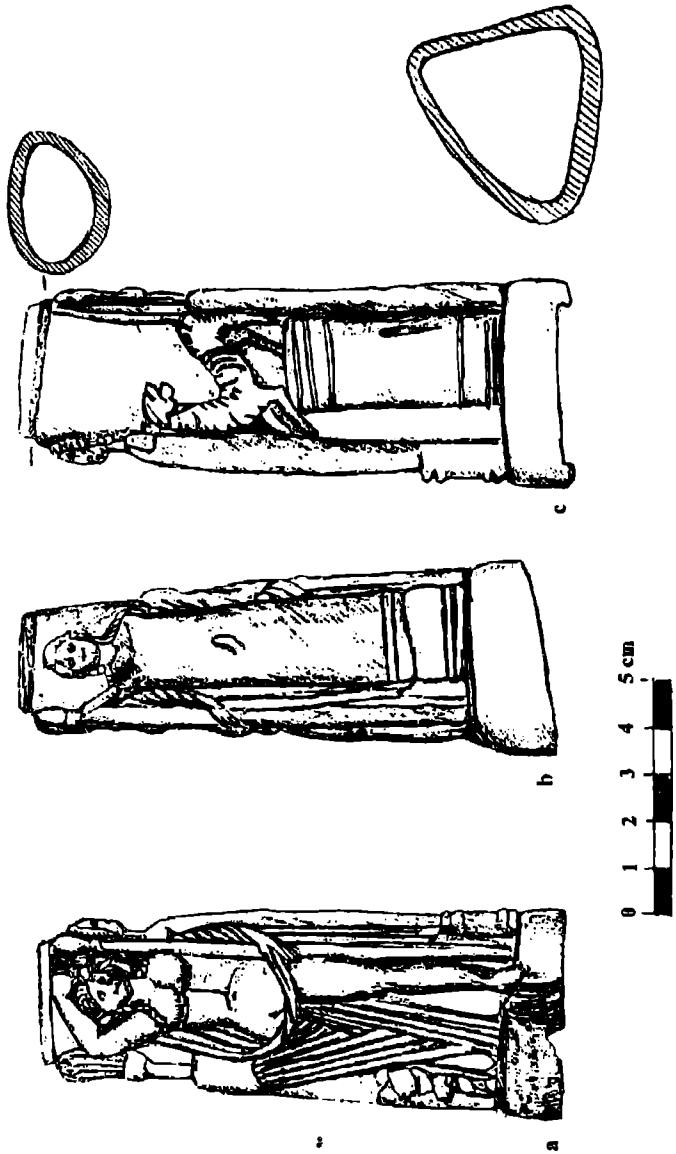

Fig. 7

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Fig. 8

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

SERGIU HAIMOVICI

Studiul resturilor faunistice depuse ca ofrande în mormintele din două necropole – Valea Seacă și Bogdănești (jud. Vaslui) – aparținând culturii Sântana de Mureș

Cele două necropole au fost cercetate de către arheologul V. PALADE, astăzi decedat, în memoria căruia închinăm această lucrare.

Necropola de la Valea Seacă, situată la marginea actualului municipiu Bârlad, a fost săpată integral, rezultând un număr de 547 morminte, dintre care 195 de incinerație și 252 de inhumație[1]; totodată, s-au găsit în perimetrul cimitirului unele gropi descoperite de V. Palade ce reprezentau faună, a căror material osteologic ne-a fost dat, de asemenea, de către acesta spre cercetare. Au fost studiate din punct de vedere antropologic și faunistic doar mormintele de inhumație[2].

În ceea ce privește necropola de la Bogdănești, situată la SV de Fălciu, chiar în apropierea râului Prut, s-au executat, în mare, doar săpături de salvare, căci zona se găsește într-un continuu proces de prăbușire a stratelor către lunca râului. Se pare că s-au descoperit un număr de 105 morminte, 35 de incinerație și 70 de înhumație[3], unele dintre scheletele umane ale mormintelor de înhumație fiind, de asemenea, studiate[4].

Menționăm că resturile osoase descoperite din materialul depus drept ofrandă la mormintele de înhumare au fost colectate de noi, după ce antropologii au executat expertiza lor printre oasele umane rezultate din fiecare mormânt studiat de ei; nu suntem siguri că întregul material ce reprezintă ofranda a putut fi recuperat, sau dacă din unele dintre ele aceasta nu a dispărut cu totul.

În cele ce urmează, vom trece în revistă pentru cele două necropole resturile animaliere considerate ca ofrande, pentru fiecare mormânt în parte, cât și pe cel din gropile de la Valea Seacă, singurele studiate doar de noi în întregime și apoi vom face unele aprecieri și concluzii cu privire la aceste materiale, comparându-le și cu cele găsite în alte necropole aparținând acestei importante culturi din secolul IV și începutul secolului V e.n.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Valea Seacă

M. 105. Reprezintă un mormânt aparținând unui bărbat matur căruia i s-au depus și următoarele ofrande de carne:

Ovicain – fragmente de mandibulă la care se observă că M_2 este pe cale de a ieși, deci o vârstă de circa 9-10 luni; există, de asemenea, un rest de atlas, altul de axis, unul de humerus după care considerăm că individul respectiv este un *Ovis*. Se găsesc, de asemenea, resturi de metacarp, metacars, centrotars, falange I și II.

Măsurători executate la *Ovis* (mm):

Humerus	Lărg. epif. infer.	32
Metatars	Lărg. epif. super.	21

Punerea în mormânt s-a făcut la începutul iernii.

M. 113. Este mormântul unui bărbat matur la care s-au găsit și resturi animaliere.

Ovicain – doi molari inferiori mijlocii erodați provenind deci de la un individ de aproximativ 4-5 ani. Există, de asemenea, un cubitus de găină domestică.

Măsurători executate la *Gallus domesticus* (mm):

Cubitus	Lung.	66

M. 170. Mormânt deranjat, având resturi umane cu totul nesemnificative. Scheletul de animal s-a găsit deasupra scheletului uman, deci probabil, animalul a fost înhumat ulterior, odată cu efectuarea unui anumit ritual.

Cervus elaphus. Resturi provenind de la mandibulă existând un M_3 de lapte, deloc erodat; de asemenea, vertebre fragmentare cu discurile epifizate lipsă. Există aproape toate segmentele membrelor, dar ele se află într-o stare foarte proastă de păstrare, epifizele fiind desprinse, în parte lipsă, încât nu s-a putut executa întregirea acestor oase. Tot materialul osos aparține unui individ încă destul de tânăr și din păcate nu s-a putut executa nici o măsurătoare.

M. 174. În acest mormânt s-a înhumat un copil de circa opt ani (infans II), alături de următoarea ofrandă:

Suss scrofa domesticus. Resturi aparținând unui purcel foarte tânăr (de lapte) reprezentate prin fragmente de mandibulă (fără a exista dinți), un omoplat, un fragment de metapod și câteva frânturi de coaste.

M. 259. Reprezintă mormântul unei femei mature, care prezintă și ofrande.

Gallus domesticus. Resturi fragmentare reprezentate printr-un femur, un tibiotars incomplet și un fragment de tarsometatars, arătând că s-a depus ofrandă membrului posterior.

Măsurători executate la *Gallus domesticus* (mm):

Femur	Lung.	65

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

M. 270. Este mormântul unui bărbat considerat adult sau matur, căruia i s-au alăturat şi ofrande.

Resturi puţine provenite de la ovicaprine şi găină domestică, evidenţiindu-se de la primele, epifiza inferioară a unei tibii aparţinând unui individ tânăr, cât şi unui calcaneu puternic erodat cu tuberul lipsă, os care arată prezenţa lui *Ovis* (şi totodată o vârstă sub 3 ani).

Găina este reprezentată doar printr-un fragment de radius, altul de cubitus şi unul de metacarp; s-a depus astfel, probabil, doar o aripă, individul respectiv fiind considerat de talie mică.

M. 259. Mormântul aparţine unui copil de 6-7 ani (infans I) la care s-au găsit şi ofrande de carne.

Există resturi de ovicaprine cât şi de porc. Ovicaprinele au fragmente de la o mandibulă la care este aproape complet ajuns la nivel, existând, de asemenea, un atlas şi un axis fragmentar, un fragment de humerus, resturi de metapodale şi de falange. Suntem în prezenţa unui individ cam de 20-22 luni care credem că este un *Ovis*. Porcul are doar resturi de la caninii inferiori, probabil de femelă. Fragmentarea materialului nu a dat posibilitatea executării nici unei măsurători.

Credem că înhumarea s-a făcut către sfârşitul iernii.

M. 296. Acesta este, de asemenea, mormântul unui copil, ceva mai mare, de aproximativ 9 ani (infans II).

S-au găsit resturi aparţinând la un individ de ovicaprin cât şi la unul de găină domestică. De la ovicaprine provine un material bogat reprezentat prin resturi mici de craniu, mandibulă fragmentară la care M_3 este aproape ajuns la nivel, (deci o vârstă de aproximativ 20-22 luni) atlas şi axis necomplete, cât şi alte vertebre cervicale, dorsale şi lombare, un humerus fragmentar, un radius fragmentar, metatarsele cu epifizele desprinse, falange; după humerus aproape sigur suntem în faţa unui individ de *Ovis*. Este posibil să se fi depus ca ofrandă capul şi trunchiul individului, cel puţin un membru anterior şi extremităţile celor posterioare.

Măsurători executate la *Ovis* (mm):

Humerus	Lărg. epif. inf.	30
Radius	Lărg. epif. super.	29

Găina domestică are doar două resturi, un humerus fragmentar şi un femur, de asemenea, fragmentar.

Este posibil că înhumarea a avut loc către sfârşitul iernii.

M. 304. Mormântul este al unui individ matur, un bărbat de circa 40-50 de ani, la care s-a găsit şi material animalier divers.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Resturi puține aparținând însă la trei specii diferite: taurine (*Bos taurus*), ovicaprine și găină domestică. De la taurine s-a păstrat un sacrum fragmentar provenind de la un individ matur. Ovicaprinele au doi molari superiori, dintre ei un M_3 ieșit dar neerodat (deci individul avea aproximativ 2 ani), cât și un cubitus fragmentar. Găina domestică este reprezentată printr-un fragment de tibiotars la care s-a putut măsura epifiza inferioară ce este de 10 mm.

Punerea în mormânt s-a făcut primăvara.

M. 310. Reprezintă un mormânt cu un bărbat bătrân (senilis) de 60-65ani.

Materialul osos animalier aparține ovicaprinelor și este în cantitate foarte restrânsă, evidențiindu-se un fragment de vertebră, unul de tibie și o falangă II.

M. 320. Este, de asemenea, mormântul unui individ senilis, tot bărbat.

Resturile găsite sunt cu totul nesemnificative aparținând ovicaprineler, evidențiindu-se un fragment mic de corn de la un *Ovis*, cu cea mai mare probabilitate femel, un rest de vertebră cervicală și o falangă I cu epifiza superioară desprinsă, arătând că individul respectiv avea sub 1,5 ani.

M. 335. Mormânt deranjat cu resturi umane nesemnificative.

Există fragmente mici din craniul unui ovicaprin, evidențiindu-se mai cu seamă un rest de mandibulă la care M_1 este ieșit, dar deloc erodat, considerându-se deci o vârstă de aproape 10 luni, încât depunerea în mormânt s-a făcut cu probabilitate în prima parte a iernii.

M. 336. Mormânt deranjat de asemenea, cu foarte puține resturi umane, cu totul nesemnificative.

Resturi de la ovicaprine și anume de la *Ovis* femel acornut, după cum reiese dintr-un fragment de craniu; pe lângă această porțiune craniană mai există o mandibulă fragmentară la care M_1 este ieșit și ușor erodat, arătând o vârstă de aproape un an, încât înhumarea a avut loc la începutul primăverii sau sfârșitul iernii.

M. 360. Mormântul unui copil mic (infans I)

Materialul osteologic este reprezentat printr-un tibiotars de găină.

Măsurători executate la *Gallus domesticus* (în mm):

Tibiotars	Lung.	90
	Lărg. epif. inf.	8

M. 363. Reprezintă un mormânt deranjat ce aparținea, probabil, unui copil mic, existând fragmente umane nesemnificative.

Resturi faunistice aparținând la două specii și anume; un ovicaprin și o găină domestică. De la ovicaprine s-au evidențiat dinți, după un M_2 încă deloc erodat, aproximându-se o vârstă de circa un an; de asemenea, există unele fragmente de oase lungi atât de la membrele anterioare cât și de la cele posterioare, epifizele desprinse confirmând și ele existența unui individ tânăr. Găina

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

este reprezentată printr-un fragment de cubitus, unul de femur și unul de tarsometatars dar și prin două vertebre cervicale; s-a putut măsura epifiza inferioară a femurului care este de 13 mm.

Punerea în groapă a avut loc primăvara.

M. 380 Mormânt, după spusele arheologului, de adolescent.

Fragmente de ovicaprin reprezentate prin dinți inferiori, cât și un metacarp, de asemenea, fragmentar. După dinți, M_2 fiind ieșit, dar deloc erodat, se poate aproxima o vârstă cu ceva peste doi ani, înhumarea având loc, deci, primăvara.

M. 390 Mormânt aparținând unui individ adult (25-30 ani) și anume o femeie.

Materialul osos este reprezentat prin două fragmente de coaste de taurin (*Bos taurus*).

M. 392. Reprezintă un mormânt al unui bărbat matur.

S-a evidențiat o tibie fragmentară de ovicaprin oarecum tânăr, întrucât epifiza inferioară este desprinsă și lipsă, individul având, deci, sub doi ani.

M. 408 Este mormântul unui copil foarte mic, de 1,5-2 ani (infans I).

Resturi de ovicaprin, reprezentate prin oase ale membrului anterior și posterior. Ele au aparținut unui individ tânăr, întrucât toate epifizele, inclusiv tuberul omoplatului (ce se sudează la 6-8 luni) sunt desprinse și lipsă.

M. 409. Mormânt dublu cu un bărbat și o femeie, ambii de vârstă matură.

Există material animalier provenit de la două specii și anume ovicaprin și găină domestică. Ovicaprinul, care este aproape sigur un *Ovis*, are resturi de craniu, de mandibulă (după care, întrucât M_2 este pe jumătate ieșit, se apreciază o vârstă de 9-10 luni), cât și oase ale extremităților.

Măsurători executate la *Ovis* (în mm):

Humerus	Lărg. epif. inf.	30

Găina domestică are, de asemenea, o serie de fragmente, după care credem că a fost depus un animal întreg; acestea sunt destul de fragmentare, încât s-au putut executa puține măsurători.

Măsurători executate la *Gallus domesticus* (în mm):

Humerus	Lung.	67
	Lărg. epif. inf.	13
Cubitus	Lung.	(63)

Punerea în groapă s-a făcut, cu probabilitate, la începutul iernii.

M. 426. Mormântul aparține unui individ reprezentat printr-un copil de 10-11 ani (infans II).

Resturile animaliere găsite provin de la găina domestică și este aproape sigur că s-a depus drept ofrandă un individ întreg, existând fragmente din toate

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

regiunile corpului. După un tarsometatars cu un pinten puternic, dar și cu exofite, putem preciza că individul depus în mormânt era un mascul bătrân.

Măsurători executate la *Gallus domesticus* (în mm):

Coracoid	Lung.	54	54
Humerus	Lung.	72	71
	Lărg. epif. inf.	15	15
Cubitus	Lung.	70	71
Femur	Lung.	78	78
	Lărg. epif. inf.	15	15
Tibiotars	Lung.		111
	Lărg. epif. inf.	11	
Tarsometatars	Lung.	75	

M. 437. Mormânt al unei femei mature de 45-50 ani.

Materialul faunistic aparține și aici găinii domestice, existând resturi fragmentare, care provin de la diverse părți ale corpului, încât este posibil că s-a depus în mormânt un individ întreg sau aproape întreg. S-a putut măsura un coracoid, a cărui lungime este de 44 mm și epifiza inferioară a femurului, cu lărgimea de 12 mm.

M. 484. Este mormântul unui bărbat matur de 50-55 ani.

Există material osos reprezentând un ovicaprin, probabil un *Ovis*. Distingem fragmente de mandibulă, la care M_2 este aproape ajuns la nivel, deci se aproximează o vârstă de circa 10-11 luni; de asemenea, oase ale extremităților, probabil a tuturor celor patru membre, la care s-au putut executa foarte puține măsurători, dată fiind fragmentarea lor.

Măsurători executate la *Ovis* (în mm):

Omoplat	Lung. cap. artic.	32
	Lung. supr. artic.	25
	Lărg. min. gât	16
Metacarp	Lărg. epif. sup.	24

Depunerea în groapă s-a făcut aproximativ în prima parte a iernii.

M. 501. Mormânt de femeie, după datele arheologului.

Resturile animaliere aparțin unui ovicaprin, care este un *Ovis*, probabil femel. S-au găsit fragmente de craniu și maxilare cu dinți, toate în stare foarte proastă; totuși, se poate evidenția prezența unor M_3, care sunt ajunși la nivel, dar deloc erodați, arătând o vârstă de aproximativ doi ani. Există concomitent și extremitățile celor patru membre, metapodalele având epifizele desprinse (deci arătând, totuși, vârsta de circa 2 ani), încât s-a putut măsura doar un metacarp.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Măsurători executate la *Ovis* (în mm):

Metacarp	Lung.	(117)
	Lărg. epif. sup.	21
	Lărg. epif. inf.	24
	Lărg. min. diaf.	13
	Gen	*Ovis*
Înălț. greabăn		572

Parcurgerea materialului existent arată clar că s-a depus în mormânt doar capul și extremitățile membrelor, deci porțiuni din animal aproape cu totul necomestibile, aproximându-se, totodată, că înhumarea a avut loc primăvara.

M. 509. Mormântul aparține unei femei adulte, de 25-30 ani.

Există doar epifiza inferioară a unui metacarp, desprinsă de restul osului, arătând că individul respectiv trebuie considerat încă tânăr; ea aparține unui ovicaprin, aproape sigur *Ovis*, ce are sub 18 luni.

M. 510. După arheolog, copil mic (infans I)

Se găsesc trei resturi animaliere, aparținând ovicaprinelor și anume un fragment mic de humerus, un rest cu diafiza tibiei și altul de metatars.

M. 514. Mormântul unui copil mai mare, de circa 8 ani (infans II).

Resturile existente aparțin ovicaprinelor, evidențiindu-se trei fragmente mici de craniu, unul de mandibulă și o falangă I; după un M_2 aproape ajuns la nivel, se aproximează o vârstă de 10-11 luni; de asemenea, se poate considera că depunerea în mormânt a avut loc cam în prima parte a iernii.

M. 519. După arheolog, copil de 5-7 ani.

Resturi animaliere ale unui ovicaprin, aproape cu precizie un *Ovis*. Se găsesc fragmente mici de craniu, un rest de mandibulă, la care M_2 abia începe să-și facă apariția, arătând, deci, o vârstă de circa nouă luni. Există, de asemenea, atât vertebre fragmentare, cât și resturi ale oaselor celor patru membre. Presupunem, deci, că a fost depus un individ în totalitatea sa, iar înhumarea s-a făcut toamna târziu.

M. 524. Este mormântul unui bărbat matur de 45-50 ani, care are și ofrandă.

Resturi puține, aproape nesemnificative, dar aparținând la două specii diferite: pe de o parte un ovicaprin – aproape cu siguranță *Ovis* –, iar pe de altă parte, găina domestică.

De la ovicaprin provin: un fragment de metacarp care precizează o vârstă tânără, un calcaneu cu tuberul lipsă, arătând, de asemenea, imaturitatea și o falangă I, tot cu epifiza superioară desprinsă, deci o vârstă de sub 1,5 ani.

Măsurători executate la *Ovis* (în mm):

Metacarp	Lărg. epif. sup.	22

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Găina domestică este reprezentată doar printr-o porțiune din epifiza superioară a humerusului.

M. 530. Mormântul aparține unui bărbat matur de 35-40 ani, având talie foarte înaltă.

Există resturi de la un ovicaprin, găsindu-se o mandibulă fragmentară, la care M_1 este pe jumătate ieșit, vârsta aproximativă fiind, deci, de 7-8 luni, trei fragmente de vertebre, un humerus fragmentar, după care apreciem că individul aparține genului *Ovis*, o porțiune de radius, una de femur, una de tibie, toate cu epifizele desprinse.

Depunerea în groapă s-a făcut toamna.

M. 536. Reprezintă mormântul unui bărbat de 40-45 ani.

Resturile găsite aparțin unui ovicaprin și sunt reprezentate prin al treilea molar inferior de lapte, mijlociu erodat, aproximându-se o vârstă de circa 1 an și un metacarp fragmentar, după care credem că individul respectiv era un *Ovis*.

Individul a fost îngropat la începutul primăverii.

M. 537. Este mormântul unei femei juvenile (18-20 ani).

Materialul faunistic aparține unui ovicaprin, el fiind în cantitate foarte mică și anume: un rest de mandibulă, un M_1 ajuns la nivel, cât și un metatars fragmentar; se aproximează o vârstă de circa opt luni, depunerea în groapă executându-se spre sfârșitul toamnei.

M. 540. Mormânt al unui copil mic, de aproape 3 ani (infans I).

Există resturi aparținând unui ovicaprin care nu are nici un dinte definitiv ieșit, individul fiind evident un mieluț de circa 2-3 luni, care a fost depus, probabil, în totalitate în mormânt, către sfârșitul primăverii sau începutul verii.

M. 543. Reprezintă mormântul unui adult, bărbat, de 25-30 ani, căruia i s-au depus ofrande de carne.

Resturi faunistice provenite de la două specii diferite. Găsim, mai întâi, un individ de ovicaprin, care, după unele fragmente de craniu, se poate preciza că este un *Ovis* de sex femel, acornut; un fragment de mandibulă, la care M_1 este ieșit, dar deloc erodat, precizează o vârstă de circa nouă luni. Aceluiași individ îi mai aparțin patru vertebre fragmentare, un humerus, cele patru metapodale, toate cu epifizele desprinse. S-ar putea să se fi depus un individ întreg, depunerea făcându-se la sfârșitul toamnei.

Cealaltă specie este găina domestică de la care provin două coracoide, un humerus, un cubitus, un radius și un femur, unele din ele fragmentare; se pare că individul abia a ajuns la maturitate.

Măsurători executate la *Gallus domesticus* (în mm):

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Coracoid	Lung.	50
Humerus	Lung.	68
	Lărg. epif. inf.	13
Cubitus	Lung.	68
Femur	Lung.	72
	Lărg. epif. inf.	12

M. 546. Mormânt de femeie adultă, cam de 25 ani.

Există, mai întâi, resturi de la *Gallus domesticus*, punându-se în evidență porțiuni din trunchi, cât și cel puțin un membru anterior, arătând că, probabil, nu s-a depus în mormânt întregul individ.

Măsurători executate la *Gallus domesticus* (în mm):

Coracoid	Lung.	43
Cubitus	Lung.	55

Ofranda este completată cu resturi de ovicaprin, cu un fragment de M_2 semiieșit, deci cam în vârstă de aproape 1 an, două vertebre, un omoplat aproape complet, un rest de humerus, radius, metacarp și falange – deci un membru anterior complet: dintre vertebre, un axis arată că suntem în prezența unui individ de *Ovis*.

Este important de menționat că s-au mai găsit și oasele aripioarelor pelviene de la un pește teleostean, un ciprinid, fără a se preciza specia; ele sunt lipite pe un bulgăre de lut aparținând mormântului respectiv.

Punerea în mormânt a avut loc la sfârșitul toamnei.

În perimetrul necropolei s-au găsit și gropi cu resturi animaliere, a căror frecvență a speciilor este cu totul alta decât cea a ofrandelor găsite în morminte. În cele ce urmează, vom da inventarul osos al acestor gropi, care au fost numerotate de către arheologul ce le-a descoperit.

Groapa 12 – NECROPOLĂ

Se constată că, în parte, materialul osteologic este ars, ajungându-se pentru unele piese, până la calcinare. El apare concomitent foarte fragmentar, încât, pentru un număr de 23 resturi, nu s-au putut preciza specia, putându-se [illegible] la mamifere.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

de eroziune al dentiției: unul cu dinții puternic erodați (7-10 ani) și altul cu dentiția mijlociu erodată (5-7 ani); pe lângă dinți se găsesc resturi nesemnificative de craniu, cât și fragmente de oase lungi nemăsurabile, cu excepția unui metatars tăiat în lungul său.

Măsurători la *Bos taurus* (în mm):

Metatars	Lung.	(211)
Înălț. aprox. la greabăn		(1126)

Ovicaprinele au doar cinci resturi, reprezentate prin două fragmente de mandibulă și trei metapodale (un metacarp și două metatarse), care sunt, însă, calcinate și erodate, încât nu se poate stabili nici o măsurătoare.

Calul. Specia prezintă numai două fragmente osoase și anume: un rest din ramul orizontal al mandibulei, cât și un fragment mic de tibie.

Groapa 24 – NECROPOLĂ

Groapa conține material osos aparținând în exclusivitate mamiferelor, unele dintre fragmente fiind arse. Din 17 resturi, s-au putut determina doar 11, care provin de la taurine (*Bos taurus*) și porcine (*Sus scrofa domesticus*).

Taurinele au nouă resturi, reprezentate prin fragmente de craniu, coaste, vertebre și oase lungi. Nu a fost posibilă executarea nici unei măsurători, dar somatoscopic apare că specia avea o talie cel mult mijlocie.

Porcinele. S-a evidențiat doar un incisiv inferior și un metapod provenit evident de la un tânăr.

Groapa 28 – NECROPOLĂ

În groapă s-a găsit material faunistic foarte fragmentar, încât s-au putut determina cu precizie 11 resturi, toate aparținând mamiferelor, iar nouă provenind de la aceeași grupă le-am considerat ca nedeterminabile, două dintre ele fiind coaste de la un rumegător de talie mare, poate *Bos taurus*.

Materialul determinabil provine de la trei specii: taurine, porcine, ovicaprine.

Taurinele au ca resturi mai semnificative un fragment de maxilar superior, aparținând unui individ cu dentiția puternic erodată (vârsta fiind de 7-10 ani), la care lungimea molarilor este de 73 mm; de asemenea, un fragment de cubitus și două falange I, relativ gracile.

Porcinele au un M_3 mijlociu erodat (vârsta ar fi de 4-6 ani), cât și un fragment de humerus, acesta, însă, poate de la alt individ tânăr.

Ovicaprinele au un M_3 mijlociu erodat (cam 4-5 ani), a cărui lungime este de 19 mm, un fragment mic de mandibulă și un fragment de humerus.

Groapa 36 – NECROPOLĂ

În această groapă s-au găsit resturi de taurine și cal.

Taurinele sunt reprezentate prin două fragmente de coarne, care au fost secționate în lungime; ambele (deși nu s-au putut executa măsurători) apar

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

somatoscopic relativ gracile (una mai subțire și mai mică decât cealaltă), încadrându-se, evident, la tipul "brachyceros"

Calul are, de asemenea, două fragmente: un P_2 care abia și-a început eroziunea (deci o vârstă de circa 5 ani) și un mic fragment cu o parte a epifizei inferioare a tibiei, os care apare relativ gracil.

Bogdănești

M. 24. Mormântul aparține unei femei juvenile de circa 16 ani.

S-au găsit, concomitent, fragmente osoase de animale aparținând la două specii diferite: ovicaprine și porcine.

Resturile ovicaprinelor sunt mai bogate, fiind reprezentate prin trei dinți (printre care un M_3 de lapte mijlociu erodat – deci un individ încă destul de tânăr, de aproximativ un an, un fragment de humerus, trei de metapodale și două falange; epifizele desprinse arată, de asemenea, că individul era tânăr în jur de un an. După epifiza inferioară a humerusului, credem că exemplarul respectiv aparținea genului *Ovis*.

Porcinele sunt reprezentate doar printr-un fragment de mandibulă cu M_1 ușor erodat, deci având tot circa un an.

S-ar putea aproxima că înhumarea a avut loc primăvara.

M. 26. Reprezintă mormântul unui bărbat de 25-30 ani, căruia i s-au alăturat și ofrande.

Resturi provenind de la două specii de animale și anume, pe de o parte un ovicaprin, iar pe de altă parte, găina domestică.

De la ovicaprin s-au găsit fragmente de mandibulă la care M_3 apare ieșit, dar deloc erodat, aproximându-se, astfel, o vârstă de aproape doi ani, câteva vertebre fragmentare, cele patru metapodale (la care epifizele sunt desprinse) și trei falange I. Se pare, astfel, că s-a depus în mormânt capul, o parte din trunchi, cât și extremitățile celor patru membre.

Găina domestică are în componența materialului găsit un fragment de sinsacrum cu centura pelviană dar și un humerus, o pereche de metacarpe, cele două femure deteriorate și două fragmente de tibiotars.

Măsurători executate la *Gallus domesticus* (în mm):

Humerus	Lung.	58
	Lărg. epif. inf	12

M. 35. Aparține unui bărbat matur aproximativ de 40 ani.

Există un rest faunistic și anume un fragment cu apofiza inferioară a unui humerus, aparținând taurinelor (*Bos taurus*).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Măsurători executate la *Bos taurus* (în mm):

Humerus	Lărg. epif. inf.	77
	Lărg. supr. artic.	70

M. 36. Este un mormânt de copil foarte mic (2-3 ani – infans I).

Resturi foarte puține de ovicaprin, reprezentate prin doi dinți, dintre care M_2 ieșit dar neerodat (deci o vârstă de aproximativ 18 luni), cât și un fragment de vertebră lombară.

Înhumarea a avut loc, probabil toamna.

M. 39. S-a descoperit în mormânt o femeie senilă (de peste 60 ani).

S-a găsit ca ofrandă un taurin (*Bos taurus*) cu foarte multe resturi, dar relativ prost păstrate. Există fragmente de craniu, de maxilar superior, de mandibulă, un atlas, un femur complet, o rotulă, falanga I, II și III. Individul, dat fiind că dentiția apare cu M_3 relativ puternic erodat, avea cam 7 până la 10 ani. Nu știm în ce măsură a fost depus un individ întreg sau numai părți ale acestuia, întrucât este posibil ca unele porțiuni să se fi pierdut.

Măsurători executate la *Bos taurus* (în mm):

Mandibulă	Lung. dinți jugali	128
	Lung. molari	82
	Lung. M_3	36
Femur	Lung. maximă	341
Înălțime greabăn		1101

M. 41. Reprezintă mormântul unui bărbat matur; scheletul era chircit.

Resturi foarte puține, provenite de la un ovicaprin și anume un calcaneu, după care se poate preciza existența genului *Ovis* și o falangă I.

Măsurători executate la *Ovis* (în mm):

Calcaneu	Lung.	64

M. 52. De asemenea, un mormânt de bărbat matur de aproximativ 40 ani.

S-a găsit un singur rest osos de animal și anume un metacarp fragmentar, probabil tânăr, aparținând taurinelor (*Bos taurus*).

Măsurători executate la *Bos taurus* (în mm):

Metacarp	Lung. epif. sup.	49

M. 54. Un mormânt tot al unui bărbat matur de circa 40 ani.

Resturi osoase aparținând unui ovicaprin și anume fragmente de craniu și maxilare, cât și extremitățile celor două membre posterioare; vârsta aproximativă a individului se poate aproxima prin faptul că M_2 abia străbate tăblia osoasă, deci ar fi cam de 8 luni. Apare evident că s-a depus în mormânt doar capul și extremități de membre, iar această depunere s-a făcut către a doua parte a toamnei.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

M. 67. Aparţine unui bărbat matur de 30-40 ani şi de talie înaltă.

Este prezent doar un rest de ovicaprin, reprezentat prin epifiza inferioară a unei tibii; întrucât ea este desprinsă de restul osului, este clar că aparţinuse unui individ relativ tânăr, de sub doi ani.

M. 71. Mormântul unei femei adulte de 25-30 ani.

Există resturi de la ovicaprin, fiind prezente un humerus, cele patru metapodale, cât şi falange. Metapodalele au epifizele desprinse, dar, cu aproximaţie, s-au putut executa măsurători la un metacarp.

Măsurători executate la *Ovis* (în mm):

Metacarp	Lung.	(125)
	Lărg. epif. sup.	23
	Lărg. epif. inf.	(24)
	Lărg. min. diaf.	13
	Gen	*Ovis*
Înălţime greabăn		(611)

M. 72. Reprezintă mormântul unui bărbat de circa 40 ani, având talia înaltă.

Materialul faunistic este reprezentat prin resturile fragmentare a unor vertebre (dorsale, lombare şi fragment de sacrum), aparţinând unui individ de ovicaprin, care este încă precis nematur.

M. 76. Este mormântul unei femei mature, cam de 40 ani.

S-au găsit resturi foarte puţine şi fragmentare de la un ovicaprin care, după existenţa unui M_2 deloc erodat, ar avea o vârstă de aproximativ 12 luni, deci înhumarea s-a făcut primăvara.

M. 79. Mormântul unui tânăr de peste 14 ani.

Resturi de la *Gallus domesticus*, cu siguranţă de la doi indivizi diferiţi, întrucât există două cubitusuri de dimensiuni diferite. Totuşi, materialul este în cantitate mică, putându-se evidenţia un fragment de stern, un coracoid, un humerus, un metacarp, un femur fragmentar şi fragmente de tibiotars şi tarsometatars.

Măsurători executate la *Gallus domesticus* (în mm):

Coracoid	Lung.	46	
Humerus	Lung.	62	
	Lărg. epif. inf.	13	
Cubitus	Lung.	61	67

M. 87. Mormântul aparţine unui bărbat, cam de 40 ani.

Există două resturi de taurine: un M_2 rupt şi fragmentul unui radius.

M. 88. Mormântul aparţine unui copil de 13-14 ani (infans II).

Resturi animaliere relativ bogate de la un ovicaprin, cât şi un singur fragment provenit de la taurine (*Bos taurus*).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Ovicaprinul este un *Ovis*, probabil de sex femel, întrucât s-a păstrat o porțiune din craniul neural. Având la dispoziție mandibula, se poate preciza, considerând faptul că M_2 este ieșit, dar neajuns la nivel, o vârstă de aproximativ 10-11 luni; dintre oasele lungi s-au păstrat segmente ale membrelor anterioare, cât și extremitățile celor posterioare, oasele lungi având, însă, epifizele desprinse.

Măsurători executate la *Ovis*.

Omoplat	Lung. cap. artic.	32
	Lung. supr. artic.	26
	Lărg. min. gât	18
Humerus	Lărg. epif. inf.	30
Radius	Lărg. epif. sup.	31
Metacarp	Lung.	135
	Lărg. epif. sup.	23
	Lărg. epif. inf.	(25)
	Lărg. min. diaf.	14
	Gen	*Ovis*
Înălțime greabăn		660

Taurinul este reprezentat printr-un fragment de metacarp a cărui epifiză inferioară are o lărgime de 55 mm.

După vârsta ovinului, se poate aproxima că depunerea în mormânt s-a făcut iarna.

M. 109. Mormântul unui bărbat matur de 40-45 ani și de talie înaltă.

S-au găsit cinci dinți de ovicaprin, existența lui M_2 ieșit, dar neerodat, dă o vârstă aproximativă de circa un an; înhumarea a avut loc, așadar, primăvara.

M. 117. Este mormântul unei femei de vârstă matură avansată (aproximativ 50 ani).

Există doar două vertebre lombare fragmentare, provenind de la un taurin (*Bos taurus*).

M. 118. Reprezintă mormântul unui bărbat de 30-35 ani, deci matur.

Materialul faunistic este reprezentat printr-un rest de ovicaprin (epifiza inferioară a unui metapod care, fiind desprinsă de restul osului, arată un individ încă tânăr) și un humerus fragmentar de la un porcin (*Sus scrofa domesticus*) încă tânăr.

M. 133. Mormântul unui copil (infans I) de aproximativ 3-4 ani.

S-au găsit șapte dinți și falange I și II aparținând unui ovicaprin, care este cel mult adult.

În ceea ce privește necropola de la Valea Seacă, constatăm că numai în 36 de morminte de inhumație (14,28%) din totalul de 252 au fost găsite resturi animaliere; frecvența apare mai mică decât la Mihălășeni[5], dar poate acest lucru e datorat și modului cum au fost recuperate ofrandele; la Bogdănești,

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

există printre mormintele cu înhumați 18 cu ofrande (25%) din totalul de 70, situație asemănătoare cu cea de la Mihălășeni. Ori, cum este clar că nu toate mormintele prezentau ofrande cu carne (uneori există chiar două oase "rătăcite", sau cu o altă funcție, probabil tot magico-religioasă), în necropolele Sântana de Mureș, după cum reiese din situația găsită în toate cele cercetate[6]

La Valea Seacă, 22 dintre ele (77,2%) apar cu ofrandă simplă, adică conțin o singură specie, de obicei ovine: 19 morminte (73%), dar și găini: 4 morminte (15%) și doar în trei morminte (ceva sub 12%), în fiecare dintre ele câte o specie: un taur, un porcin și, interesant, în al treilea, resturi multiple de la un individ tânăr de specie sălbatică: cerbul (menționăm că un rest de animal sălbatic a fost găsit între toate necropolele cercetate doar la Spanțov și anume un omoplat de iepure, alături de un fragment de taurin)[7] În opt (22,2%), ofranda este dublă, fiind reprezentată de un ovin și o găină în șapte dintre ele, iar în al optulea ovinul este însoțit de un porcin. Există și două morminte (sub 6%) cu ofrandă triplă: ovin, însoțit de găină și taurin și ovin întovărășit de găină și pește (acesta din urmă a fost găsit și în două morminte de la Mihălășeni).

La Bogdănești (poate pentru că și numărul mormintelor cu ofrande este mai mic) găsim în 14 dintre ele (77,8%) ofrandă simplă și anume în opt (57%) ovine, în cinci (35%) taurine – cifră relativ mare – și doar în unul (7%) găină (doi indivizi). În patru morminte (22,2%), însă, ofranda e dublă, în toate existând câte un ovin, întovărășit în două cazuri de porcine și, în câte unul, fie de o găină, fie de un taurin.

Menționăm că, în cea mai mare parte, indivizii apar tineri (mai ales cei de ovine) – găina devenind matură la câteva luni cel mult –, dar propriu-zis, de vârstă, să zicem înaintată (ceea ce e relativ pentru o pasăre domestică ce nu trăiește decât câțiva ani), doar un cocoș, provenit din **M. 426** de la Valea Seacă.

În mare, considerăm că ceea ce am spus pentru resturile faunistice găsite în mormintele de la Mihălășeni, în concluziile din cele două ample lucrări publicate, este valabil și pentru situația găsită în aceste două necropole. Resturile de cal, ce apar foarte rar, chiar în unele morminte de la Mihălășeni, credem că nu pot fi socotite ca ofrande de carne și au probabil un alt scop.

Un fapt interesant găsit la Mihălășeni, dar și mai pregnant încă la Târgșor și Lunca[8] apare, de asemenea, la Bogdănești și Valea Seacă. În aceste două necropole, din 25 de morminte, unde, după vârsta calculată pentru ovinul adus drept ofrandă, s-a putut aprecia cu destulă rigoare momentul săvârșirii înmormântării, putem constata că acestea se întind din toamnă până în primăvară, dar deloc pe perioada de plină vară. Oare nu se puneau ca ofrande mieluți de sub 4-6 luni (ci doar mai în vârstă), ei fiind înlocuiți vara fie de găină, fie chiar de celelalte specii, sau existau pentru populație și sălașuri de vară, oamenii ce mureau în acest anotimp ajungând în alte cimitire decât cele

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

cercetate? Credem că această pistă ar trebui urmărită de arheologii ce se ocupă de respectiva cultură.

Mai semnalăm un fapt care nu a fost sesizat de V. Palade, dar care merită a fi luat în seamă. În ilustrațiile lucrării publicate de el în "Materiale", X[9], referitoare la săpăturile de la Bogdănești, la Fig. 7-1 și 4 (fără a prezenta, din păcate, numărul mormântului), se prezintă drept materiale depuse în acesta (sau acestea), ca inventar, cochilii de gastropode marine exotice pentru zona noastră. E vorba la 1 de o cochilie de *Cypraea*, iar la 4 de o cochilie de *Murex*; aceste genuri sunt melci de ape calde marine (sărate) și-și au originea, cel mai aproape, în Marea Egee. Se pune, mai întâi, problema cum au ajuns ele la populația ce-și avea necropola la Bogdănești, iar apoi dacă sunt doar obiecte de podoabă (poate ale unei decedate de sex feminin), fapt puțin credibil, căci sunt de talie mare și nu apar găurite ci, mai degrabă, obiecte cu semnificație mitico-religioasă.

Așadar, drept ofrandă se foloseau ovinele (la Mihălășeni am surprins și prezența sporadică a caprinelor) și, în ordine descrescândă, găina, porcinele, taurinele, chiar peștii; extrem de rar, apar specii sălbatice, dar acest fapt nu trebuie să surprindă, căci, luând în considerare materialul faunistic din unica așezare din secolul IV studiată din punct de vedere arheozoologic – Podeni[10] –, se constată că vânătoarea aproape că nu avea nici un rol ca ocupațiune conturată.

Din punct de vedere pur morfologic, putem sesiza faptul existenței unui *Ovis* de talie mică (înălțimea la greabăn la Valea Seacă și Bogdănești în medie de 61,5 cm, cu variația între 57,2-66,0 cm), cu femele, în general, acornute (în alte necropole s-au găsit și femele cornute și masculi cu coarne relativ gracile[11], poate chiar batali[12]). *Gallus domesticus* apare peste tot de talie mică. *Bos taurus* are, în cele două necropole, o talie medie doar de 111,5 cm și aparține tipului "brachyceros", același lucru fiind valabil și pentru celelalte ofrande din celelalte cimitire studiate. Pentru celelalte specii, dată fiind penuria resturilor și faptul că provin mai ales de la indivizi tineri, nu putem aduce date prea certe din punct de vedere morfologic. Trebuie, însă, de arătat că aceleași caracteristici arătate mai sus sunt confirmate de materialul faunistic provenit din așezarea din secolul IV de la Podeni[13]

O problemă specială o ridică resturile osteologice găsite în gropile situate în perimetrul necropolei de la Valea Seacă și care corespunde întocmai cu situația de la Mihălășeni. Frecvența și, totodată, vârstele indivizilor speciilor găsite, sunt cu totul altele decât situațiile sesizate pentru materialul descoperit ca ofrandă în morminte, dar ea corespunde, în general, cu situația evidențiată în așezarea de la Podeni. De altfel, și caracteristicile materialului ar arăta că suntem în fața unor "resturi menajere" Noi nu ne putem pronunța cu privire la această problemă, ci doar atenționăm că este posibil ca acest fenomen ce trebuie, totuși, lămurit, să fie o caracteristică a necropolelor culturii Sântana de Mureș.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Note

1. Datele ne-au fost furnizate de arheologul I. Ioniță, care ne-a dat și alte detalii, pentru care îi mulțumim călduros.
2. Asupra caracteristicilor materialului antropologic, datele cercetărilor ne-au fost date de către arheologul D. Botezatu, căruia îi aducem mulțumirile noastre; unele precizări ne-au fost făcute chiar de V. Palade.
3. Date furnizate de arheologul Eugenia Păpușoi, de la Muzeul din Bârlad, care a studiat o serie de fișe rămase după moartea lui V. Palade; îi mulțumim pentru informații.
4. Materialul antropologic a fost prelucrat de către Georgeta Miu, care ne-a pus la dispoziție datele pentru care-i mulțumim.
5. S. Haimovici, "Hierasus", VII-VIII, p. 252 și "Hierasus", IX (sub tipar).
6. Al Bolomy, "St.Cerc.Antrop.", 4, 1, 1967, p. 25-35, cu necropolele de la Târgșor, Spantov și Lunca; S. Haimovici, "Arh.Mold.", VIII, 1975, p. 287-291, cu necropola de la Letcani; S. Haimovici, "An.șt.Univ.Iași", s.II a, biol., 1988, p. 59-60, cu necropola de la Barcea; S. Haimovici, "Hierasus", VII-VIII, p. 235-258 și "Hierasus", IX (sub tipar), cu necropola de la Mihălășeni.
7. A. Bolomey, *op.cit.*, p. 26.
8. A. Bolomey, *op.cit.*, p. 29; S. Haimovici, *op.cit.*, mai ales textul sub tipar.
9. V. Palade, "Materiale", X, 1973, p. 177, 1 și 4.
10. S. Haimovici s.a., "Suceava, Anuarul Muzeului Bucovina", XVII-XVIII-XIX, 1990-92, p.30-35.
11. Vezi lucrările de la notele 5 și 6.
12. *Op.cit.* 6, p. 30.
13. *Op.cit.* 10, p. 26-29.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

L'étude des restes faunistiques déposés comme offrandes dans les tombes de deux nécropoles – Valea Seacă et Bogdăneşti (dép. de Vaslui) – appartenant à la culture Sântana de Mureş

La nécropole de Valea Seacă est située à la proximité de la ville de Bârlad et celle de Bogdăneşti au sud-ouest de la ville de Fălciu, tout près de la rivière de Prut (tous les deux dans l'actuel dép. de Vaslui). Dans la première nécropole on a trouvé 252 tombes d'inhumation, en 36 d'entre elles se trouvant aussi des offrandes. À Bogdăneşti, de 70 des tombes, 18 ont des offrandes. L'espèce la plus repandue déposée est représentée par le mouton, suivi par la poule, et en peu des cas, des porcins, des taurins et même dans une tombe des restes du cerf et à une autre du poisson; on à mis en tombeau de habitude des restes appartenant à une espèce, mais quelquefois aussi de deux et même de trois. Il est interessant que dans le périmètre de la nécropole de Valea Seacă on a trouvé aussi des fosses avec du matériel osseux, qui semble être composé par des restes ménagers (voir dans le texte l'énumeration des restes animaliers déposés dans les tombes et les fosses). Finalement, on fait des conclusions qui se réfèrent aux fréquence et aux caractéristiques morphologiques des espèces trouvées.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Legenda planșei

1 – Valea Seacă. **M. 170.** Cerb, metatars de la un individ tânăr.
2 – Valea Seacă. **M. 426.** Cocoș bătrân, tarsometatars.
3 – Valea Seacă. **M. 336.** *Ovis*, frontal de la un individ acornut.
4 – V. Seacă. **M. 540.** Ovicaprin, mandibulă de la un individ foarte tânăr.
5 – Valea Seacă. **M. 174.** Porcin, omoplat de la un individ foarte tânăr.
6 – Bogdănești. **M. 88.** Taurin, metacarp fragmentar.

Légende de planche

1 – Valea Seacă. **T. 170.** Cerf, métatarse d'une individu jeune.
2 – Valea Seacă. **T. 426.** Coq vieux, tarsométatarse.
3 – Valea Seacă. **T. 336.** *Ovis*, frontal d'un individu sans cornes.
4 – Valea Seacă. **T. 540.** Mandibule d'un individu d'ovicaprin très jeune.
5 – Valea Seacă. **T. 174.** Porcin, omoplate d'un individu très jeune.
6 – Bogdănești. **T. 88.** Taurin, métacarpe fragmentaire.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

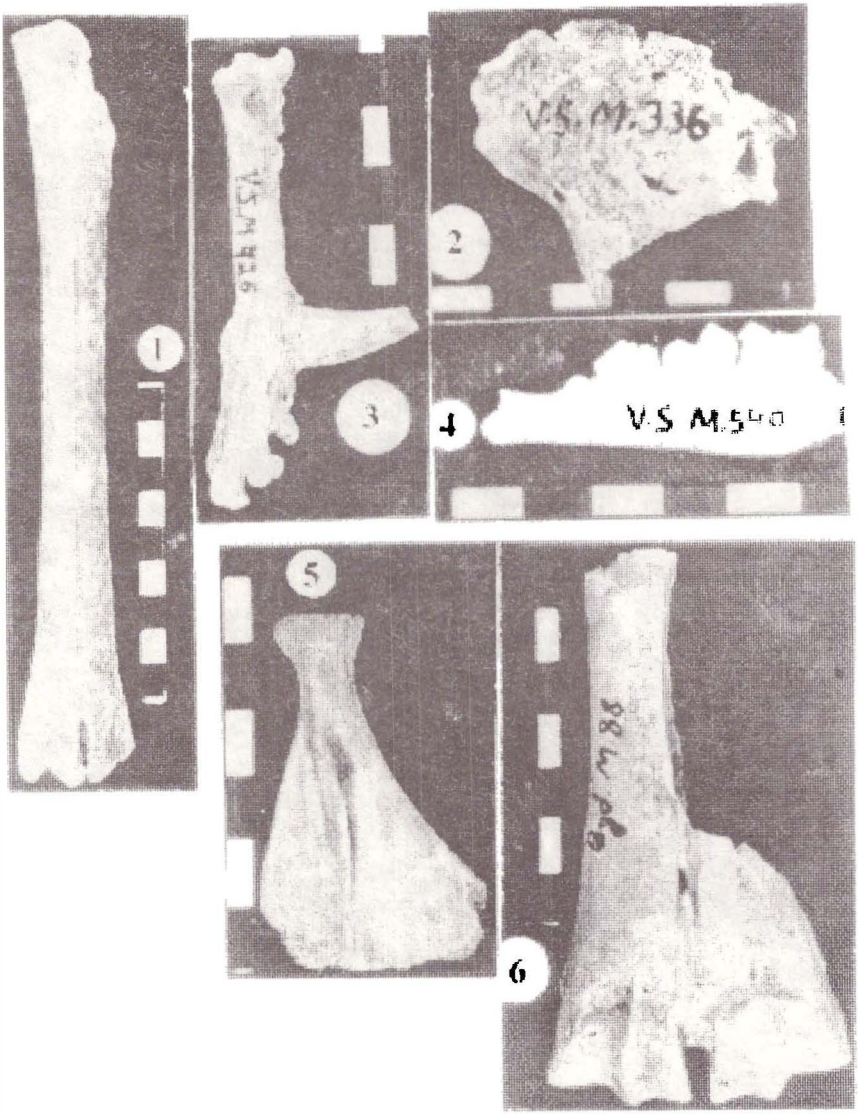

Planşa I

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

NELU ZUGRAVU

Ritul și ritualul funerar în texte creștine din mileniul I (I)*

Originea și evoluția creștinismului daco-roman au devenit, în ultimul timp, două teme frecvent curtate de către istoricii români. Acumularea unui bogat material arheologic și epigrafic, ca și valorificarea unor texte ale vechii literaturi creștine au îngăduit atât elaborarea unor studii de mai mare sau mai mică amploare, cât și întocmirea unor substanțiale lucrări monografice[1]. Cu toate acestea, numeroase probleme rămân încă insuficient explicate, cauza

* Cu titlul *Elemente de doctrină creștină în actele conciliilor ecumenice și în gândirea patristică* și într-o formă mult mai dezvoltată, prezentul material a fost lecturat în aprilie 1992 la Institutul de Arheologie Iași ca referat în cadrul pregătirii doctoratului; au formulat aprecieri, observații, recomandări și sugestii cercetătorii dr. Dan Gh. Teodor, dr. Victor Spinei, dr. Constantin Iconomu, dr. Virgil Mihăilescu-Bârliba, Costel Chiriac și lect. univ. dr. Nicolae Ursulescu, cărora le mulțumesc și pe această cale. O recentă bursă de studii în Franța (octombrie 1992-martie 1993) mi-a oferit posibilitatea de a îmbogăți – informativ și interpretativ – acest text.

În această lucrare, am utilizat, pe lângă abrevierile consacrate în revistele de specialitate, următoarele:

CBO, I_{1-2}, II_{1-2} = N. Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe însoțite de comentarii*, Arad, I_1 (1930), I_2 (1931), II_1 (1934), II_2 (1936);

CBO^2 = I.N. Floca, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note și comentarii*, ed. a II-a îmbogățită, Sibiu, 1993;

COD = *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, a curi di G. Alberido, G.L. Dosseti, P.-P. Joannou, Cl. Leonardi, P. Prodi, consulenza di H. Jedni, edittione bilingue, Editione Dehoniane, Bologna, 1991;

DACL = *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, I (*A-Amende*), Paris, 1907 – XV/2 (*Smyrne-Zraïa*), Paris, 1953;

DAFC = *Dictionnaire Apologétique de la Foi Catholique*, ed. a IV-a, I (*Agnosticisme-Fin du Monde*), Paris, 1925 – IV (*Persécutions-Zoroastre*), Paris, 1929;

DECA = *Dictionnaire encyclopédique du christianisme ancien*, sous la direction de A. Di Berardino, adaptation française sous la direction de Fr. Vial, I (*A-I*), II (*J-Z*), Paris, 1990;

DC, I-VI = *Dizionario dei Concili* (diretto da P. Palazzioni), Instituto Giovanni XXIII nella Pontificeá Università Lateranense, Città Nuova Editricè, Roma, I (1963), II (1964), III (1965), IV (1966), V (1966), VI (1967);

Héfélé, I, IV-VI = Ch.-J. Héfélé, *Histoire des conciles d'après les documents originaux*, Paris, I (1869), IV (1870), V (1870), VI (1871);

IO, 1, 5, 6, 7 = *Izvoarele Ortodoxiei*, București, 1 (1938), 5 (1942), 6 (1943), 7 (1945);

PSB, 1-5, 7, 8, 11, 13, 17, 21, 29, 64 = *Părinți și scriitori bisericești*, București, 1 (1979), 2 (1980), 3 (1981), 4 (1982), 5 (1982), 7 (1982), 8 (1982), 11 (1982), 13 (1987), 17 (1986), 21 (1987), 29 (1982), 64 (1985).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

principală a acestui fapt constituind-o complexitatea fenomenului religios amintit. Printre subiectele ce continuă să suscite atenția cercetătorilor se înscriu și aspectele privitoare la riturile și ritualurile de înmormântare specific creștine, respectiv maniera în care s-a făcut trecerea de la incinerație la înhumație, modul în care a fost preluată o serie de practici funerare păgâne, etapele procesului de înlocuire a ritualurilor antice cu cele ale noii religii etc[2] Pentru a oferi un răspuns corect la aceste probleme, este necesară, pe lângă o bună cunoaștere a realității arheologice, o aprofundare a prevederilor dogmaticii creștine, mai ales a celor referitoare la dimensiunea practică a cultului. În acest scop, exceptarea actelor conciliilor ecumenice sau locale, a textelor patristice, a legislației romano-bizantine sau a diferitelor scrieri ale unor autori din mileniul întâi (istorici ai Bisericii, hagiografi etc.) nu poate – credem – decât să contribuie la fundamentarea demersurilor privitoare la geneza și răspândirea creștinismului românesc. De aceea, în rândurile de mai jos vom oferi o serie de fragmente din literatura ecleziastică și laică referitoare la ritul și ritualul funerar creștin, fiind convinși că, astfel, facem un real serviciu arheologilor; aceasta, cu atât mai mult cu cât, nu de puține ori, opiniile despre un aspect sau altul al practicii funerare creștine sunt lipsite de un anumit suport dogmatic, care să le facă mai credibile, singurul argument fiind bunul simț. În același timp, ne vom referi la unele realități arheologice din alte spații, pentru a putea surprinde mai ușor similitudinile cu cele de pe teritoriul românesc, diferențele, notele comparabile cu cele întâlnite în investigațiile realizate de arheologii români.

Înaintea prezentării textelor propriu-zise, sunt necesare o serie de precizări. Așa cum se cunoaște, eșafodajul dogmatic al creștinismului este rezultatul unui proces îndelungat, adesea tensionat și nu de puține ori controversat. Fundamentarea regulilor de credință s-a făcut treptat[3], fără, însă, a cuprinde toate laturile vieții creștine. De cele mai multe ori, *dimensiunea practică a religiei a fost neglijată, numeroase norme liturgice, ritualuri religioase, sărbători etc., rămânând neformulate sau statuate în vreun document oficial bisericesc sau laic.* "De pildă – scria Sfântul Vasile cel Mare (ca să menționez pe cel dintâi și cel mai general) –, cine este acela care pe cei ce nădăjduim în numele Domnului nostru Iisus Hristos ne-a învățat prin scrisoare a ne însemna cu chipul Crucii? Care scrisoare ne-a învățat pe noi a ne întoarce spre răsărit la rugăciune? Care dintre sfinți ne-a lăsat în scris cuvintele invocării la sfințirea pâinii? Dar apoi? care cuvânt scris [ne]-a învățat iarăși ungerea cu untdelemn? Dar de unde a se cufunda de trei ori omul [la botez – n.n.]?..."[4]. Pe de altă parte, neincluderea tuturor aspectelor de cult în vreo legiuire scrisă a dus la *apariția unor obiceiuri foarte variate de la o Biserică la alta, de la o zonă a*

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

lumii creştine la alta. Vechimea vieţii creştine, tradiţiile culturale, personalitatea unor episcopi, autoritatea diferitelor şcoli teologice au contribuit la crearea unei diversităţi de rituri, de credinţe, de practici, încât istoricul Socrate Scolasticul putea scrie că "e greu sau mai bine cu neputinţă de a face o exactă enumerare de toate practicile diferite ale bisericii"[5] Aceste diferenţe n-au fost depăşite nici chiar atunci când întrunirile episcopale (sinoade sau concilii) şi-au asumat sarcina statuării prin canoane a conduitei credincioşilor din întreaga lume creştină[6].

În acelaşi timp, nu trebuie pierdută din vedere *realitatea politică a spaţiului european, în speţă a celui românesc, în mileniul I*. În Imperiul roman, devenit creştin, şi, apoi, în statele din vestul continentului, existenţa unor structuri politice bine organizate, a autorităţilor laice şi ecleziastice, a dus la impunerea cu mai multă uşurinţă a regulilor şi practicilor de cult, la supravegherea mai riguroasă a disciplinei religioase, la stoparea sau cel puţin, temperarea tendinţelor heterodoxe sau la eliminarea multor rămăşite păgâne. Numeroase norme emise de puterea sacerdotală sau temporală au indicat "cărţile dumnezeieşti" necesare credincioşilor[7], au precizat canoanele cu valoare universală[8], au statuat obligativitatea întrunirilor periodice ale episcopilor din eparhii[9], au hotărât asupra sărbătorilor şi serviciilor de cult[10], au stipulat înfiinţarea unor forme de instrucţie în "ştiinţele" ecleziastice şi profane[11], au instituit reguli de comportament ale clericilor faţă de enoriaşi[12], au formulat prevederi privitoare la erezii[13] şi eventualele reminiscenţe ale păgânismului[14]. Nu acelaşi lucru se poate spune despre spaţiul nord-dunărean, unde încetarea stăpânirii imperiale, dispariţia treptată a vieţii urbane şi diferitele stăpâniri barbare n-au îngăduit dezvoltarea unei organizări ecleziastice bine structurate, au creat întreruperi în contactele cu creştinătatea sudică, astfel încât vechile culte au putut rezista timp mai îndelungat, normele noii religii au fost adoptate mai "liberal", pe cale populară, şi s-a putut chiar reveni la practici ancestrale.

În sfârşit, trebuie subliniat faptul că acţiunea de convertire a diferitelor neamuri păgâne şi atitudinea Bisericii faţă de ele au îmbrăcat forme variate de manifestare, de la *gentes* la altele, de la o epocă la alta[15]; interesele politice, starea culturală a credincioşilor sau statutul lor politico-administrativ au impus – nu o dată – o anumită abilitate din partea autorităţilor ecleziastice şi laice, acceptarea unor concesii, abateri de la prevederile canonice, o firească toleranţă în observarea regulilor noii religii (text 1)[16]

Precizarea acestor elemente nu este lipsită de importanţă, credem, pentru discuţia de faţă, întrucât ea ne ajută să înţelegem mai bine realitatea arheologică. Mai întâi, va trebui să acceptăm ideea că *nu vom găsi întotdeauna în sursele creştine un suport doctrinar pentru identificarea pe teren a elementelor*

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

specifice de rit și ritual ale creștinismului. Multe practici nefiind formulate, altele aplicându-se diferit de la o zonă la alta, este firesc ca evidența lor arheologică să fie minimă. De asemenea, situația politică a populației romanice nord-dunărene – aflată între *latinitas* și *barbaritas*, supusă stăpânirilor periodice diverse – a făcut ca *noua religie să nu se propage în dimensiunea sa integrală*: multe date au rămas necunoscute timp îndelungat, altele au fost însușite doar parțial, anumite practici au fost eludate – unele adoptate într-o manieră păgână –, rezistența vechilor credințe s-a dovedit mai puternică (texte 2, 3). Cu toate acestea, credem că nici un demers asupra creștinismului nord-dunărean în mileniul I nu poate fi întreprins fără apelul la diferitele scrieri ecleziastice din acest interval. În ciuda conținutului lor parcimonios, textele respective constituie introduceri în universul ideatic al noii religii, sunt puncte de reper pentru delimitarea elementelor creștine de altele de sorginte greco-romană, dacică sau de proveniență barbară.

Texte

1. C. 30 V-VI Constantinopol (Trullan) (anii 691-692):

"Voind să se facă totul spre zidirea bisericii, am hotărât să punem la ordine și pe preoții de la bisericile din teritoriile barbarilor; așadară, dacă dânșii cred că se cuvine a călca apostolescul canon, carele [dispune] a nu-și lepăda soția proprie sub cuvânt de evlavie și a face peste cele ce s-au rânduit și din pricina aceasta, înțelegându-se cu soțiile lor, se rețin de împreunare întraolaltă, hotărâm ca aceștia la nici un caz să nu mai trăiască laolaltă cu acelea, ca prin aceasta să se dea dovada deplină despre făgăduința lor. *Și aceasta le-am îngăduit lor nu pentru altceva decât numai pentru socotința lor mică de suflet și pentru moravurile lor străine, încă neîntărite.*" (s.n.)

CBO, I,, p. 392 = *CBO*^{2}, p. 122.

2. Bartolomeu de Alverna, vicar de Bosnia (din care făcea parte și Banatul Timișoarei) între 1367-1407: *Errores schismaticorum orientalium* (titlu atribuit) constată, printre alte "erori", inclusiv ale românilor, marea diversitate a modalităților și formulelor de botez: *Sed unusquisque format sibi verba, sicut sibi videtur; et dum infundit aquam super caput baptizandi, unus legit: "Beati quorum"; alter: "Asperges me"; alter legit: "Quotquot baptizati estis, Christum induistis"; alter vero "Alleluia" tribus viabus; alter: "Baptizatur servus Dei nomine sancti Petri vel Demetrii", sicut vult quod*

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

habeat nomen. Et de XX vix invenies duos concordes in baptizando, sed unusquisque laudat se super alios. Et tot truphas super baptizando faciunt, quod christiano intelligenti abominabile, est scire aut videre.

Cf. Ş. Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu românesc. Studii critice*, Cluj-Napoca, 1988, p. 212, nota 23.

3. Enciclica mitropolitului Neofit denunţă superstiţiile clerului şi poporului Ţării Româneşti (către 1738-1748):

"Dovedit şi foarte arătat iaste, cum că călcarea poruncilor lui Dumnezeu face pre cei ce la calcă blestemaţi... Deci dar pentru ca să vă depărtaţi de la acest blestem şi voi toţi credincioşii creştini preoţi şi miréni, bătrâni şi tineri, bărbaţi şi mueri ca cum n-aţi ştiut până acum aciastă călcare a poruncilor lui Dumnezeu ce făceaţi. Iată că ne-am socotit să vă arătăm cum că săboarele sfinţilor părinţi şi canoanele lor când să calcă de către creştini, iaste ca cum ar călca cinevaşi şi dumnezeieştile scripturi, întru care scripturi sunt scrise poruncile lui Dumnezeu... Ce dar, de vreme că şi canonul 62 al sfântului sobor den Trul, poruncéşte şi zice chiar aşa: 'Céle ce să numesc *Calende* adecă zilele céle dentâi ale fieştecărei luni în care avea obicei Elinii de făcea nişte jărtfe, şi céle ce să numesc *bota* şi céle ce să numesc *brumalia* sau *rusalii*, care era nişte praznice elineşti pentru că *brumii* era poreclele lui Dionisos şi jocurile céle din vilean de la zbor [sobor – n.n.] ale muerilor care putea să pricinuiască şi multă stricăciune şi vătămare şi însăşi câte să făcea de oamenii şi de muerile elineşti cu numele dumnezeilor lor celor mincinoşi după oarecare obicei vechi şi străine de viaţă creştinească, acestea toate le lepădăm şi poruncim să nu să inbrace bărbaţii în haine muereşti, nici muerile în haine bărbăteşti, care acéstea le făcea Elenii pre la praznicile lui Dionisos jucând'[17] Ci dar pre cei ce să ispitesc de acum înainte a face vreuna dentr-acestea ce s-au grăit mai sus, ştiind acéste hotărâri ale noastră, pre aceştiia, de vor fi clerici, poruncim să se catherisească, iar de vor fi miréni, să se afurisească.

Aşijderea, şi canonul al 63 tot al acestui sfânt săbor aşa zice: 'Chiar focurile ce să aprind de către unii la începerile lunilor, înaintea prăvăliilor sau a casilor lor, care aceste focuri să şi ispitesc oarecarii de le sări după vreun obicei vechiu elinesc,

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

acestea de acum înainte porunc̦im să să înceteze'[18]. Carele dar va mai face vreuna ca aciasta, de va fi cliric să să catherisească, iar de va fi mirean să să afurisească. Deci dar și noi, după porunca sfinț̦ilor părinț̦i, părinteşte vă sfătuim și vă învăț̦ăm pre voi pre toț̦i, preoț̦i și miréni, bărbaț̦i și mueri, mari și mici, de acum înainte să încetaț̦i de unile ca acestea diavoleşti obicéiuri, care faceț̦i unii, dupre cum sunt *borăceanii* ce să înbracă cu haine mueresti și *călușarii* de joacă pre la *Rusalii*, și *Drăgaica*, ce să înbracă cu haine bărbătești și joacă la naşterea Mergătorului înainte și Botezătorului Ioan, ț̦iind și sabia în mână și *Brezaia* ce pune pă obrazul lui o faț̦ă de ocară cu peri, chip de mascara și de batjocură și joacă pe la naşterea D<o>mnului H<risto>s și *devla* ce iaste căpățână de râmătoriu și umblă ț̦iganii cu dânsa în ziua ajunului sfântului marelui ierarh Vasilie și *păpăruda* ce iaste înfășurată cu bozii și joacă joi a treilea săpătămână după Paşte și către altele asemenea diavoleşti obicéiuri sânt. De vréme că până acum, fiindcă n-aț̦i știut voi cum că iaste călcare de lége, vă ertăm că le-aț̦i făcut prin neștiință, iar de acum înainte, după ce vă va ceti aciastă carte a noastră, la al oricăruia preot mahala sau la vreun sat de să vă face vreun obiceiu ca acesta diavolesc, de va putea preotul, să-l oprească să nu să facă, iar de nu va putea să-l oprească, să vie să ne facă noao în știre, iar de care cumva nu ne va face el noao în știre iar oricarile mirean, bărbat sau muiare sau ț̦igan sau ț̦igancă va îndrăzni de acum înainte să facă vreuna dentru acéstea obicéiuri diavoleşti, să fie afurisit de la Tatăl și de la Fiul și de la Sfântul Duh și să fie afară de Bisérica lui H<risto>s. Și nici de o muri, nimenea să nu îndrăznească să-l îngroape nici pre el, nici pre muerea lui, nici pre copiii lui..."

Cf. P.Ş. Năsturel, *Le christianisme roumain à l'époque des invasions barbares*, extras din "Buletinul Bibliotecii Române", S.N., vol. XI (XV), Freiburg, 1984, p. 248-250 (textul integral – p. 248-251).

1. **Ritul funerar**

Un "discurs asupra morț̦ii" în creștinism s-a închegat foarte greu, respectiv către anii 200-250, dar și după această dată el rămâne încă insuficient

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

structurat[19]. Abia prin opera lui Augustin și Grigore cel Mare, în Occident, si a lui Ephrem Syrul si Ioan Damaschin, în Orient, s-au elaborat norme scrise privitoare la ritualul înmormântării crestine[20]. Cu toate acestea, multe aspecte au rămas nestatuate, printre care si cel privitor la ritul funerar. În această privință, se admite, de obicei, că, sub influența creștinismului, a avut loc modificarea cutumelor funerare, printre care si substituirea incinerației cu înhumația[21]. Această opinie are la bază mai degrabă bunul-simț decât rigurozitatea stiințifică, pentru că *Biserica n-a elaborat nici o normă cu valoare dogmatică valabilă în întreaga lume creștină*. Autoritățile ecleziastice romano-catolice si-au precizat poziția abia în ultima sută de ani, acceptând incinerația trupurilor, pe când cele ortodoxe n-au luat în discuție acest aspect nici până astăzi[22].

Rațiuni de natură biblică (avertismentul din *Facerea*, 3, 19: "pământ ești și în pământ te vei întoarce"), dogmatică (trupul Mântuitorului a fost pus în mormânt; scopul credinței este mântuirea), morală (cinstirea moaștelor) si tradițională (înhumația era ritul specific religiei evreiești[23]; primii crestini au fost îngropati) au condus la opinia că religia lui Hristos a îmbrățișat de la începuturi înhumația[24]. Mai mult, antropologia și soteriologia crestină afirmă – pe fondul mai larg al concepției despre renasterea universală[25] – ideea redemțiunii trupurilor în vederea Judecății de Apoi si a dobândirii vieții vesnice[26]. Drept urmare, se proclamă permanența naturii materiale a corpurilor si identitatea lor înainte si după resurecție (texte 4-6). De aceea, așa cum se desprinde din unele texte ale apologeților, crestinii timpurii au respins cremațiunea (texte 7, 8), preferând înhumația (text 9). *Nu există, însă, nici un canon emis de vreun conciliu ecumenic care să interzică incinerația și să declare înhumația ca rit obligatoriu*. Singura prevedere de acest gen se întâlneste în actele sinodului de la Paderborn (Saxonia) din 785, prin care se interzicea, sub amenințarea pedepsei capitale, incinerarea corpurilor de către saxonii abia convertiți (trext 10); ea se înscrie în ansamblul măsurilor punitive luate de Carol cel Mare pentru distrugerea păgânismului în Saxonia și grăbirea crestinării populației de aici[27].

Trecerea de la incinerație la înhumație a fost un proces îndelungat. Se cunoaste, în acest sens, faptul că în Imperiul roman, în momentul ascensiunii creștinismului, înhumația se generalizase deja sub influența cultelor orientale[28]. Cu toate acestea, *la sfârșitul secolului al IV-lea, crestinii practicau încă incinerația la un loc cu înhumația* (*CTh*, 9, 17, 6) (text 11)[29]. Decadența păgânismului a dus la înlocuirea treptată a practicii arderii cadavrelor, încât Macrobiu (*Sat*, VII, 7,5) scria că ea dispăruse complet în epoca sa[30]. Cu toate

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

acestea, în anumite zone ale fostului Imperiu roman, crematiunea s-a menținut un timp mai îndelungat, fapt confirmat atât de texte (text 12), cât și de descoperiri arheologice. Astfel, morminte de incinerație se întâlnesc în epoca merovingiană în Franța (Envermeu (Seine-Inférieure), Blaru (Seine-et-Oise), Hermes (Oise), Soyria și Monnet-la-Ville (Jura), Herméville (Meuse), Groisy (Haute-Savoie)), Belgia (Zemmerzake, Port-Arthur, Brecht – toate din secolul VII), Olanda (Wageningen, Katwijk-Binnen – secolele VI-VII, Utrecht, Putten – secolele IX și chiar X), pe Rhinul mijlociu (Walsum – sfârșitul secolului VI-secolul VIII, Haltern – secolul VII, Xanten – secolul VIII etc.)[31] De asemenea, o reminscență a incinerației o constituie utilizarea focurilor rituale, purificatoare ale mormintelor, așa cum se observă în multe descoperiri din Gallia secolelor V-VI – Lorraine (Imling-Xouaxange în Moselle, Trémont în Meuse), Champagne (Justice de Haus și Maltrat în Marne, Lezéville în Haute-Marne), Franche-Comté (Audincourt în Doubs), Normandie (Londinières și Parfondeval în Seine-Inférieure), Île-de-France (Palay în Seine-et-Marne)[32] *Această practică a fost atribuită influenței germanicilor*, la care exista obiceiul arderii gropii sau a unor fragmente de oase[33] (text 13). Arheologii au observat faptul că incinerația dispare mai rapid în acele zone puternic romanizate (câmpiile Garonne-ului, sudul Masivului Central)[34], menținându-se un timp mai îndelungat în regiunile unde influența romană a fost mai redusă, precum și în mediul rural, atașat multă vreme credințelor ancestrale[35]

Cremațiunea corpurilor s-a menținut "mai mult decât sporadic" și în alte zone ale Europei. De exemplu, la slavii occidentali, ea a supraviețuit până în secolul al XII-lea, deși Biserica luptase împotriva ei încă din secolul al X-lea[36] Ea se întâlnește chiar și în sud-estul Europei, așa cum o atestă descoperirile de la Bostanište (Macedonia) (mijlocul secolului al IV-lea)[37]

Pentru istoria creștinismului, problema ritului funerar prezintă un interes aparte. Așa cum arată descoperirile și analizele întreprinse de arheologi, în Dobrogea romană, ca în întreg imperiul, de altfel, înhumația s-a generalizat încă din secolul al III-lea, sub influența religiilor venite din Orient[38], spre deosebire de Dacia, unde incinerația era aproape exclusivă[39] În spațiul extracarpatic, înhumația se utiliza cu precădere pentru copii (secolele II-III)[40] În secolele IV-VI, inscripțiile, textele martirice și descoperirile arheologice din Dobrogea romano-bizantină probează practicarea generală a înhumației[41], semn incontestabil al creștinismului locuitorilor din provincie. În fosta Dacie romană, în primul secol de după părăsirea aureliană, înhumația devine regulă în mediul urban (Apulum, Potaissa, Napoca, Ulpia Traiana), incinerația rămânând predominantă în lumea rurală: *folosirea înhumației este apreciată ca o*

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

dovadă a penetrației creștinismului[42]. La est și sud de Carpați, în mediul Sântana de Mureș, se observă prezența biritualismului, ritul incinerației fiind considerat o influență a factorului autohton geto-dacic[43]. Cât privește mormintele de înhumație, s-a făcut aprecierea că, prin anumite caracteristici (orientare V-E, lipsa ofrandelor, sărăcia sau lipsa inventarului funerar), unele dintre ele pot fi calificate drept creștine[44]; *Martiriul Sfântului Sava Gotul* arată, de altfel, că locuitorii care îmbrățișaseră religia lui Hristos practicau înhumația[45].

În a doua parte a mileniului marilor migrații, în spațiul carpato-dunăreano-pontic, sunt documentate numeroase morminte de incinerație[46]. Faptul este aproape curios, dacă se are în vedere numărul – de asemenea, foarte ridicat – al obiectelor creștine din diferite așezări, care probează statutul creștin al populației. Față de acest fenomen, istoriografia românească a încercat multiple explicații, precum activarea tradițiilor locale geto-dacice[47] sau romane[48], prezența unor grupe alogene[49], dintre care slavii târzii, atestați prin unele necropole tumulare în Transilvania (Nușfalău – jud. Sălaj, Apahida și Someșeni – jud. Cluj)[50], au fost cei mai importanți. În acest context, este greu să se susțină apartenența celor incinerați la comunitatea creștinilor, deși o anumită toleranță față de o populație nesupusă vreunui control laic și eclezias-tic centralizat nu este exclusă din partea Bisericii. În orice caz, fie că o atribuim influențelor antice locale (getice, greco-romane), fie o explicăm prin prezența alogenilor păgâni, menținerea incinerației ca practică funerară o perioadă mai îndelungată, concomitent cu răspândirea noii religii, este demonstrată atât de descoperirile arheologice[51], de elementele de natură etnografică și folclorică[52], dar și de informații scrise din plină epocă medievală (text 14) și de la începutul modernității[53].

Texte

4. Origen, *Peri archon*, II, 10, 3 (anul 229):

"Și trupurile noastre – așa trebuie să credem – cad ca și grăunțele, în pământ, dar în ele se află un principiu formator, care conține în el substanță trupească și, după ce a murit, a putrezit și s-a descompus, acest principiu formator... va ridica din nou aceste corpuri din pământ, le va reface, le va restaura..."

PSB, 8, p. 172.

5. Rufin de Aquileea (anii 345-411), *Mărturisire de credință ortodoxă*, IV (*Despre învierea morților*):

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

"Noi mărturisim însă, curat şi deplin, că va fi învierea trupului nostru în care vieţuim acum. Noi nu spunem, cum ne învinuiesc unii pe nedrept, că pentru această înviere va fi un alt trup, ci spunem că va fi însuşi acest trup, care, nici în întregimea lui nu va avea vreun membru tăiat, şi nici o parte a acestui trup nu va fi retezată, ci acestui trup, la înviere, nu-i va lipsi nimic din toată natura sa, decât numai stricăciunea."

Traducere şi prezentare de N. Petrescu, în *MO*, 36, 1984, 5-6, p. 356.

6. Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, IV, 27 (sec. VIII):

"Credem şi în învierea morţilor... Iar când spunem înviere, spunem învierea trupurilor, deoarece învierea este starea de a doua a celui căzut... Prin urmare, însuşi corpul coruptibil şi descompus, însuşi va învia incoruptibil..."

IO, 1, p. 319-320.

7. Tertulian, *De anima*, LI, 4 (anii 208-211):

"... de aceea, ferind în chip superfluu sufletele, ei [păgânii – n.n.] spun că trebuie arse corpurile. Alta este, însă, raţiunea acestei pietăţi, nu ocrotitoare a rămăşiţelor sufletului, ci adversară a cruzimii faţă de corp, pe care omul nu trebuie să-l dea ca pentru ispăşirea unei pedepse."

PSB, 3, p. 326.

8. Minucius Felix, *Octavius*, XI, 4 (între 202-246):

"De aceea [*creştinii* – n.n.] *afurisesc rugurile, condamnând arderea cadavrelor*, ca şi când corpul, şi fără atingerea flăcărilor, nu s-ar preface în ţărână cu trecerea anilor." (s.n.)

PSB, 3, p. 362.

9. *Ibidem*, XXXIV, 10:

"Corpul, chiar dacă s-ar usca şi s-ar preface în praf, dacă s-ar descompune în apă, dacă ar deveni cenuşă, numai pentru noi se pierde, nu mai există, dar pentru Dumnezeu se păstrează, căci Lui îi este dată paza elementelor. *Noi* [*creştinii* – n.n.] *nu ne temem, cum spuneţi voi, să nu suferim vreo stricăciune la înmormântare, ci ne folosim de un obicei vechi şi bun, acela al îngropării.*" (s.n.)

PSB, 3, p. 389.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

10. *Capitulatio de partibus Saxoniae, 775-790, 7, M.G.H., Capitularia regum Francorum*, t. I, p. 69: *Si quis corpus defuncti hominis secundum ritum paganorum flamma consumi fecerit, et ossa eius ad cinerem redierit, capitae punietur.*

Apud Éd. Salin, *La civilisation mérovingienne d'après les sépultures,les textes et le laboiratoire*, deuxième partie, *Les sépultures*, Paris, 1973, p. 358, text 143 = Héfélé, V, p. 53 (forma prescurtată, tradusă).

11. *CTh*, 9, 17, 6 (30 iul. 381): *Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius AAA. Pancratio P[raefecto] V[rbi]. Omnia quae supra terram urnis clausa vel sarcofagis corpora detinentur, extra urbem delata ponantur, ut et humanitatis instar exhibeant et relinquant incolarum demicilio sanctitatem...*

Theodosiani Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, ed. Mommsen, I/2, Berlin, 1905, p. 465 = *CJust*, I, 2, 2, in *Corpus Jurius Civilis*, III, *Novellae*, ed. R. Schoell, Frankfurt am Mein, 1968, p. 12.

12. Sidonius, Apollinarus, *Epistulae*, III, 12, *M.G.H., Auct. antiquiss.*, t. VIII, p. 47: în cimitirul unde odihnea bunicul scriitorului și "în care nu se mai deschiseseră gropi de mult timp" mormintele erau atât de incinerație, cât și de înhumație (*Campus autem ipse dudum refertus tam bustualibus favillis quam cadaveribus nullam iam diu scrobem recipiebat*).

Apud Éd. Salin, *op.cit.*, p. 357, text 141.

13. *Vita sancti Arnulfi*, 12, *M.G.H., Script. rer. merovingic.*, II, p. 436: în timp ce Sfântul Arnulf (580-640) vizita Thuringia împreună cu regele Dagobert, acesta din urmă a dat focului cadavrul decapitat al unui bolnav (*Post haec autem cum [Arnulfus] patrias Toringorum cum eodem rege invidendas intrasset, forte fuit quidam procerum nomine Noddilo puerum atque parentem suum quem satis diligebat supremis funeraret fletibus; nam et sanguinitatis propinquo et amicicia eidem insolubile iungebatur affectu. Rege autem iam quantocius ex eadem properante villa, nihil angustianti aliut aderat, nisi, languentis capite amputato, more gentilium cadaver ignibus comburendum traderetur*).

Apud Éd. Salin, *op.cit.*, p. 396-397, text 233.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

14. *Îndreptarea Legii*, glava 378 (1652): se interzice arderea cadavrelor considerate a fi strigoi.

"Iar acei ce ard pe fraţii lor crestini si fac atâta păcat de mare, îngrozeşte-te soare şi-i acopere întru întunearecule: si tu, pământule, gemi şi-i înghiţi, si nu numai pre dânşii, ce si pre ceia ce-i îndeamnă... de ce câţi veţi să nu mergeţi în iad să vă munciţi, de acest diavolesc lucru să fugiţi departe, adecă să nu ardeţi trupurile morţilor, nici să creadeţi câte se arată pre acel trup mort..."

Îndreptarea Legii 1652, Bucuresti, 1962, p. 351-353.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Note

1. N. Gudea, I. Ghiurco, *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988; D. Gh. Teodor, *Creștinismul la est de Carpați de la origini până în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991; I. Barnea, *Arta creștină în România*, I, București, 1979; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a II-a, București, 1992.
2. D. Gh. Teodor, *op.cit.*, p. 112-113.
3. Pentru cronologia dogmaticii creștine, cf. E. Haag, *Histoire des dogmes chrétiens*, I, Paris, 1862, p. 81-84; J. Tixeront, *Histoire des dogmes dans l'Antiquité chrétienne*, I, Paris, 1924, p. 15-30; E. Braniște, *Originea, instituirea și dezvoltarea cultului creștin*, în *ST*, 15, 1963, 3-4, p. 131-140; I.G. Coman, *Patrologia*, I, București, 1984, p. 25-33.
4. C 91 Vasile cel Mare (anul 375) – *CBO*, II_2, p. 139-140 = *CBO*², p. 394-395.
5. Socrate Scolasticul, *Istoria bisericească*, V, 22, traducere de I. Gheorghian, București, 1899, p. 273; cf. și Sozomen, *Istoria bisericească*, VII, 19, traducere de I. Gheorghian, București, 1899, p. 298-300; Epiphanios, *Expunerea credinței*, 10, 3, în *FHDR*, II, p. 175; pentru fenomenul general, E. Braniște, *Uniformitatea în săvârșirea serviciilor divine*, în *ST*, 9-10, 1949, p. 781-813.
6. V. Loichița, *Hotărârile și definițiile dogmelor de credință ale celor șapte sinoade ecumenice*, în *MB*, 9, 1959, 1-2, p. 25-44; I.G. Coman, *Sinoadele ecumenice ca expresie a universalității bisericești*, în *ST*, 19, 1967, 1-2, p. 3-22; J.-M.-A. Salles-Dabadie, *Les Conciles Oecuméniques dans l'histoire*, Genève, 1963, p. 5-10.
7. Cf. c. 60 Laodiceea (34.3) *CBO*, II_1, p. 118 = *CBO*², p. 230-231; c. 24 Cartagina (419) *CBO*, II_1, p. 178 = *CBO*², p. 252; c. 2 Sf. Atanasie cel Mare – *CBO*, II_2, p. 30-32 = *CBO*², p. 335-336; canonul Sf. Grigore Teologul – *CBO*, II_2, p. 157-158 = *CBO*², p. 403; canonul Sf. Amfilohie (episcop de Iconium la sfârșitul secolului al IV-lea) – *CBO*, II_2, p. 159-160 = *CBO*², p. 403-404; Sf. Chiril al Ierusalimului, *Catheza IV*, 33-37 (anul 348 sau 350) – *IO*, 6, p. 129-133; c. 4-13, 15, Reims (813) – Héfélé, V, p. 182; c. 17 Tours (813) – *Ibidem*, p. 187; c. 2 Mayenza (847) – *Ibidem*, p. 328 = *DC*, II, p. 25; c. 85 apostolic – *CBO*, I_1, p. 314 = *CBO*², p. 50 = Héfélé, I, p. 643-644.
8. C. 2 V-VI Constantinopol (Trullan) (691-692) – *CBO*, I_2, p. 305-307 = *CBO*², p. 100-101 = Héfélé, IV, p. 211 = *DC*, I, p. 336; c. 1 VII Niceea (787) – *CBO*, I_2, p. 490-491 = *CBO*², p. 161-162; de asemenea, vezi *CBO*, I_1, p. 47-48, 59-60. Pentru Occident, c. 53 Frankfurt (794) – Héfélé, V, p. 117; c. 10-12 Aix-la-Chapelle (802) – *Ibidem*, p. 164.
9. C. 5 I Niceea (325) – *CBO*, I_2, p. 28 = *CBO*², p. 54 = *COD*, p. 8 = Héfélé, V, p. 376; c. 19 IV Calchedon (451) – *CBO*, I_2, p. 238 = *CBO*², p. 88-89 = *COD*, p. 96 = *DC*, I, p. 233; c. 8 V-VI Constantinopol (Trullan) – *CBO*, I_2, p. 330-331 = *CBO*², p. 108-109 = *DC*, I, 337 = Héfélé, IV, p. 212; c. 20 Antiohia (341) *CBO*, II_1, p. 77-78 = *CBO*², p. 213 = Héfélé, I, p. 511; c. 6 Riesbach și Freising (799) – Héfélé, V, p. 154; c. 26 Paris (829) – *Ibidem*, p. 258; conciliul de la Hippona (Africa) – *DC*, II, p. 195; c. 37 apostolic – *CBO*, I_1, p. 244 = *CBO*², p. 28 = Héfélé, I, p. 629.
10. De exemplu, c. 79 Aix-la-Chapelle (789) (cântecele pe care trebuiau să le cunoască credincioșii) Héfélé, V, p. 92; c. 3 Salzburg (799) (la procesiunile din timpul Paștelor se va cânta *Kyrie eleison*) – *Ibidem*, p. 157; c. 19 Aix-la-Chapelle (809) (principalele sărbători creștine de peste an) *Ibidem*, p. 176; c. 50 Aix-la-Chapelle (817) (se prescriu psalmii pentru defuncți) – *DC*, I, p. 68.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

11. C. 5 Attigny (822) (necesitatea ameliorării situației școlilor utile instrucției; în marile dioceze se vor fonda mai multe școli) – Héfélé, V, p. 227-228; c. 4 Roma (15 nov. 826) (episcopii, preoții, diaconii și subdiaconii ignoranți vor fi obligați să se instruiască) *Ibidem*, p. 243 = *DC*, IV, p. 204; c. 34 Roma (15 nov. 826) (în toate bisericile episcopale sau de sat și, mai ales, acolo unde este necesar vor fi *magistri et doctores* care vor preda *artes liberales* și *sancta dogmata*) – Héfélé, V, p. 245 = *DC*, IV, p. 203; c. 5 *Urbs regia Ticina* (Pavia) (805) (episcopul va studia asiduu și va instrui clericii subordonați și poporul) – Héfélé, V, p. 383 = *DC*, III, p. 358; c. 18 Valence (Franța) (8-9 ian. 855) (episcopii se vor consulta pentru organizarea școlilor necesare învățării științelor eclezіastice și profane si a cântului bisericesc) – Héfélé, V, p. 403 = *DC*, VI, p. 21 etc. Pentru formarea religioasă a clericilor și instrucția poporului, cf. P. Riché, *La vie quotidienne dans l'Empire carolingien*, Paris, 1973, p. 227-240; J. Chélini, *L'aube du Moyen Âge. Naissance de la chrétienté occidentale. La vie religieuse des laïcs dans l'Europe carolingienne (750-900)*, Paris, 1991.

12. C. 5 Aix-la-Chapelle (801) (episcopul trebuie să-și învețe poporul Tatăl Nostru și Simbolul) – Héfélé, V, p. 163; c. 3 Aix-la-Chapelle (809) (aceeași prevedere) – *Ibidem*, p. 174; c. 2 Reims (813) (aceeași prevedere) – *Ibidem*, p. 182; c. 45 Mayenza (813) (episcopul va face cunoscut Tatăl Nostru în limba maternă a credincioșilor) *Ibidem*, p. 186; regula 77 din colecția de acte sinodale a Sf. Bonifaciu (mijlocul secolului VIII) (fiecare preot va face cunoscut neofiților, în limba maternă, formula de abjurare și profesiunea de credință) – *Ibidem*, IV, p. 490; c. 1 Aix-la-Chapelle (809) (clerul va trebui să cunoască personal parohiile) – *Ibidem*, V, p. 174; c. 15 Reims (813) (episcopii vor traduce omiliile Părinților în limba țării) – *Ibidem*, p. 182; c. 17 Tours (813) (episcopii vor întocmi o culegere de omilii și le vor traduce *in rusticam Romanam linguam aut Theotiscam*) – *Ibidem*, p. 187; c. 2 Mayenza (847) (aceeași prevedere) – *Ibidem*, p. 328 = *DC*, III, p. 25; c. 6 Paris (826) (nu vor fi botezați acei care nu sunt suficient instruiți în credința creștină) – Héfélé, V, p. 255 = *DC*, III, p. 302; c. 8 Aix-la-Chapelle (836) (sacerdoții vor trebui să facă enoriașilor o instrucție clară și utilă) – Héfélé, V, p. 383 = *DC*, III, p. 358.

13. Numeroase concilii ecumenice și locale au condamnat ereziile.

14. Știrile sunt foarte abundente; cu toate măsurile luate, însă, evanghelizarea s-a lovit de atașamentul tenace, niciodată învins definitiv, al oamenilor la credințele ancestrale – vezi doar vol. *Le Monothéisme. Mythes et traditions*, sous la direction de A. Akoun, Brepols, 1990.

15. De exemplu, convertirea saxonilor s-a făcut prin forță.

16. Vezi *Responsa ad consulta Bulgarorum* din 866 a papei Nicolae, prin care pontiful roman aducea la cunoștința conducătorilor bulgari regulile ce trebuiau urmate pentru convertire. Impresia care se degajă este aceea a unei lipse totale de exigență, concesiile fiind determinate de rațiuni politice; iată câteva exemplu: reg. 3: practicile din Biserica latină pentru căsătorie nu sunt absolut necesare; cele mai multe dintre ele pot fi eludate dacă e vorba de oameni săraci; reg. 34-36: când nu este necesar, se vor evita luptele; reg. 41: nimeni nu poate fi forțat să îmbrățișeze creștinismul; reg. 49: toate practicile care nu constituie păcate vor fi conservate după trecerea la creștinism; reg. 102: nimeni nu poate fi adus cu forța la noua religie – cf. Héfélé, V, p. 565-569. Această toleranță a provocat reacția foarte violentă – desigur, exagerată – a patriarhului Fotie, care, într-o scrisoare adresata episcopilor orientali, denunța practicile contrare canoanelor propovăduite bulgarilor de acești "oameni ai tenebrelor" (clericii occidentali) – *Ibidem*, p. 572. La fel de sugestivă este, de asemenea, o epistolă a aceluiași patriarh, trimisă prințului armean monofizit Ashat (aprox. 869): "Dacă vreunul nu consimte imediat să admită principiile exacte ale dreptei credințe, noi nu-l trecem în rândul oamenilor nebuni... Se cunosc oamenii supuși prejudecăților, nu-i ușor să-i smulgi unei idei preconcepute..." – cf. I. Iordache, *Două scrisori inedite ale Patriarhului Fotie către armeni*, în *MO*, 24, 1972, 5-6, p. 399; cf. și text 1.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

17. Textul acestui canon este următorul: "Aşa-zisele Calende şi cele numite Vota şi cele chemate Brumalia, şi prăznuirea care se face în cea dintâi zi a lunii lui Martie, voim ca de îndată să fie scoasă din vieţuirea credincioşilor. Dar mai lepădăm şi jocurile obşteşti ale femeilor, ca necuviincioase şi ca putând naşte multă pagubă şi vătămare, dar încă şi jocurile jucate fie de bărbaţi, fie de femei, în numele celor numiţi în mod mincinos dumnezei de către elini [păgâni – n.n.] şi slujbele ce se fac după un obicei vechi şi străin creştinilor orânduind ca nici un bărbat să nu se îmbrace în haină femeiască sau femeia, în cea care se potriveşte bărbaţilor, dar nici să nu puie asupra lor obraze [măşti – n.n.] de haz [comice – n.n.], sau de batjocură [satirice – n.n.], închipuind satiri, sau de jale [tragice – n.n.], nici să nu strige numele blestematului Dionisos când se strivesc strugurii în teascuri, nici turnând vinul în vase să nu stârnească râsul făptuind cele ale nătăcirii diavoleşti sub chipul neştiinţei sau al deşertăciunii. De aceea, cei care de acum înainte s-ar apuca să facă ceva din cele zise mai înainte, după ce au fost puşi în cunoştinţă, acestora poruncim ca aceştia, dacă ar fi clerici, să se caterisească iar, dacă ar fi laici, să se afurisească" – cf. *CBO*[2], p. 141 (fără intervenţiile editorului).

18. Este vorba, de fapt, de canonul 65 al aceluiaşi sinod: "Poruncim de la canonul de faţă să înceteze focurile care se aprind de către unii la lunile noi, înaintea sălaşelor proprii de lucruri sau a caselor şi pe care, după un obicei vechi, se apucă să le sară. De aceea, oricine ar face ceva de acest fel, dacă ar fi cleric să se caterisească iar dacă ar fi laic să se afurisească..." – cf. *CBO*[2], p. 143.

19. C. Vogel, *Le banquet funéraire paléochrétien – une fête du défunct et des survivants*, în *Le christianisme populaire. Les dossiers de l'histoire*, sous la direction de B. Plongeron et R. Pannet, Mayenne, 1976, p. 62; P.-A. Février, *La mort chrétienne: images et vécu collectif*, în *Histoire vécue du peuple chrétien*, I, *De la clandestinité à la chrétienté*, sous la direction de J. Delumeau, Toulouse, 1979, p. 79.

20. B. Cireşanu, *Tezaurul liturgic*, III, Bucureşti, 1912, p. 352-356.

21. M. Cabalska, *Étude sur la religion des peuplades concernant l'incinération*, în *Actes du VIIIe Congrès des sciences préhistoriques et protohistoriques, Beograd, 9-15 septembrie 1971*, I, Beograd, 1973, p. 273; A. Dierkens, *Cimitières mérovingiens et histoire du Haut Moyen Âge. Chronologie-Société-Religion*, în *Acta Historica Bruxellensia*, IV, *Histoire et méthode*, Bruxelles, 1981, p. 15-70; H. Roosens, *Reflets de christianisation dans les cimitières mérovingiens*, în *Les Études Classiques*, 53, 1985, 1, p. 11-135; B. Young, *Paganisme, christianisme et rites funéraires mérovingiens*, în *Archéologie médiévale*, 7, 1977, p. 5-81.

22. Vl. Prelipceanu, *Incineraţia morţilor şi teologia ortodoxă*, în *ST*, 14, 1962, 7-8, p. 414-428; idem, *În legătură cu problema incineraţiei*, în *BOR*, 85, 1967, 11-12, p. 1189-1193; N. Sebeşan, *Este incineraţia interzisă de Biserică?*, în *MB*, 38, 1988, 1, p. 111-112; N. Neaga, *Incinerarea şi înmormântarea în lumina Sfintei Scripturi*, în "Teologie şi viaţă", S.N., 1(77), 1991, 1-8, p. 81-92.

23. H. Rabinowicz, *Crémation*, în *Encyclopaedia Judaica*, 5, Jerusalem, 1972, col. 1071-1072.

24. J. Besson, *Incinération*, în *DAFC*, II, col. 628-644, în special col. 632-644.

25. Tertulian, *De resurrectione carnis*, 12, apud I.G. Coman, *op.cit.*, p. 510.

26. Idem, *Apologeticum*, XLVIII, 4 – *PSB*, 3, p. 105-106; Niceta de Remesiana, *Despre simbolul de credinţă*, 10, traducere de Şt. Alexe, în *MO*, 26, 1974, 1-2, p. 67; G. Filoramo, *Eschatologie*, în *DECA*, I, p. 847-852; H. Crouzel-V. Grossi, *Résurection des morts*, în *DECA*, II, p. 2165-2168; B. Studer, *Soériologie*, în *DECA*, II, p. 2310-2313.

27. Héfélé, V, p. 53 = *DC*, III, p. 278.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

28. R. Jones, *Burial Customs of Rome and the Provinces*, în vol. *The Roman World*, II, edited by J. Wacher, London and New York, 1987, p. 816-817.

29. Cf. J. Gaudemet, *L'église dans l'Empire romain (IVe-Ve siècles)*, Paris, 1958, p. 700.

30. *Ibidem*.

31. Éd. Salin, *Les survivances de l'incinération en Gaule mérovingienne*, în *Mélanges d'histoire du Moyen Âge dédiés à la memoire de Louis Halphen*, Paris, 1971, p. 635-640, în special p. 638-640; idem, *La civilisation mérovingienne d'après les sépultures, les textes et le laboratoire*, deuxième partie (*Les sépultures*), Paris, 1973, p. 1-11; M. Colardelle, *Sépulture et tradition funéraires du Ve au XIIIe siècles ap. J.-C. dans les campagnes des Alpes françaises du Nord (Drôme, Isère, Savoie, Haute-Savoie)*, Grenoble, 1983, p. 373.

32. Éd. Salin, *Les survivances...*, p. 640; J. Chélini, *op.cit.*, p. 448.

33. Éd. Salin, *op.cit.*, p. 640; P. Gaillou, *Les tombes romaines d'Armorique. Essai de sociologie et d'économie de la mort* ("Documents d'archéologie française", 17), Paris, 1989, p. 55.

34. M. Rouche, *L'Aquitaine des Wisigoths aux Arabes, 418-781. Naissance d'une région*, Paris, 1979, p. 399 (cimitirele de incinerație sunt abandonate la mijlocul secolului al IV-lea).

35. R. Tomasson, *L'époque paléochrétienne en territoires tricasse et lingon du Nord-Ouest (IIIe-VIIIe siècles)*, în *Bulletin de la Société Archéologique Champenoise*, 81, 1988, 4, p. 93-112.

36. E. Dabrowska, *Contribution à l'introduction du rite funéraire à inhumation chez les slaves occidentaux du Haut Moyen Âge*, în *Actes du VIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Prague, 21-27 août 1966*, II, Praha, 1971, p. 1225; W. Hensel, *Survivances du culte païen en Pologne médievale*, în *Trudi peatogo mejdunarodnogo Congressa slaveanskoi arheologii (Kiev, 18-25 senteabrea 1985 g.*, I, Moskva, 1987, p. 74; *Histoire religieuse de la Pologne*, sous la direction de J. Kloczowski, traduction de K.T. Michel, Paris, 1987, p. 81; Al. Gyesztor, *X^e^-XVe siècles. La religion populaire en Pologne et en Bohême*, în *Histoire vécue du peuple chrétien*, I, p. 318.

37. B. Babić, *Héritage païen dans le rite funéraire de la Macedoine paléochrétienne*, în *Actes du VIIe Congrès...*, p. 1055. Dacă ipoteza noastră nu este prea îndrăzneață, atunci este posibil ca o inscripție de la Tomis, datată în secolele IV-V, să sugereze practicarea incinerației la această dată târzie: "Ai mila ((Doamne)) de *cei fără trup*! Aici odihnește Alexandru, de curând *convertit*" (s.n.) – *IGLR*, 29. (Vezi și I. Barnea, *op.cit.*, p. 58, pl. 11, care datează epigrafa în secolul V). Faptul nu este exclus, dacă se are în vedere că în acea perioadă sunt menționați încă *audientes* ("neofiți") – *IGLR*, 23 (Tomis, sec. IV), 25 (Tomis, sec. IV). Totuși, arheologia nu confirmă – vezi mai jos, nota 38.

38. V. Barbu, *L'incinération et l'inhumation à l'époque romaine à Tomis*, în J. Harmatta (Her.), *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*, Budapest, 1968, p. 375; idem, *Necropolele de epocă romană în orașele Pontului Stâng: caracteristici*, în "Pontica", 10, 1977, p. 203-214; A. Petre, *La romanité en Scythie Mineure (IIe-VIIe siècle de notre ère). Recherches archéologiques*, AIESEE, Bucarest, 1987, p. 89, 93, 95.

39. D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, București, 1971, p. 108-109.

40. I. Ioniță, *Din istoria și civilizația dacilor liberi. Dacii din spațiul est-carpatic în secolele II-IV e.n.*, Iași, 1982, p. 64; I. Ioniță, V. Ursachi, *Văleni – o mare necropolă a dacilor liberi*, Iași, 1988, p. 86.

41. *IGLR*; *Despre sfinții Epictet...*, IV, 33 – *PSB*, 11, p. 95; *ASS*, Ian. I, 133 – *FHDR*, II, p. 705; *ASS*, Ian. I, 135 – *FHDR*, II, p. 707; *ASS*, Sept. V, 29 – *FHDR*, II, p. 719; C. Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, București, 1980; V. Lungu, C. Chera-Margineanu, *Contribuții la*

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

cunoaşterea unor necropole creştine ale Tomisului, în "Pontica", 15, 1982, p. 175-199; C. Chera-Mărgineanu, V. Lungu, *Contribuţii la cunoaşterea unor necropole creştine ale Tomisului (II)*, în *Ibidem*, 16, 1983, p. 217-230; idem, *Noi descoperiri din necropolele tomitene*, în *Ibidem*, 17, 1984, p. 109-130.

42. I. Hica-Câmpeanu, *Riturile funerare în Transilvania, de la sfârşitul secolului al III-lea e.n. până în secolul al V-lea e.n.*, în *AMN*, 16, 1979, p. 157-170.

43. I. Ioniţă, *op.cit.*, p. 110; D. Gh. Teodor, *op.cit.*, p. 112.

44. I. Ioniţă, *op.cit.*, p. 106; D. Gh. Teodor, *op.cit.*, p. 79-80.

45. *Martiriul Sfântului Sava Gotul*, VIII, 1, în *PSB*, 11, p. 324; *FHDR*, II, p. 715.

46. Exemple: Moldova – D. Gh. Teodor, *op.cit.*, p. 90, 98; Muntenia – B. Mitrea, *La nécropole birituelle de Sultana. Résultats et problèmes*, în "Dacia", N.S., 32, 1988, 1-2, p. 91-139; idem, *Das Gräberfeld aus dem VIII. Jahrhundert von Izvoru, Jud. Giurgiu (I)*, în "Dacia", N.S., 33, 1989, 1-2, p. 145-219; Transilvania – Eug. Zaharia, *Populaţia românească în Transilvania în secolele VII-VIII (cimitirul 2 de la Bratei)*, Bucureşti, 1977; Dobrogea – I. Barnea, în *Din istoria Dobrogei*, III, Bucureşti, 1971, p. 52-62.

47. D. Teodor, *Tradizioni daciche nella civilta' dei secoli V-X D.C. nella zona carpato-danubiano-pontica*, în *V Simposium internazionale di tracologia, Spoleto, 26-28 novembre 1987*, Roma, 1989, p. 32; idem, *Tradiţii geto-dacice în ritul şi ritualurile din secolele VI-IX e.n. de la est de Carpaţi*, în *Sym Tlr*, 8, Satu Mare-Carei, 1990, p. 232-234; Eug. Zaharia, *Rituri şi ritualuri de înmormântare în primul mileniu în regiunile din nordul Dunării*, în *Sym Tlr*, 7, Tulcea, 1989, p. 426-429; D. Gh. Teodor, *Creştinismul...*, p. 90, 113.

48. P. Diaconu, *Fapte arheologice, interpretări istorice*, în "Tomis", ian. 1992, anul XXVII, nr. 1 (262), p. 13.

49. D. Gh. Teodor, *op.cit.*, p. 90, 98.

50. M. Rusu, *Avars, Slavs, Romanic Population in the 6th-8th Centuries*, în vol. *Relations between the autochtonous Population and the migratory Populations of the Territory of Romania*, Bucureşti, 1975, fig. 2.

51. Cf. vol. *Relations...*, studiile subscrise de D. Gh. Teodor, p. 155-170; M. Comşa, p. 171-200; M. Rusu, p. 201-217; D. Gh. Teodor, *Creştinismul...*; idem, *La population autochtone au Nord du Bas-Danube aux VIe-VIIe siècles*, în vol. *Românii în istoria universală*, III/1, Iaşi, 1988, p. 93-105.

52. P. Tutungiu, *Les rites d'incinération dans quelques ballades roumaines*, în *Ethnologica*, 1, 1978, p. 17-20; N. Boboc, *Motivul premioritic în lumea colindelor*, Timişoara, 1985, p. 118-120.

53. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, practica incinerării celor consideraţi strigoi era semnalată în judeţul Mehedinţi – cf. I. Ionescu, *Datini legate de problema continuităţii în ritualul funerar din Oltenia*, în *MO*, 24, 1972, 7-8, p. 500.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

IOAN MURARIU

Un document inedit privitor la arendarea *Menzilului (Poştei)* în Moldova, pe trei ani, la sfârşitul secolului al XVIII-lea

Despre organizarea Poştei în Moldova medievală s-a scris foarte puţin, probabil din cauza lipsei de informaţii în izvoarele istorice[1] De aceea, considerăm că orice nou document pus în circulaţie poate aduce anumite completări şi clasificări la această temă de cercetare.

Un astfel de document inedit se păstrează la Filiala Bacău a Arhivelor Statului[2]. Este un contract ce cuprinde 23 de articole şi care a fost încheiat între Vistieria Ţării Moldovei şi boierii care au arendat venitul Menzilurilor pe o perioadă de trei ani. Documentul nu poartă nici semnături – dovadă că a rămas în stadiul de proiect – şi nici dată. El însă poate fi datat – cu aproximaţie, desigur – pornindu-se îndeosebi de la conţinut. Astfel, din articolele 9, 16 şi 20 rezultă foarte clar că Basarabia făcea parte din Ţara Moldovei, deci documentul a fost scris înainte de anul 1812. Aflăm apoi din articolul 5 că chila de orz se vindea cu 6 lei. Din alte documente ştim că orzul avea acest preţ în Moldova pe la anul 1800[3] Aceste elemente – dar şi altele – ne fac să credem că documentul pe care îl analizăm a fost redactat la sfârşitul secolului al XVIII-lea.

Prin acest contract, Vistieria Moldovei se obligă să asigure următoarele: 1.050 surugii scutiţi de bir şi havalele; 1.000 stoguri de fân şi 11.000 chile de orz pentru cai, transportate la toate staţiile de menzil; să stabilească "la ce locuri este de trebuinţă a să aşăza menzălurile; să construiască la toate menzilurile grajduri, hambare, odăi pentru călători şi bordeie pentru surugii; să numească 12 căruceri la Iaşi şi câte doi la celelalte menziluri, cu toţii scutiţi de bir şi havalele."

La rândul lor, arendaşii menzilurilor se angajau, între altele: să ţină 4.356 cai; să asigure câte 80 de cai pe zi la "trecere de agârlâcuri mari" pe trei drumuri principale care pornesc de la Iaşi spre Soroca, Focşani şi Galaţi; să folosească cel mult 15 cai pe zi pe drumurile (traseele) secundare.

Celelalte "ponturi" din contract se referă la modul de organizare a menzilurilor şi la alte aspecte, după cum urmează: Vistieria să achite sumele

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

cuvenite către arendaşi în trei vadele pe an; ugeretul să fie "câte 30 bani pe ceas de cal pe suma cailor", iar dacă unii nu vor achita costul transportului, să plătească Vistieria pentru ei; tot Vistieria să achite în fiecare lună la Casa Menzilului sumele datorate pentru caii pe care i-a folosit; toţi "căpitanii şi epistaşii" de pe la menziluri să fie scutiţi de bir şi havanele şi să nu se supună ispravnicilor din ţinuturi; ispravnicii şi zapciii să nu aibă voie "a lua cai sau a poronci în memzăluri" decât dacă vor avea aprobarea Vistieriei; caii să nu poată fi scoşi de pe traseele stabilite oficial, iar dacă cineva, totuşi, îi va scoate "din drumul menzălurilor afară", acela să plătească ugeretul "60 bani pe ceas de cal", adică dublu, şi să suporte eventualele pagube materiale aduse menzilului; nici un trecător să nu aibă voie a lua făn şi orz din stogurile şi magaziile menzilurilor; arendaşii să aibă voie a cumpăra dincolo de Nistru până la 2.000 cai de menzil şi a-i aduce în Moldova, fără a plăti vamă la graniţă; cu caii menzilurilor să nu se transporte "haznelile de bani"; când va trebui transportat "vreun calabalâc mare", să fie anunţaţi mezălgiii cu 10 zile înainte, "ca să poată faci gătire trebuincioasă"; ţimiraşii să fie obligaţi să ducă numai de două ori pe săptămână cărţile (scrisorile) Vistieriei şi ale ispravnicilor; pentru menzilurile din Basarabia să se prevadă 12 ţimiraşi în plus faţă de perioada anterioară.

Arendaşii menzilurilor din Moldova au avut grijă să se pună la adăpost, în caz că va fi "vreo prefacire de vremi în Ocârmuire" Dacă în cei trei ani va veni o nouă Ocârmuire (Domnie), şi dacă aceasta va hotărâ să preia menzilurile, atunci Divanul domnesc să fie dator a-i despăgubi pe mezălgii (arendaşi).

Din documentul analizat nu rezultă cu ce sumă au fost arendate menzilurile pe cei trei ani. Ştim însă, din alte surse, că pentru anul 1796 serviciul poştal din Moldova – cel mai rapid din Europa – a fost arendat de Vistierie cu suma de 80 de pungi, adică 40.000 lei vechi[4] Suma aceasta era foarte mare şi reprezenta – după calculele noastre – valoarea de atunci a 4.000 de vaci, sau a 20.000 de oi, sau a cca. 820 tone brânză de oi, sau a cca. 4.900 tone de porumb[5].

În acest document cuvântul *menzil* şi derivatele *mezălgii*, *Casa Menzilului*, *Slujba Menzilului*, *cai de menzil* se întâlnesc de 33 de ori, în timp ce cuvântul poştă se întâlneşte doar o singură dată, la punctul 15, fapt care demonstrează că, în epocă, abia începea a fi folosit.

Pentru istoricii preocupaţi de trecutul Poştei Române, publicăm mai jos documentul în întregime.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Note

1. Mai importantă este cartea lui C. Mineseu, *Istoria poștelor române – originea, dezvoltarea și legislația lor*, București, 1916, p. 664; vezi și Leonid Boicu, *Mijloacele, viteza și prețul de cost al transporturilor în Moldova la începutul secolului al XIX-lea*, în "Studii și cercetări științifice" Istorie, anul XIV, 1963, fasc. 2, p. 249-258; Idem, *Lucrările de îmbunătățire a căilor de comunicație în Moldova în vremea administrației ruse din anii 1828-1834*, în "Studii și cercetări științifice", Istorie, anul XIII, 1961, fasc. 1, p. 105-116.
2. Arh. St. Bacău, Colecția *Documente*, VI/150.
3. Ioan Murariu, *Prețurile cu care se vindeau unele mărfuri în Moldova la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea*, în "Carpica", Muzeul Județean de Istorie și Artă Bacău, 1975, vol. VII, p. 129-130.
4. *Instituții feudale din Țările Române. Dicționar*, București, Editura Academiei, 1988, p. 373 și 395.
5. Ioan Murariu, *op.cit.*, p. 126 și urm.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Glosar

agârlac = bunuri multe; calabalâc
ban = a 120-a parte dintr-un leu vechi
calabalâc = bagaje; catrafuse
căruceг = căruțaș
chilă de Galați = veche măsură pentru cereale, care în Moldova era egală cu două mierțe, sau cu 240 ocale, sau cu 308 kg
epistaș = purtător de grijă; administrator
hac = simbrie; leafă; salar
havalele = corvezi; poveri; greutăți
hazna = tezaur public; Vistieria țării; sumă de bani transportată în lăzi sau saci
ispravnic = conducătorul unui ținut moldovenesc
iznoavă (de ~) = din nou; iarăși
izvod = listă; condică de socoteli; tabel
mezălgii = arendașii menzilurilor
Menzil = Instituția Poștei în Moldova și Țara Românească.
meremet = reparație
pont = punct; articol
surugiu = vizitiu care conduce călare pe unul din cai diligențele poștalionului sau trăsurile boierești
tocmală = învoire; înțelegere
țimiraș = ostaș cu atribuții de curier sau de călăuză pentru soli
ugeret = taxă de călătorie cu poșta în Țările Române
vedea = termen de plată; soroc
zapciu = perceptorul dărilor de la contribuabili

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Un document inedit sur l'affermage pour trois ans de la poste de Moldavie à la fin du XVIII-e siècle

L'autor se propose d'y analyser un document de 23 articles sur l'affermage, l'organisation et l'exploitation du service de la Poste de Moldavie dans la période mentionnée.

Le document en question mentionne aussi les droits et les obligations des deux signataires, à savoir la Trésorerie de l'Etat et les propriétaires fonciers qui avaient pris à bail les revenus du service postal.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Anexă

"Ponturi cu care cerim să ţinem menzălul pe trii ani

1. Banii ce ne vom aşăza ca să ne de Vesterie pe an, să aibă a ni-i da cu doaî vadele, adică doaî părţi de bani înainte, la închiere condractului, şi a trie parte la sfârşitul lunii lui septemvrie, fără nici o prelungire, urmându-să asămini şi pentru anii viitori.

2-le. Să ni să dé de cătră Vesterie 1050 surugii, care surugii să fie scutiţi de tot birul Vistiriei şi de alte havaleli, şi cu chezăşie satelor ca să nu lipsască de la slujbă, care surugii să fie aşăzaţi pe la menzăluri cu 10 zăle mai înainte de a întra noi în sllujba Menzălului după izvodul ci vom da, plătindu-li-să hacul lor de cătră ţară.

3-le. Să ni să de 1000 stoguri fânu de măsură, care să să facă şi să să care cu ţara pe la menzăluri, după izvod ce vom da, fânu bun şi mărunt, fără a fi îndatoraţi a plăti ceva pentru iarbă *, numai câti 4 lei de stog, obiceiu vechiu, făcutul şi căratul.

4-le. Vesterie să ne de izvod iscălit pe la ce locuri este trebuinţă a să aşăza menzălurile, şi afară den acele locuri , la altile să nu fim îndatoriţi de a mai ţăne şi alţi menzăluri, ce, de va ave trebuinţă Vesterie de a aşăza şi alte menzăluri, cum şi de a să ţine niscaiva cai de menzălu unde va fi lagăru cel mare, atunce prin deosăbită tocmală ce vom faci să avem a le ţiné, însă de ne vom pute tocmi.

5-le. 11000 chili orzu să ne de Visterie din ţară cu rânduială, care orzu cu carăle ţării să-l cari pe la menzălurile acele care vom da noi izvod, şi noi să-l plătim locuitorilor câti 6 lei chila.

6-le. Să ni să facă de cătră Visterie toate cele trebuincioasă pe la menzăluri, adecă grajdiurile pentru cai, hambarile pentru orzu, odăile pentru musafiri, bordeile pentru surugii şi ogrăzăli pentru fân în curgire acestor trii ani, şi, de va cere trebuinţa orice a să faci de iznoavă, sau meremeturi pe la menzăluri, datoare să fie Vesterie a li faci, fără săă dăm noi vreo plată.

7-le. Toţi deopştie, atât Vesterie, cât şi orice alt obraz vor lua cai de menzăl, să aibă a plăti ugeretu câte 30 bani pe ceas de cal pe suma cailor ce vor lua, iar nevoind unii ca să să plătească, datoare să fie Vesterie a plăti ugeretu pa acei cai.

* Cuvânt ilizibil.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

8-le. Ugeretul ce are să plătească Vistirie pe cai ce va da la sfârșit a fiișticăria luni, să aibă a să plăti la Casa Menzilului.

9-le. Trecere de agărlăcuri mari, când vor fi pe drumurile celi mari, întâi a Sorocii, Focșanii și a Gălăților, să fim datori a da câte 80 cai pe zi, iar, trebuind mai mult, să aibă a-i da Vesterie din țară, iar de celelalte drumuri să nu fim datoria a da mai mult de 15 cai, iar ce vor trebui mai mult, să-i de Visterie din țară.

10-le. Pe cai ce încalecă surugii[i] pentru trecire drumeților trecători, să aibă a plăti ugeretul și pe acești cai câte 30 bani pe ceas de cal, păzădu-să acest pont la toț[i] deopștii, iar când unii din trecătorii drumeți nu vor plăti, să aibă Visterie a plăti.

11-le. La fiiștecare menzăl să ne dea Vesterie câte doi căruceri, după cum s-au urmat și păn acum, iar la menzălul Eșii să ni de 12 căruceri, care să fii scutiți de tot birul și havaleli[le] țării.

12-le. Toți căpitanii și epistașii ce vor fi la menzăluri să fii scutiți și apărați de tot birul și havalele[le] ce vor fi pe alții, fără a fi supuși ispravnicilor, însă căpitanii să nu fie din lăcuitorii birnici.

13-le. Ispravnicii sau alți zapcii de a ținuturilor să nu aibă voi[e] nici ca cum a lua cai sau a poronci în menzăluri, afară numai când vor avè podurojnile Visteri[e]i.

14-le. Cai[i] menzălurilor, afară din drumul menzălurilor să nu aibă voi[e] nimini din trecători a-i scoati, iar îndrăznindu cineva a ieși din drumul menzălurilor afară, să plătească 60 bani pe ceas de cal, cum și orici pagubă să va prăcinui menzălul cu eșăre acie din drumul menzălului, să aibă a o plăti toate acela, împlinindu-să acei bani de cătră visterie.

15-le. Fănul și orzul ce vom avè pe la poști să nu ni să ia de cătră nimini din cii trecători.

16-le. De vom avè trebuință a cumpăra cai din ceea parte de Nistru, să avem voi[e] a cumpăra și a-i treci fără a fi opriți, păn la sumă de 2000 cai, fără a ni se ceri vamă în Moldova.

17-le. Haznelile de bani, cu cai[i] menzălurilor să nu fim datori a li purta.

18-le. La trecire de vreun calabalăc mare, să să de de știre mezălgiilor cu 10 zăle mai înainte, ca să poată faci gătire trebuincioasă, să nu să pricinuiască vreo supărare.

19-le. Cărțile Vesteri[e]i ce au să să poarte cu țimiraș, cum și cărțile ispravnicilor de pe afară, mai mult decât de 2 ori pe săptămână să nu fii însărcinat Menzălul a le purta.

20-le. Țimirașii ce s-au dat pân acum menzălgiilor vechi să ni să de și noao, adăogându numai 12 țimirași pentru menzălurile den Basarabie, și cu acești țimirași să să poarte cărțile Visteriei, plătindu-ni Visterie și acei câte 250 lei pe lună, după cum au dat și până acum.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

21-le. Întâmplându-să vreo prefacire de vremi în Ocărmuirea ce se află astăzi în pământul acesta, și vrând Ocărmuire de atunce să iai menzălurile, datoriu să fii Divanu mai întâi a plăti toate lucrurile menzălului în prețul ce vor fi cumpărate de cătră mezălgii, cum și paguba, de să va întâmpla a fi, și așa să poată lua Menzălul.

22-le. Noi să fim datori de-a purure a ține 4356 cai pe la locurile ce ni va da Visterie izvod ca să fii menzăluri.

23-le. Toate ponturile arătate mai sus sătem noi datori a le păzi întocma, cum și Visterie, iar dacă Visterie ne va faci sminteală la vre unili din ponturi, sau nu ne va da vre unili din acele ce să arată mai sus, la vreme căzută, și să va întâmpla vreo sminteală și pagubă, Visterie să fii datoari a ni plăti acè pagubă, fără a fi noi datori pentru vreo răspundire de sminteală, și așa, cu aceste ponturi, de la zî întâi a lunii lui iulie să avem a întra în slujba ținerii menzălurilor."**

NOTĂ: La punctul 2 s-a scris inițial cifra 1050, care, apoi, a fost modificată în 950. La punctul 3 s-a scris inițial 1000, apoi s-a modificat în 950.

** Arh. St. Bacău, Colecția *Documente*, VI/150.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

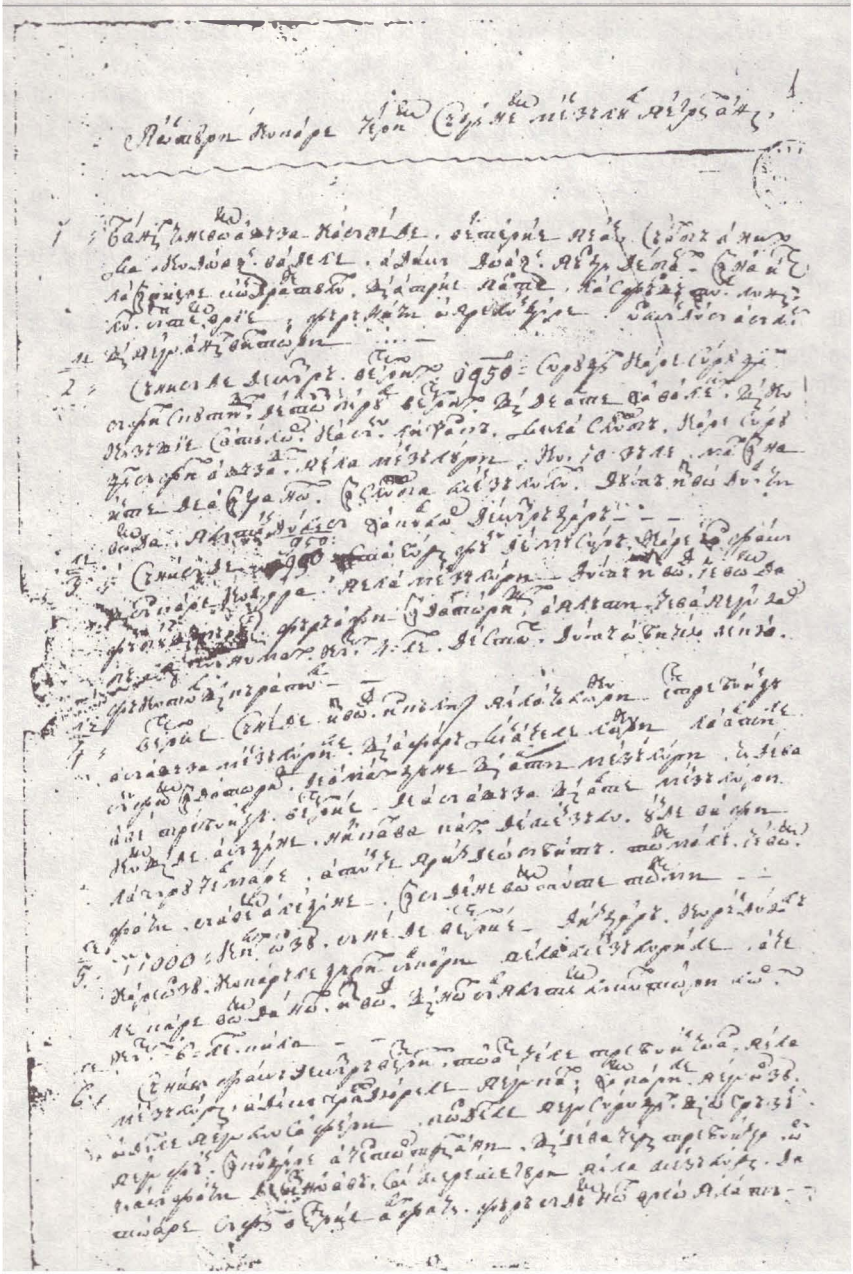

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

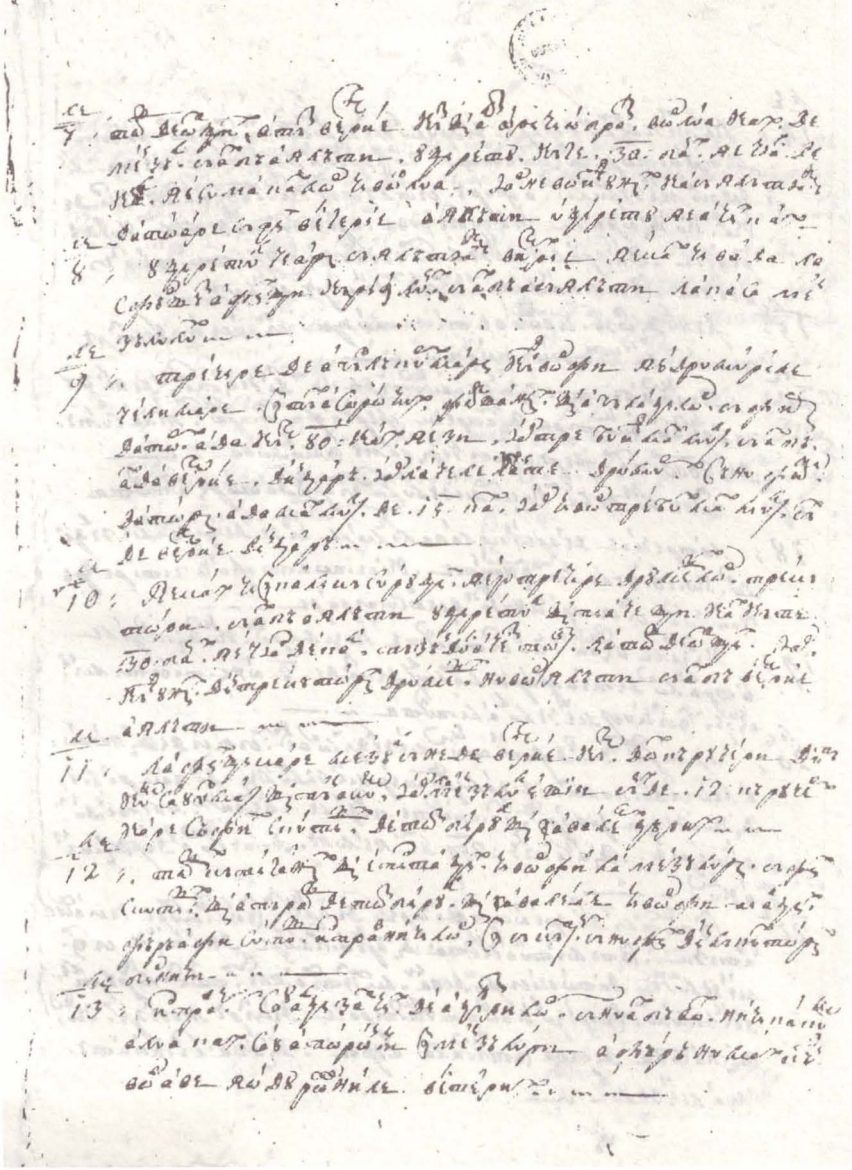

IOAN MURARIU

Informații inedite privind cheltuielile făcute pentru construirea unor mori în ținutul Botoșani în anul 1816

În spațiul carpato-dunăreano-nistreano-pontic, spațiu locuit fără întrerupere de români, care erau și buni cultivatori de cereale, morăritul a constituit, în toate timpurile, o îndeletnicire importantă și permanentă.

În ceea ce privește Țara Moldovei, prima atestare a unor mori de apă o găsim într-un document din 31 octombrie 1402[1]. Prin acest document, domnul Alexandru cel Bun dăruia Mănăstirii Moldovița câteva mori în orașul Baia, care funcționau, desigur, pe râul Moldova.

După anul 1402, în tot mai multe documente moldovenești medievale au fost menționate morile sau locurile de mori de pe moșiile boierești și mănăstirești. Dar documente care să ne informeze cu privire la costul construcției morilor sunt foarte puține, așa că, după părerea noastră, orice document de acest fel găsit în arhive și pus în circuitul științific, prezintă importanță pentru istorici și cercetători.

Un asemenea document se păstrează la filiala Bacău a Arhivelor Statului și a fost scris în ziua de 28 ianuarie 1816[2]. În el este vorba de construirea a trei mori pe moșiile Costești, Băiceni și Mănăstirea Doamnei din ținutul Botoșani, care moșii erau stăpânite atunci de Smaranda Calimah (Callimachi)[3] Aceasta, numită și Smaragda (1773-1837), era soția lui Scarlat Vodă Callimachi, domnul de atunci al Țării Moldovei (1812-1819)[4].

Două din cele trei mori au fost construite în întregime, iar una doar parțial. Cheltuielile totale s-au ridicat la importanta sumă de 13.946 lei și 36 bani, care, atunci, în 1816, reprezenta valoarea a 140 cai, sau a 208 boi, sau a 1.162 porci, sau a 143 tone de grâu[5]

Din conținutul documentului se desprind următoarele concluzii:

1.Mai mult de jumătate din totalul cheltuielilor – circa 54% – a reprezentat *manopera*. Tăiatul cherestelei cu ajutorul a 20 fierăstraie aduse "din Cordun" a costat 4.364 lei și 96 bani. Lungimea scândurii se măsura atunci cu cotul. Tăierea unui cot de scândură costa patru parale. Alți 2.500 lei au reprezentat plata unei calfe și a 8 morari din subordinea sa, care au construit trei

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

mori și trei opusturi. Plata s-a făcut în bani (2.000 lei) și în păpușoi (de 500 lei). S-au mai achitat 450 lei pentru amenajarea a două iazuri, 125 lei la trei morari care au spart pietrele și au făcut ciocanele, precum și la alți doi morari care au tăiat niște copaci în pădure.

2. *Materialele de construcție* au reprezentat cam 37% din totalul cheltuielilor. S-au cumpărat următoarele mărfuri cu suma de 5.232 lei: fier pentru 9 roți la 3 mori (1.253 lei); cherestea de brad din ținutul vecin, Suceava (1.250 lei); 42 stoguri de fân, care, amestecate cu pământ, s-au folosit la construirea a două iezeturi rezistente la presiunea apei (966 lei); piroane și "alte horă" pentru două mori și trei opusturi (675 lei); cuie de draniță și de leațuri (652 lei); șase pietre la două mori date în folosință (436 lei).

3. *Circa 9%* din totalul cheltuielilor au reprezentat plata medelnicerului Vălachi Tăutul (400 lei), cumpărarea a două cumpene "pentru bătutul tărașilor" (263 lei), plata unui om "purtător de grijă asupra zapciilor și asupra tuturor lucrătorilor" (240 lei), plata imașului pentru pășunatul boilor (250 lei), precum și plata unui morar adus de la râul Moldova când "s-au cumpănit apa mai înainte de a să bate straturile morilor"(16 lei).

4. Acest document inedit ne mai oferă și posibilitatea de a cunoaște *prețul unor mărfuri* pe piața internă a Țării Moldovei la începutul secolului al XIX-lea. Astfel, o mierță de păpușoi valora 12,5 lei; o ocă de cuie de draniță, 3,5 lei; un stog de fân. 23 lei; o piatră de moară, 72 lei.

Credem că cercetătorii interesați de istoria morăritului la români ar putea trage și alte concluzii din acest document. De aceea, îl publicăm mai jos în întregime.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Note

1. *Documenta Romaniae Historica*, A, *Moldova*, Bucuresti, Ed. Academiei, 1975, vol. I, p. 23.
2. Arh. St. Bacau, Colectia *Documente*, V/119.
3. Cornelia Istrati, *Condica Vistieriei Moldovei din anul 1816*, supliment (I) al Anuarului Institutului de Istorie si Arheologie "A.D. Xenopol" din Iasi, 1979, p. 96.
4. C. Giane, *Treceute vieti de Doamne si Domnite*, Iasi, Ed. Junimea, 1972, vol. II, p. 396 si urm.
5. Ioan Murariu, *Preturile cu care se vindeau unele marfuri in Moldova la sfarsitul secolului al XVIII-lea si inceputul secolului al XIX-lea*, in "Carpica" Muzeul judetean de Istorie si Arta Bacau, 1975, vol. VII, p. 126 si urm.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Glosar

calfă	= om care învaţă o meserie
chiroane	= piroane
Cordun	= Bucovina
cot	= veche măsură de lungime, egală cu 0,63-0,68 m
heră	= fier
herisăie	= fierăstraie
iezetură	= baraj din pământ pe un pârâu, în spatele căruia apa formează un iaz
leul vechi	= 40 de parale sau 120 de bani
miertă	= jumătate de chilă de Galaţi, adică 154 kg
ocă	= veche măsură de greutate, egală cu 1,283 kg
opust	= stăvilar; zăgaz; jgheab
pară	= a 40-a parte dintr-un leu vechi
tăraş	= stâlp de lemn la gard
zapciu	= perceptorul dărilor de la contribuabili

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Informations inedites sur les dépenses faites pour la construction de quelques moulins dans le district de Botoşani, en 1816

Après avoir étudié un document inedit, conservé dans le filiale de Bacău des Archives nationales, l'auteur conclut que la proportion des dépenses faites pour la construction de trois moulins en 1816 a été la suivante: le main d'œuvre env. 54% et les matériaux de construction env. 37%, la différence de 9% représentant d'autres dépenses mineures.

Dans le document en question on mentionne aussi le prix de quelques marchandises qui on vendait sur le marché interne de la Moldavie au début du XIXe siècle.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Anexă

"Banii ce s-au cheltuit cu facire morilor mării sali doamnii pe moșle Costeștii, Mănăstire Doamnii

1816, ghen[ari]e 28

Lei	Bani	Ce s-au luat
13 400		S-au luat rânduri, însă:
		Lei | Bani |
		2 000 | | Întâi prin dumnealui aga Dimitrachi.
		4 000 | | Al doilea rând.
		4 000 | | Al 3.
		3 000 | | Al 4. Prin dum[nea]lui căminar Grigorii.
		400 | | Al 5.
		13 400 | |
13 400		
		Ce să scade
4 364	96	S-au dat la 20 herisăi ce s-au adus din Cordun, cari au tăet cheresteaoa precum au fost trebuința lucrului, câte 4 parale de cot.
2 500		S-au dat calfii pentru făcutul a trei mori si trei opusturi cu 8 morari cu au avut în slujbă cu a sa leafă, însă:
		2 000 Bani gata.
		500 40 mert[i] păpușoi.
		2 500
263		2 cumpeni ce s-au făcut pentru bătutul tărașilor.
450		Calfii de ezatori pentru două iazuri ce s-au gătit.
16		Unui morari ce s-au adus de pe Moldova în vreme ce s-au cumpănit apa mai înainte de a să bate straturile morilor.
240		Unui om ce au fost purtătoriu de grij[a] asupra zapciilor și asura tuturor lucrătorilor.
105		S-au dat prin dum[nea]lui med[elnicer] Vălachi Tăutul pentru făcutu[l] opustului ot Băiceni.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

612		Pe 175 ocă cu[i]e de dranița, câte 3,5 lei oca.
40		Cuile de leaturi la 2 mori.
8 590	96	Suma din urmă.
675	60	Chircani și alte hera ce au trebuit la 2 mori și 3 opusturi.
1 255		Heráli a trei mori, pentru 9 roate.
966		Pe 42 stoguri fân ce s-au pus în czăturile amânduror iazurilor, câte 23 lei stog[ul].
1 250		Cumpărătoare cherestelii de brad de la ținutul Sucevii.
650		Pentru imas boilor ce au czăt, cu aceli 400 lei ce s-au dat med[elnicerului] Válachi Táutul.
436		6 chetri la doî mori ce s-au gătit, cumpărătoare.
125		La 3 morari pentru spartul pietrilor, facire ciocanilor, și la doi morari ce au fost în pădure la tă[i]etul cherestelii.
13 946	36	Facu dați scăzuți și 546 lei 36 bani, adică cinci sute patruzeci și șasă lei 36 bani.

Gheorghi ...* stolnic."**

* Cuvânt ilizibil.

** Arh. St. Bacău, Colecția *Documente*, V/119.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

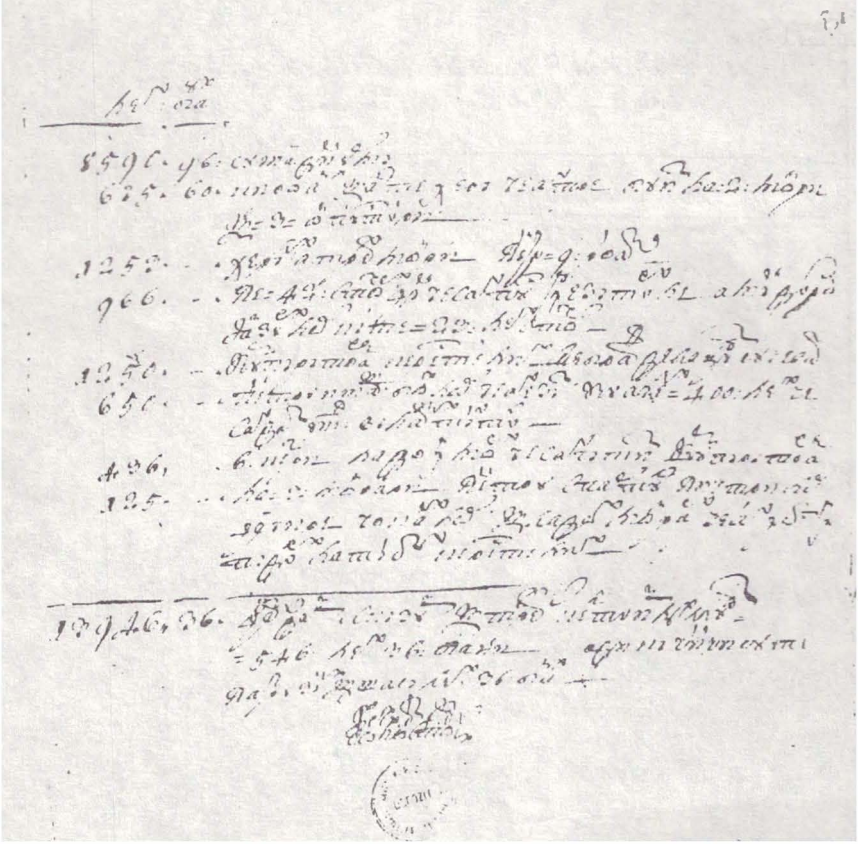

VASILE NOVAC

Noi dovezi ale prieteniei Al. G. Golescu – V. Alecsandri

Gheorghe Al.G. Golescu a oferit Fundației Brătianu patru scrisori ale poetului de la Mircești, adresate tatălui său, Alexandru Golescu, ce aduc dovezi noi despre prietenia și colaborarea celor două personalități ale istoriei noastre moderne. Ele se află, astăzi, în Colecțiile speciale ale Bibliotecii Naționale.

Colaborarea politică între Vasile Alecsandri și Al.G. Golescu a început, la Paris, în anii 1837-1838, când plănuiau, cu emigrația polonă ca, ajutați de Franța și Anglia, să insurecționeze cele două popoare împotriva imperiilor țarist și habsburgic pentru a obține unitatea și independența României, precum și independența Poloniei[1]

Fondator alături de Dumitru Brătianu și Ion Ghica, la 20 august 1839, a *Societății pentru învățătura poporului român*. Al.G. Golescu va fi bucuros că, printre moldovenii care aderează la această societate, să-l fi întâlnit și pe Vasile Alecsandri[2].

Relațiile amicale dintre Vasile Alescandri și Al.G. Golescu, începute în deceniul al IV-lea al secolului trecut, se vor fi consolidat în anii 1840-1848, prin colaborarea în cadrul societății culturale ce vizau unitatea națională, și, mai ales, în timpul Revoluției române din anii 1848-1849.

Un moment de vârf al acestei colaborări îl constituie misiunea lui Alexandru G. Golescu, la Paris, din a doua jumătate a anului 1849. Acest moment important este evocat de amândoi.

Al.G. Golescu a contracarat propaganda unei părți din presa franceză care defăima revoluția română, a atras de partea sa presa democrată, dar dacă ar fi avut bani, ar fi putut folosi și presa reacționară. În această acțiune, a fost mult susținut de Baligot D. Beyne și de Vasile Alecsandri, care a scris mai mult decât el în presa pariziană:

> "La articolii de gazete am fost ajutat de Vasile Alecsandri, carele a scris prin gazete de zece ori mai mult decât puteam să scriu eu"[3]

La rândul său, Vasile Alecsandri declara filoromânului Ubicini:

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

"Timp de cîci luni de zile, Golescu și cu mine... ne făcurăm avocații cauzei moldo-valahe, prin grai și prin scris. Apartamentul meu se transformase într-un birou de redacție, de unde porneau zilnic un mare număr de articole care-și găseau loc în gazete"[4].

Când Alexandru G. Golescu se afla la Frankfurt, spre a se sfătui cu Ion Maiorescu pentru a elabora o serie de memorii în privința Principatelor, ruga pe Catinca Rosetti, viitoarea sa cumnată, să adreseze scrisorile lor "în plic dublu, la Paris, la Alecsandri, rue du Helder nr. 2"[5]

După plecarea lui Vasile Alecsandri din capitala Franței, ei vor continua să corespondeze și să-și trimită salutări. Din păcate, mare parte din aceste epistole s-au pierdut sau n-au fost descoperite. La 26 iulie 1849, scriind lui Ion Ghica, cu care întreține o corespondență politică destul de regulată, îl ruga să le transmită lui Negri și Alecsandri că le va trimite ceva "prin viitorul curier" Într-adevăr, la 7 august 1849, Al.G. Golescu îi cerea lui Ghica să-i facă plăcerea "de a remite scrisoarea alăturată lui Alecsandri"[7] Se știe că Alexandru G. Golescu fusese trimis, în 1850, la Viena, puntru a se întâlni cu toți deputații români din Transilvania, Banat și Ungaria, care se găseau, cu Avram Iancu și Axente Sever, în capitala habsburgică, pentru a face o "asociație mare între toți românii"[8] În capitala austriacă, Golescu a sfătuit pe Iancu, Axente și Balint" să nu primească decorații rusești"[9]

Nicolae Bălcescu n-a fost mulțumit de activitatea desfășurată de Al.G. Golescu în Austria, exprimându-și temerea că, în loc "ca să roșească pe românii din partea locului... pe dânsul l-au prefăcutără din negru în negru-galben. E cam moale și fără îndrăzneală"[10] – conchidea amicul său. La 16 octombrie 1850, când Al.G. Golescu nu sosise la Paris, N. Bălcescu îl acuza, că s-a purtat moale, că n-a cutezat să meargă în Transilvania, pe când Ion C. Brătianu sta de două luni la Sibiu, "făcând propagandă, având relații în țară" Regretând că aceasta îi va aduce scăderea prestigiului în ochii revoluționarilor, Bălcescu îl eticheta de "moale, negru și fricos"[11]

Al.G. Golescu ajuns la Viena, se grăbește să scrie prietenului său Alecsandri, la 17 aprilie 1850. Din această epistolă aflăm multe lucruri despre Golescu și misiunea sa, ca și despre raporturile sale de amiciție cu Vasile Alecsandri și Costache Negri.

Mai întâi, Alexandru G. Golescu declară:

"Nu mai sunt cum m-ai cunoscut, pe timpul neînțelegerilor noastre; retragerea la Fontenay, în viața meditativă pe băncile vechii Sorbone,toate acestea trebuiau să aibă un sfârșit, căci la ce bun izolarea și meditația, dacă acestea nu ar servi ca să-ți scufunzi sufletul în splendorile eterne ale adevărului?"[12].

Neînțelegerile "noastre" la care se referea Al.G. Golescu, sunt nu cu Alecsandri, ci cele ale întregii emigrații române, ceea ce l-a determinat să

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

predea lui Ştefan Golescu postul de agent al proscrişilor români din Paris, fără a se retrage din viaţa activă. Iată cum explica el, la 17 februarie 1849, lui Ion Ghica, această atitudine a sa:

> "În ceea ce mă priveşte, eu sunt atât de dezgustat de tot ceea ce se petrece între noi, că am luat hotărârea de a nu mă mai amesteca în nimic. Voi ceilalţi care sunteţi acolo, puteţi face mult bine prin relaţiile voastre cu turcii, veţi fi deci vinovaţi de a nu continua să lucraţi, chiar presupunând că nu veţi reuşi să vă faceţi înţeleşi. Eu de asemenea, dacă voi reuşi să mă hrănesc la Paris, voi continua să acţionez ca un simplu particular pe lângă jurnale şi prin note comunicate nu oficial (altfel spus în numele emigraţiei organizate), pe lângă persoanele cele mai influente de aci"[13].

Al.G. Golescu îşi justifică schimbarea de atitudine, nu prin firea sa dinamică sau poate prin insistenţele lui N. Bălcescu, ci prin nostalgia mai vechilor schimbări şi discuţii cu Alecsandri:

> "Îţi aminteşti tu faimoasele noastre plimbări pe bulevarde şi discuţiile aprinse asupra puterii ideii ridicate la înălţimea unei religii? Iată unde trebuie să ajungă orice adevărate meditaţii, fără de care ea nu este decât un lux al spiritului, un lucru steril"[14].

În continuare, se scuză că n-a avut starea sufletească necesară să răspundă lui Costache Negri, iar, pe urmă, au venit pregătirile de drum:

> "Am plecat deci fără să pot, pentru mulţumirea inimii, nici să răspund încântătoarei scrisori a bunului nostru Negri, nici să-ţi trimit ţie cuvinte şi un semn de amiciţie"[15].

Abia după aceea, Al.G. Golescu trece la obiectivul cel mai important al scrisorii – nevoia urgentă de 50 de ducaţi. Golescu îi atrage atenţia amicului său, viitorul creditor, că, deşi într-o foaie vieneză e trecut "rentier de la Bucureşti", foaia nu ştie că în "afara unor moşteniri de la rude îndepărtate, rentele nu se aplică decât la 200 de ducaţi pe an, ceea ce este deajuns pentru a-mi câştiga existenţa, nu pentru a-mi îngădui să mă transport, în timpul acestor trei luni (aprilie, mai şi iunie) la Viena, Berlin, Dresda, München, Hanovra, Stuttgart etc, etc."[16]. Al.G. Golescu, mai în glumă, mai în serios, îi atrage atenţia că nu prea este solvabil, dar că banii vor fi utili şi cauzei:

> "Aşi putea adăuga ca un nou gaj, că, în doi ani, voi fi la minister sau la spânzurătoare, numai dacă nu voi deveni papă, în care caz mă voi feri de a mă compromite cu una sau cu cealaltă. În orice caz, averea mea va fi la această dată sau măritată sau lichidată şi în consecinţă creditorii mei vor intra în drepturile lor. Este clar?
>
> Încrezător îţi reînoiesc rugămintea mea şi dorm liniştit, aşteptând 50 de care am nevoie numaidecât. Trimiţându-i îmi vei face mie şi cauzei un mare

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

serviciu[17] Nu am cerut bani lui Negri pentru această afacere, deoarece îl cred într-o stare mai proastă decât a ta"

Se adresează însă amândoura, să vină, dacă vor putea, "la Viena, unde voi fi foarte mulțumit să întâlnesc pe unul din voi"[18]

Prima dintre cele patru scrisori expediate de Vasile Alecsandri lui Al.G. Golesu este datată: "Iași, aprilie 1850" Scrisă în limba franceză, ca și celelalte trei, epistola începe cu un aforism:

> "Viața este o farsă și lumea este o scenă, în care fiecare joacă un rol oarecare, mai mult sau mai puțin prost"

Formularea unor aforisme grave se datorește faptului că, după întoarcerea lui în țară, a devenit sceptic, deoarece după ceea ce a putut observa, "este dezgustat de toate lucrurile" Cu toate că "Glasul patriei răsună, încă, în auzul și în inima mea", V. Alecsandri se plânge:

> "Ce pot eu pentru ea! Ordinea lucrurilor nu s-a schimbat deloc pe aici, este la fel ca-n trecut... intrigi, farseori, mizerii și inerții. În Valahia idem"[19]

După această prezentare sumbră a situației social-economice și politico-morale din Principate, V Alecsandri trece la obiectul cel mai important al solicitării prietenului său, nu în spiritul vesel, cum a fost taxat exagerat de mult poetul de la Mircești, ci făcând haz de necaz, ca tot românul:

> "Tu mi-ai cerut 50 galbeni. Bine! Eu îți răspund că 50, scăzând 20, rămân 30. Deci numai 30 îți trimit post-restant, la Viena, și nici un ban în plus, dintr-o rațiune foarte simplă aceea că cea mai frumoasă fiică a lumii nu poate da decât ceea ce are... iar eu sunt obligat să acționez ca ea, căci tot ceea ce posed sunt 30 de galbeni."

Regretând că nu poate acoperi toate cheltuielile prietenului său, Alecsandri e mulțumit dacă se vor satisface pe jumătate și încheie în felul următor:

> "În credința aceasta, eu te sarut călduros pe amândoi obrajii si-ți mulțumesc de a te fi gândit la mine și de a mă fi preferat în legătură cu serviciul pe care mi l-ai cerut. Este inutil să adaug că regret infinit de a nu fi dispus decât de o parte a sumei...
>
> Adevărul este că, neavând decât 30 de galbeni, nu ți-am trimis decât 30...
>
> Drum bun dragă prietene și noroc bun!
>
> Cu totul al tău, V.A."[20]

Scrisoarea la care ne-am referit mai sus demonstrează, o dată în plus, cunoscuta sărăcie a emigrației române. Negăsind bani pentru misiunea din Austria, a solicitat, din țară, vechiului amic și colaborator din capitala Franței.

A doua scrisoare trimisă de Vasile Alecsandri lui Al.G. Golescu pornește tot din Iași, în martie 1851 Este o dovadă a colaborării celor doi prieteni "la

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

onoarea şi gloria patriei", după expresia autorului. La propunerea de a se pregăti o ediţie în limba franceză a unor poezii populare româneşti, V. Alecsandri acceptă cu plăcere, cu mulţumire, cu satisfacţie şi cu entuziasm:

> "Primesc cu plăcere propunerea d. Dumesnil-Michelet şi, din acest moment chiar, încep lucrul pentru a ordona notele mele asupra poeziei populare şi pentru a completa colecţiunea de cântece româneşti. Tu eşti un brav prieten, gândindu-te la mine cu această nouă ocazie. Eu voi fi întotdeauna foarte fericit de a contribui, cu toate mijloacele mele, la onoarea şi la gloria patriei noastre"[21].

Această lucrare, menită, în concepţia lui Al.G. Golescu, să facă propaganda cauzei româneşti prin demonstrarea geniului creator al poporului român, îl face pe Alecsandri să promită că va veni la Paris, în luna mai, "încărcat cu manuscrise destinate d. Dumesnil-Michelet"[22].

Pentru a grăbi lucrarea şi a i se uşura lucrul, îl roagă să-i solicite lui C.A. Rosetti lista "baladelor pe care le are deja traduse", promiţând încă o dată că, pentru rest se "însărcinează cu plăcere"[23] Scrisoarea se termină cu promisiunea că, la sosirea poetului la Paris, îi va aduce el însuşi lui Golescu lucrările cerute[24]

A doua categorie de scrisori, cuprinzând două epistole din 1869, prezintă două cereri de natură mai mult personală. Alecsandri solicită ministrului Al.G. Golescu să-l ajute în soluţionarea unor chestiuni care prezintă şi un grad mare de interes personal, de care, însă, este convins că sunt corecte, că nu cere amicului său, în spiritul legalităţii şi echităţii, decât repararea unor nedreptăţi.

Scrisoarea din 14 februarie 1869 îi atrage atenţia că a trimis ministrului Lucrărilor publice o petiţie privind staţia căii ferate, ce fusese fixată la Mircesti, "şi care, pe neaşteptate, a fost transferată în vecinătatea mea, la Hălăuceşti", prin intervenţia a doi greci: Costică Suţu şi prinţul Moruzi. Considerând acest fapt un abuz, a adresat o suplică guvernului, expediind şi una din partea locuitorilor "din vecinătate" şi roagă să le dea "întreaga atenţie, în cazul când prinţul D. Ghica le va supune hotărârii consiliului"[25] Scrisoarea se încheie cu convingerea "că sunt în dreptul meu şi-s apărător al intereselor mele şi ale întregii populaţii"[26]. Dacă în prima scrisoare semna: "V.A.", în a doua "V. Alexandri", de data aceasta a optat pentru "V. Alecsandri"[27]

În ultima epistolă, denumită de poet: scrisorică, V. Alecsandri solicita, din Galaţi, la 20 septembrie 1869, amicului său, să ia sub înalta sa protecţie "pe directorul actual al Domeniului Galaţi, domnul Metz, care merită în toate privinţele să ocupe postul său, cât mai mult timp posibil"[28] şi care este ameninţat să-l piardă, datorită unor "persoane binevoitoare", ce caută să-l prezinte într-o lumină nefavorabilă, pentru a-l înlocui. Îl mai roagă să-i acorde un

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

concediu de odihnă, pentru a-şi rezolva nişte afaceri familiale, în Moldova de Sus[29].

Scrisorile pe care le-am prezentat mai sus aduc noi informaţii privitoare la colaborarea celor doi ctitori ai României moderne, la lupta lor pentru unitate şi independenţă naţională, dar şi la cunoaşterea de către Europa – şi, în special, de către francofoni – a geniului creator al poporului român.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Note

1. Bodea, Cornelia, *Lupta românilor pentru unitatea națională*, București, Ed. Academiei, 1967, p. 12 și urm.
2. *Ibidem*, p. 25.
3. Fotino, George, *Din vremea Renașterii naționale a Țării Românești. Boierii Golești*, București, 1939, tom II, p. 270.
4. V. Dumitru, *Diplomații Unirii*, București, Ed. Academiei, 1979, p. 51 și Cardaș, C., în "Floarea soarelui", an VI, iulie-decembrie 1928, p. 27.
5. *Biblioteca Academiei Române. Scrisoarea lui Alexandru G. Golescu către Catinca R. Golescu (n. Rosetti)*, S 61(1)/CCXXIV.
6. *Ibidem*, *Scrisoarea lui Alexandru G. Golescu către Ion Ghica*, S 26(14)/DXCV.
7. *Ibidem*, S 26(15)/DCXV.
8. Bălcescu, N., *Opere*, IV, *Corespondență. Scrisori. Memorii. Adrese. Documente. Note și Materiale*, ed. critică de G. Zane, București, Ed. Acad., 1964, p. 274.
9. *Ibidem*, p. 216.
10. *Ibidem*, p. 323.
11. *Ibidem*, p. 337.
12. *Scrisori către Vasile Alecsandri*, ediție îngrijită, prefață, note, traduceri de Marta Anineanu, București, Ed. Minerva, 1978, p. 218.
13. *Bibl. Acad. Rom., Fond Ion Ghica*, S 26(2)/DCXV.
14. *Scrisori către Vasile Alecsandri*, ediție îngrijită, prefață, note, traduceri de Marta Anineanu, București, Ed. Minerva, 1978, p. 218.
15. *Ibidem*.
16. *Ibidem*.
17. *Ibidem*, p. 221.
18. *Ibidem*.
19. *Biblioteca Națională. Fond Saint George. Scrisoarea lui Vasile Alecsandri către Alexandru G. Golescu*, aprilie 1850.
20. *Ibidem*.
21. *Ibidem*, martie 1851.
22. *Ibidem*.
23. *Ibidem*.
24. *Ibidem*.
25. *Ibidem*, 14 februarie 1869.
26. *Ibidem*.
27. *Ibidem*.
28. *Ibidem*, 20 septembrie 1869.
29. *Ibidem*.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Nouvelles preuves de l'amitié Al. G. Golescu – V. Alecsandri

L'auteur présente par l'analyse quatre lettres de V Alecsandri à Al.G. Golescu, des nouvelles preuves de la collaboration politique et amicale des deux fondateurs de la Roumanie moderne, dans leur lutte pour l'unité et l'indépendence nationale, et la préoccupation commune pour la connaissance de la génie du peuple roumain dans l'Europe.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

L. IANOVCIC

Ion Ionescu dela Brad și meteorologia agricolă în România

În anul 1764, în cadrul lecțiilor de fizică de la Academia Domnească din Iași, Nichifor Theotokis preda cunoștințe despre termometru, despre atmosferă, despre barometru și despre aparatul de măsurat umezeala din aer, dar nu știm dacă dispunea de aceste instrumente de măsură (Șt. Bârsănescu, 1962).

Informații cu privire la preocupări de meteorologie instrumentală pe teritoriul Moldovei prin anii 1839-1840 avem de la principele N. Suțu, care, în anul 1849, publica în "Note statistice asupra Moldovei" rezultatele unor măsurători de temperatură, presiune atmosferică și vânt, însoțite de observații asupra nebulozității cu referire la condițiile de vegetație ale culturilor agricole (O. Berbecel, 1984). Primele măsurători instrumentale fuseseră, însă, efectuate ocazional în luna august a anului 1770, de un medic militar ce călătorea spre Kiev (Șt. C. Hepites, 1886).

Perioada anilor 1859-1883, cu toate evenimentele istorice care au marcat etape importante în dezvoltarea României, a fost însoțită și de o continuă dezvoltare a vieții științifice și economice. Bazată, în principal, pe exploatarea potențialului economic de producție vegetală, societatea devine tot mai conștientă de necesitatea cunoașterii resurselor determinate de evoluția vremii.

Odată cu realizarea Unirii Principatelor, constatăm apariția unui interes oficial pentru activarea unor puncte de urmărire a vremii pe întregul teritoriu al țării în legătură cu starea de sănătate a populației și cu perspectivele de recoltă agricolă. În acest scop, ministrul de interne ION GHICA încerca să impună printre obligațiile referenților statistici județeni efectuarea unor observații meteorologice zilnice, conform unor reguli unitare, în capitalele de județ. O parte a acestor observații a fost publicată în "Analele statistice" din anii 1863-1864. Tentativa sa se baza și pe faptul că în țările europene funcționau de mai multe decenii rețele de stații meteorologice, iar Comisia europeană a Dunării înființa o asemenea stație la Sulina. Datele acesteia erau colectate, însă, de Institutul Meteorologic de la Viena. Tot atunci, în "Monitorul medical", sunt publicate informații meteorologice pentru București, rezultate din observațiile efectuate de A. Lessman, care a lucrat sub îndrumarea doctorului Davila (Gh. Bâzâc, 1985).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

În aceeași perioadă, un bun prieten al lui Ion Ghica publica un îndrumar cu titlul "Calendarul bunului cultivator", care, în ediția a III-a, din anul 1861, este completat cu elemente de meteorologie. Elev al unei Ferme model de la Rovil, ION IONESCU, cel ce avea să se retragă mai târziu la moșia BRADU de pe malul Siretului, care îi va particulariza și numele, își consacră eforturile unei activități agronomice de excepție.

Dar nici meteorologia nu poate face abstracție de aportul său la istoria propagării acestei științe în România, în strânsă corelație cu activitatea agricolă. După mai mulți ani petrecuți în zona mediteraneană, unde a administrat cu rezultate notabile procese de producție agricolă, având ocazia să constate și să compare influențe ale factorilor de vreme asupra potențialului productiv al plantelor și în alte zone geografice, în anul 1869 el predă la Școala Normală din București un curs de agricultură viitorilor învățători ai școlilor sătești.

Este deosebit de interesant și semnificativ faptul că primele trei capitole ale acestui curs au fost dedicate meteorologiei și legăturii acesteia cu evoluția anuală a plantelor. În primul capitol, METEOROLOGIA este privită sub aspectul relațiilor PLANTĂ-ATMOSFERĂ, în cel de al doilea este prezentată CLIMATOLOGIA ca totalitate complexă a condițiilor meteorologice, de a căror înrâurire favorabilă sau contrarie depinde succesul recoltelor sau pierderea lor, iar în al treilea capitol este pusă în discuție METEOROGNOSIA ca știință ce ar putea asigura cunoașterea "vremii ce va să fie, măcar de azi pe mâine, fiindcă toate lucrările [agricole] depind de vreme" (I. Ionescu, 1870).

În anul următor (1870), cursul este tipărit sub titlul "Lecțiuni elementarii de agricultură" spre a sta la dispoziția studenților, dar și a elevilor școlii particulare de agricultură pe care o înființează Ion Ionescu de la Brad, dorind a ajuta la îmbunătățirea culturii țăranilor. În Regulamentul acestei școli putem citi:

> "**Art. 16.** Directorele dă la zilele și orele indicate în tabela generală a învățământului esplicațiuni care cuprindu toate materiele agricole. Cartea intitulată «Lecțiuni elementarii de agricultură» făcută de directorulu la școala normală primaria din Bucuresci este dată eleviloru pentru a-i înlesni în această învățătură"(I. Ionescu, 1870).

Este evidentă legătura dintre apariția acestei cărți și înființarea în scopuri didactice în anul 1871 a unei stații meteorologice la școala de agricultură de la Ferestreu (Herăstrău), aflată sub direcția lui P.S. Aurelian. Această stație va funcționa până când va fi preluată de Observatorul meteorologic în anul 1884, iar după mutarea peste câțiva ani a acestuia pe dealul Filaretului, își va continua din nou activitatea de sine-stătător.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

După tentativa ministrului Ion Ghica din anul 1859, înființarea în urmă cu 110 ani a Institutului Meteorologic al României, sub direcția lui Șt. C. Hepites, s-a datorat în mod decisiv inițiativei lui ION CÂMPINEANU, aflat la cârma MINISTERULUI AGRICULTURII, COMERȚULUI, INDUSTRIEI și DOMENIILOR.

La succesul acestei importante inițiative științifice a contribuit într-o măsură apreciabilă și activitatea neobosită a agronomului ION IONESCU DELA BRAD, personalitate care, în perioada premergătoare, așa cum am văzut, ducea o activitate de răspândire a cunoștințelor de meteorologie în rândul cadrelor didactice de la sate, ai agricultorilor și, desigur, ai factorilor de decizie din tânărul stat român, așa cum o dovedește ca inspector în Ministerul Agriculturii, membru al Academiei, autor de manuale și, nu în ultimul rând, practician apropiat de nevoile și eforturile truditorilor de pe ogor. El și-a adus, în acest fel, contribuția la răspândirea cunoștințelor de meteorologie, la demonstrarea necesității unui serviciu meteorologic capabil să sprijine agricultura și cercetarea agricolă pentru propășirea întregii națiuni.

În sprijinul acestei afirmații vine chiar legătura de prietenie ce a existat între Ion Ionescu dela Brad și Ion Ghica, atestată de corespondența acestora pe parcursul mai multor ani.

Se poate afirma, așadar, că Ion Ionescu dela Brad este un precursor al meteorologiei și al agrometeorologiei ca domeniu științific cu aplicabilitate practică directă în ramura economică fundamentală pentru societate, care este agricultura.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Bibliografie

Aurelianu, P.S. — *Manualu de agricultura pentru scolele normale si scolele rurale*, Bucuresci, 1881

Berbecel, O. — *Agrometeorologie*, in vol. *Un secol de la infiintarea Serviciului Meteorologic al Romîniei*, Bucuresti, 1984

Bârsănescu, St. — *Academia Domnească din Iași 1714-1821*, Bucuresti, Ed. de stat didactică si pedagogica, 1962

Băzăc, Gh. — *Din istoria meteorologiei*, Bucuresti, Ed. Stiintifică si Enciclopedica, 1985

Hepites, St.C. — "Analele Institutului Meteorologic al României", Bucuresti, 1885

Ionescu, I. — *Calendar pentru bunul cultivator*. Ed. III, adăugită cu elemente de meteorologie, agronomie si mecanica agricolă, Bucuresci, 1879

Ionescu, I. — *Lectiuni elementarii de agricultură făcute la Școala Normală primaria din Bucuresci. 1861*. Bucuresci, 1870

Ionescu dela Brad, I. — *Școala particularia de la Bradu Regulamentul lucrărilor și al studiilor*, iulie 1870

Ionescu dela Brad, I. — *Îmbunătățirea culturei teranilor*, 1876

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

AL. ZUB

Henri Focillon şi Vasile Pârvan, călătorii sincrone în viaţa formelor

E un simplu truism a spune că orice demers în istoriografie echivalează cu un voiaj cronotopic, ca şi orice aventură adevărată în domeniul artei. Vechea erudiţie a făcut apel curent, până târziu, în secolul XIX, la resursele călătoriei, iar noţiunea de excurs e însă indispensabilă pentru a sugera astfel de abordări spaţio-temporale.

Historicus viator pare'o sintagmă potrivită pentru oricine se ocupă de un domeniu sau altul. Aşa a fost un N. Iorga, neobosit călător printre vestigii, aşa ne arată la rându-le V. Pârvan şi H. Focillon. Opera lor poate fi socotită ca o *viatica* tinzând să dezvăluie, prin istorie, prin artă, însuşi sensul creaţiei umane.

"Călătoria este o dramă", nota în alt secol un vestit iubitor de peisaje şi oameni noi, Marchizul de Custine[1]. Cu atât mai mult se arată a fi o dramă istoria (unii o socot chiar o "tragedie")[2], iar discursul asupra ei un bocet, un cântec funebru (thrinos), ca în reflecţiile rostite solemn de Pârvan[3]. Pentru contemporanul său Focillon, spirit luminos, cu o dispoziţie mereu solară, necrispată de presimţirea sfârşitului, călătoria printre forme e o sursă de continuă exaltare. Atitudinea lui e, de aceea, optimistă, spectacolul oferit de viaţa formelor, reconfortant. Din contra, navă solitară, lunecând – în poemul lui Carducci – prin ţipăt de pescăruşi pe apa învolburată[4], Pârvan îşi doreşte "nebunia sfântă a lui Platon" pentru a scăpa din "ghearele cinismului"[5]

O voinţă extraordinară îi sprijină efortul de a se mântui prin ascezã şi propensiune eroică. Un curs de *Istoria gândului liric în lumea mediteraneană* (1922) trebuia să devină, în acest spirit, o carte de reflecţie asupra marilor teme, între care forma era ilustrată de Michelangelo[6]

În pofida acestei deosebiri de atitudine, sesizabilă mai ales după marele război, Focillon şi Pârvan comportă analogii demne de semnalat. Un istoric al artelor şi un arheolog cu interes pentru filosofia istorei sunt prin excelenţă nişte călători în universul formelor. Amândoi s-au preocupat intens de forme, fiecare cu instrumentele lui. Ajunge să amintim că opera care l-a consacrat pe Pârvan ca filosof e *Idei şi forme istorice* (1920) şi că Focillon a devenit un reper în istoria artelor mai ales prin *Vie des formes* (1934).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Cele trei lustre care separă în timp scrierile amintite nu anulează sincronismul lor spirituală, nici caracterul sincron al demersurilor în cauză. Se va replica: "Nu sunt, în artă ca și în istorie, toate reductibile la forme?" Dacă observația poate părea întemeiată pentru domeniul a trei încă din secolul XIX, relecția istorică n-a pus în valoare conceptul respectiv decât târziu, iar Pârvan poate fi socotit ca unul dintre cei mai interesanți ca viziune asupra universului de forme și idei.

O asemenea coincidență de preocupări la niște contemporani cu interese intelectuale afine e cât se poate de firească. Arheologul era, de altfel, în epocă, strâns legat de arte, iar istoricul de artă (Em. Mâle, G. Millet, I. Grabar etc.) înțelegea să facă apel curent la datele arheologiei. A fi speculativ și concret totodată, aceasta e însușirea, aparent paradoxală, ce-i leagă pe Focillon și Pârvan, una ce poate justifica și abordarea de față.

Să spunem, mai întâi, că nu e vorba de simple afinități ideatice. Născuți la un an distanță, Focillon mai întâi (1881), Pârvan după, cei doi învățați și-au intersectat pașii după primul război mondial, manifestând reciproc o perfectă stimă în sfera profesiei și o caldă simpatie umană. Se vor fi văzut poate la Cluj, unde Focillon a venit să facă lecții în 1921, iar G. Oprescu – prieten comun – poate fi un element de legătură. Corespondența acestuia cu istoricul francez conține, de altminteri câteva asemenea referințe. Să le amintim, alături de altele, ca suport pentru analogiile sugerate de opera fiecăruia.

La 30 mai 1922, Secția Istorică propune ca Focillon să fie ales membru corespondent străin al Academiei, iar a doua zi Pârvan îl prezenta ca atare plenului[7] Un motiv în plus pentru învățatul francez să se apropie de arta și istoria românilor, să călătorească prin țară, să înnoade legături cu personalități de marcă: N. Iorga, G. Bals, I. Cantacuzino, pentru a nu-l mai aminti pe G. Oprescu. În 1924 a contribuit la înființarea unui Institut Francez de Înalte Studii în capitală, iar un an mai târziu se ocupa de expoziția de artă veche și modernă la Paris. În volumul publicat cu acea ocazie, subscria un luminos eseu despre arta și istoria noastră, care e în fond un portret spiritual. O fotografie din martie 1925 îl arată, împreună cu J. Cacopino și o seamă de studenți (I. Nistor, V Dumitrescu, G. Ștefan, P. Nicorescu ș.a.), la seminarul de istorie și epigrafie, alături de Pârvan[8]

Erau ocazii de a se apropia în spațiul profesiei, însă și ca oameni. Aceasta explică oarecum insistența lui Focillon de a-l "captura" pe Pârvan la Paris, de conivență cu Carcopino, convins că "atunci era momentul de a acționa, de a-l prinde, de a triumfa"[9] Și a fost în adevăr un triumf pentru savantul român. "Ajuns aici, se adresa acesta unui prieten, la 2 mai 1926, francezii mi-au făcut o primire cum n-am avut până acum nicăieri": comunicare la Académie des

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Inscriptions, cu o recepție în onoarea sa: numirea ca profesor agréé la Universitatea din Paris; lecție la Sorbona, cu distinși profesori și membri ai Institutului, banchet etc.[10]

Totul fusese concertat de Focillon, pe care Pârvan l-a și propus apoi, la 8 iunie 1926, ca membru al Academiei Române. De câțiva ani era corespondent.

> "Între timp, motiva raportorul, activitatea sa în interesul cauzei românești la Paris a fost așa de remarcabilă încât înscrierea printre membrii noștri onorari devine o îndatorire pentru noi. Împreună cu buni săi prieteni, Em. de Martonne și Jérome Carcopino, Focillon, care e spiritul conducător și la Institutul Francez de Studii Superioare, întemeiat în ultimii ani la București, e neobosit în promovarea intereselor noastre naționale, în ce privește arta și știința. De curând, insista Pârvan, el și-a luat asupră-și greaua sarcină a căutării posibilităților unei recuperări a comorii de documente și manuscrise românești rătăcite la Moscova"[11]

A fost ales, firește, raportul fiind subscris și de alți istorici, între care N. Iorga, I. Lupaș, Al. Lepădatu, G. Balș, primul și ultimul, istorici de artă la rândul lor.

Cunoscând cine făcuse propunerea, Focillon i-a mulțumit lui Pârvan personal[12], fără să poată bănui că în curând Parcele aveau să taie brusc firul vieții acestuia, confrate întru știință și ideal etic totodată.

Pasajul epistolar către Oprescu, în care Focillon fixa știrea, merită a fi reprodus aici, întrucât constituie mărturia cea mai elocventă a unei afinități spirituale:

> "Carcopino m'a dit la triste nouvelle et je ne sais si vous la connaissez déjà. Elle doit vous causer bien de chagrin, comme à nous tous, mais à vous surtout, fidèle et ancien ami de Pârvan. Une dépêche de Lambrino à sa femme, arrivée avant hier matin, annonce sa mort, dans une clinique de Bucarest, sans doute, après l'opération. Je ne sais rien de plus. Carco et moi, nous avons télégraphié à Bianu notre sympathie très affligée. Je n'oublie pas notre dernière entrevue à *Lutetia*, je me rappelle l'énergie de Pârvan, sa bonne grace amicale, et aussi son regard d'anxiété fixé sur la porte où devaient passer ses médecins. J'ai le sentiment que la Roumanie fait une perte immense. Avait-il eu le temps de former des hommes capables de le continuer?"[13]

Răspunsul îl găsea el însuși numaidecât în operă:

> "Mais cet homme supérieur qui s'en va laisse à ses amis un héritage, et non pas seulement un souvenir, mais des devoirs. Je sens que je penserai á lui en travaillant. Il nous aidera ainsi. C'était un rude constructeur de sa science, de son pays et de son temps"[14]

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Regăsim, în esență, aceeași atitudine în telegrama trimisă cu acel prilej:

> "Profondément affligé perte illustre savant Pârvan, envoie Académie douloureuses sympathies"[15]

Curând, avea să rostească și un panegeric la Comitetul Internațional pentru Litere și Arte din Geneva, alături de Elena Văcărescu și de președintele însuși, Jules Destrée[16] Căci, asemeni lui Pârvan, Focillon avea cultul prieteniei și a rămas fidel în sentimentele sale. Se vede aceasta și din evocarea comprehensivă, caldă, a altui român de ispravă, doctorul I. Cantacuzino, care l-a făcut să presupună "o anume poetică a spiritului"[17], poetică lesne sesizabilă și în cazul lui Pârvan. E vorba de *afinități elective*, desigur, afinități ce implică o gândire emoțională, în care arta și istoria fac cauză comună, completându-se reciproc, unificate de acea latură umană pe care Focillon știa să o aprecieze superlativ la maestrul său Gustave Geoffroy[18].

Ne-am îndepărtat poate de tema noastră insistând asupra afinităților dintre Focillon și Pârvan, afinități lesne deductibile din scrierile lor. Aceeași atitudine în fața obiectului de artă îi caracterizează, amândoi căutându-i intimitatea, dimensiunea enigmatică, mesajul ultim[19] Nu întâmplător Focillon a ținut să participe la volumul de omagiu *În memoria lui Vasile Pârvan* (1934) anume cu un eseu *Sur la notion de style*[20]. Știa bine că aceasta fusese una dintre preocupările constante ale istoricului dispărut prematur și că problema stilului în artă e o "cheie" pentru numeroase alte probleme.

Textul propus ca omagiu postum lui Pârvan ținea de un efort teoretizant asupra căruia autorul îl prevenise deja pe Oprescu, evocându-i geneza cărții sale *Vie des formes*, pentru a conchide că noțiunea de *formă* trebuie luată în accepția cea mai lungă, mai aptă să explice nu numai arta, dar și istoria, viața însăși[21] Căci formele "se mêlent à la vie, d'où elles viennent, traduisant dans l'éspace certains mouvements de la vie de l'esprit, que ne font que colorer la race, le milieu, le moment"[22] Stilul dimpotrivă, se poate detașa și adapta fără încetare la mediu. Dar ambele reclamă suport material:

> "Une forme sans support n'est pas forme, et le support est forme lui même"[23]

Pentru amândoi, noțiunea de stil rămâne esențială, *stilul* fiind absolut, în timp ce *un stil* e o variabilă[24] Stilul monumentelor întreprins de arheologia medievală, îndeosebi de Franz Cumont, dar și de istorici ai artei, precum Em. Mâle, Ch. Diehl, G. Millet etc., o dovedise deja. Nu numai artele pot fi concepute sub specia unui stil, dar și "la vie même de l'homme, dans la mesure où la vie individuelle et la vie historique sont formes", ne asigură Focillon[25]

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Forme sunt până la urmă toate, iar istoricul de artă și arheologul se vădesc [illegible] prin meseria lor pentru a le urmări, decela și pune în [illegible] *Ritmul istoric* e generator de *forme*, iar acestora le corespund, în concepția pârviană, "stiluri ritmice plastice" dominate fie de "ornamental", fie de "monumental", după cum rezultă din analizele întreprinse de arheolog[26] și de istoricul interesat a defini evoluțiile stilistice în zona carpato-danubiană[27]

> "Împrejurări speciale de geografie umană – conchidea Pârvan – au determinat aici o cultură eclectică, sintetică. Această cultură se înfățișează din adâncul timpurilor și până azi ca ceva specific în întreg răsăritul european, atât etnografic cât și artistic. Precum avem o artă specific siciliană, compusă din elemente bizantine, arabe și italice, precum avem o sinteză artistică a Italiei de nord, tot așa avem o artă românească pregnant caracteristică, sintetizând italienismul cu slavismul și bizantinismul"[28]

Punctul de vedere exclusiv oriental susținut de unii, ca și cel exclusiv occidental afirmat de alții se cuveneau supuse criticii, potrivit cu starea de fapt de pe "pământul daco-roman"[29]

Studiul operei aplicative a lui Pârvan, de la *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman* (1911), care i-au pregătit intrarea la Academia Română, până la *Getica* și la postuma *Dacia: an outline of the early civilizations of Carpatho-Danubian Countries* (1928), e departe de a se fi încheiat, ca și studiul implicațiilor ei teoretice. Pe un plan mai larg, între ciclul de lecții făcute la Vălenii de Munte (*Civilizații italice*, 1912) și conferințele despre *Spiritul italic* (1926), *Leonardo da Vinci* și *Michelangelo* (1927), care îi încheie oarecum activitatea publică, se înscriu eforturi constante de a sistematiza experiențe, fapte de istorie și de artă a căror fenomenologie necesită încă multe demersuri analitice. Dependența lui de unele surse germane (Henry Thode, J. Burckhard, G. Voigt, Karl Neumann etc.) a fost deja pusă în lumină, ca și excesul interpretativ din unele texte[30]. Nu e locul să insistăm. Spre deosebire de Focillon, care se plasa în continuitatea unei tradiții ce impunea în istoria artelor, acum beneficiind masiv și de aportul arheologiei, cu disciplinele ei conexe, Pârvan defrișa un teren încă nelucrat, explorând în același timp câmpul faptelor și căutând a le sistematiza în structuri coerente, semnificative. Istoric al antichității, cu interese clare și pentru alte epoci, năzuind totodată spre zona artelor, el făcea operă de pionierat, știind bine că nu va putea oferi lumii măsura întreagă a personalității sale[31]

Cugetările lui în sfera artei sunt fulgurații ale unui spirit disponibil pentru zborul înalt în lumea ideilor, însă care nu ajunge la suprema împlinire, fiind mereu sabotat de "istorie" și de vicisitudinile unei vieți de om chinuit de agre-

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

siunile mediului și de propriile neliniști. Focillon, din contra, se arată un sp. egal cu sine, mai luminos, pe care împrejurările îl servesc destul de bine pentru a-l feri de traume și angoase. Fiecare din ei constituie un univers a cărui explorare sistematică ar necesita multe precauții de informare, metodă, analiză.

Să semnalăm totuși, în treacăt, câteva elemente comune, acelea care după opinia noastră au marcat domeniile respective și constituie o moștenire prețioasă pentru urmași. Este de observat, mai întâi, că la începutul secolului XX, când se plasează debutul celor doi savanți, arheologia și istoria artelor erau destul de slab reprezentate la noi[32]. Tradiția lui A. Odobescu, un cumulard prestigios al ambelor discipline, n-a rodit imediat și pe măsură[33] Nici pe tărâm european ele nu erau încă destul de bine trasate, mai ales pentru partea veche. O anume contaminare neokantiană (H. Rikert) și neohegeliană (Bruno Bauer) l-a făcut să conceapă o sinteză personală, marcată de scepticism și de ideea "spiritului absolut" Pentru el ca și pentru alți gânditori, arta rămânea un domeniu legat indisolubil de istoria societății umane, pe care o și reflectă în bună parte[34]. S-a putut vedea acest lucru în contribuțiile lui de protoistorie și istorie veche, ca și în unele reflecții asupra evului mediu[35] Istoria în ansamblu comportă, sub unghiul artei, un *ritm ornamental* exprimând înflorirea vieții și un *ritm monumental*, sesizabil în artele plastice, poezie, muzică[36].

Sceptic relativ la putința de a comunica marea iluminare a creatorului[37], Pârvan recunoștea în artă, ca și Focillon, o modalitate supremă de împlinire, un simbol al creației durabile[38] Însușirea de a observa formele, de a căuta sensuri, dincolo de aparențe, îi caracterizează pe amândoi. Legături secrete pun în comunicație aceste spirite, indiferent de temele abordate. Ceea ce Focillon scria pe un plan mai larg pare a defini și raporturile sale cu Pârvan:

> "Dans le cours de l'histoire, il y a des périodes où les hommes pensent en même temps les mêmes formes. L'influence n'est alors que le moyen des affinités, si l'on peut dire qu'elle ne s'exerce pas en dehors de ces dernières"[39].

Ca și Pârvan, învățatul francez vede în istorie "une étude des relations qui, diverses selon le temps et les lieux, s'établissent entre les faits, les idées et les formes"[40] Aceasta nu vrea să spună că forma e fără raport cu materia.

> "De même que chaque matière a sa vocation formelle, chaque forme a sa vocation matérielle, déjà esquisée dans sa vie intérieure"[41].

Opera de artă e, deci, *formă*, adică măsură și interpretare a spațiului, totodată însă și *conținut*, *sens*, *semnificație*[42] După Focillon, "la conscience humaine tend toujours à un langage et même à un style. Prendre conscience,

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

c'est prendre forme" Vocația spiritului e, în definitiv, aceea de a se descrie constant pe sine[43], iar rostul istoriei nu e altul decât să reînnoiască mereu sinteza spirituală[44]. Sub acest unghi, acordul dintre cei doi savanți pare deplin. Ambii gândesc istoria în termeni de *ritmuri* și *ondulații*, de *stil* și *formă*, categorii ce coexistă și în artă ca o chintesență a istoriei însăși.

> "Tous les arts peuvent être conçus sous l'espèce d'un style et jusqu'à la vie historique sont *formes*", spune Focillon[45].

Fiecare individ, fiecare generație trăiește *formele trecutului* după nevoile proprii, iar istoricul e chemat să identifice schimbările produse[46].

Pârvan nu gândea altfel când descoperea în artă o istorie a spiritului uman desfășurată în forme. Studiul formelor devenea la amândoi, în cele din urmă, un discurs asupra ideilor în dinamica lor definitorie pentru condiția umană. Căci "l'homme n'est pas scellé dans une définition éternelle, il est ouvert aux échanges et aux accords"[47], conchidea Focillon. Ca și Pârvan, el era atent la supraviețuiri și anticipări, la încetineli și cutezanțe, la interferența continuă de factori, la metamorfozele produse neîncetat în lumea formelor[48]. O lume fascinantă și mereu deschisă altei abordări.

> "L'histoire des formes ne se dessine pas par une ligne unique et ascendente. Un style prend fin, un autre naît à la vie. L'homme est contraint de recommencer les mêmes recherches et c'est le même homme, j'entends la constance et l'identité de l'esprit humain, qui les recommence"[49], insista Focillon, atent nu mai puțin la miturile ce se nasc din starea cunoștințelor noastre sau din însăși experiența formelor[50]

E o temă demnă de interes, căci fiecare comunitate aspiră să devină o familie spirituală și de aceea preferă anumite forme, iar dinamica stilurilor sale e diferită în raport cu alte comunități[51].

Totul îndrumă în acest domeniu, spre o "arheologie" a formelor, capabilă să propună lecturi în filigran și restituții coerente[52] Un univers și o umanitate se relevă din studiul lor[53] Această istorie a formelor trimite în același timp spre *ideile* și *sensibilitățile* din care ea se nutrește și nu mai puțin spre materie, unelte, mâinile creatorului. O lume aparte care ne evocă "le cadre abstrait de la géometrie", însă și concretul lucrurilor[54] E o istorie ce descrie omul însuși, din a cărui nesfârșită diversitate se naște discursul asupra duratei. Aspectul formal și conținutul spiritual se armonizează într-o relație dialectică[55] Dacă însă forma e absolută, conținutul rămâne mereu interpretabil, ceea ce determină ca studiul acestuia să fie inepuizabil. De unde tendința lui Pârvan spre idei generale, capabile să integreze mai bine realitatea[56] Pentru el, "opera istorică e o armonie de proporții și funcțiuni abstract evolutive", pe când "opera de artă e o armonizare de proporții și funcțiuni concret spațiale"[57]

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Funcțiunile evolutive implică desigur conceptul de timp, esențial pentru definirea sistemului de gândire pârvanian, același *grosso modo* cu viziunea istorică a lui Focillon.

O dată în plus trebuie să sesizăm concordanța de fond între cei doi, alimentată pe de o parte de însușirile lor intelectuale și morale, iar pe de alta e tendința clară a epocii de a redefini statutul istoriei ca disciplină. "*Sinteza istorică*", prin care H. Berr definea cu un deceniu mai înainte această tendință[58], nu e decât una din sintagmele menite să o exprime, opunându-se istoriei tradiționale, istorizante[59]. În sensul sintezei s-au manifestat, pe tărâmul istoriei ca atare sau în studiul artelor, Pârvan și Focillon, ale căror inițiative ne apar convergente și sincrone. Amândoi sunt preocupați să distingă sensul devenirii, silindu-se a transcende imediatul pentru a descoperi esențe. Dincolo de "faptele brute", istoria le dezvăluie *forme* și *conținuturi* ce trimit la o realitate unică, invizibilă, care e *viața umană*[60]. Acest bun suprem e marea temă ce se degajă din opera lor, temă pe care mai toți istoricii importanți din epcă (J. Huizinga, Arthur Lovejoy, N. Iorga etc.) au antamat-o în diverse modalități. Huizinga mărturisea, de altfel, în prefața la *The Waning of the Middle Age* (1919), perfect consonant cu distinșii săi contemporani:

> "Forme de viață și de gândire, iată ce am căutat să descriu aici. Sesizarea conținutului esențial care a sălășluit în acele forme va deveni oare vreodată obiectul cercetării istorice?"[61]

Dar era deja, din moment ce Pârvan subscria concomitent un eseu despre *Ideile fundamentale ale culturii sociale contemporane*[62], iar Focillon volumul *Technique et sentiment* (1919), în timp ce Lovejoy conceptualiza chiar o *Istorie a ideilor*, pentru a ajunge mai târziu la *The great chain of Being* (1936). "Noii istorici" există deja[63]. Ei se ocupă de idei, sentimente, stări de spirit, căutând a transgresa imediatul factologic în direcția sintezei, a studiului formelor generatoare de "istorie" *lato sensu*. "Viața cuvintelor", în expresia lui Arsène Darmesteter, citată de Focillon[64], și *Viața formelor* din palmaresul acestuia se îngemănează în noul discurs, a cărui emergență se cade a lua în seamă și aportul pârvanian[65].

Este un aport care, ca și cel datorat în istoriografie lui Focillon, ar merita să fie urmărit mai sistematic. N-am putut decât schița, aici, câteva puncte de apropiere, îndeosebi cele relative la chestiunea formelor, puncte care, adâncite, ar îndruma studiul analogic spre o morfologie a culturii. Deosebirile nu sunt însă mai puțin demne de interes. În tot cazul, e semnificativă ezitarea lui Focillon între a scrie "quelque chose historique" pentru omagiul lui Pârvan[66] și amintitul studiu despre stil, care în esență nu e decât un fragment din *Vie des formes*. Această "colaborare" postumă prelungește inițiativele pe

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

care cei doi istorici le-au avut în filosofia artei. Se poate vorbi de *călătorii sincrone în lumea formelor*, întreprinse de spirite afine[67], pentru care – ca în definiția rankeană – istoria e artă și știință totodată ("Kunst und Wissenschaft zugleich"). Călătorii fericite? Aproape sigur în cazul lui Focillon, spirit exuberant, căruia *formele* i se înfățișau ca un spectacol neistovit ce compensează oricâtă osteneală. Puțin probabil în cazul lui Pârvan, a cărui schiță de memorial despre Grecia îl arată sfâșiat de ireductibile aporii, totuși dispus, după cum s-a văzut, la marea aventură în *lumea formelor*. Vor fi primit, însă, amândoi acel îndemn rostit de Joachim du Bellay cu patru secole în urmă:

"Heureux qui, comme Ulysse, a fait un beau voyage."

Pentru istoricul francez, ca și pentru confratele român, îndemnul la călătorie venea, însă, mai cu seamă dinăuntru, motivat de exigențe epistemologice. Călătoriile întreprinse de ei în *viața formelor* constituie domenii unde se poate călători cu folos încă multă vreme.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Note

1. Marchizul de Custine, *Scrisori din Rusia*, Bucureşti, Humanitas, 1993, p. 5.
2. N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiul istoriei*, Bucureşti, 1944, p. 344.
3. V. Pârvan, *Scrieri*, Bucureşti, 1981, p. 495, 513, 514.
4. *Ibidem*, p. 542: "Passa, la nave mia. sola, trailpianto/Dagli Alcïon, per l'acqua procellosa." (G. Carducci).
5. Apud Al. Zub, *Vasile Pârvan, Biobibliografie*, Bucureşti, 1975, p. 133-134.
6. *Ibidem*, p. 133.
7. *Analele Academiei Române. Dezbateri*, LXII, 1921/22, p. 105 (infra: *AARD.*).
8. Al. Zub, *op.cit.*, hors texte.
9. *Lettres de Henri Focillon à Georges Oprescu*, publ. par Radu Ionesco, în *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Beaux Arts*, XXIX, 1992, p. 33 (infra: *Lettres...*).
10. V. Pârvan, *Corespondenţă şi acte*, Bucureşti, 1973, p. 430.
11. *AARD.*, LXVI, 1925/26, p. 149.
12. *Ibidem*, XLVII, 1926/27, p. 13.
13. *Lettres...*, p. 42: scrisoare din 29 iunie 1927.
14. *Ibidem*, p. 43.
15. *AARD.*, XLVIII, 1927/28, p. 5.
16. *Universul*, Bucureşti, XLV, 1927, nr. 160 (6.VIII), p. 5.
17. H. Focillon, *Jean Cantacuzène*, în *L'Europe Orientale*, VI, 1936, 1-2, p. 7.
18. Idem, *Technique et sentiment. Études sur l'art moderne*, Paris, 1919, p. I-II.
19. Cf. Maria-Ana Muzicescu, *Henri Focillon istoric al artei medievale*, Bucureşti, 1944, p. 5.
20. *În memoria lui Vasile Pârvan*, Bucureşti, 1934, p. 138-147 (infra: *Î.M.V.P.*).
21. *Lettres...*, p. 88.
22. *Î.M.V.P.*, p. 145.
23. *Ibidem*, p. 147.
24. A se compara textul din *Î.M.V.P.* cu fragmentul despre stil din *Vie des formes*, Paris, 1947, p. 16-29 (infra: *V.F.*).
25. *V.F.*, p. 16-17.
26. Cf. Răzvan Theodorescu, *Pârvan precursorul*, în *Arta*, XXIX, 1982, 9, p. 21.
27. V. Pârvan, *Scrieri*, p. 241-247: *Probleme de arheologie în România* (1921).
28. *Ibidem*, p. 247.
29. *Ibidem*.
30. Em. Condurachi, *Vasile Pârvan*, Bucureşti, 1957; Răzvan Theodorescu, *op.cit.*; Ovidiu Mureşan, *Vasile Pârvan şi Renaşterea italiană*, în *Steaua*, XXVIII, 1977, 6, p. 44.
31. V. Pârvan, *op.cit.*, p. 376-389: *Datoria vieţii noastre* (1919).
32. Răzvan Theodorescu, *Istoria artei medievale în abordarea culturologică şi abordarea morfologică*, în *Academia Română. Memoriile Secţiei de Filologie, Literatură şi Arte*, II, 1979/80, p. 121-122.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

33. Cf. Razvan Theodorescu, *Problèmes de l'Art ancien dans l'œuvre de Vasile Pârvan*, in *Revue Roumaine d'Histoire*, 1965, 2, p. 54.
34. *Ibidem*, p. 56.
35. *Ibidem*, p. 56-64.
36. V. Pârvan, *Idei și forme istorice*, Bucuresti, 1920, p. 160.
37. Idem, *Memoriale*, Bucuresti, 1923, p. 211.
38. Al. Zub, *Pe urmele lui Vasile Pârvan*, Bucuresti, 1983, p. 276.
39. *V.F.*, p. 87.
40. Idem, *Art d'Occident*, Paris, 1938, préface.
41. *V.F.*, p. 67.
42. Cf. Maria-Ana Muzicescu, *op.cit.*, p. 6.
43. *V.F.*, p. 67.
44. V. Pârvan, *Scrieri*, p. 393, 398.
45. *Î.M.V.P.*, p. 134.
46. Apud Razvan Theodorescu, *Prefață* la H. Focillon, *Arta sculptorilor romanici*, Bucuresti, 1989, p. 17.
47. *V.F.*, p. 86.
48. *Ibidem*, p. 95.
49. *Ibidem*, p. 21.
50. *Ibidem*, p. 27.
51. *Ibidem*, p. 86.
52. *Ibidem*, p. 28.
53. *Ibidem*, p. 27.
54. *Ibidem*, p. 28.
55. V. Pârvan, *Scrieri*, p. 485.
56. Cf. Al. Zub, *op.cit.*, p. 224.
57. V. Pârvan, *op.cit.*, p. 399.
58. H. Berr, *La synthèse en histoire*, Paris, 1911.
59. Idem, *L'histoire traditionnelle et la synthèse historique*, Paris, 1021.
60. Al. Zub, *op.cit.*, p. 225.
61. John Huizinga, *Amurgul Evului Mediu*, Bucuresti, 1970, p. 5.
62. V. Pârvan, *op.cit.*, p. 353-375.
63. Cf. Guy Bourdé, Hervé Martin, *Les écoles historique*, Paris, 1983, p. 171-226.
64. *V.F.*, p. 13.
65. Cf. Al. Zub, *La pensée historique de V. Pârvan*, in "Dacia", XXVI, 1982, 1-2, p. 19-26; idem, *Réflexion sur la durée chez V. Pârvan*, in "Daco-romania", Freiburg, V, 1979-1980; idem, *Pe urmele lui V. Pârvan*, p. 268-279; *Universul formelor plastice*.
66. *Lettres...*, p. 87.
67. Cf. Al. Zub, *op.cit.*, p. 229.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

DUMITRU ZAHARIA

Veniamin Costache şi şovinismul maghiaro-austriac

În vremea în care fostul episcop de Huşi (1792-1796) şi de Roman (1796-1803) s-a aflat în scaunul mitropolitan al Moldovei – 1803-1808 şi 1812-1842, misiunea catolică dintre Carpaţi şi Nistru s-a confruntat cu încercările cele mai îndrăzneţe venite din partea cercurilor austro-maghiare de a prelua conducerea şi a-şi exercita influenţa politică în scopul unei viitoare anexări la imperiul austriac al întregului teritoriu românesc extra-carpatic. După moartea regelui Ungariei, la M\hács, în 1526, împăraţii de la Viena s-au străduit mereu, sub pretextul dreptului de moştenire cuvenit Mariei, regina văduvă după decesul lui Ludovic al II-lea, să acapareze tot spaţiul geografic populat de români. Prin războaiele purtate împotriva Porţii, parţial fusese realizat acest plan. Pacea de la Carlowitz (1699) consfinţise cotropirea Transilvaniei, iar cea de la Passarowitz a Banatului şi Olteniei. În urma războiului austro-ungar-otoman, încheiat cu tratatul de la Belgrad în 1739, Oltenia a fost eliberată de imperiali şi realipită Ţării Româneşti. Diplomaţia austriacă a ştiut să profite de războiul ruso-otoman, încheiat prin pacea de la Kuciuc-Kainargi şi prin corupţie, vicleşug, crimă a ocupat partea de nord a Moldovei. Documente inedite, păstrate în arhiva Congregaţiei Propaganda Fide, demonstrează că acei reprezentanţi ai imperiului austriac, aflaţi în capitala otomană încă din 1772, primiseră cadouri substanţiale din partea gazdelor pentru a intermedia pacea cu ruşii victorioşi[1].

Acestea au fost unele din faptele de corupţie premergătoare acţiunilor diplomatice şi crimelor care au consfinţit la 7 mai 1775 răpirea din trupul Moldovei a trei ţinuturi, care aveau o întindere de 2.095.202 pogoane sau 10.451 km^2, care cuprindeau în interiorul lor cetatea de scaun a Sucevei, Rădăuţii, Cernăuţii, mănăstirile: Putna, Sucevita, Voroneţ, Dragomirna, alte monumente şi aşezări străvechi româneşti, în care trăiau atunci 63.700 români, 8.400 ruteni şi 526 evrei. Furtul din teritoriul românesc al Moldovei a fost hotărât la Petersburg, după eşecul diplomaţiei austriece la Poartă, prin care s-a încercat cotropirea din nou a Olteniei. După împărţirea Poloniei, ocuparea Galiţiei şi Pocuţiei, austriecii şi-au îndreptat gândurile şi privirile asupra

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

33. Cf. Razvan Theodorescu, *Problèmes de l'Art ancien dans l'œuvre de Vasile Pârvan*, in *Revue Roumaine d'Histoire*, 1965, 2, p. 54.

34. *Ibidem*, p. 56.

35. *Ibidem*, p. 56-64.

36. V. Pârvan, *Idei și forme istorice*, Bucureşti, 1920, p. 160.

37. Idem, *Memoriale*, Bucureşti, 1923, p. 211.

38. Al. Zub, *Pe urmele lui Vasile Pârvan*, Bucureşti, 1983, p. 276.

39. *V.F.*, p. 87.

40. Idem, *Art d'Occident*, Paris, 1938, préface.

41. *V.F.*, p. 67.

42. Cf. Maria-Ana Muzicescu, *op.cit.*, p. 6.

43. *V.F.*, p. 67.

44. V. Pârvan, *Scrieri*, p. 393, 398.

45. *I.M.V.P.*, p. 134.

46. Apud Razvan Theodorescu, *Prefață* la H. Focillon, *Arta sculptorilor romanici*, Bucureşti, 1989, p. 17.

47. *V.F.*, p. 86.

48. *Ibidem*, p. 95.

49. *Ibidem*, p. 21.

50. *Ibidem*, p. 27.

51. *Ibidem*, p. 86.

52. *Ibidem*, p. 28.

53. *Ibidem*, p. 27.

54. *Ibidem*, p. 28.

55. V. Pârvan, *Scrieri*, p. 485.

56. Cf. Al. Zub, *op.cit.*, p. 224.

57. V. Pârvan, *op.cit.*, p. 399.

58. H. Berr, *La synthèse en histoire*, Paris, 1911.

59. Idem, *L'histoire traditionnelle et la synthèse historique*, Paris, 1021.

60. Al. Zub, *op.cit.*, p. 225.

61. John Huizinga, *Amurgul Evului Mediu*, Bucureşti, 1970, p. 5.

62. V. Pârvan, *op.cit.*, p. 353-375.

63. Cf. Guy Bourdé, Hervé Martin, *Les écoles historique*, Paris, 1983, p. 171-226.

64. *V.F.*, p. 13.

65. Cf. Al. Zub, *La pensée historique de V. Pârvan*, in "Dacia", XXVI, 1982, 1-2, p. 19-26; idem, *Réflexion sur la durée chez V. Pârvan*, in "Daco-romania", Freiburg, V, 1979-1980; idem, *Pe urmele lui V. Pârvan*, p. 268-279; *Universul formelor plastice*.

66. *Lettres...*, p. 87.

67. Cf. Al. Zub, *op.cit.*, p. 229.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

DUMITRU ZAHARIA

Veniamin Costache şi şovinismul maghiaro-austriac

În vremea în care fostul episcop de Huşi (1792-1796) şi de Roman (1796-1803) s-a aflat în scaunul mitropolitan al Moldovei – 1803-1808 şi 1812-1842, misiunea catolică dintre Carpaţi si Nistru s-a confruntat cu încercările cele mai îndrăzneţe venite din partea cercurilor austro-maghiare de a prelua conducerea şi a-şi exercita influenţa politică în scopul unei viitoare anexări la imperiul austriac al întregului teritoriu românesc extra-carpatic. După moartea regelui Ungariei, la M\hács, în 1526, împăraţii de la Viena s-au străduit mereu, sub pretextul dreptului de moştenire cuvenit Mariei, regina văduvă după decesul lui Ludovic al II-lea, să acapareze tot spaţiul geografic populat de români. Prin războaiele purtate împotriva Porţii, parţial fusese realizat acest plan. Pacea de la Carlowitz (1699) consfinţise cotropirea Transilvaniei, iar cea de la Passarowitz a Banatului şi Olteniei. În urma războiului austro-ungar-otoman, încheiat cu tratatul de la Belgrad în 1739, Oltenia a fost eliberată de imperiali şi realipită Ţării Româneşti. Diplomaţia austriacă a ştiut să profite de războiul ruso-otoman, încheiat prin pacea de la Kuciuc-Kainargi şi prin corupţie, vicleşug, crimă a ocupat partea de nord a Moldovei. Documente inedite, păstrate în arhiva Congregaţiei Propaganda Fide, demonstrează că acei reprezentanţi ai imperiului austriac, aflaţi în capitala otomană încă din 1772, primiseră cadouri substanţiale din partea gazdelor pentru a intermedia pacea cu ruşii victorioşi[1]

Acestea au fost unele din faptele de corupţie premergătoare acţiunilor diplomatice şi crimelor care au consfinţit la 7 mai 1775 răpirea din trupul Moldovei a trei ţinuturi, care aveau o întindere de 2.095.202 pogoane sau 10.451 km^2, care cuprindeau în interiorul lor cetatea de scaun a Sucevei, Rădăuţii, Cernăuţii, mănăstirile: Putna, Sucevita, Voroneţ, Dragomirna, alte monumente şi aşezări străvechi româneşti, în care trăiau atunci 63.700 români, 8.400 ruteni şi 526 evrei. Furtul din teritoriul românesc al Moldovei a fost hotărât la Petersburg, după eşecul diplomaţiei austriece la Poartă, prin care s-a încercat cotropirea din nou a Olteniei. După împărţirea Poloniei, ocuparea Galiţiei şi Pocuţiei, austriecii şi-au îndreptat gândurile şi privirile asupra

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

jumătății de nord a Moldovei cu ținuturile Sucevei, Botoșanilor, Romanului, Neamțului, dar prin hotărârea adoptată în capitala rusă de către Lebkowitz și Panin, s-au mulțumit practic numai cu ceea ce ocupaseră la 1 octombrei 1774, atunci când mareșalul Rumeanțev, după ce primise de la Kaunitz, ministrul Mariei Tereza, suma de 5.000 de galbeni, o tabacheră de aur cu briliante, ordonase retragerea armatelor ruse din nordul Moldovei, iar cele austriece le luaseră locul. Calculele încheiate de Thugut, internunțiul austriac la Poartă, în 7 mai 1775, au demonstrat că diplomația austriacă a cheltuit pentru înfăptuirea acestui rapt teritorial din pământul românesc, următoarele sume: 10.000 piaștri plătiți dragomanului Moruzi, 3.100 ducați comisarului hotarnic, bacșișuri către funcționari mărunți. Totalul sumelor s-a ridicat la 15.012 piaștri sau 16.889 florini, în afară de cele date comandantului armatei ruse[3] O parte din aceste sume au fost luate anterior de la otomani pentru medierea tratativelor de pace. Protestele populației din toată Moldova, ale domnului și demnitarilor săi au rămas fără rezultate pozitive, iar imperialii au adoptat măsurile cele mai severe pentru consolidarea stăpânirii lor în noul teritoriu alipit statului austriac prin viclesug, corupție, șiretenie, crimă. Între măsurile de maximă eficiență a fost socotită și prezența aici a misionarilor catolici care au activat intens pentru atragerea românilor ortodocși la credința lor. Teritoriului răpit din Moldova i s-a spus inițial partea interioară din cordonul militar austriac, apoi Bucovina, apreciindu-se că noul nume va consemna alt teritoriu decât cel moldovenesc. Activitatea misionarilor catolici, servili curții imperiale austriece, nu se limita numai la teritoriul cotropit de curtea vieneză prin mijloacele nedemne arătate, dar căpătau o extindere și în Moldova neocupată. Misionarul catolic de origine maghiară Romanus Iakabfalvy a dat curs planurilor ascunse sub masca catolicismului. La 3 ianuarie 1776, el scria autorităților catolice că întinse părți din fostele posesiuni ale coroanei maghiare, zăceau încă sub stăpânirea otomană și că nimeni nu se gândea la catolicii de neam unguresc din aceste teritorii, multe dintre probemele zonelor respective s-ar rezolva dacă Moldova va fi încredințată misionarilor catolici din provincia Ungaria a minorilor conventuali. El a scris în modul cel mai clar, că momentul era favorabil trecerii la ofensivă, deoarece nordul Moldovei se afla, de fapt, sub stăpânirea austriacă. Pentru realizarea gândurilor și planurilor cercurilor cotropitoare austro-maghiare, el socotea ca foarte utilă numirea unui prefect maghiar la misiunea catolică din Iași, care avea să acționeze pe toată întinderea Moldovei, pentru atragerea populației la catolicism și supunerea față de curtea imperială vieneză[4]

Prin activitatea misionarilor maghiari, credea el, se va ajunge numai la folosirea limbii maghiare de către populația catolică de aici, la dispariția

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

diferenţelor naţionale, iar după unificarea vieţii spirituale şi a limbii în sensul dorit de el, se va stabili cu uşurinţă transformarea şi a restului Moldovei în provincie imperială[5].

În asemenea condiţii, a început să se manifeste şi să ia proporţii conflictul dintre călugări aparţinând ordinului minorilor conventuali din Moldova, italieni şi cei din provincia Ungaria, de neam maghiar, pentru supremaţia asupra Moldovei. În acelaşi timp în care austriecii au atribuit numele de Bucovina părţii de nord a Moldovei cotropită de ei, pentru a putea duce în eroare opinia publică europeană, a fost inventat termenul de "ceangăi" pentru a putea distinge populaţia catolică dintre Carpaţi şi Nistru cu acelaşi scop, deşi nici unul nici altul din argumente nu avea nimic comun cu adevărul istoric. Pentru a se putea ajunge la această situaţie, au fost manevraţi parohii de la Faroani, Săbăoani şi Grozeşti să ceară Propagandei Fide să se dea satisfacţie solicitărilor formulate de Iakabfalvy. În anul 1778, administratorii parohiilor sus amintite, partizani incontestabili ai cercurilor şovine austro-maghiare, au adresat cereri, în numele parohienilor lor, să fie trimişi în episcopatul Bacău numai misionari cunoscători şi vorbitori ai limbii maghiare, pe care în mod tendenţios o apreciau ca fiind a casei[6]

Ideea a fost îmbrăţişată şi de Dominic Petru Karwosiecki ajutorul episcopului Stanislas Raimund Iezierski, care ruga pe nunţiul apostolic din Viena să-l ajute în înlăturarea superiorului său şi înscăunarea lui ca episcop catolic al Bacăului, promiţându-i că în cazul în care va reuşi în acţiunea nedemnă pusă la cale, îi va pune "în mâinile sale" toată eparhia Moldovei[7] Documentele confirmă faptele. Şi unele şi altele conving asupra caracterului organizat al acestei acţiuni cu scopul clar de îndepărtare a misionarilor minori conventuali italieni, înlocuirea lor cu alţii de origine maghiară sub pretextul atât de transparent şi clar al necunoaşterii limbii maghiare şi, sub acest motiv, al dispariţiei catolicilor din Moldova care, conform celor scrise de ei fără nici un temei istoric, ar fi fost exclusiv maghiari. Lucrurile au ajuns până acolo încât, în acelaşi an, provincialul minorilor conventuali din Transilvania, a comunicat viceprefectului misiunii catolice din Moldova, Giuseppe Martinotti, că preoţii italieni erau incapabili să lucreze cu folos pentru credincioşii catolici din aceste părţi, deoarece nu cunoşteau limba maghiară[8], cerând să părăsească parohiile şi să le lase libere pentru a fi ocupate de ei.

Pe fondul acestor pregătiri austro-maghiare, sprijinite de nunţiul din Viena, a intervenit episcopul catolic al Transilvaniei, Ignatiu Bathyani, care nu s-a sfiit câtuşi de puţin să recurgă la fapte nedemne rangului său pentru a sluji scopurilor politice, atât de josnice ale împăratului şi nunţiului papal din Viena. Acest demnitar catolic a trimis în Moldova pe pretinsul misionar Peter

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Zöld, paroh la Delniţa Ciucului (Csik-Delnensis), pentru a studia stările de lucruri din misiunea catolică a Moldovei, a întocmit rapoarte conform deziderateloг exprimate de slujitorii subordonaţi planurilor şi intereselor politice ale curţii vieneze, nu adevărului şi nici credinţei în Dumnezeu. Parohul din Delniţa a părăsit localitatea şi credincioşii la 7 decembrie 1780, îndreptându-se către Moldova. Gândurile lui incorecte au fost prezentate în raportul prezentat episcopului Transilvaniei la 11 ianuarie 1781. Într-o lună de zile el "a cunoscut" atât de bine aşezările catolice din Moldova încât a putut să scrie cele mai mari neadevăruri despre acestea, lăsându-i cu mult în urmă pe Bernardinus Quirini şi Marcus Bandinus, primii mari răspânditori de falsuri în această privinţă. El a comunicat patronului şi mentorului său că ungurii, saşii, secuii din Transilvania au emigrat în Moldova pe la 1420, au întemeiat aşezări aici, au dus o viaţă economică, religioasă organizată, sub autoritatea spirituală a episcopului de Bacău, dar din cauza invaziilor şi jafurilor turco-tătăreşti, episcopia a ajuns într-o stare de decădere, iar credincioşii s-au împuţinat până aproape la dispariţie, localităţiile lor erau aproape pustii ("penitus deserta"). Au reapărut numai urmaşii ungurilor, care trăiau "împrăştiaţi" ("dispersi") prin localităţile principatului, atribuindu-le pentru prima dată numele de "ceangăi" ("csango magyarok") deşi a distins printre ei şi urmaşi ai vechilor familii de saşi. Cu toată originea ungaro-saxonică, presupusă de el, a catolicilor moldoveni, nici unul dintre ei nu vorbea limba germană, toţi vorbeau limba română şi foarte rău ungureşte ("loquitur omnes moldavicam...ac hungaricam multo blesius"). Spiritul inventiv al lui Zöld nu s-a oprit aici. El a mai apreciat că după schimbarea sediului Episcopiei de Bacău, Propaganda Fide a trimis aici numai misionari italieni, care nu vorbeau cu credincioşii nici româneşte şi nici ungureşte. Catolicii ar fi suportat cu greu situaţia ("gemebundi suspirant") şi ar fi cerut înlocuirea italienilor cu misionarii maghiari. În prezentarea parohiilor n-a putut scrie numai neadevăruri, deşi a exagerat în privinţa numărului maghiarilor. El a precizat sub acest aspect, că populaţia catolică era formată din: români, germani, poloni, maghiari, italieni, alte popoare europene şi trăia în localităţile româneşti ("in variis pagis valachicis")[9]. Neadevărul a fost ridicat pe trepte mult superioare în rezumatele întocmite de el asupra raportului din 1871 şi trimise diverselor persoane pentru a le informa asupra aceleeaşi stări de lucru. Referindu-se la jurisdicţia Parohiei Călugăra, a exagerat enorm[10].

Parohia Grozeşti a fost localizată de el în interiorul comitatului "Haromszek ad passum Ojtos" Mari neadevăruri au fost scrise şi în privinţa condiţiilor de exercitare a cultului catolic în Moldova, iar nefolosirea limbii maghiare ar duce la dispariţia credincioşilor prin trecerea la ortodoxism, deoarece vorbeau zilnic cu oameni de această confesiune[11]

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Cu toate că documentele întocmite de Zöld cuprindeau atâtea informaţii contradictorii, cele mai multe inventate de el, totuşi ideile de bază au fost preluate de episcopul Bathyani. iar unele şi mai mult exagerate în raportul înaintat de acesta papei Pius al VI-lea. Episcopul informa Sfântul Scaun că ungurii catolici populau Moldova, Basarabia şi Crimeea, cerând aprobarea de a trimite misionari maghiari pentru salvarea lor de la pierderea credinţei[12]. În finalul raportului său cerea aprobarea pentru ca numai el să poată trimite misionari maghiari în aceste părţi. Papa Pius al VI-lea a analizat cu simţ de răspundere cele scrise de Bathyani şi i-a comunicat că nu era bine informat asupra stărilor de lucruri din Moldova, ca atare nu aprobă nici o modificare[13]. Răspunsul papal din 7 ianuarie 1788 dat lui Bathyani, se baza pe rapoarte care se apropiau de adevăr şi în care se preciza că populaţia catolică a crescut, între 1756-1781, de la 7.000 la 10.000 oameni, prin înmulţirea naturală şi sosirea de peste Carpaţi a mai multor români, germani, maghiari[14].

Sassano, prefectul misiunii, comunica frecvenţa căsătoriilor dintre catolici şi necatolici, imposibilitatea stăpânirii fenomenului de către misionari, lipsa autorităţii episcopale din cauza stabilirii prelatului în Polonia, unde era tratat mai mult ca un funcţionar regal[15] În acelaşi timp, documentul emis de curia romană a potolit pentru o scurtă perioadă pe cei care furnizaseră atâtea neadevăruri, privind stările de lucruri din Moldova. Acelaşi prefect aprecia, în 1799, la 14.176 numărul credincioşilor catolici, "toţi vorbeau limba ţării", unii ştiau şi limba maghiară învăţată de la catiheţi, în majoritate maghiari, care aveau obligaţia să facă cunoscută învăţătura catehismului, dar refuzau să vorbească în limba poporului român[16] Dascălii maghiari erau oameni inculţi, cu apucături şi practici imorale. Ei învăţau atât cât ştiau. Aşa se explică însuşirea de către acei puţini credincioşi a aşa-zisului dialect ceangăiesc, sărac în vocabular şi fără gramatică.

Vincenzio Gatt a fost mai categoric şi foarte precis, deoarece a raportat, la 11 mai 1799, că "cea mai mare parte a credincioşilor vorbeşte limba autohtonilor, iar maghiara se reduce la o întrebuinţare foarte restrânsă"[17], fiind folosită de cei fără domiciliu stabil, vagabonzi şi cei ce merg de colo-colo.

În ciuda acestor realităţi, nebunia şovinilor maghiaro-austrieci a început să se afirme cu mai multă agresivitate la finele secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. Reprezentanţii cercurilor respective şi-au găsit oameni pe măsura planurilor lor. Persoana cea mai potrivită a fost socotită a fi tânărul Ştefan Botskor, născut în Transilvania, care a venit în Moldova, s-a încadrat în serviciul prefectului Rocchi în anul 1793. Aici, în loc de mulţumire, a adus calomnii binefăcătorului. Acesta, aflând despre comportarea subalternului său, i-a cerut să plece acolo de unde a venit. În drum spre

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Transilvania, Bostkor s-a oprit la Săbăoani și Grozești, unde a săvârșit alte abateri. Ajuns în Transilvania a aderat la ordinul călugărilor minorilor observanți, dar nemulțumit că nu i se ofereau funcțiile pretinse de el, a trecut repede la minorii conventuali, iar după aceasta a dorit să fie numit paroh în Episcopia Oradiei, a obținut numai unul de vicar. Nemulțumit, a plecat în Episcopia Cenadului, în cadrul căreia a fost numit administrator într-o parohie cu populație majoritar calvină cu care a ajuns repede în conflict. Împrejurările l-au obligat să se adreseze episcopului de Cluj, care l-a primit cu larghețe și i-a încredințat greaua misiune de a milita pentru cercurile șovine austro-maghiare. El s-a înrolat la asemenea practici, deoarece corespundeau pe deplin structurii sale sufletești. La 2 februarie 1799, a fost expediată către Propaganda Fide, în numele credincioșilor catolici din Săbăoani, Călugăra, Roman, Ciuberciu o scrisoare prin care arăta că lipsurile spirituale manifestate la credincioșii catolici din toată Moldova se datorau activității necorespunzătoare a misionarilor italieni, care nu vorbeau limba maghiară[18]. Cum nerăbdarea pusese stăpânire pe el n-a mai așteptat cuvenitul răspuns din partea celor în drept și s-a adresat direct capului bisericii catolice, de această dată în numele catolicilor din: Iași, Huși, Călugăra, Săbăoani, anunțându-l că aceștia îl așteptau ca paroh sau în altă demnitate pe presbiterul secular Ștefan Botskor din Oradea Mare[19] Dar lucrurile nu s-au oprit aici. La Propaganda Fide au fost trimise mai multe reclamații împotriva prefectului misiunii, Vicenzio Gatt, în numele catolicilor din: Tămășeni, Sagna, Buruienești, Adjudeni, Rotunda, Răchiteni, Gherăiești, Săbăoani[20] Plângerile erau adresate, atât cardinalului Borgia, cât și nunțiului papal din Viena și anunțau "tulburări" ale clerului și credincioșilor împotriva prefectului[21] Domnul Moldovei a intuit amploarea conflictului, cunoscând care erau forțele care se profilau în spatele unui om ca Botskor. El a scris Propagandei Fide despre comportarea demnă, corespunzătoare a prefectului Gatt[22]. Domenico Brocani a voit să-și asigure alegerea în funcția de prefect și a intervenit cu reclamații contra superiorului său. Prefectul Gatt a luat hotărârea să plece la Roma, dar împăratul nu i-a acceptat trecerea prin posesiunile sale din cauza comportării sale necorespunzătoare față de planurile Vienei[23]. El a călătorit prin Constantinopol spre Roma. Faptele și informațiile documentare demonstrează în modul cel mai clar că Gatt nu mai corespundea planurilor Vienei, deoarece manifesta o oarecare independență. La 4 aprilie 1803, Domenico Brocani a fost numit prefect[24]. Schimbarea de la misiunea catolică din Moldova n-a dat satisfacție cercurilor maghiaro-austriece susținătoare ale lui Botskor. Acesta a trimis alte scrisori semnate de oameni al căror nume, deși scrise în formă maghiarizată, arată pe

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

purtătorii lor ca cei mai autentici români. Aceştia, în numele credincioşilor din Iaşi, Huşi, Călugăra, Grozeşti. solicitau pe Botskor, pe care nu-l cunoşteau, ca paroh. În urma atâtor solicitări scrise din iniţiativa şi cu mâna lui Botskor, Propaganda Fide a trimis, în aprilie 1803 episcopului de Cluj patenta denumire a acestuia ca misionar în Moldova[25] Episcopul de Cluj, agenţii austrieci, au pregătit atmosfera primirii triumfătoare pentru Botskor, provocând răzvrătirea credincioşilor catolici din Săbăoani, cunoscuţi prin instabilitatea lor, deşi vorbeau numai româneşte[26]

Domenico Brocani, noul prefect, a făcut o prezentare favorabilă noului paroh, precizând că toţi credincioşii catolici vorbeau româneşte, în afară de cei veniţi de curând din Transilvania şi Ungaria, puţini la număr şi dispersaţi "în câteva popoare"[27]

Curtea vieneză a sprijinit cu o sumă de bani repararea bisericii din Iaşi, distrusă de cutremurul din 20 octombrie 1802[28] În această atmosferă a sosit Botskor la Iaşi, însoţit de o bătrână, fratele său şi patru tineri. Imediat a fost trimis ca paroh la Grozeşti. Nici nu s-a instalat bine în parohie şi a început să expedieze scrisori împotriva prefectului. Prin rapoartele înaintate Propagandei Fide la 1 august şi 12 decembrie 1804 a încercat să convingă că toţi catolicii din episcopat erau foarte nemulţumiţi de comportarea nedemnă a prefectului; lui i se cuvenea dreptul de a purta crucea de aur a demnitarilor catolici; necesitatea desprinderii parohiei catolice Oituz, care cuprindea zona dintre Tazlău-Putna, Carpaţi-Siret, de episcopia Bacău şi trecerea acesteia sub jurisdicţia episcopului de Cluj. Lucrurile au devenit clare pentru oricine, mai ales că se comporta ca un primitiv şi cu cei a căror păstorire spirituală îi fusese încredinţată. La întrebările lui Landi, parohienii au comunicat despre el, că: "era omul cel mai infam şi fără religie"[29] Botskor, dominat de ideile cultivate de cei ce plănuiau cotropirea Moldovei, nu ţinea cont de starea de spirit creată prin activitatea sa, nici nu făcea dovada înţelegerii unor astfel de stări de lucruri şi continua să raporteze despre fantasmagoriile sale.

În toată Moldova se produsese un curent potrivnic activităţii lui şi susţinătorilor săi de la Roma şi Viena. Era de ajuns să se pomenească de protecţia austriacă şi locuitorii catolicii, misionari, credincioşii ortodocşi, demnitarii statali, boierii şi ţăranii se arătau nemulţumiţi. Luigi Landi, Giovani Filippo Paroni, Luigi Maffei si chiar Brocani şi-au arătat nemulţumirea şi apreciau că misionarul de origine maghiară cauzase numai conflicte în misiunea de aici[30]. După moartea cardinalului Borgia, susţinător al planurilor imperiale şi comportării lui Botskor, nunţiul papal din capitala austriacă aprecia ca negativă activitatea acestui pretins misionar din Moldova[31]

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

De la atmosfera de triumf, la cea în care a trebuit să părăsească misiunea, aşa s-ar putea caracteriza rezultatele activităţii desfăşurate de misionarul Botskor. Cu toate acestea, episcopul de Cluj l-a primit şi ajutat. Din Iaşi, viceconsulul Agenţiei Austriei şi un număr restrâns de credincioşi, au cerut îndepărtarea misionarilor italieni şi numirea lui Botskor ca episcop al Bacăului şi al unei filiale din Bucureşti, extinderea diocezei asupra întregii Moldove şi a Ţării Româneşti. Din Săbăoani a fost expediată către papă o amplă scrisoare în care se argumenta că membrii celor peste 50.000 de familii ungureşti din spaţiul extracarpatic românesc nu mai ştiau să practice cultul catolic, din cauză că nu aveau misionari care să le vorbească în această limbă. În acelaşi timp, Botskor şi susţinătorii săi, arătau că misionarii italieni au furat bunurile bisericilor şi caselor parohiale, apreciindu-i "mai degrabă hoţi decât preoţi"[32]. Exagerările acestor cercuri rezultă din prezentarea datelor unor rapoarte întocmite de Brocani[33] şi Landi[34]. Alungat din Moldova, refugiat în Transilvania, unde şi-a găsit susţinători în episcopul de Cluj, Ignatio Lojola Palffy, "jurat al bisericii curţii regale din Transilvania" şi alţii, Botskor a plecat la Viena şi ajuns acolo, a început să scrie Propagandei Fide şi Sf. Scaun, în 1806, că populaţia catolică din Moldova, Ţara Românească şi alte părţi ale Orientului european era formată numai din maghiari şi secui, dar pastorii lor spirituali erau numai italieni, apreciind că această stare de lucruri punea în pericol păstrarea credinţei catolice în aceste părţi şi, în consecinţă, credincioşii l-ar fi solicitat pe el ca episcop[35]. Impostura era susţinută şi de reprezentanţii imperiului austriac din capitala lumii catolice, care, bazaţi pe neadevăruri, încercau să demonstreze că până în anul 1.100, credincioşii creştini din teritoriul pus în discuţie, ar fi fost păstoriţi de episcopii maghiari de la Bacău şi Milcovia, a căror activitate ar fi încetat datorită invaziilor tătăreşti. Letzell se simţea obligat să convingă pe papă că "majestatea sa imperială şi regală" era foarte îngrijorată de faptul că Propaganda Fide trimite în aceste părţi misionari din ordinul franciscanilor, aceştia se îngrijeau de cele 40.000 de suflete maghiare şi vorbeau altă limbă decât cea a conaţionalilor. Şi el considera că o astfel de practică era extrem de dăunătoare catolicismului şi solicită ca misiunea respectivă să fie constituită numai din misionari recrutaţi dintre aceştia şi conduşi de "celebrul Botskor"[36].

În acelaşi timp, din Moldova erau expediate rapoarte întocmite de Landi, prin care se preciza că majoritatea credincioşilor catolici de aici erau români. Unguri erau numai puţinii fugari din Ungaria şi Transilvania, aventurieri, imorali, care-şi părăsiseră soţiile şi copiii în locurile din care plecaseră, căutau să se căsătorească aici cu tinere ortodoxe, calvine, protestante, se prezentau la preoţi să le presteze serviciul religios al cununiei, iar după ce stăteau un timp

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

în localitățile respective, plecau peste Carpați[37] Rezultă în modul cel mai clar că maghiarii și maghiarizații veniți în Moldova, erau foarte asemănători cu misionarul Botskor. Cu toate acestea contele de Stadion, ministrul de externe al imperiului a îmbrățișat punctul de vedere al cercurilor care susțineau activitatea preotului de origine maghiară. La 22 octombrie 1806, el susținea necesitatea unor tratative serioase, în favoarea misiunii catolice din Moldova[38].

La scurt timp după aceste afirmații. același ministru imperial a luat atitudine potrivnică prefectului Brocani, l-a acuzat că nu se supune autorităților imperiale, reprezentanților acesteia din capitala Moldovei, nu voia să ia în considerație faptul că misiunea catolică de aici a fost protejată de regele Poloniei, iar după dispariția acestui regat împăratul a moștenit acest drept prin pacea de la Șistov, în consecință agentul austriac din Iași era cel care își spunea cuvântul hotărâtor asupra alegerii și numirii misionarilor, prefectului, episcopului de Bacău[39] Împăratul însuși hotărâse să se folosească de Botskor și să-l susțină. Condițiile erau favorabile misionarului. El pregătise deja alți treisprezece misionari ca și el pentru a trece în Moldova și a acționa, conform directivelor Vienei. Înainte de a face acest pas el a socotit util să se prezinte în fața scaunului papal cu recomandările de numire în funcția de episcop al Bacăului. La Roma s-a prezentat ca protector al catolicilor din Moldova, Țara Românească și Orient, a cerut înlocuirea misionarilor italieni cu unii maghiari. Sosirea la Roma a misionarilor Barbieri, a venit din Moldova, prezentarea adevăratei situații a schimbat hotărârile în curs de elaborare. În fața acestei stări de lucruri, a unei impostori făcută publică a decis să respingă toate aceste planuri, iar ministrului austriac de pe lângă Sf. Scaun i s-a adus la cunoștință că situația din Principate era cu totul alta decât cea comunicată de el, bazată pe informații necorespunzătoare[40]

Evoluția evenimentelor militaro-politice din Principate, ocuparea acestora de către armatele imperiale ruse, n-a fost de natură să determine conducerea vieneză și papală să renunțe la planurile sale expansioniste, ci doar la modificarea modului de acțiune. În noile condiții, Botskor a părăsit Roma, s-a îndreptat spre Ungaria prin Triest, unde o perioadă de timp, și-a pregătit documentele false pentru ocuparea funcției de vicar a misiunii catolice din Moldova, si-a întocmit scrisoarea de recomandare, precum și pașapoartele necesare lui și însoțitorilor săi.

Înarmați cu astfel de documente, oamenii care nu aveau nimic comun cu misionarismul catolic, au trecut granița transilvano-moldovenească, s-au îndreptat spre Iași, după ce au ajuns aici s-au adăpostit la secretarul Agenției austriece, ceea ce ne convinge că totul era dirijat de Viena imperială. În

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

capitala Moldovei. Botskor se autoprezintă ca prefect al misiunii și viitor episcop al tuturor catolicilor de aici. Primirea unor astfel de atribuții trebuia să se facă numai cu avizul domnului. Nu i-a fost acceptată prezentarea la scaunul domnesc. La slujbele de la biserici și întrevederile publice el discută despre obligația încredințată lui de a alunga pe misionarii italieni și îndemna pe toți credincioșii să nu mai dea ascultare celor spuse de aceștia, dar să-i urmeze îndemnurile.

Landi, prefectul misiunii, aflând de toate acestea, a solicitat agentul austriac să procedeze la chemarea noilor sosiți, să le verifice documentele. de la prima cercetare, agentul imperial a constatat falsitatea documentelor, iar însoțitorii lui Botskor au mărturisit că nu aveau nici o pregătire în privința misionarului, că au fost invitați de cel ce se pretindea viitorul prefect pentru răsturnarea stărilor de lucru din misiunea catolică de aici, preluarea conducerii acesteia și a demnității de episcop. Însoțitorii candidatului la demnitatea episcopală au fost arestați și condusi până la frontieră, iar Botskor s-a prezentat la comandamentul armatelor ruse de ocupație cerând acordarea calității de supus rus si protectia autorităților imperiale ruse. Depășind toate așteptările, Botskor a fost arestat și trimis la Cernăuți, unde a continuat activitatea sa nedemnă[41]

Botskor închis la Cernăuți, iar după puțin timp dus la Timisoara, nu renunța la activitatea diversionistă, prin care provocase între 1803-1807, atâtea tulburări în Moldova, întocmind si expediind către Sf. Scaun alte scrisori cu conținut si scopuri asemănătoare celor anterioare.

În timpul campaniei napoleoniene din Rusia, a luptelor împotriva leului corsican, a preocupărilor pentru îndepărtarea lui Napoleon din Europa, expansiunea peste Carpați n-a mai fost în centrul preocupărilor imperiale. Situația de învingător si arbitru european a permis împăratului reluarea ofensivei prin aceleași mijloace si procedee nedemne. A fost expediată către împărat o scrisoare în numele credincioșilor catolici din Moldova si Țara Românească "de origine ungurească" care a trezit ecou în sufletul împăratului, acesta a cerut să intervină pe lângă Sf. Scaun pentru numirea episcopului și ecleziasticilor de acest neam, care să păstorească în Principate[42] Scrisorii din 23 martie 1815, adresate de Metternich nunțiului apostolic din Viena, i-a urmat cea din 10 iunie din acelasi an, a proaspătului episcop de Bacău, prin care demonstra că dioceza sa se afla "într-o stare de sărăcie" greu de acceptat, iar demnitarul catolic nu se putea întreține "fără ajutor din afară" curtea poloneză, protectoare a catolicilor de aici "timpurile trecute" acorda pentru prelat o sută de țechini anual. El termina corespondența, exprimându-si convingerea că cel ce conducea imperiul vienez, având această calitate, va proceda într-o manieră

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

similară față de un "episcop despre care se poate afirma că este întru totul al său, deoarece conduce o biserică formată în cea mai mare parte din originari unguri și imperiali"[43] Informațiile documentare nefolosite în cercetarea problemei de toți istoricii care s-au ocupat de această chestiune luminează în modul cel mai clar scopurile urmărite de Viena prin numirea episcopilor și prelaților de origine maghiară, care să se ocupe de "nevoile spirituale" ale credincioșilor catolici din Moldova și Țara Românească.

La congresul de la Viena, Rusia și-a menținut intenția de a i se recunoaște poziția de mandatară a statelor europene pentru protejarea tuturor creștinilor din imperiul otoman. Lupta pentru "protecția românilor" era fermă și grea între cele două imperii cotropitoare. Înainte de numirea lui Benardi, ca episcop al Bacăului, în locul nerecunoscutului Bonaventura Carezi, agentul austriac de la Iași, cunoscutul Raab, a fost chemat la Viena, unde a fost inițiat asupra modului de lucru. Revenit la Iași, Raab a invitat la agenție pe Benardi, prefectul misiunii, împreună s-au prezentat la domnul țării, căruia i-au adus la cunoștință că s-a hotărât alegerea prefectului ca episcop, sediul lui să fie la Iași, deoarece nu avea locuință și nici biserică pe măsura rangului. Scarlat Callimachi a acceptat punctele de vedere, dar a solicitat confirmarea de către Poartă a vechilor firmane prin care se acordase protecție polonă, moștenită de Austria, asupra catolicilor din Moldova și Țara Românească[44]

Diplomația imperială a încercat să obțină fără întârziere firmanele solicitate de domnul Moldovei. Internunțiul Stummer a fost împuternicit să se ocupe de aceste chestiuni, dar autoritățile otomane competente au solicitat opinia domnului și Divanului Moldovei. Astfel că rezolvarea problemei a căpătat altă turnură. Fostul caimacan, revenit în scaunul mitropolitan, și-a dat seama de scopul manevrelor politice austro-catolice și pentru a da un răspuns corect domnului fanariot, a convocat divanul format din Gherasim – episcopul Romanului, Costache Ghica – logofăt, Iordache Canta – logofăt, Constantin Balș – logofăt, Grigore Sturza – logofăt, Dumitrache Sturza – vel-logofăt, Constantin Balș – vel-logofăt, Iordachi Roset – vel-vistiernic, Dumitru Roset – vel-vornic, Nicolae Strătulat – vornic, Tudor Balș – vornic, Nicolae Cristoverghi – vel-vornic, Vasile Roset – vel-vornic, Iordachi Rosetti – vornic, Tudor Balș – vel-vornic, cu care a discutat problema și toți au hotărât să cerceteze cronicile țării, documentele interne și listele episcopilor ortodocși și catolici.

La scrisoarea domnească din 9 decembrie 1815, ei au comunicat că n-au găsit informații în conformitate cu care să se fi aprobat stabilirea cu caracter permanent a vreunui episcop catolic și nici altuia de altă credință nu i s-a acordat vreodată un astfel de drept[45] Este bine să subliniem că mitropolitul

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Veniamin Costache si boierii care formau divanul au precizat: "Religia si privilegiile acestei țări sunt respectate și cunoscute" Practica stabilise că mitropolitul si episcopii erau numiți de domn în mod solemn cu diocezele încredințate lor. "Ei sunt alesi *de către patrioții acestei țări*" (s.n.). Lor li se încredința îndrumarea sufletească, spirituală a mulțimii până la sfârsitul vieții, oferindu-li-se bastonul pastoral.

Celorlalți demnitari, de altă religie sau neam, nu li s-au acordat niciodată asemenea drepturi. Ei n-au negat că au venit în Moldova episcopi străini pentru îndeplinirea atributelor funcției lor, dar aceasta s-a făcut pentru scurtă vreme, cu aprobarea autorităților statale, iar după terminarea misiunilor respective s-au retras acolo de unde au venit[46]. Așadar, deoarece canoanele țării n-au permis, nu s-a cunoscut niciodată șederea permanentă, cu consensul publicului credincios, a vreunui episcop catolic[47]

Remarcăm spiritul patriotic, fermitatea și luciditatea demonstrată de Veniamin Costache si de boierii din divan într-o vreme în care Austria și Rusia, marile puteri ale Europei de Est, își disputau expansiunea asupra teritoriului românesc necotropit încă, una sub pretextul protejării credinței catolice, iar cealaltă sub motivul apărării ortodoxiei.

Tendința de a nu mai fi primiți episcopii catolici în Moldova, care acționau în această țară mai mult ca agenți austrieci, decât ca misionari, propovăduitori devotați ai credinței, s-a manifestat din timpul episcopului B. Carenzi, ales, instituit si consacrat în funcție la finele anului 1808. Toată perioada dintre 1808-1814, s-a străduit să obțină aprobarea de a vizita dioceza. Eșecul l-a determinat să renunțe. Raab, agentul austriac din Iasi, a militat si a reușit în primele luni ale lui 1815 alegerea, recunoașterea și consacrarea la Viena a fostului prefect al misiunii, Giuseppe Benardi. Toate eforturile sale de a convinge autoritățile moldovenești și otomane asupra pretinselor drepturi istorice, prin organizarea episcopiilor de Siret si Baia, a căror activitate ar fi fost continuată de cea de la Bacău, s-au dovedit zadarnice[48]

Confruntată cu astfel de atitudine patriotică, fermă, bazată pe adevăr, spirit național, de apărare a țării cu hotarele sfârtecate în favoarea celor două forțe prepotente europene, diplomația austriacă s-a hotărât să folosească din nou vechea unealtă îmbrăcată în haină de misionar. Cercurile austro-maghiare, dominate de un sovinism feroce, care nu vedeau decât unguri catolici în tot Orientul Europei pentru a justifica acțiunea lor, l-au lansat din nou pe Ștefan Botskor, care la începutul anului 1816 a fost trimis pentru ultima dată în Moldova. Simpla apariție a acestui om a provocat imediat o stare de spirit antiaustriacă si chiar anticatolică. Unele documente au remarcat faptul că simpla afirmație de protecție austriacă, provoca reacția negativă a populației

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

moldovenești. Cele mai concludente din acest punct de vedere, au fost aprecierile nunțiului apostolic din capitala austriacă. La 30 ianuarie 1816, acesta scria: "Botskor, reîntors în luptă cu calomniile sale, a provocat aversiune. Este necesar să se facă cunoscut acestui om zgomotos și neliniștit, prin intermediul episcopului său, indignarea pe care o provoacă la toți numai revederea sa, recidivist în vechile sale delicte"[49].

Rezistența categorică a populației și autorităților moldovenești, au determinat retragerea acestui personaj sinistru, dar nu și la renunțarea planurilor imperiale. În tot cursul anului 1816, s-au făcut alte tentative, s-au făcut alte presiuni, atât la Iași, cât și la Poartă, să se accepte recunoașterea protecției imperiale vieneze asupra catolicilor din Moldova, dreptul stabilirii episcopului catolic în Moldova. Totul s-a dovedit zadarnic în fața fermității patriotice moldovenești. La 8 mai 1816, Giuseppe Benardi scria din Viena că Divanul Moldovei a luat hotărârea: "Sub nici un motiv să nu se permită intrarea unui astfel de episcop acolo"[50]. Curtea vienezâ și cercurile papale s-au hotărât să se folosească de serviciile care le-ar putea aduce A. Pini, bun catolic, dar consilier de stat al Imperiului țarist. Fermitatea divanului moldovenesc, condus de mitropolitul Veniamin Costache, n-a putut fi strămutată. La 16 mai 1816, A. Pini a cerut menținerea lui Landi ca prefect. În aceeași zi, 24 catolici din Iași, semnatari ai unei scrisori adresate nunțiului apostolic din Viena, cu nume românești, germane, italiene, poloneze, nici unul maghiar, solicitau rămânerea lui Landi în capitala Moldovei[51].

Semnificativă asupra activității diplomației austriece pentru realizarea planurilor propuse, sunt scrisorile lui Berardi din 19 iunie și 24 august 1816, prin care preciza că autoritățile moldovenești și cele otomane i-au interzis intrarea în dioceza sa, cu toate că agentul austriac din Iași, internunțiul de la Constantinopol, precum și reprezentanții papali au făcut mai multe tentative pentru obținerea aprobărilor de rigoare[52], iar Raab își luase în serios rolul de protector al catolicilor din Moldova și Basarabia răpită de ruși[53].

Papalitatea și imperiul, convingându-se de zădărnicia oricărei încercări în această privință, au schimbat tactica, au renunțat la titulatura de episcop al Bacăului, au adoptat-o pe cea de vicar apostolic în aceste părți și l-au trimis în Moldova pe episcopul Berardi[54], fără să renunțe la gândurile și planurile propuse și urmărite cu atâta asiduitate. Hotărârea fiind adoptată, Berardi a purtat o discuție cu împăratul vienez și cu nunțiul papal, a primit sumele de bani necesare călătoriei și instalării, i s-au făcut promisiunile necesare de a fi spijinit, i s-au înmânat documentele cu care să ajungă în Moldova și scrisorile de recomandare pentru recunoașterea noii calități[55]

La 24 octombrie 1816, Berardi a plecat spre Iași, însoțit de misionarii: Inocențiu Pamphil, Francesco Fabri, Paolo Marzek și după o lună de zile au

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

ajuns la destinație. Raab a întreprins toate formalitățile pentru ca episcopul "in partibus", sosit aici în modul cel mai discret, să fie primit de domn. Acesta l-a primit după mai multe intervenții, seara târziu, ca simplu misionar și i-a pus în vedere că nu poate fi acceptat ca episcop decât după obținerea aprobărilor din partea autorităților otomane competente. Practic, Berardi a revenit în Moldova în calitate de administrator al misiunii și cu această funcție el putea exercita unele atribute episcopale. L-a numit pe Brocani viceprefect, dar acesta a refuzat, s-a retras la parohia Călugăra, fapt ce a permis lui Berardi să ia asupra sa cele două atribuții[56] Nu mult după sosirea la Iași, a început să activeze conform directivelor vieneze și a deschis o școală în care copiii românilor, germanilor, polonezilor, studiau catehismul în limbile română, germană și maghiară, inițial cu Marzek, apoi cu Emeric Deenes, revenit din Episcopia Quinque Chiese.

Misionarul, cu pretenții de poliglot, preda în limbile română, latină, germană, maghiară, fără să le cunoască în mod aprofundat, ceea ce a provocat mari nemulțumiri în rândurile populației ieșene, care a cerut înlocuirea lui. La 15 ianuarie 1818[57], Berardi a fost obligat să renunțe la serviciile misionarului Emeric Deenes, deoarece populația a cerut ca întreaga activitate de la școala catolică să fie desfășurată în limba română[58]. La sfârșitul lunii august 1817, cu toate că nu i se recunoscuse titlul de episcop, Berardi a început vizita episcopală la parohia Huși, unde a constatat că toți credincioșii erau "moldoveni"[59] Continuându-și vizita la Săbăoani, el a hotărât, sub presiunea cercurilor austro-maghiare, ca în fiecare duminică și zi de sărbătoare, rugăciunile să fie rostite întâi în limba română și imediat în cea maghiară[60]. N-a apucat să termine opera începută, fiindcă s-a îmbolnăvit și a încetat din viață la 20 aprilie 1818. Îndepărtarea lui Emeric Deenes, misionar incapabil să-și ducă la îndeplinire atribuțiile asumate, l-a determinat pe Giuseppe Koller, capelanul diocezei Quinque Chiese, să-l acuze de părtinire în favoarea misionarilor italieni și cedare în fața autorităților moldovenești, de indiferență și neglijare a celor 40.000 suflete catolice "de neam unguresc" abandonate în ignoranță religioasă[61]

Capelanul a exagerat cu bună știință și rea-intenție numărul catolicilor din Moldova și mai ales în privința originii lor etnice. Berardi a fost ultimul episcop catolic care a purtat numele diocezei Bacău, deși nu i se recunoscuse acest lucru de către autoritățile moldovenești și cele otomane[62].

Imediat după moartea lui Berardi, papa a și propus alegerea ca episcop al Bacăului pe Giovanni Filippo Paroni, procuratorul misiunii minorilor conventuali din Moldova, căruia i s-a atribuit numele de I loan "vescovile in partibus"[63] Noul demnitar catolic își exprimase, în perioada anterioară,

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

opiniile și convingerile în privința pretențiilor nefondate ale misionarilor maghiari și maghiarizați într-un raport în care demonstra că problema fusese dezbătută la congresul general din 3 februarie 1777 și la cel din 30 mai 1785. În ambele cazuri, participanții au socotit asemenea opinie ca falsă și au respins-o[64]. Alegerea și mai ales trimiterea lui Paroni ca episcop cu nume schimbat în Moldova a determinat autoritățile papale și imperiale să pună din nou problema recunoașterii acestuia și a drepturilor de a ședea în Moldova cu caracter permanent. La Poartă s-a dat un răspuns categoric internunțiului austriac, precizându-i-se că eliberarea firmanului solicitat ar fi fost în contradicție cu instituțiile, canoanele valabile în Moldova și cu regulamentul cancelariei imperiale otomane[65]

Noile tentative austro-papale au dat greș. După ce a încercat să obțină fără succes ajutorul reprezentantului Rusiei la Poartă, Paroni, episcop de Iloan, l-a atacat direct pe Veniamin Costache, mitropolitul Moldovei, apreciat de el ca principalul vinovat de imposibilitatea intrării înaintașului său si a lui în Moldova[66] Paroni a părăsit capitala Imperiului otoman. s-a îndreptat spre Moldova. Ajuns aici, s-a convins repede despre adevărata stare de lucruri, a devenit conștient asupra țelurilor politicii austriece, presiunilor cercurilor sovino-maghiare. Din raportul înaintat Propagandei Fide la 6 mai 1820 rezultă că numărul misionarilor maghiari ajunsese la patru, activitatea cântăreților maghiari, maghiarizați, unii autohtoni formați la școlile unguresti din Transilvania și Ungaria, era extrem de dăunătoare românilor catolici din localitățile moldovenești. Ei erau aceia care impuneau folosirea limbii maghiare în rostirea rugăciunilor, în exercitarea cultului catolic, în învățarea catehismului de către credincioșii vârstnici și tineri. Acolo unde au funcționat astfel de oameni inculți, cu o educație unilaterală și pătimașă, cu apucături imorale, se obținuseră unele rezultate firave în sensul dorit de cercurile sovine austro-maghiare, dominate de politica expansionistă imperialo-papală[67]

Între aceste rezultate slabe și rapoartele misionarilor adepți ai acestor scopuri militaro-politice este diferență foarte mare, iar documentele înaintate de episcopul de Iloan confirmă convingerile noastre. Referindu-se la emigranții sosiți în Moldova din teritoriile românești aflate sub stăpânirea austriacă, episcopul de Iloan îi aprecia: "oameni dintre cei mai rătăcitori, deoarece erau dezertori și răufăcători" iar autoritățile moldovenești au cerut și obținut aprobarea îndepărtării lor din principat[68] Numai după alungarea acestora au încetat scandalurile în localitățile cu populație catolică din Moldova. Paroni s-a referit la misionarii maghiari, pe care i-a caracterizat imorali si lacomi, inculți și necredincioși, iar despre supușii austrieci a scris că erau oameni fără Dumnezeu și dominați de spiritul mercantil. În potolirea spiritului

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

de revoltă, care se manifesta în rândurile credincioșilor catolici moldoveni, datorită jafului practicat de misionari și cântăreți[69] de mare folos i-au fost sfaturile consulului Pisani[70]. În privința numărului credincioșilor catolici trăitori în Moldova, la data întocmirii raportului său, el a remarcat că aceștia nu depășeau 13.000 suflete[71] Evenimentele sângeroase provocate de eteriști în Moldova anului 1821 au oferit nunțiului papal din Viena și cercurilor expansioniste un nou prilej de a se plânge pentru inventata persecutare a catolicilor din Moldova și să ceară intervenția militaro-politică austriacă pentru salvarea acestora[72].

Filo-maghiarii nu-l simpatizau pe Paroni și au început să-l reclame la Viena și Roma. Fabri, Papp, Brocani, Heja, Deenes l-au acuzat de furturi, lăcomie, spirit de nedreptate în preocupările sale de realizare a reformei preconizate[73] Toți acești dușmani ai lui Paroni și-au unit eforturile cu Ferdinand Rottensteinen de la Prăjești, Tobia Ferenț, colaboratorul lui Ștefan Iannucci, Fabri, Deenes și Antonio Sciacca, potrivnici reformei preconizate de Paroni, care ar fi dus la o supraveghere strictă a misionarilor, fapt ce ar fi adus un control asupra prelaților catolici de aici. Ei au cerut, într-o epocă de plină afirmare a spiritului național românesc, înlocuirea limbii române practicate în exercitarea cultului catolic, cu limba maghiară, aducerea preoților de origine maghiară, preluarea de către aceștia a conducerii celor două districte, Bistrița și Siret, a tuturor parohiilor, a prefecturii și vicariatului apostolic, manevrarea credincioșilor catolici pentru a deveni supuși fideli ai imperiului austriac, adunarea de cât mai multe fonduri, sub motivul reparării mănăstirii de la Iași și cheltuirea lor pentru realizarea planurilor austriece. Misionarii respectivi acționau direct sub conducerea agentului austriac din Iași. Paroni, care cunoștea foarte bine aceste manevre austro-maghiare, își exprima, la 28 decembrie 1821, convingerea că populația catolică din localitățile Moldovei, va găsi mijloacele necesare pentru îndepărtarea acestor perturbatori ai ordinii publice[74]

Situația n-a evoluat în sensul dorit și exprimat de episcopul de Iloan, ci în celălalt. Faptele misionarilor filo-austro-maghiari l-au determinat, în 1824, să aprecieze că misionarii în cauză provocau foarte mult rău în misiunea încredințată lui și să-și exprime dorința de a reveni în Italia[75] Aceleași cercuri l-au constrâns pe Paroni să se deplaseze în Transilvania, să se întâlnească lângă Cluj cu reprezentantul călugărilor minoriților conventuali, să accepte primirea altor misionari de neam unguresc, care conveneau acestora, în schimb episcopul s-a obligat să plătească pe cei care făceau jocul murdar al Vienei cu suma de o sută de scuzi pe fiecare an[76]

Nu mult după acceptarea condițiilor oneroase prin înțelegerea de lângă Cluj, degradante pentru inspiratori și realizatori, Paroni a părăsit, la 7 mai

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

1826, Iaşul şi Moldova, s-a reîntors în patria natală, unde a continuat să scrie rapoarte în deplină concordanţă cu realitatea despre situaţia catolicilor din Moldova şi politica deloc onorabilă a curţii vieneze în această privinţă. Problema înlocuirii lui Paroni a fost discutată în cercurile vieneze şi cele de la Roma încă din 1825, iar hotărârea luată la 19 iunie 1825, când papa Leon al XII-lea a numit pe Bonaventura Zabberoni episcop de Ellinopoli şi vicar apostolic în Moldova[77] Fără să ştie nimic despre înlocuirea lui, Paroni a rămas la Iaşi până la sosirea noului demnitar. Acesta, după consacrare, a plecat spre Moldova, dar s-a oprit la Viena. Aici a fost primit de împărat, de la care a primit suma de 450 arginţi (213,75 scuzi romani) pentru îndeplinirea atribuţiilor sale[78]. Înlocuit la modul cel mai josnic posibil, Paroni a plecat din Iaşi lăsând în urma sa regretul credincioşilor catolici şi ortodocşi, al boierilor şi reprezentanţilor autorităţilor statului[79] Noul vicar apostolic a fost nevoit să raporteze chiar după primele contacte cu misiunea că administratorii parohiali, cântăreţii se comportau cu credincioşii şi bunurile donate de ei la biserici, şcoli, case parohiale ca nişte oameni de cea mai rea-credinţă. În fruntea tuturor era socotit Landi, care furase bani, bunuri în valoare de cinci mii ţechini, demonstrând cele mai rele calităţi[80] Paroni, ajuns la Roma, întocmea alte rapoarte în care prezenta alte date despre activitatea obscură, subterană, distrugătoare dusă de cercurile şovine maghiaro-austriece, cerând Propagandei Fide adoptarea unor măsuri severe contra acestora, recunoscându-le ca unic remediu pentru înlăturarea dezordinei[81]. Propaganda Fide nu lua în consideraţie interesele naţionale româneşti, dar dădea satisfacţii cercurilor rău intenţionate din Austria şi a numit pe Ioseph Konya misionar în Moldova[82]. Partida austro-maghiară din Moldova se consolida mereu şi punea în primejdie situaţia politică, religioasă din ţară.

Activitatea de maghiarizare a credincioşilor catolici lua proporţii şi devenea ameninţătoare. Moartea lui Zabberoni, la 30 iulie 1826, a oferit un bun prilej pentru Veniamin Costache, în calitate de preşedinte al Divanului Moldovei, să intervină cu demnitate şi simţ de răspundere pentru a curma o stare de lucruri potrivnică intereselor naţionale, susţinută făţiş de Austria, activitate care nu avea nimic comun cu credinţa religioasă a oamenilor din interiorul Moldovei nestăpânite de ruşi şi austrieci, mai ales că susţinătorii acestei conduite se agitau în interior şi exterior pentru alegerea lui Landi în funcţia deţinută până nu demult de Zabberoni[83]

Acestea au fost împrejurările care l-au obligat pe mitropolitul Moldovei, nu pornirile sale de duşmănie contra catolicilor, cum se exprima în urmă cu câteva decenii un misionar franciscan de origine românească[84], să acţioneze ferm pentru apărarea integrităţii Moldovei şi îndepărtarea celor veniţi aici

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

pentru a deznaționaliza pe români sub pretextul salvării de la rătăcirile ortodoxe și adoptarea adevăratei credințe.

Mitropolitul a convocat divanul, care se afla sub autoritatea sa, a hotărât să facă cunoscut primului domn pământean să aducă la cunoștința autorităților competente austriece din capitala Moldovei că nu va fi primit sub nici un motiv episcop catolic în aceste părți. Ioniță Sandu Sturdza a precizat între altele că de mai mulți ani se practică de către Austria răul obicei de a trimite demnitari de acest fel "fără asentimentul locuitorilor indigeni ai acestei țări" Deși se adoptaseră măsurile cunoscute în timpul lui Callimachi pentru înlăturarea unei astfel de practici, "care cauzau prejudicii neamului românesc și molestări" oamenilor acestei țări, totuși Sf. Scaun și Curtea imperială din Viena au trimis "pe neașteptate" un episcop latin, care deși nerecunoscut de către "patrioții locali" și nici de către Poartă, totuși a încercat să acționeze ca episcop. El a hotărât, după primirea comunicării divanului, ca "sub nici un motiv să nu mai vină un alt episcop" catolic în Moldova[85] Activitatea și fermitatea desfășurată în 1815 de către cel mai reprezentativ mitropolit al Moldovei a dus la încetarea activității episcopiei catolice de Bacău. Din nefericire, atât pentru cercurile imperiale vieneze, cât și pentru cele papale, tocmai ele n-au înțeles sensul reflecțiilor lui Paroni din 1826, care se exprima astfel despre greșeala comisă de el și alții: "O, ce mare nenorocire să ceri protecție pentru o țară în care prințul ei ți-o asigură cu toată fermitatea, ai cărei miniștri te apără în mod unitar în caz de nevoie"[86]

Nu știm dacă Pietro Tocanel a avut sau nu timpul să reflecteze asupra aprecierilor exprimate în anul 1960, despre cel pe care marele Nicolae Iorga l-a apreciat cu nemuritoarele cuvinte: "Un om mai sfânt și mai bun decât dânsul n-a mai ținut în mâini cârja de episcop român"[87]

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Note

1. Arhiva Sacrei Congregații Propaganda Fide, fond Scritture riferite nei Congressi S.C. Moldavia, vol. 5, f. 112-115; D.G.A.S., Colecția de microfilme Vatican, rola 31, m. 196-202. G. Riccardini raporta la 3 iunie 1772: "Le novità poi sono che questo signore internunzio è stato Venerdì alla Porta ed ebbe di regalo: 5 mila Zechini in oro noussimo, e 45 borzi di denaro di moneta bianca per equipaggiarsi per... concludere la pace"
2. P.S. Aurelian, *Bucovina*, București, 1876, pag. 2.
3. Constantin Kiritescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916 – 1919*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, vol. I, pag. 72-73.
4. Arh. S.C.P.F., *loc.cit. Moldavia*, vol 5, f. 142, "Cum autem notabilis haec Moldaviae portio ab infidelio dominio avulsa, iuribusque Caesareo regii asserta, per hoc non cessaverit in spiritualibus esse subjecta ordinariae priori jurisdictioni episcopi Bakoviensis"
5. *Ibidem*, "... hactenus etiam in usu constituae, ac operarios idoneos lingvarum hungaricae, germanicae, valahicae, populo terrae communium perfecti gnaros, faclius nunc, et in futurum... licet enim illa diocesium Hungariae et partium recuperatarum"
6. *Ibidem*, f. 169, "... et magis hungaricam cum pueri... etiam ad viginti annorum non sciant moldavica, nec ritum cum moldavica lingva non est vernacula nostra"
7. *Ibidem*, f. 167, "... in manibus eminentiae vestre reponere"
8. Pietro Tocanel, *Storia della chiesa cattolica in Romania*, Padova, 1960, parte prima, pag. 8.
9. Arhivele Statului Bacău, Colecția manuscrise, manuscris nr. 45, f. 355-363.
10. Arhivele Secrete ale Vaticanului, fond Garampi, vol. 96, jurisdictionem extensam habet super oppido Baceo et novem alios pagos, ac etiam super siculorum, et aliorum hungarorum aliquot millium"
11. *Ibidem*, El informa că populația ortodoxa provoca scandaluri în timpul exercitării cultului, iar credincioșii n-ar fi înțeles nimic din cele spuse în limba română folosită de misionari ("verum in lingua hungarica idiotae nihil omnino proficiunt... qui valachicam citius percipiunt... quod cum schismaticis illis haeresibus infectis quotidie conversentur").
12. *Ibidem*, "... fidelium hungarorum in Moldavia, Bessarabia, Crimaea digentium"
13. Pietro Tocanel, *op.cit*, pag. 21.
14. Arh. S.C.P.F., *loc.cit. Moldavia*, vol 5, f. 308.
15. *Ibidem*, vol 6, f. 36-40.
16. *Ibidem*.
17. *Ibidem*, "... parla altressi la lingua della provincia, e come si deve difatto i lora trafichiuni più sono i moldovani, che con altri di loro nazione, onde la lingua puramente ungara si restringe per pocchi singuli instabili, e girarduloni, e pure anche quei pocchi sono proveduti essendosi transilvani"
18. *Ibidem*, f. 106, 134, 135.
19. *Ibidem*.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

20. *Ibidem*, f. 138-140.
21. *Ibidem*, f. 98, 99.
22. *Ibidem*, f. 153.
23. *Ibidem*, f. 207.
24. *Ibidem*, f. 245.
25. *Ibidem*, f. 252, 253.
26. *Ibidem*, f. 301, 302, "... in Sabaoani, che in tutte le altre parochie la maggior parte dei cattolici... non sa parlare che il... moldovano".
27. *Ibidem*, f. 305, "... tutti sappiano il moldavo, fuori di quei venuti di fresco da Transilvania ed Ungaria dispersi soltanto in alcuni popoli".
28. *Ibidem*, f. 375.
29. *Ibidem*, f. 399, Credincioşi ca: Mihail Data, Mihail Simon, Grigore Sarca, Ioan Pal, l-au apreciat "l'uomo più infame e senza religione"
30. *Ibidem*, f. 443-445, "... sacerdate ungaro cagiono tanti disturbi alla missione"
31. *Ibidem*, f. 423, "... degli scandali e sconcerti, che ha prodotto nella missione della Moldavia"
32. *Ibidem*, f. 450-451, "... plusquam latrones, quam sacerdotes considerandi sunt"
33. *Ibidem*, f. 427, 428, La 25 aprilie, prefectul aprecia că în Moldova erau 4.280 familii catolice, în care trăiau 20.800 persoane.
34. *Ibidem*, f. 425-456, Landi scria că Botskor şi susţinătorii lui urmăreau "prender il posseso della missione" prin intermediul unor mincinoşi ("inganati").
35. *Ibidem*, f. 500-502.
36. *Ibidem*, f. 515, 516, "... dei preti ungari... il celebre Botskor"
37. *Ibidem*, f. 517, 518.
38. *Ibidem*, f. 525, "... una trattativa seria, e vantaggiosa in favore della missione"
39. *Ibidem*, f. 526, 527.
40. *Ibidem*, f. 725, 814-817.
41. Pietro Tocanel, *op.cit*, pag. 82-93.
42. Arh. S.C.P.F., *loc.cit. Moldavia*, vol. 7, f. 155, "Les habitants catholiques de la Moldavie et de la Valachie dont le nombre est assez considerable d'adresser à sa Majesté Imperiale et Reverendisse Apliques des instances pressantes pour obtenir de la sollicitude du S. Siège un èvêque et des eclesiastiques propres à pouvoir à leurs besoins spirituels. En communiquant, d'aprés les ordres de Sa Majesté, à Monseigneur le Nonce Aplique ce veu d'une classe, de fidele doublement interessante, et par son origine hongroise, et par sa posotion, le soussigné, ministre d'état et des affaires etrangères, nourrit d'avance la conviction, que Son Excellence voudra bien incessament la faire part à la Sacrée Congregation de la Propagande et appuyer cet objet de tous les argumens qui militent en sa faveur"
43. *Ibidem*, f. 151. Prezentăm expresiile utilizate de Berardi: "... il povero stato", "... senza estero sussidio", "... nei tempi addietri", " ad un vescovo che pua dirsi tutto suo, perchè governa una chiesa compa la maggior parte din ungari ed imperiale"
44. *Ibidem*, f. 91, 98, 207-213... "episcopus Bacoviensis et utriusque Valachiae"
45. *Ibidem*, f. 195-197... "non abbiamo trovatefra questi, che vi sia stato un vescovo romano colla nominadi qualche distretto o con altre nomine tomasticre stabilito in questo paese, ne da nostri

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

antenati, ne danostri genitorinon abbiamo sentitoche siastatounavolta un vescovo di qualche altra religionequi stabilito".

46. *Ibidem*... "Ma gli altridi altra nazione, e religione non sono maistati ricevuti di entrare sotto questi privilegi di questo governo nemmeno ai vescovi dell amedesima fede nostra, che sonotitolaridopo i canoni, dei sinodi, non possono senza la benedizione del chiriarco del luogo eseguire nessun atto di giurisdizione vescovile, e nemmeno può entrare nella diocese senza la permissione".

47. *Ibidem*, "Perciò e siccome i canoni dei sinodi impediscono, e mai si è sentitoin questo paese dei vescovi stabiliti col consensodel pubblico".

48. *Ibidem*, f. 195.

49. *Ibidem*, f. 230. "Botskor ritornato in campo colle sue calunnie..." "Parebbe opportuno di far sentire a quest'uomo torbido, ed inquieto per mezzo del suo vescovo l'indignazione, che si desta in tutti al rivederla recidiva ne'suoi antichi delitti"

50. *Ibidem*, f. 286... "in ni un contosi permetta l'ingresso di un tal vescovo"

51. *Ibidem*, f.. 288-290.

52. *Ibidem*, f. 304, 306, 338.

53. *Ibidem*, f. 346.

54. *Ibidem*, f. 374. La 5 februarie 1817, nunțiul papal din Viena a făcut cunoscut cancelariei imperiale că Poarta "non avendo voluto... recedere dalle prese resoluzioni". Propaganda Fide a decis să accepte "vicariato apostolico" în locul celui de episcop al Bacăului.

55. *Ibidem*, f.. 204, 336-339, 344.

56. *Ibidem*.

57. *Ibidem*, f. 385. Motivându-și măsura, Berardi a scris: "non era di massima utilità"

58. *Ibidem*, f. 402.

59. *Ibidem*, f. 385.

60. Pietro Tocanel, *op.cit.*, p. 163.

61. Arh. S.C.P.F., *loc.cit.*, Moldavia, vol. 7, f. 411.

62. *Ibidem*, f. 385. La 3 septembrie 1817,el raporta că în scrisoarea de recomandare către ispravnici și la biserica din Iași i se spunea "vescovo dei cattolici", iar în documentele publice "prefetto e superiore della missione"

63. *Ibidem*, f. 413, 419. La 28 mai 1818, toate problemele erau rezolvate.

64. *Ibidem*, f. 355.

65. *Ibidem*.

66. *Ibidem*.

67. *Ibidem*, f. 511-514.

68. *Ibidem*... "gente per lo più fuggitive perche... desertori,o perche rei di qualche delitto".

69. *Ibidem*. Expresia folosită: "spoglio dei religiosi" - "spoliatori ai credincioșilor".

70. *Ibidem*.

71. *Ibidem*.

72. *Ibidem*, f. 563... "lo stato lacrimonovole di persecuzione" "che tutti i cattolici si trovano cola". În 1821, imperiul concentrase armatele de intervenție la Cemăuți, în Banat.

73. *Ibidem*, f. 592, 593, 598.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

74. *Ibidem*, f. 598... "non mancherà di cercare ogni mezzo per liberare questa missione de simili perturbatori"

75. *Ibidem*, vol. 8, f. 28, 29.

76. *Ibidem*, f. 47, 48. La 30 iulie 1825, Paroni a scris "in esecuzione degli ordini presanti da Vienna" agentului din Iași, internuntiului Orsini, care dorea "... mantenere qui sempre al servizio di questa missione sei dei suoi sacerdoti"

77. *Ibidem*, f. 39.

78. *Ibidem*, f. 115.

79. *Ibidem*, f. 100, 101.

80. *Ibidem*, f. 71-76... "cattive qualità"

81. *Ibidem*, f. 107-109... "l'unico mezzo per rimediera ai disordini"

82. *Ibidem*, f. 102.

83. *Ibidem*, f. 121.

84. Pietro Tocanel, *op.cit.*, p. 109.

85. Arh.. S.C.P.F., *loc.cit.*, Moldavia, vol. 8, f. 133-135... "senza l'acconsentimento delli abitanti indigeni di questo paese" "che caggiona al popolo moldovano degli pregiudizii e molestazioni" "inopinamente" "patrioti indigene" – "nullamente, che si venisse un altro vescovo"

86. *Ibidem*, f. 186-188.

87. Preot prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, vol. III, p. 24.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

RECENZII

N. IORGA, *Istoria românilor*, II, *Oamenii pământului (până la anul 1000)*, text stabilit, note, comentarii, postfață și *addenda* de ION IONIȚĂ, VIRGIL MIHĂILESCU-BÂRLIBA, VASILE CHIRICA, București, Editura Enciclopedică, 1992, 416 pagini.

Centrul academic și universitar ieșean și-a făcut o datorie din a repune în circuitul de valori operele marilor noștri istorici. Au văzut, deja, lumina tiparului trei volume din *Scrierile* lui Vasile Pârvan, două din sinteza istorică a lui A.D. Xenopol și încă trei – între care includem și pe cel asupra căruia vom stărui mai jos – din monumentala *Istorie* a românilor, subscrisă de Nicolae Iorga; toate poartă amprenta ținutei profesionale și a lucrului bine făcut.

Prin grija unor cercetători de la Institutul de Arheologie și Centrul de istorie și civilizație europeană a Filialei Iași a Academiei Române, a fost editat volumul al doilea din *Istoria românilor* a lui N. Iorga, lucrare proiectată a fi readusă în actualitate în zece tomuri, așa cum o realiza marele istoric însuși. Coordonatorii ediției – Gh. Buzatu și Victor Spinei – și-au asumat o sarcină dificilă, care, după aparițiile de până acum, are toate șansele de a fi îndeplinită cu cinste, de a fi o reușită. Paginile care formează volumul în discuție abordează așa-numitul "mileniu întunecat", respectiv acel interval de timp care se scurge între părăsirea Daciei de către Aurelian și apariția primelor mențiuni despre români ca etnos aparte în sud-estul Europei, în jurul anului 1000. Perioadă dificil de abordat, greu de definit, atât sub raport istoric (schimbările au fost rapide, fenomenele au luat adesea cadențe accelerate, elementele spectaculoase au prevalat în fața celor de stabilitate), cât și metodologic ("tăcerea" surselor, în anumite momente și pentru unele zone, e aproape exasperantă). Nicolae Iorga s-a străduit să depășească obstacolele amintite – fiecare pagină a lucrării e o mărturie în acest sens – prin analiza fenomenelor din regiunea Dunării Inferioare comparativ cu realități din alte spații, prin invocarea unor surse ce descriu situații similare, prin convocarea simultană a unor izvoare diverse, prin judecarea proceselor într-o perspectivă sud-est europeană, continentală chiar. Conducându-și astfel demersul, savantul a încercat să dea răspunsuri adecvate unor probleme foarte "fierbinți" la acea vreme – astăzi ele sunt la fel – precum existența romanității nord-dunărene, politica

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Imperiului oriental în regiunea Dunării de Jos, caracterul şi consecinţele marilor migraţii în această parte a Europei, statutul populaţiei romanice în "umbra" stăpânitorilor barbari şi, mai ales, "formele de viaţă" specifice localnicilor, care le-au asigurat continuitatea etnică, lingvistică şi spirituală a acestora. Soluţiile oferite de marele istoric nu şi-au pierdut, în liniile lor generale, valabilitatea, chiar dacă îmbogăţirea materialului documentar, în special cel arheologic, acumularea unor informaţii mai variate au putut nuanţa unele opinii, le-au putut corija în anumite puncte. Este meritul îngrijitorilor ediţiei de a fi ştiut să pună în valoare moştenirea lui Iorga, paralel cu sublinierea noilor achiziţii; din această perspectivă, notele suplimentare (uneori prea bogate, totuşi!), comentariile, bibliografiile, hărţile, figurile şi planşele care completează textul reprezintă un model de editare critică a unei lucrări istorice.

Nu este în intenţia noastră de a prezenta întreaga ideatică a volumului – ea ar depăşi mult spaţiul rezervat unei simple prezentări; ne vom mărgini să evocăm liniile generale, pornind de la titulatura atât de sugestivă a "cărţilor" care structurează conţinutul. După Nicolae Iorga, istoria spaţiului carpato-dunărean de după retragerea aureliană decurge sub semnul indestructibil al "amintirii Imperiului" (cartea I). Este adevărat, statul roman trece "*printr-o îngrozitoare criză*" (p. 15, s.n.), dar el continuă să "farmece" şi să "domine" "sufleteşte" pe barbarii "cari-l ameninţau şi-i prădau teritoriul" (p. 16). Imperiul rămâne singura autoritate politică, unica entitate statală, "*un model*, un îndreptariu" (p. 17, s.n.). Spre el vor privi şi "provincialii" abandonaţi de Aurelian, întrucât multiple raţiuni – economice, politice, strategice – o impuneau (p. 19-28). Dacă viaţa istorică a acestora nu răzbate din paginile lucrărilor din epocă este pentru că – asemenea altor zone ale lumii mediteraneene – o accentuată pauperizare şi ruralizare se instaurează în stânga fluviului (p. 21). Este vorba, aşadar, despre "o *întoarcere la satul de unde se plecase*" (p. 78, s.n.), la o viaţă "populară" în care s-au plămădit elementele ce constituie specificul "creaţiunii româneşti" (cartea a II-a): "acel creştinism al nostru, al nostru al tuturora, şi pe un mal dunărean şi pe celălalt, între Marea Neagră şi Adriatică" (p. 81), răspândit nu doar ca o nouă religie, ci şi ca o normă de conduită menită să asigure coeziunea romanităţii din dreapta şi din stânga Dunării (p. 81-96); calitatea de *homo romanus* (p. 101-102); caracterul latin al limbii, născută din marea unitate lingvistică a "*întregului sud-est romanic*" (p. 104-125, s.n.); "grupările politice" simple, autonome, conservative însă ale specificului etnic (p. 218-137). Noua criză prin care a trecut imperiul la sfârşitul secolului al IV-lea şi în prima jumătate a veacului următor, stăpânirea efemeră şi zgomotoasă a hunilor, în fond "*un nou şi mare factor de sinteză*" în

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

spațiul extraimperial, n-au putut împiedica "ridicarea elementului latin" (p. 151-191) (cartea a III-a), care, sub "regimul «noului August»" Iustinian, își va afirma deplina identitate (cartea a IV-a, p. 205-333). Astfel, nu întâmplător, în jurul anului 1000, "românii din jos" apar ca etnos deplin constituit în această parte a continentului (cartea a V-a, p. 345-351).

Întregul demers întreprins de Nicolae Iorga, rezumat mai sus, e în întregime fermecător, în ciuda aridității unor pagini. Metoda comparativă, paralelismele atât de convingătoare (să amintim numai "călătoria" atât de îndepărtată pe tărâmuri europene pentru a surprinde similitudinile în organizarea lumii rurale nord-fluviale – p. 128-137), viziunea foarte largă, intuițiile surprinzător de exacte, constituie tot atâtea elemente ce clădesc edificiul științific al lui Nicolae Iorga. Desigur, cercetările recente au putut nuanța unele opinii (natura relațiilor româno-slave, evoluția unor lexeme românești etc. – notele comentariile și postfața editorilor le surprind cu atenție), dar scheletul construcției rămâne întreg. Să salutăm inițiativa cercetătorilor ieșeni și să ne bucurăm că sinteza lui Nicolae Iorga circulă din nou printre noi. În lipsa unui tratat de istorie a românilor elaborat sub egida celor mai înalte foruri, lucrarea lui Nicolae Iorga, adusă la zi prin străduințele atât de tenace ale specialiștilor ieșeni, reprezintă o adevărată necesitate.

Nelu Zugravu

LOUIS BRÉHIER, *Civilizația bizantină*, traducere din limba franceză: NICOLAE SPINCESCU, control traducere și note de subsol: ALEXANDRU MADGEARU, București, Ed. Științifică, 1994, 564 pag.

Civilizația bizantină face parte din marea trilogie *Le monde byzantine* realizată de Louis Bréhier – unul dintre cei mai mari istorici ai Bizanțului. Importanța traducerii ei în limba română abia dacă mai trbuie amintită. Într-o țară în care au existat bizantinologi de talia lui Nicolae Iorga, Gh. Brătianu, Nicolae Bănescu, traducători din istoriografia bizantină ca H. Mihăescu, V. Grecu, *istoria Bizanțului este slab cunoscută*; doar în mediul universitar ea este studiată mai profund, dar și aici se resimte o acută lipsă de material informativ. Mai mult, de la *Istoria vieții bizantine* a lui Nicolae Iorga, nici un alt istoric român nu s-a mai încumetat să scrie o istorie a Bizanțului, care să reflecte percepția românească a acestei strălucitoare și dense secvențe a istoriei europene; si aceasta se întâmplă într-un teritoriu care s-a definit ca profund îndatorat civilizației bizantine! Este, aceasta, neîndoielnic, un paradox al

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

istoriografiei românești, ca și cel al inexistenței unei istorii a Romei scrisă de un român!

De altfel, necunoașterea istoriei bizantine nu este un fenomen specific românesc. Occidentalii o cunosc la fel de puțin și cauza nu este greu de aflat: perspectiva europocentristă, cu accent pe spațiul său vestic, de a scrie istoria bătrânului continent și considerarea lumii bizantine, a celei ortodoxe în general, ca orientată exclusiv spre Orient, închisă, statică, arhaică, sterilă în planul creației.

Lectura cărții lui Louis Bréhier are darul de a dezminți total această viziune. În pagini de o mare densitate informativă, expusă, însă, într-o manieră sistematică, clară, istoricul francez, sprijinit pe izvoare diverse și pe o bibliografie debordantă, sublinează ce numeroase valori superioare a avut civilizația bizantină, cât caracter european divulgă ea. Într-o vreme în care Europa occidentală se confunda într-o adevărată barbarie, Bizanțul a conservat trăsăturile înalte ale raporturilor familiale romane, datinile străvechi dar și înnoite de creștinism ale cultului morților, normele juridice antice privitoare la statutul proprietății, rafinamentul mesei, eleganța îmbrăcămintei și a coafurii, confortul cel mai rafinat al locuinței (*Viața particulară*, p. 13-65). În același timp, pe când în Occident civilizația urbană era redusă la simple nuclee de locuire pierdute printre ziduțile și ruinele antice, Bizanțul continua a fi o strălucitoare civilizație a orașelor, cu viața lor trebidantă, cu activitățile lor diverse, cu viața intelectuală înaltă, cu bazilicile, teatrele, hipodromul și spectacolele lor frenetice; Alexandria, Antiohia, Efes, Edessa, Niceea, Apameea, Ierusalim, Trapezunt, Filippi, Cartagina, dar mai ales "regina orașelor" – Constantinopolul, reprezintă câteva exemple amintite de Louis Bréhier pentru a proba continuitatea structurilor citadine bizantine, cu toate implicațiile lor pe planul istoriei și al culturii (*Viața urbană*, p. 67-121). Fenomenele economimce au cunoscut, și ele, evoluții particulare: de la dominare a lumii mediteraneene la dependență de centrele occidentale, de la etatism la privilegii exagerate, de la colonat la țărănime liberă și apoi la iobăgie (*Viața economică*, p. 123-184).

Viața spirituală a Bizanțului a fost, de asemenea, extrem de complexă și, nu de puține ori, contradictorie: o credință profund atașată valorilor ortodoxe, dar și superstiții, exorcisme, amulete; devoțiuni aparte pentru sfinți, moaște, icoane, dar și reacții de-o mare violență în numele unor atitudini opuse; ortodoxie, dar și erezii (*Viața spirituală*, p. 185-247).

Pe plan intelectual, niciodată în Bizanț nu a fost abandonat idealul paideutic antic, a existat o preocupare constantă pentru studiul predecesorilor, deveniți modele în literatură, retorică, istorie, filosofie, gramatică, s-a perpetuat un sistem de învățământ pus sub patronajul statului, dar și al Patriarhiei, mânăstirilor și particularilor, s-au creat genuri noi, deși nu întotdeauna originale sub raportul formei (panegiricul, hagiografia, *kontakion*-ul, octoihul,

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

cronica universală), s-a integrat filosofia păgână concepției creștine, s-a dezvoltat o mișcare mistică, al cărei reprezentant tipic bizantin este isihasmul, s-a făurit o artă de o mare originalitate, cu influențe în tot spațiul mediteraneean etc. Oricine va lectura cartea lui Louis Bréhier se va convinge de deosebita forță creatoare a civilizației bizantine, de prefundul său caracter european (*Viața intelectuală*, p. 249-432).

De altfel, concluziile lucrării merg în aceeași direcție:

"Societatea bizantină era europeană prin instituțiile sale familiale, prin atașamentul la tradițiile antice..., prin limba și cultura sa elenă" Influențele orientale n-au lipsit – "izolarea femeilor, moda vestimentară, coafura celor două sexe, gustul pentru podoabe, pentru culori strălucitoare, pentru stofe scumpe, pentru bijuterii, perle și pietre prețioase..., practicile privind tortura inumană, superstițiile, magia, astrologia, doctrinele maniheiste care puneau Ortodoxia în pericol" "Și totuși, conchide Louis Bréhier, ceea ce frapează în această societate mixtă este faptul că partea europeană primează asupra celei asiatice" (p. 433). Cu alte cuvinte, civilizația bizantină este atașată profund valorilor europene, care, de altfel, îi datorează foarte mult; recuperarea ei la adevărata dimensiune este, de aceea, o necesitate. Traducerea *Civilizației bizantine* a lui Louis Bréhier este un bun prilej în acest sens.

Nelu Zugravu

JOSEPH MITSUO KITAGAWA, *În căutarea unității. Istoria religioasă a omenirii*, traducerea de CLAUDIA DUMITRU, București, Ed. Humanitas, 1994, 336 pag.

Singurul capitol de reținut din cartea lui J.M. Kitagawa este, după opinia noastră, cel intitulat *În căutarea unei noi sinteze*, în special ultimele sale secțiuni (p. 220-282). Autorul sublinează un aspect ce a devenit, după al doilea război mondial, o realitate cel puțin stânjenitoare pentru civilizația occidentală, considerată până atunci sursa tuturor valorilor și focarul culturii universale, anume epuizarea spirituală a acesteia și avansul în câmpul său a variatelor "tipuri de spiritualitate orientală și a diferitelor tradiții religioase" (p. 263). Cu alte cuvinte, Occidentul a încetat să mai fie polul de referință, "modelul paradigmatic" al "sintezei religie-cultură-societate-ordine politică" (p. 268). În strânsă legătură cu acest fenomen se întâmplă un altul, generat de "starea tragică de decădere a umanității" (p. 272), anume accentuarea eforturilor pentru a găsi o nouă unitate a omenirii prin întâlnirea și dialogul dintre concepții, categorii și experiențe aparținând diverselor patrimonii spirituale.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Finalitatea unui asemenea demers este greu de întrevăzut și autorul este nevoit să recunoască – aproape dezamăgit – că lumea va rămâne mult timp fragmentară, "că diferitele religii vor continua să evolueze conform propriei lor dinamici, încrucișându-se pe suprafața globului" (p. 276), că, în consecință, unitatea spirituală a omenirii rămâne încă un deziderat. O cale de izbăvire a provincialismului ar fi, după J.M. Kitagawa, ca, cel puțin în plan religios, oamenii să păstreze un echilibru între ceea ce el numește "semnificația interioară" a unei religii, respectiv fidelitatea față de esența sa doctrinară, și "semnificația exterioară" a ei, anume acceptarea pluralității și conviețuirii credințelor. "...ca persoane religioase – conchide istoricul – sperăm și avem încredere că diferite tradiții religioase posedă suficiente resurse pentru a oferi omenirii divizate credința, curajul și speranța necesare pentru a îndura și a depăși lipsa de semnificație și ambiguitate care ne înconjoară" (p. 282).

Dacă acest capitol atrage atenția lectorului asupra unei realități căreia autorul îi este martor, o cunoaște și o analizează cu profunzime, capitolele dedicate vechilor credințe care, într-un fel sau altul, și-au pus problema unității omenirii, sunt de-o superficialitate rar întâlnită, au un conținut mai degrabă factologic decât problematic, prezintă multe inexactități – unele de-a dreptul puerile, iar ecuația "sinteza religie-cultură-societate-ordne politică" îi scapă în întregime. De exemplu, cine va citi paragraful despre zoroastrism (p. 34-35) nu va afla nimic despre esența religiei amintite, nici în ce măsură aceasta a "căutat" unitatea religioasă a populației. Rolul lui Alexandru Macedon în unificarea lumii euro-asiatice abia dacă este întrezărit din masa de date istorice iar aprecieri de genul "el [Alexandru – n.n.] marchează sfârșitul civilizației din Mesopotamia și Orientul Mijlociu și începutul unui mod de gândire mediteraneean bazat pe civilizația greco-romană (sic!), cu instituțiile sale economice, sociale, politice, culturale și religioase atât de profund diferite" (p. 39), "Alexandru cel Mare a înființat un vast imperiu ce cuprindea Egiptul, lumea mediteraneană (!), întregul Orient Mijlociu..." (p. 89), sub domnia suveranului amintit s-a creat un "guvern mondial (!)" (p. 91), printre statele principale desprinse de imperiul macedonean se afla "Africa de Nord (!), sun conducerea Ptolemeilor" (p. 91) pun sub semnul întrebării soliditatea cunoștințelor lui J.M. Kitagawa.

Nimic semnificativ, în sensul ideii fundamentale a cărții, nu rezultă din paginile dedicate concepției romane – de exemplu, rolul cultului imperial în menținerea unității vastei stăpâniri romane. În schimb, enunțurile puerile și aprecierile eronate abundă: romanii au învățat de la greci arhitectura (p. 94); Magna Mater ar fi o divinitate deosebită de Cybele, după cum reiese din enumerarea zeităților de la p. 95; "cultul lui Mithra fascina deopotrivă

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

tineretul și oamenii simpli |nimic despre soldați, care erau principalii adoratori – n.n.|, deoarece el se imprima |mai mult decât| ordinea și disciplina atât de dragi inimilor romanilor (!)"; Augustus știa că "împărați (sic!) decedați", precum Alexandru, "erau ridicați la rangul de zei, atât de greci, cât și de romani (!)" (p. 95); Tiberiu este cunoscut doar pentru că în timpul său a fost răstignit Isus Christos, el fiind "un conducător de stat mediocru (!)" (p. 97); Constantin s-a comportat "ca un monarh *cezaro-papal*" (p. 100, subl. aut.; interesant concept !, pentru care vezi și pagina 121, 122); Teodosie cel Mare a fost unul dintre "regii (sic!)" Imperiului roman (p. 101); împărații din Imperiul roman de Răsărit aveau "pretenția" "de a fi și papi și cezari" (!!) (p. 102) etc., etc. Toate aceste exemple constituie lucruri de-a dreptul curioase pentru un istoric al religiilor și face ca lucrarea să fie, mai mult decât pe jumătate, aproape inutilizabilă. Această situație – deloc singulară – mă duce cu gândul la moderația de care ar trebui să dea dovadă cei interesați de traducerea unor lucrări aparținând literaturii științifice occidentale. Apartenența la spațiul cultural amintit nu este și o garanție a valorii.

NELU ZUGRAVU

ALAIN RUZE, *Latinii din Carpați. Dovezi ale continuității românești la nordul Dunării*, traducere din limba franceză de CIREȘICA DIMITRIU-RUZE, București, Ed. Științifică, 1994, 136 pag.

Simpatia autorului pentru români – "acești *veri* latini ai noștri", cum se exprimă el (p. 27) – pare a fi o moștenire cu adânci rădăcini; Alain Ruze face parte dintr-o veche familie princiară – senioria de Beaulieu –, din rândurile căruia s-a remarcat și Martin al II-lea Funée, autorul unei *Istorii generale a tulburărilor din Ungaria și Transilvania* (1595), în care era amintită romanitatea românilor (p. 72-73, nota 1). Lucrarea *Latinii din Carpați* degajă aceeași afecțiune pentru urmașii romanității orientale. Construită pe o profundă cunoaștere a izvoarelor istorice, pe o bibliografie substanțială, la zi, cuprinzând inclusiv lucrări și studii românești (vezi notele și *Bibliografie*, p. 124-135), această carte este, deopotrivă, "riguros metodică, în concepție și realizare" – cum o recomandă Georges-André Chevallaz, fost președinte al Confederației Helvetice (p. 7-8). Scopul ei foarte generos este acela de a invita "pe toți cei care doresc să știe cine sunt românii... la cuvenita înțelegere, în afară de orice polemică, într-un spirit senin și riguros științific a realității nord-dunărene" (p. 27).

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Pentru istoricul român, obișnuit de mult cu "disputele" în jurul problematicii continuității, ideile lucrării lui Alain Ruzé apar firești. Important este că acestea au găsit ecou și în istoriografia străină mai nouă, *Latinii din Carpați* dovedind-o pe deplin. În capitolele *Dacia romană. Mărturii ale unor scriitori din Antichitate* (p. 29-43), *Argumentele lingvistice* (p. 44-46), *Argumente toponimice* (p. 65-73), *Argumente arheologice* (p. 74-103), *Continuitatea instituțiilor social-politice* (p. 104-112), *Izvoarele medievale și continuitatea românilor* (p. 113-123) Alain Ruzé a argumentat și dezvoltat într-o manieră convingătoare continuitatea populației geto-dacice în timpul stăpânirii romane ("Imperiul roman nu era o mașină de exterminare și nici un istoric, vrednic de acest titlu, cunoscător al Romei antice, nu poate accepta această falsă imagine a unei Rome distrugătoare până la exces" – p. 32), existența daco-romanilor după retragerea legiunilor romane (" nu există nici un document vrednic de crezare care să dovedească că românii nu sunt urmașii dacilor romanizați" – p. 42), caracterul latin al românei ("prin structurile sale, româna rămâne un idiom latin; ne găsim în fața unui adevăr incontestabil, pe care nici o altă ipoteză, în afară de cea a continuității, nu îl poate explica" – p. 45), aspectul latinofon al creștinismului nord-dunărean ("creștinismul românesc este, de fapt, ca și limba română în substanța ei, esențial latin și nu ar fi lipsit de interes să reținem că, în această parte a continentului nostru, românii sunt cei mai vechi dintre creștini" – p. 93), unitatea culturii materiale a locuitorilor din stânga Dunării (" ...la sosirea slavilor, ținuturile nord-dunărene se aflau deja înglobate într-o civilizație omogenă și consolidată, de puternică factură română și creștină" – p. 99), persistența unor instituții de conducere antice, veridicitatea informațiilor din *Gesta Hungarorum* privitoare la existența voievodatelor românești în spațiul intracarpatic și vest-carpatic etc. Așadar, o lucrare documentară, interesată de o percepție reală a aspectelor istorice și în care obiectivitatea nu este obnubilantă de simpatiile autorului.

O carte atât de bine informată se recomandă ca o reușită a cercetătorului francez. *Cuvântul înainte* subscris de Ștefan Olteanu (p. 9-12), deși doritor a "prezenta sumar concluziile la care s-a ajuns și care confirmă opiniile expuse în cartea istoricului Alain Ruzé" (p. 11), ni se pare absolut inutil, nesistematic, redus doar la aspecte de activitate economică, el reprezintă mai degrabă o probă a ceea ce stăpânește autorul lui mai bine decât o prezentare a istoricului Alain Ruzé (lucrări, preocupări etc.) și a lucrării propriu-zise.

Nelu Zugravu

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

DOINA BENEA, PETRU BONA, *Tibiscum*, Bucureşti, Ed. "Muselon", 1994, 154 pag., 53 fig., 48 foto.

După monografia dedicată acestor *Porollissum* (N. Gudea) şi *Potaisa* (M. Bărbulescu), precum şi cea despre castrul şi aşezarea de la *Praetorium* (M. Macrea, N. Gudea, I. Moţu), o nouă lucrare se adaugă la istoriografia aşezărilor din *Dacia* romană – *Tibiscum*. Autorii ei, Doina Benea şi Petru Bona, au efectuat ani îndelungaţi cercetări în castrele, *vicus*-ul şi *municipium*-ul dezvoltate în zona de sud-vest a provinciei nord-dunărene, la confluenţa râurilor Timiş cu Bistra. Valorificarea rezultatelor obţinute într-o lucrare monografică are o importanţă care abia dacă mai trebuie subliniată; adevărata dimensiune a romanismului din stânga dunării va putea fi judecată numai după ce vor fi publicate cât mai multe studii de acest gen.

Tibiscum cuprinde următoarele capitole: *Prefaţă*, semnată de Lucica Ţeposu-Marinescu (p. 5-6), *Introducere* (p. 7-15), *Romanii la Tibiscum* (p. 16-26), *Tibiscum – important centru militar* (p. 27-60), *Viscus-ul militar* (p. 61-81), *Dezvoltarea urbană a anticului Tibiscum* (p. 82-87), *Aspecte ale vieţii economice* (p. 88-104), *Apecte ale vieţii spirituale* (p. 105-118), *Daco-romanii după retragerea administraţiei romane din Dacia* (p. 119-123), *Muzeul rezervaţiei arheologice* (p. 124-126), *Descoperiri arheologice-epigrafice de la Tibiscum aflată în alte muzee şi colecţii* (p.127), *Postfaţă* (p. 128-129), *Note* (p. 130-138), *Abrevieri* (p. 139-140), *Zusammenfassung* (p. 141-152).

Complexul de ruine de la *Tibiscum* se compune din castre, urmele *vicus*-ului militar şi ale aşezării urbane. Aşa cum arată autorii, începuturile prezenţei romane pe malul stâng al Timişului sunt legate de staţionarea unui detaşament al cărui nume se cunoaşte şi care a participat la primul război daco-roman (p. 17). Fortificaţia ridicată de această trupă era din pământ, având ca sistem defensiv două şanţuri şi un val de pământ (Castrul de pământ (I), p. 29-31). După constituirea provinciei *Dacia*, a fost ridicat un nou castru, care depăşea dimensiunile celui precedent şi în care a staţionat *cohors I Sagittariorum* (Castrul mic de pământ şi de piatră (II), p. 31-36). Pe vremea lui Hadrian, probabil, alături de castrul mic, la sud-vest de acesta, s-a construit o altă fortificaţie, în care a staţionat, se pare *palmyreni sagittari* (Castrul de pământ (III), p. 36-37). După incursiunile dacilor liberi si ale sarmaţilor-iazygi din anii 158-160, împăratul Antoninus Pius a luat măsura de a întări apărarea în zo- na de sud-vest a provinciei, inclusiv, aşadar, a capitalei, astfel încât la *Tibiscum* a fost edificat un nou castru, care a înglobat elemente din fortificaţiile II şi III. În acest punct defensiv staţionau acum trei unităţi: *cohors I*

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Sagittariorum, Numerus Palmyrenorum și *Numerus Maurorum* (Castrul mare (IV), p. 38-53). Castrul respectiv a mai suferit unele reparații și schimbări în compoziția trupelor (plecarea lui *cohors I Sagitariorum* la *Drobeta* și venirea lui *Cohors I Vindelicorum equitata civium Romanorum pia fidelia* – p. 57) pe parcursul domniilor împăraților de la sfârșitul secolului al II-lea prima parte a veacului următor.

Chiar de la începutul existenței castrului de la *Tibiscum* s-a dezvoltat, la nord-est de acesta, un *vicus* militar, a cărui evoluție o urmează pe cea a fortificațiilor. Prin componenta sa demografică, prin sistemul administrativ, prin organizare topografică, *vicus*-ul militar de la *Tibiscum* (autorii preferă termenul de *vicus* în loc de cel de *canabae*) a contribuit la răspândirea romanismului în zonă. De altfel, realizatorii monografiei subliniază, pe drept cuvânt, importanța pe care au avut-o vicii militari în procesul de urbanizare a provinciei (e interesant de subliniat, totuși, că *Tibiscum* nu a ajuns *municipium* prin promovarea *vicus*-ului militar !) (p. 61-81). Orașul de aici s-a dezvoltat din așezarea civilă situată pe malul drept al râului Timiș, unde se află în curs (p. 82-87).

Datele prezentate în monografie în legătură cu viața economică și spirituală în *Tibiscum* arată că, întradevăr aici s-a dezvoltat un habitat care întrunea toate trăsăturile romanității. Acest fapt a constituit o premieră importantă a continuității populațieidupă părăsirea aureliană, așa cum o arată în mod convingător modificările constrictive din unele clădiri (ziduri legate cu mortar de slabă calitate, ridicate din piatră de râu; compartimentări ale vechilor încăperi; inventar sărac), continuitatea activității a două ateliere de olărie și a unuia de sticlărie, circulația monetară intensă, mai ales la mijlocul secolului al IV-lea (p. 119-123).

Monografia *Tibiscum* este o lucrare solidă, bazată pe descoperiri deosebite, despre care va trebui să se țină seama în viitor.

NELU ZUGRAVU

NICOLAE BRANGA, *Memoria Antichității. Comemorări, comentarii, recenzii, studii, note critice*, Sibiu, Ed. Universității, 1994, 86 pag.

Această culegere adună între coperțile sale contribuții diverse și inegale ca întindere și valoare. Ele dau seama însă de preocuparea autorului, respectiv cercetarea Antichității. Nicolae Branga a publicat, în acest sens, mai multe lucrări, care s-au oprit fie asupra sintezei traco-romane (*Aspecte și per-*

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

manențe traco-romane, Timișoara, 1980), fie asupra fenomenului urban în Dacia (*Urbanismul Daciei romane*, Timișoara, 1980), fie asupra elementului militar din provincia nord-dunăreană (*Italicii și veteranii din Dacia*, Timișoara, 1986).

Din cuprinsul recentei apariții vom reține, în primul rând, studiul *Structuri socio-juridice și economice în Dacia romană* (p. 31-40), în care autorul sublinează importanța puternicului sector economic de stat din Dacia romană, continuator, în bună măsură, a patrimoniului regal dacic anterior, precum și rolul deosebit jucat în viața meșteșugărească, agricolă, extractivă a peregrinilor. Merită remarcat, de asemenea, studiul *Habitatul roman din bazinul Secașului (sec. II-VI)* (p. 57-72). Autorul pune în circuitul științific numeroase descoperiri inedite, prin care se certifică "densitatea demografică și diversitatea habitatului" (p. 57) din zona respectivă; se insistă mai ales pe *villae*-le *rusticae* – foarte numeroase, a căror importanță primordială în romanizarea mediului rural abia dacă mai trebuie subliniată.

Toți cei interesați de istoria antică vor putea găsi în această plachetă idei viabile, observații pertinente, sugestii de reținut.

NELU ZUGRAVU

MIHAI SAMPETRU, *Orașe și cetăți târzii la Dunărea de Jos* (Bibliotheca Thracologica, V), București, 1994, 181 pag. cu 20 figuri (p. 137-156).

O lucrare de sinteză, care tratează elementele specifice ale habitatului în perioada romană târzie în provinciile *Scythia Minor*, *Moesia Secunda* și *Dacia Ripensis*. Autorul – binecunoscut arheolog, specialist în istoria Antichității tardive – a pus în circulație numeroase date inedite, în special de la *Tropaeum Traiani* (Adamclisi, jud. Constanța), iar pe altele, provenite de la *Histria*, *Dinogetia*, *Tomis* etc. le-a folosit în mod complementar, reușind să ofere o imagine foarte convingătoare asupra înfățișării unor *insulae* din cetatea tropaeenilor (p. 18-53), casei romane târzii (*domus*) în provincia *Scythia Minor* și în alte centre din provinciile riverane Dunării de Jos (p. 53-76), dezvoltării fermei romane în secolele IV-V (p. 76-79), statutului arhitectonic și funcțional al bazilicii romane creștine între Dunăre și Haemus (p. 79-96), imaginii așezărilor romane târzii (p. 96-115).

Dintre concluziile foarte serios argumentate de către M. Sâmpetru să reținem câteva: soluțiile de ordin constructiv arhitectural de la *Tropaeum Traiani* au fost determinate de caracterul strict delimitat al ariei de locuire,

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

ceea ce a impus ridicarea de clădiri în spatele zidului de incintă, precum și apariția a numeroase abateri de la regulile urbanismului clasic (p. 21-23); în condițiile dispariției *villae*-lor *rusticae* la începutul secolului al V-lea (p. 76-79), gospodăria urbană preia unele activități specifice zonelor rurale, devenind un adevărat complex cu rosturi meșteșugărești, comerciale și agricole (p. 53-76, 114-115); cetățile romane târzii cunosc modificări substanțiale în domeniul fortificării, respectiv apariția turnurilor circulare, în formă de potcoavă sau de "U" triunghiulare sau pentagonale (p. 96); schimbarea statutului unor așezări, respectiv ridicarea lor la rangul de oraș (*polis*) de la cel de cetate (*phouria*), s-a făcut în condițiile creșterii rolului episcopului începând cu domnia împăraților Anastasius-Iustinian și prin înzestrarea acestora cu un teritoriu (*perioikis*) decupat din aria celorlalte orașe mai vechi (p. 105-107); la sfîșitul domniei lui Iustinian existau în *Scythia Minor* 16 orașe, care administrau totodată un teritoriu propriu orășenesc și un teritoriu rural (*chora*) pe care se aflau cetățile (*castra, castella*), satele constituite în comunități bisericești (*ecclesiae*) și mânăstirile (p. 111-112); bazilica creștină devine în perioada romano-bizantină centrul întregii activități administrative, religioase, culturale a așezărilor din provinciile dunărene, ca din întreaga lume mediteraneeană; narthexul devine o caracteristică a bisericilor începând cu secolul al VI-lea, respectiv cu Iustinian (p. 87). Concluzia generală care se degajă, sprijinită și pe baza a numeroase comparații cu realități din alte provincii balcanice (*Dacia Mediterranneea, Dardania, Praevalis, Pannonia Secunda* etc.) dar și din altele mai îndepărtate, în special din zonele orientale, este că "romanitatea dunăreană trecuse pragul noului Ev, depășind cadrul antichității, la data instalării în masă a slavilor la sud de Dunăre (614)" (p. 115).

Pentru cei care vor lectura această documentată lucrare dorim să atragem atenția asupra a două aspecte care, având în vedere evoluția informației, nu mai corespund ideilor vehiculate de M. Sâmpetru. Mai întâi, faptul că cercetările de la bazilica *coemeterialis* a cetății *Tropaeum Traiani* efectuate în ultimii ani au demonstrat complexitatea acestui edificiu, respectiv alcătuirea sa din trei nave delimitate prin coloane, dintr-un narthex și, eventual, un atrium, din mai multe anexe etc. Din această cauză, bazilică de cimitir de la *Tropaeum* nu mai poate fi inclusă în varianta *Ib* a tipului de bazilică uninavă cu absidă semicirculară ieșindă (p. 83). În al doilea rând, recentele descoperiri făcute de Alexandru Barnea și valorificate deja în reviste de specialitate arată că și orașul *Noviodunum* primise statutul de *municipium*, astfel încât informația de la p. 110 conform căreia nu există dovezi că așezarea amintită, ca și altele, "să fi ajuns la rang municipal" trebuie corijată.

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

Lucrarea mai cuprinde, în afara textului propriu-zis, o listă de *Prescurtări* (p. 6), o *Bibliografie* (p. 7-14), *Introducerea* (p. 15-17), o explicație a figurilor în limba franceză (p. 157-158) precum și un substanțial rezumat în aceeași limbă (p. 159-181).

Orașe și cetăți romane târzii la Dunărea de Jos este, fără îndoială, o lucrare densă, bine documentată și, de aceea, absolut indispensabilă celor interesați de sfârșitul Antichității și începuturile Evului Mediu în spațiul sud-est european.

Nelu Zugravu

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

CARPICA
XXV 1994

SUMAR

ARHEOLOGIE – ISTORIE

MARILENA FLORESCU, VIOREL CĂPITANU, *Câteva observaţii referitoare la plastica antropomorfă din aşezarea Cucuteni A de la Ţigăneşti, comuna Vultureni, jud. Bacău (I)* 5

ION PÂSLARU (Kiev), *Ritul funerar al triburilor culturii ceramicii cu decor vălurit (sec. XVII-XVI î.H.)* 23

VIOREL CĂPITANU, *Cestile dacice ornamentate de la Răcătău, jud. Bacău* 45

SILVIA TEODOR, *Ceramica de import din aşezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galaţi (I)* 73

VIOREL CĂPITANU, *Obiecte din arta geto-dacă descoperite în dava de la Răcătău, jud. Bacău* 123

SERGIU HAIMOVICI, *Studiul resturilor omeneşti depuse ca ofrande în mormintele din două necropole – Valea Seacă şi Bogdăneşti (jud. Vaslui) – aparţinând culturii Sântana de Mureş* 141

NELU ZUGRAVU, *Ritul şi ritualul funerar în texte creştine din mileniul I (I)* 161

IOAN MURARIU, *Un document inedit privitor la arendarea* Menzilului (Poştei) *în Moldova pe trei ani, la sfârşitul secolului al XVIII-lea* 178

IOAN MURARIU, *Informaţii privind cheltuielile făcute pentru construirea unor mori în ţinutul Botoşani, în anul 1816* 190

VASILE NOVAC, *Noi dovezi ale prieteniei Al. G. Golescu – V. Alecsandri* 199

L. IANOVICIC, *Ion Ionescu dela Brad şi meteorologia agricolă în România* 207

AL. ZUB, *Henri Focillon şi Vasile Pârvan, călătorii sincrone în viaţa formelor* 211

DUMITRU ZAHARIA, *Veniamin Costache şi şovinismul maghiaro-austriac* 222

RECENZII

N. IORGA, *Istoria românilor. II. Oamenii pământului (până la anul 1000), text stabilit, note, comentarii, postfaţă şi addenda de* ION IONIŢĂ, VIRGIL MIHĂILESCU-BÂRLIBA, VASILE CHIRICA, *Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1992, 416 pag.* (NELU ZUGRAVU) 244

LOUIS BRÉHIER, *Civilizaţia bizantină, traducere din lb. franceză de* NICOLAE SPINCESCU, *control traducere şi note de subsol de* ALEXANDRU MADGEARU, *Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1944, 564 pag.* (NELU ZUGRAVU) 246

JOSEPH MITSUO KITAGAWA, *În căutarea unităţii. Istoria religioasă a omenirii, traducere de Claudia Dumitru, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1994, 336 pag.* (NELU ZUGRAVU) 248

ALAIN RUZE, *Latinii din Carpaţi. Dovezi ale continuităţii româneşti la nordul Dunării, traducere din lb. franceză de Ciresica Dimitriu-Ruze, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1994, 136 pag.* (NELU ZUGRAVU) 250

DOINA BENEA, PETRU BONA, *Tibiscum. Bucureşti. Ed. Muscion, 1994, 154 pag., 53 fig., 48 foto.* (NELU ZUGRAVU) 252

NICOLAE BRANGA, *Memoria Antichităţii. Comemorări, comentarii, recenzii, studii, note critice. Sibiu. Ed. Universităţii, 1994, 86 pag.* (NELU ZUGRAVU) 253

MIHAI SAMPETRU, *Oraşe şi cetăţi romane târzii la Dunărea de Jos* (Bibliotheca Thracologica, V). *Bucureşti, 1994, 181 pag., 20 fig. (p. 137-156)* (NELU ZUGRAVU) 254

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

CARPICA
XXV 1994

SOMMAIRE

ARCHÉOLOGIE – HISTOIRE

MARILENA FLORESCU, VIOREL CAPITANU, *Quelques observations concernant la plastique anthropomorphe de l'établissement Cucuteni A de Tîgănești, com. Vultureni de Bacău (I)*

ION PĂSLARU (Kiev), *Le rituel funéraire des tribus de la céramique au décor vague (XVIIe-XVIe siècles a. J.C.)* 23

VIOREL CAPITANU, *Les tasses decliques ornementées de dava de Răcătau, dép. de Bacau* 45

SILVIA TEODOR, *La céramique d'importation de l'établissement géto-dace de Poiana, dép. de Galati (I)* 73

VIOREL CAPITANU, *Objets d'art geto-dace découverts à Răcătau, dép. de Bacau* 123

SERGIU HAIMOVICI, *L'étude des vestiges faunistiques déposées comme offrande dans les tombes des necropoles de Valea Seacă et Bogdănești (dép. de Vaslui) appartenant à la culture Sântana de Mures* 141

NELU ZUGRAVU, *Rit et rituel funéraire dans les textes chrétiennes du Ier millenaire (I)* 161

IOAN MURARIU, *Un document inédit concernant l'affermage de la Poste dans la Moldavie pendant trois années à la fin du XVIIIe siècle* 178

IOAN MURARIU, *Informations inédits concernant les dépenses pour la constructions des grands bâtiments à Botoșani, en 1816* 190

VASILE NOVAC, *Nouvelles preuves d'amitiés entre Al. G. Colescu et V. Alecsandri* 199

L. IANOVICI, *Ion Ionescu dela Brad et la météorologie agricole en Roumanie* 207

AL. ZUB, *Henri Focillon et Vasile Pârvan, voyages synchrone dans la vie des formes* 211

DUMITRU ZAHARIA, *Veniamin Costache et le chauvinisme hongroise-autrichienne* 222

COMPTES-RENDUS

N. IORGA, ***L'histoire des Roumaines. II. Les hommes de la terre (jusqu'à l'An Mille)***, *Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1992, 416 pag.* (NELU ZUGRAVU) 244

LOUIS BRÉHIER, ***La Civilisation byzantine***, *traduction de NICOLAE ŞPINCESCU, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1944, 564 pag.* (NELU ZUGRAVU) 246

JOSEPH MITSUO KITAGAWA, ***Chercher l'unité. L'histoire religieuse du monde***, *traduction de Claudia Dumitru, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1994, 336 pag.* (NELU ZUGRAVU) 248

ALAIN RUZE, ***Les Latins des Carpates. Les preuves de la continuité roumaine au nord du Danube***, *traduction de Ciresica Dimitriu-Ruze. Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1994, 136 pag.* (NELU ZUGRAVU) 250

DOINA BENEA, PETRU BONA, ***Tibiscum***, *Bucureşti, Ed. Muscion, 1994, 154 pag., 53 fig., 48 photo* (NELU ZUGRAVU) 252

NICOLAE BRANGA, ***La mémoire de l'antiquité***, *Sibiu, Ed. Universităţii, 1994, 86 pag.* (NELU ZUGRAVU) 253

MIHAI SAMPETRU, ***Les villes et les cités roumaines tardives de Bas-Danube*** (Bibliotheca Thracologica, V), *Bucureşti, 1994, 181 pag., 20 fig. (p. 137-156)* (NELU ZUGRAVU) 254

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro

ISBN 973-97130-9-2 .

LEI:

http://www.cimec.ro / http://cmiabc.ro